

DEÁK ANTAL ANDRÁS

BÉKE, KERESKEDÉS ÉS TÉRKÉPEK

Szerzői előszó

Könyvünk fókuszában olyan, a 17–18. század fordulójáról származó dokumentumokat kap kezébe a művelt olvasó, amelyek eddig a bolognai és bécsi levéltárakban lappangtak. Rendkívüli kultúrtörténeti jelentőségüket pedig tudományos és művészi kvalitásukon túl az adja, hogy világelsőséggel dicsekedhetnek. A *41 kéziratos térkép-szelvény* a török kiűzését követő határkijelölés dokumentumai. *Ez volt az első olyan határkijelölés*, amelyet gondosan térképen, mindkét fél aláírásával szentesítetten rögzítettek (1699–1701).

A könyvben pedig azt az ugyancsak kéziratos térképet találjuk, amelyen a *világon először vázolták fel* egy ország valamennyi lehetséges kereskedelmi útvonalát. A térképet az Athénban megtartott 18. Nemzetközi Térképtörténeti Konferencián mutattuk be a földkerekség minden tájáról érkezett 225 résztvevő előtt. Mint kiderült, a térképtörténészek közül senki sem találkozott ilyen korai időből származó tematikus kereskedelmi térképpel. Mappánk tehát ugyancsak egyedülálló kultúrtörténeti érték. Jelentős azonban kartográfiai szempontból is. Először rajta jelenik meg a Duna-kanyar határozottan, ami által a folyó Vác után a valóságnak megfelelő É-D irányt vesz fel. Ennek következtében az egész Kárpát-medence vízrajza és kartográfiai képe is megújult. A hagyományos rossz Duna-ábrázolással való szakítást az tette lehetővé, hogy a Marsigli-Müller szerzőpáros főként a Duna és a Tisza mentén csillagászati helymeghatározásokat végzett, ami a kartográfiában ekkor még úttörő vállalkozásnak számított. Így kapott helyet a kötetben a *Csillagászati Napló*.

Az elsőként említett határtérképek ugyancsak több éves helyszíni bejárás és felmérés gyümölcsei. A békeszerződés aláírását követően a határ pontos kijelölését végző osztrák bizottság vezetőjeként a határok mentéről sok száz térképvázlatot készítettett Marsigli. Ezekről a Függelékben *Müller térképes naplója* címmel adunk áttekintést.

A több mint 800 km-es határvonal kijelölésének embert próbáló nagyságát érzékelteti az ugyancsak először közölt, a határkijelölés befejezéséről hírt adó, a török és osztrák megbízott közös *Ünnepélyes nyilatkozata*.

Ezen előzmények ismeretében értjük meg igazán könyvünk gerincét képező, a Kárpát-medence török utáni kereskedelmi lehetőségeit fölvezető tanulmány és térkép születését. A tanulmányt a bécsi Hofkammerarchivban őrzött német nyelvű változatával közöljük.

Deák Antal András

MARSILI ÉS A BOLOGNAI EGYETEMI KÖNYVTÁR

A Deák Antal András szorgos kutatómunkája eredményeként itt kiadásra kerülő térképek nagy része a Bolognai Egyetemi Könyvtárban őrzött Marsili hagyatékából származik. Így hát, az e helyütt ismertetett források összefüggéseinek megértése érdekében érdemes néhány szót szólni a Könyvtárról és az azt létrehozó hagyatékról illetve gyűjteményről.

A Tudományos Intézet Könyvtára – ma Bolognai Egyetemi Könyvtár – Luigi Ferdinando Marsilinak, a széles látókörű tudósnek és kiváló katonának köszönheti létezését, akit már fiatalon „olthatatlan tudásvágy” ösztönzött elsősorban a török történelem és kultúra megismerésére. Élénk érdeklődésének eredménye első konstantinápolyi utazása is. Később (1682) beállt I. Lipót osztrák császár hadseregébe.

A Habsburg hadseregben eltöltött évek kezdetén részt vett Buda visszafoglalásában (1686). Miközben Buda vára lángokban állt, a tudós katona könyveket és felbecsülhetetlen értékű kéziratokat gyűjtött-mentett ki a tűzből, hogy később ezeket Bolognába szállítsa. Az Erdélyben, Illíriában, valamint a Török Birodalom európai részén lezajlott csaták ilyen és ehhez hasonló epizódjainak köszönhető annak a becses kézírásos kódexeket, térképeket és könyveket tartalmazó kollekciónak a megszületése, amely mind a mai napig az ő értékes hagyatékából létrejött gyűjtemény alapját képezi.

A mai Egyetemi Könyvtár kiindulását és alapját gróf L. F. Marsili tábornok (1658–1730) személyes könyvtára képezi. Marsili 1712-ben megalapította a Tudományos Intézetet, még életében a bolognai szenátusnak ajándékozva a 2200 kiváló nyomtatott kötetet, mintegy 900 arab, perzsa, török, görög, latin és héber nyelvű kéziratot, 146 sajátkezű kéziratot, jelentős muzeális, tudományos, természettudományos és művészeti alkotásokat tartalmazó könyvtárát azzal a szándékkal, hogy „a város, ha nem is szárnyalja túl, de legalább egyenrangúvá váljon a legnagyobb és legmodernebb francia, angol, holland és német egyetemekkel”.

Azért utaltunk Marsili kalandos életére és arra a számtalan hadjáratra, amelyekben részt vett, mert az Egyetemi Könyvtár mellett működő „Museo Marsiliano”-ban elhelyezett, nevét viselő és a nagy bolognai halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére létrehozott gyűjtemény ennek a kalandos életútnak pontos tükröképe. Az 1-től 146-ig számozott kéziratkötetek között igen jelentős helyet foglalnak el a térképek, amelyek bizonyos értelemben nemcsak tudományos, hanem katonai tevékenységét is szolgálták.

Másrészről, éppen állandó – adott esetben akár katonai célú – utazásai fedték fel számára kora földrajzi ismereteinek hiányosságait és korlátait. Ily módon a kötelező katonai menetelések lehetővé tették, hogy pontos távolságméréseket végezzen, mint ahogy a Török és a Habsburg Birodalom közötti határkijelölés készítette arra, hogy helyrajzi és egyéb, a helyek természeti és stratégiai jellegzetességeinek felmérését is elvégezze. Ebből a kényszerűségből születtek Magyarország, Horvátország és Kelet-Európa térképei, míg a Dunára vonatkozó alapvető monográfiájának a térképei arról árulkodnak, hogy a vízügyben jártos tudós Marsili felismerte a térképeknek a földfelszín jelenségeinek ábrázolásával betöltött jelentőségét. Kéziratai között nem találunk olyan kötetet, amelyben ne lenne néhány térkép vagy vázlat, olyannyira, hogy készséggel elismerjük Mario Longhena igazát, aki egy régi, de a mai napig érvényes tanulmányában azt írta Marsiliról, a földrajztudósról, hogy „aki meg akarja ismerni a Földünknek Európa egy nagy részére kiterjedő szejletét úgy, ahogy ezt a XVIII. század elején ismerték, annak nem kell mást tennie, mint átlapozni Marsili kéziratait, mert így sokkal többet fog megtudni, mint amennyit Marsili kortársai tudtak.”

Antonino Biancastella
a Bolognai Egyetemi Könyvtár Igazgatója

I. A TÉRKÉPEK ÉS DOKUMENTUMOK SZERZŐI

Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730)¹ Bolognában, a *mater studiorum*, a világ első *universitas*-ának,² az *Archiginnasio*-nak a városában született 1658-ban grófi családból. A különböző egyetemek tanáraitól széleskörű ismereteket szerzett. A természettudományok iránti fogékonyságára jellemző, hogy amikor 1679-ben egy velencei követség tagjaként a török birodalom fővárosába utazott, poggyászában a természet jelenségeinek megfigyeléséhez szükséges műszereket is vitt magával: hőmérőt, hidrosztatikai mérleget (vízminták fajsúlykülönbségeinek mérésére) és mikroszkópot (a növények és magvak vizsgálatára). Jó egy évet töltött Isztambulban, ahol nemcsak a nyelvet sajátította el a kommunikációhoz szükséges szinten, hanem a török birodalom belső viszonyait is megismerte. Tapasztalatait felhasználta később, amikor a kereskedelemről szóló tanulmányát,³ és a *De stato militare...* című, a török állam katonai gépezetéről írt könyvét írta.⁴ A török fővárosban jövőjét meghatározó elhatározás érlelődött meg benne: matematikát és hadmérnöki tudományokat tanul, és katonai pályára lép.

Isztanbulból a követség többi tagjával együtt kényelmesen, hajón térhetett volna vissza Itáliába. Ő azonban a fáradságos, de új ismereteket ígérő, szárazföldi utat választotta. Lóháton a Balkánon át Bécsbe tartott, ahova fontos információkkal igyekezett. Megtudta ugyanis, hogy a törökök ismét háborúra készülnek. Útitervét a pestisjárvány miatt meg kellett változtatnia, és a Drina folyó völgyében Spalato-ba⁵ ment, ahol egy Itáliába tartó hajóra szállt.

Amikor a törökök Bécs ellen vonultak, a 24 éves Marsigit I. Lipót császár seregében találjuk Magyarországon. A 16 évig tartó háború alatt széleskörű ismeretekre tett szert Magyarországról és a Balkánról. A harc szüneteiben, különösen pedig a téli szállásokon nagy, hat kötetes művén, a *Danubius Pannonico-Mysicus*-on dolgozott. Mivel pedig arra törekedett, hogy a szavakkal leírtakat képileg is megjelenítse, műve rendkívül gazdag illusztrációkban – a nagyszerű térképek és helyszínrajzok Müller tehetségét dicsérik.

Az 1699-ben Karlócán megkötött békeszerződés véget vetett a háborúnak. A dokumentum a határok pontos vonalának meghatározását egy török és egy osztrák bizottságra bízta, amelyek helyszíni tárgyalások során jelölték ki azt. Az osztrák határkijelölő bizottság vezetője Müller "patrónusa", Marsigli lett. A két évig húzódó munka során számos térképet rajzoltak, amelyeket Marsigli név nélkül, határjelentései mellékleteként Bécsbe küldött.

1702 tavaszán Marsigit a nyugati frontra vezényelték. Müller társaságában Nürnberg városába is eljutott, ahol Eimmart vendége volt, azé az Eimmarté, aki a Danubius ábráinak rézbe metszését elvállalta. Nála bérelt Müller számára egy szobát, akit a rézmetszési munkák felügyeletével és a könyvében megjelent, híres Duna-térképek, a 39 szelvényes határtérkép és a Magyar Királyság országai térképeinek elkészítésével bízta meg.

1704. februárjában a hadbíróóság Marsigit Breisach várának feladása miatt kegyvesztetté nyilvánította, aki ezt követően Franciaországba ment, és ezzel végérvényesen kilépett Müller

¹ Marsigli nevének írását illetően megjegyzendő, hogy újabban következetesen *Marsili*-t írják a vele foglalkozó publikációk. Magyarországi korszakában azonban mindig *Marsigli*-ként írta alá leveleit és jelentéseit. Később jelent meg a „g” nélküli változat. Pár évvel ezelőtt Bolognában találkoztam a család egyik leszármazottjával, aki elmondta, hogy valamikor a XV. században jelent meg a *Marsili* név, de az a családnak egy másik ága. Eszerint tehát helyesen: *Marsigli*.

² 1087-ben alapították. Kultúra- és tudatformáló hatása egész Európára kisugárzott. Példája nyomán sorra létesültek az egyetemek szerte Európában: 1170. Oxford, 1200. Párizs, 1222. Pádua, 1257. Sorbonne, 1233. Montpellier és Orleans, 1303. Róma, 1321. Firenze, 1343. Pisa, 1347. Prága, 1357. Siena, 1364. Bécs, 1388. Köln, 1409. Leipzig.

³ Allgemeiner Discurs über den Traffico. Bécs ÖStA HKR BLG 1701 Juli/42. Relation 10. melléklete.

⁴ De stato militare dell'Imperio ottomano, incremento e decremento del medesimo. Haga et Amsterdam, 1732.

⁵ Ma: Split, Horvátország.

életéből.

Johann Christoph Müller (1673–1721) Nürnberg városának tőszomszédságában, tőle keletre, a Pegnitz folyó partján fekvő Wehrd-ben (Wöhrd) született 1673. március 15-én. Fiatalléveiről csak annyit tudunk, amennyit Doppelmayr könyvében közöl: *Már kora gyermekségében a tudományok és művészetek iránti nagy vonzalmáról tett tanúságot, a latin és a humán tárgyakban alapos műveltségre tett szert...*⁶ A reáلتudományokban Georg Christoph Eimmart irányításával mélyült el, legalább is életrajzírói ezt sugallják. *1692-ben, mivel érdeklődése leginkább a matematika irányába vitte, Georg Christoph Eimmartnál nagyszerű képzést nyert, akinek avatott irányításával négy évig nagy szorgalommal és haszonnal dolgozott, miközben lehetősége nyílt arra is, hogy a gyakorlati asztronómiában és a rajzolás művészetében – hogy egy-egy szép metszet elkészítésére is képes legyen –, alaposan elmélyedjen.* Erre utal a szöveg további része is, amely önképzésnek mondja az Eimmartnál való ismeretszerzés módját.

Bátyja, Johann Heinrich Müller élete szorosabban kötődött Nürnberghez. Az 1690-es évek második felében, amikor már öccse Magyarországra távozott, Eimmart egyik levelében említést tett arról, hogy nemcsak leánya, Clara dolgozik a Danubius-on, hanem Heinrich Müller is.⁷ 1710-ben pedig az Altdorfi Egyetem matematika és fizika professzora lett, ahol az egyetem által örökölt Eimmart-féle csillagászati műszereket gondozta, és segítségükkel tanította a csillagászati ismeretekre többek között a „Hungaria Nova” megrajzolóját, a magyar Mikoviny Sámuelét is, akire nagy hatással volt: *Annyira megszerettem a matematikai stúdióim kimeríthetetlen világát, hogy először semmi más nem akartam..., mint annak egyes részeivel közelebbi ismeretséget kötni..., a nemes tanulmányoknak mégis elsősorban az a része lett szívügyem, amely egy-egy vidék helyzetének ábrázolásával foglalkozik.*⁸ Arról nincs tudomásunk, hogy a térképezés ismereteire is ő oktatta volna a hallgatókat, az azonban nyilvánvaló, hogy magas szinten oktatták azt Nürnberg egyetemén.

Az ő és öccse, Christoph pallérozott latin tudása, széles körű természettudományos műveltsége arra vallanak, hogy módszeres képzésben részesültek. Valószínűsíthető, hogy édesapjuk, aki házitanító volt, szívén viselte fiai tanulmányait.

Nürnberg egyeteméről, amely helyileg Altdorfban volt, csupa jót írnak a korabeli források. A pezsgő szellemi életet élő Nürnberg városával a háttérben, jó miliőt biztosított Müller számára ahhoz, hogy tehetsége kibontakozhasson.

Altdorfban 1623-tól⁹ működött egyetem, és ez Müller idejében élte virágkorát. Így 1696-ra, amikor Marsigli hívására elhagyta a várost, a rá váró feladatokra magas szinten felkészült. Akár észlelési naplóját, akár térképeit nézzük, semmi nyoma rajtuk a kezdő, tapogatózó, bizonytalan lépéseknek.

Bécsbe visszatérve a császári örökös tartományok felmérésével és térképre vitelével bízták meg. Munkáját 7–8 év alatt el is végezte, ennek alapján azután mind Morvaország kilenc részéből álló, mind Csehország 25 szekcióból álló térképét Müller gondos rajzai alapján egy gyakorlott mester rézbe metszette... *Sajnos – folytatja Doppelmayr –, a sok kimerítő fáradozás következtében mindenféle nyavalya tört rá, míg végül a halál 1721. június 21-én Bécsben nagy vesztességünkre elragadta.*¹⁰

⁶ Doppelmayr, Johann Gabriel: Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern. Nürnberg, In Verlegung Peter Conrad Monaths, 1730.

⁷ BUB Mss di Marsigli Vol. 79. p. 20.; G. C. Eimmart, Nürnberg, 1701. szeptember 24.

⁸ Mikoviny Sámuel: Epistola. Pozsony, 1732.

⁹ Az egyetemről a mi Mikoviny Sámuelünk jelentetett meg a városka és az intézmény jelesebb épületeit képen és szöveggel bemutató könyvecskét: Das Merckwürdigste von der Löbl. Nürnbergischen Universität-Stadt Altdorf. Bey Ernst Friederich Zobel, Anno 1723.

¹⁰ Müller életének Marsiglit követő szakaszáról bővebben írt Joseph Paldus: Johann Christoph Müller – Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie. Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs, Dritte Folge. V. Bd. Wien,

1907.

II. A KÖZÖLT DOKUMENTUMOK TÖRTÉNELMI HÁTTERE

A karlócai béke, 1699

1698. november 13-án kezdődtek meg a béketárgyalások Karlócán I. Lipót német-római császár és magyar király, Lengyelország és Velence, valamint II. Musztafa szultán (1664–1703) képviselői között. I. Lipót császár nevében Leopold Schlick (1663–1727) – titkáráként L. F. Marsigli – voltak jelen, a török szultánt pedig a birodalom főkancellárja és belső tanácsosa képviselte. A Szent Szövetség (Liga Sacra) tagjai és a szultán között Anglia és Hollandia követei közvetítettek.

A tárgyalások rendkívül vontatottan haladtak, pedig a követek már igyekeztek volna haza. Tél volt, és Karlóca egyébként sem nyújtott sok kényelmet. Mindehhez járult még, hogy a tíztől délután fél háromig zajló tárgyalásokat sátrakban folytatták. A fagyoskodást megelégedő John Paget, Anglia követe ultimátumszerűen határnapot jelölt meg a szerződés aláírására,¹¹ amit a kitűzött időben, 1699. január 26-án teljesítettek is. Ezzel Magyarország számára 25 évre szólóan megszületett az "áldott béke".

Alapelvek fogadták el, hogy *uti possidetis, ita possideatis*, azaz: *ahogy eddig birtokoltátok, úgy birtokoljátok ezután is*. A szerződés nem hagyta figyelmen kívül a felek kereskedelmi érdekeit sem, sőt határozatai kifejezetten kereskedelem-barátnak mondhatók. Amíg ugyanis megtiltja, hogy a határt képező folyók – a Maros, a Tisza, a Száva, az Una – partjai mentén bármilyen megerősített helyeket létesítsenek, a folyók használatát mindkét birodalom lakosai számára egyenlőképpen szabadnak nyilvánítja. Mivel pedig a felső részekről akár a Maroson a Tiszába, akár pedig a Tiszán a Dunába tartó teherhajók sem lefele, sem pedig visszafele útjukban semmiféle akadállyal fel nem tartóztathatók, a kölcsönös barátság és jóindulat elve azt is megköveteli, hogy az említett folyókon halászhajóikkal és sajkáikkal a Török Birodalom alattvalói is szabadon közlekedhessenek. A hajózás védelmére erősen korlátozták a vízimalmok építésének lehetőségét, hogy a... *hajók közlekedése zavart ne szenvedjen*. A hajózás érdekében tilosnak mondták ki a Maros vizének akár malom hajtására, akár más célra való elvezetését. Ugyanezt az elvet kellett érvényesíteni a Száván (a Bosszut folyó torkolatától az Una torkolatáig) és az Una folyó határszakaszán (torkolatától megközelítőleg Novi-ig). A határok mentén csupán a katonai jellegű építkezéseket tiltották meg. Brodnál például külön kitértek arra, hogy *kiválóan alkalmas kereskedelemre, és építhető ott város illő és megfelelő fallal...* – a várat azonban, amelyet a császáriak újjáépítettek és megerősítettek, le kellett rombolni.

Az 1699. január 26-án aláírt békeszerződés csak nagy vonalakban rögzített a határokat. Annak pontos vonalát egy török és egy osztrák bizottság jelölte ki. A munkát 1699. március 22-én kellett megkezdeni, hogy *az alattvalók nyugalma és biztonsága érdekében* a bizottságok közös határozatai alapján a határokat *mihamarább világosan elválasszák és megjelöljék*.¹²

A határkijelölés

Az osztrák bizottság vezetője Marsigli, a török bizottságé Ibrahim Effendi, Kapigi Bassi volt.

Munkáját a két megbízott azzal kezdte, hogy latinul és törökül írásban rögzítették a határkijelölő munka menetét:

A rendkívül hosszú határvonalat (850 km) szakaszonként jelölik ki. Az első ilyen szakasz a Tisza torkolatától indul, a Bosszut és a Száva találkozásáig terjed.

A határ pontos vonalát természetes és mesterséges határjelekkel rögzítik. Az utóbbiak közé tartoznak a földből vagy kőből emelt halmok (unka; humka), oszlopok, sáncok, amelyeket a török, illetve az osztrák császár alattvalói építenek. Egyiket az egyik, másikat a másik fél emberei,

¹¹ Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711). Budapest, 1898.

¹² A békeszerződés szövegét Katona István: *Historia critica regnum Hungariae* c. könyvében közölte (Buda, 1805. pp. 106–125.).

mégpedig 300 lépésenként. Ily módon a Szerémségben 213 halmot állítottak. Ahol a Szávát szelte a határ, ott nagy fákat jelöltek meg, az átjárhatatlan erdők vagy mocsarak szélén pedig, ahol a határvonal megtört, a többen is hatalmasabb halmot emeltek.

Mivel a folyók medrüket egy-egy áradás alkalmával megváltoztathatják, különös gonddal kell a jelen állapotot rögzíteni.

A két bizottság általában a saját területén utazik egymással párhuzamosan, hogy egyik se terhelje a másik császár alattvalóit sem a táborozás idején, sem útközben.

Az egyik császár birodalmából a másikba való költözés tilos, ami alól – a békeség kedvéért – kivételek azok az esetek, amikor a karlócai békekötés és a határkijelölés során született megegyezés közötti időszakban vándoroltak el.

Szigorúan tilos mindennemű rabló kalandozás a másik fél területére, vagy egyéb ellenségeskedés.

Mivel a határvonal szántókat, szőlőket szel ketté, megengedik, hogy a kijelölés évében a termést még az arathatja le, aki vetett, illetve aki azt gondozta.

Végül késelem nélkül ki kell üríteni és le kell rombolni a békeszerződés 4. fejezetében megjelölt erősségeket és helységeket.

Marsigli ezen túlmenően papírra vetette azokat a feladatokat is, amelyeket ő magánszorgalomból teljesíteni akart:

A határvonalat – legyen az mesterséges halmok vagy folyó által kijelölt –, a geográfia minden módján igyekszik leírni. Munkája során mindenütt figyelembe veszi a természeti adottságokat, domborzati viszonyokat, a lakosság nemzetiségét, és egzakt térképet készít a közösen elfogadott határszakaszokról, egyben azokat gondosan le is írja.

A határsáv négy óra járásnyi széles, azaz két órányi az osztrák, kettő a török császár birodalma irányában.

A folyókat, különösen a határfolyókat kanyarulataikkal, mélységükkel, teherbírásukkal (mekkora hajók közlekedhetnek rajta), átjárhatóságukkal (vannak-e rajta álló vagy repülőhidak), gazdasági hasznosításuk szerint (hajtanak-e malmokat), természeti adottságaikkal (az idős emberek emlékezete szerint mikor voltak nagy árvizek, ezek milyen pusztításokat végeztek) le fogja írni.

Kitér majd a parton található falvakra, kastélyokra, erősségekre. Jelezni fogja, hogy ez a határ menti négy óra járásnyi szakasz sík, hegyes, mocsaras, erdős avagy gazdálkodásra, legeltetésre alkalmas-e? Milyenek az útjai, a hidak, és a hágók a kereskedők vagy a katonaság számára járhatók-e?

Jelentéseiben kitér a lakosság jellegére, nyelvére, vallására, viseletére.

Külön tájékoztatást ad azokról a helységekről, amelyeket le kell rombolni vagy ki kell üríteni.

Mindezt térképekkel fogja illusztrálni, és külön készített térképet a végleges, mindkét fél által ratifikált szakaszokról.

Ha a császár valamilyen szempontot a felsoroltakon kívül még fontosnak tart, parancsának engedelmesen eleget tesz.¹³

A határkijelölés életközlelől

Annak érdekében, hogy a két birodalmat egymástól elválasztó rendkívül hosszú határt áttekinthetőbben tudják leírni, szakaszokra osztották azt, mégpedig úgy, hogy a békeszerződés helyét véve alapul, Karlócháoz viszonyítva Dunán inneni és Dunán túli részt különböztettek meg, amelyeket aztán tovább szakaszoltak.

A Tiszának a Dunába való betorkollásával átellenben, Szalánkementől, Belgrád irányában körülbelül 10 kötélhossznyira,¹⁴ kezdték meg a munkát. Itt állították az első határhalmot. Ezt a többen nagyobbra és kőből építették. Tőle indulva a hegy csúcsáig 4, majd Moravic irányában haladva a Száva folyóig 208 halmot állítottak. A határjelek helyét azonosíthatóságuk érdekében le is

¹³ Raffaella Gherardi: Luigi Ferdinando Marsigli Relazioni dei Confini... Modena, Mucchi Editore, 1986. pp. 52–53.

¹⁴ A földmérés gyakori eszköze, 40 m.

írták. Az elvégzett munkáról egy, a feladat elvégzését hírül adó, mindkét megbízott által aláírt ünnepélyes hangú nyilatkozatban részletesen számoltak be.¹⁵ Ezt olvasva a határkijelölés részleteibe pillanthatunk be: A Szávát elérve, annak kanyarulatát megkerülve haladtak nyugatnak, és a Hisir Chiansnak nevezett helyen, az előbbi halommal átellenben két hatalmas fát jelöltek meg, innen nem messze az erdő közelében három, az út mentén négy, egy nyílt területen egy, egy másik hasonló területen két, a nádas mellett egy, és ugyanezen a területen még egy fába vésték bele a két császár jeleit. Egy üres mező közepén egy, majd tovább haladva két hatalmas fát jelöltek meg, a nyílt terepen pedig egy halmot állítottak. Ugyancsak halmot állítottak Moravic várától nem messze, az előzőtől negyed órányira. Lachinzaunus és Filetinza régi falvainak határában két halmot; Scharkodin és Pogotova területén hármat; Moravictól nem messze az erdőnél egyet építettek. Végül a Bossut folyó partján Moravic várának környékén állították az utolsó, a többinél nagyobb halmot. Így a Száva folyó partjától a Bossut folyóig 29 határhalmot állítottak. A jelentésből az is kiderül, hogy miért nem tudtak megegyezni a Novi-i szakaszt illetően, ami magyarázza a térképeken jelentkező szakadást a határvonalban: a békeszerződés értelmében az osztrák császárt illetve volna Új-Noví vára, de a törökök nem voltak hajlandók lemondani róla.

Ünnepélyes híradás a határkijelölés befejezéséről

1701. március 5-én keltezték azt a nyilatkozatot, amelyben az 1699. tavaszától tartó határkijelölő munkának a befejezéséről a török és az osztrák megbízott közösen hírt adott. A dokumentum megkülönböztetett értékét az adja, hogy benne lépésről-lépésre rögzítik, hol és milyen határjelet helyeztek el. Még a fák fajtáját, alakját és nagyságát is megnevezi. Magyarázatát adja annak a kérdésnek is, hogy miért szakad meg a határtérképeken az Una menti Novi környékén a határokat jelölő piros vonal, miért és mely várak, területek kerültek egyik vagy másik császár fennhatósága alá. A leírás olyan részletes, hogy annak alapján ma pontosan végig lehetne járni a két határkijelölő bizottság útját, illetve azt a vonalat, ahol a karlócai határok futottak. A Nyilatkozat fordítását alább, eredeti latin szövegét pedig a Függelékben közöljük (Appendix I.).

¹⁵ BUB Mss di Marsigli Vol. 69. Az ünnepélyes nyilatkozatot 1701. május 5-én írták alá.

Tudja meg mindenki és mindaz, akiket érint, vagy érinthet!

Miként a béke szent egyezségében, amely egyrészt a nagy hatalmú I. Lipót császári felség, másrészt Mustapha Han török császár között kötött, Kalrócán szentesített, a többi között elhatározták, hogy a békeszerződés teljes megvalósítása érdekében a két hatalom különmegbízottai a két birodalom között húzódó határokat maguk jelölik ki, és határozzák meg: Isten segítségével ezek a megbízottak, név szerint az osztrák császár részéről Liugi Ferdinando Marsigli gróf, a szultán részéről Ibrahim effendi, Capligi Bassi, miután teljhatalmú megbízatásuk dokumentumait egymásnak átnyújtották, ezen megbízatás értelmében az említett határok kijelölését rendre elvégezték, felhatalmazásuknak megfelelően kijelölték és rögzítették, kivéve a novi-i szakaszt, amely még vitatott, és így a két udvarnak kell benne egyezsége jutnia,

Annak érdekében azonban, hogy mindez áttekinthető, és a rendkívül hosszú határszakasz könnyen követhető legyen, és minden félreértést elkerüljünk, természetes viszonyítási alapként a Duna folyót választottuk, mégpedig úgy, hogy a karlócai békekongresszus helyéhez viszonyítva az innen lévő határokat Dunán inneninek, a rajta túliakat Dunán túliaknak neveztük el, mindkettőt pedig kisebb szakaszokra osztottuk.

A DUNÁN INNENI HATÁROK

I. Rész

Szlavónia szerémségi részének határvonala

A Szerémségben a határokat Isten nevében a Duna partjánál, a Tisza folyó dunai torkolatával, vagyis inkább a két folyó által bezárt titeli szöglettel átellenben indítottuk, miként azt a békeszerződés 4. cikkének megköveteli, Belgrádtól körülbelül tíz kötélhossznyira lévő helyről, Szalánkemen irányában; itt emeltük az első és nagyobb oszlopot (amit a helybeliek „unka”-nak szoktak nevezni), amely a többinél mívesebbre, és nagyobb részben kőből készült, hiszen ez volt az első határjel.

Ezt követően a hegy csúcsáig még négyet, innét a hegycsúctól jobbra, Moravitz felé egyenesen haladtunk egészen a Száva folyóig, amely szakaszon 208 halmot állítottunk azokon a helyeken, és területeken, amelyek az alábbi leírásban olvashatók:

Az egykori Grabovza, Kiirzadin, Inghie, Schulantintza és Topoli falvak körzetében, majd egy elhagyott templom mellett Jankovza területén, és a császár területére eső szőlőkben Kukiasnál, Schatrinza, Irick, Ciunduna és Viscianovza területe mellett, nem messze a Mitrovitzba tartó úttól, és végül magának a Szávának a partján.

Továbbá a Száva folyó kanyarulatát megkerülve, Hisir Chianus helységben, amelyet a régiségeknél említünk, majd az előbbi halomtól egyenes vonalban egymással szemben két hatalmas fába véstünk jeleket, és nem messze innen, az erdő mellett három, az út mentén négy halmot állítottunk: egy bizonyos nyílt helyen egyet, amelyet a mezőn két másik követett, aztán a nádas mellett, és ennek környékén még egyet. Majd követte ezeket egy nyílt mező közepén egy, majd kettő, és még egy a tölgyfa mellett. Ezután két hatalmas, jelekkel megjelölt fa jelzi a határokat; majd egy bizonyos nyílt területen egy halom. A következőket az előzőtől negyedórányi távolságban, a Moravizi ligetes erdőben, a vár közelében; újabb kettőt egy nyílt helyen; a Lachinzaunus régi falu körzetében, Filetinza határaiban kettőt; Scharkodin és Pogotova területén hármat; ugyancsak Marviziotól nem messze, az erdőnél egyet; végül a Bossut folyó partján, Moraviz várának vidékén állítottuk fel a többinél nagyobb, utolsót. Így a Száva folyó partjától a Bosszut folyóig 29 halom készült.

Innen pedig a békeszerződésben rögzített egyezésnek megfelelően maga a Bosszut folyó képezte a határokat egészen addig a helyig, ahol annak régi medre a Szávába torkollik; a szerémségi határokat ily módon részben természetes, részben pedig mesterséges jelekkel jelöltük.

Mindaz tehát, ami a Szalánkemen alatt felállított első halomtól indulónak jobb kézre esik, a római császár birodalmához, ami pedig ettől balra, az a török császár fennhatósága alá tartozik.

II. Rész

A szávai határszakasz Szlavónia és Bosznia között

Mivel az a Békeszerződés 5. pontjában határozatba foglaltatott, hogy a Szávába ömlő Bosszút folyónak a torkolatától az ugyancsak a Szávába torkolló Unnának a szávai torkolatától, maga a Száva folyó képezi a természetes határokat, így szükségtelen volt ezt a határszakaszt mesterséges jelekkel megjelölni.

Árral szemben haladva tehát a jobb part és Szlavóniának a mellette fekvő területei, Possegatzacestas, a leghatalmasabb római császár, a bal part pedig, és a mentében lévő boszniai területek, Zornicks, a török császár birtokában maradnak.

A szigetek pedig, amelyek a Szávának ezen a szakaszán találhatóak, miként maga a folyó is, mind az oda-visszahajózás, mind pedig más hasznok tekintetében a két fél alattvalóinak egyaránt rendelkezésére állnak.

A Szávának az említett szakaszon található szigetei

1. Az első sziget, a szóban forgó Bosszút folyó torkolatától indulva, négy órányira, a Száva boszniai partjához közelebb, a Razka.
2. A Kopan nevű sziget, az előbbtől 12 órányira, ugyanazon Száva parthoz közelebb.
3. Rastoviza, a Szávának a császárhoz tartozó partjához közelebb.
4. Brod tájkáról, a boszniai parthoz közelebb.

Ez a brodi sziget, miként a többi is, mindkét fél számára közösnek tekintendők, ezért a rá épített sáncot és házat a békeszerződéshez való hűség alapján földdel kell egyelőre tenni, a császár katonáit és minden hadi eszközt pedig ki kell róla vonni.

Ezt követően egészen Jessznovitzig, egyelőre más szigetet nem találtunk, amennyiben azonban bárhol a szakaszon egy vagy több sziget előfordulna, azok mind, miként a többiek, közösnek tekintendők.

3. Rész.

Az Una-i határszakasz Horvátországnak a Cis-Monatana, szávai része; és Bosznia között.

A határoknak ez a szakasza az Unna folyó innenső, azaz az árral szembe haladó számára bal partjától, ahol a folyó a Szávába ömlik, Jesszenovitz plánkja mellett indul; ezen palánk kapuja előtt egy kis sziget van, amely a békeszerződés 5. artikulusának értelmében a római császárt illeti; mivel azonban a változó vízállásokból a szigetet illetően viszályok keletkeztek, végül Ő császári Felsége úgy határozott, hogy ezen palánk lakóinak érdekét szem előtt tartva, a békeség kedvéért, az említett szigeten a hajók szabadon kiköthetnek, mellette áthaladhatnak.

Az Unnának ez a szóban forgó bal partja eddig még meg nem határozott, de a császári udvarok által meghatározandó, pontig az békeszerződés 5. artikulusa értelmében a természetes határ vonalat képezi úgy, hogy az egész folyó, valamennyi szigetével a római császár fennhatóságához tartozik, míg „valamennyi boszniai terület a szultán birtokában marad”. Így nemcsak Jesszenovitz palánkját, Dubitzát, és Doboyt, hanem azt a három tornyot is, a Slabinnak nevezettel együtt, amely az utóbbi időkben mindig üres és elhagyott volt; a másikat, a nagyobb részben lerombolt Dirnovát, és a harmadikat, Sofut, amely a három közül egyedül volt mindeddig megerősítve – ezt kivéve a másik kettőt tilos helyreállítani, még kevésbé helyőrséggel megerősíteni –, a törököknek engedték át.

Ó-Novit azonban a hozzá tartozó területtel egyetemben mindaddig a császári helyőrség tartja kezében, amíg ezen szakasz miatti ellentéteket el nem rendezik.

Azon ok, amely miatt a Novi-i szakasz mindeddig kijelöletlen maradt

Midőn a Fényes Porta igényt nyújtott be mind Új-Noví erősségének lerombolására, mind pedig annak Horvátországba eső, és az utóbbi háborúban a császári hadsereg által megszerzett, és mindez ideig folyamatosan megtartott és birtokolt területének átadására, mivel azonban a Békeszerződés fejezeteiben sem annak lerombolásáról, sem pedig a terület átadásáról nem esik szó, továbbá miután a császári megbízott mind írásban, mind pedig szóban bizonyította, hogy ez az igény a békeszerződés szellemétől „possideatis uti possidetis” és a békeszerződés fejezeteiben megfogalmazott más elvektől idegen, ennek ellenére a török megbízott azt elutasította, miközben a békeszerződés török változatának a novi-i vitát érintő egyik-másik szavára hivatkozott, aminek nem szabad hitelt adni; így ebben az ügyben a döntés a két udvar tárgyalására vár.

Mi, a két megbízott megegyeztünk abban, hogy amint majd ezen vitát lezárják, mindkét fél megbízottat küld a helyszínre, hogy a határoknak ezt a novi-i szakaszát is kijelölje, mindkét fél a kijelölés elvégzését egymás felé írásban köteles dokumentálni; ezt a mi, az egész határszakaszra vonatkozó dokumentumunk mellett mindkét birodalom archívumának átadják, és ezeket törvényesen és szóról szóra ehhez az Egyetemes Dokumentumhoz csatolják.

4. Rész

A hegyeken inneni horvátországi, vagyis a szávai határvonal a Klepala hegytől a Glina és a Glinica folyók találkozásáig

Az elmondott nézeteltérések miatt az új-novi-i szakaszt üresen hagytuk, a többi területen azonban a határokat kijelöltük; és a Klepala hegytől kezdődően, ahol a tapasztalt lakosok állításának megfelelően a Gosdansky várának körzetét a császáriaknak, a Busin várának körzetét pedig a törököknek adtuk. Halmokat az alábbi helyeken emeltünk:

Az említett Klepala hegy közepén.

Itt az úton.

Innen a Radovich hegyen, a Corna Jamniza helyen, az út jobb oldalán.

A szűk átjáró közelében az út bal oldalán, a nyírfák mellett.

Radovich földjén, a Dobrina völgy közepén a régi út felett.

Az említett Radovich hegy gerincének bal oldalán.

Ugyanezen Radovich hegyen azon út jobb oldalán, amelynek bal oldalán a Dabrina patak folyik.

A Radovich hegy csúcsán, az út bal oldalán.

Az ismert Jamnick hegy csúcsán.

A szóban forgó Jamnick hegy bal oldalán, az ismert Ergiavecz mocsár mellett.

Duorza hegy csúcsán, a Cere és a Lubina patakok között, és két út között ugyancsak.

Jelova Gora helyen, az út jobb oldalán.

Metle helységben, Busin erősségének vidékén, az út bal oldalán.

Bukov Klanza-ban a Busin és Gosdansky várak útjainak találkozásától jobbra.

Nicolina Kanaz hegy csúcsán, két út között.

Nicolina Kossa nevű úton, a Rudastiza folyóhoz tartva.

Nicolina Kosta völgy közelében.

Radastiza völgybe leereszkedőben, a Grabovza források mellett, az út bal oldalán.

Radachka Ravaiza helységben az út jobb oldalán.

Stara Strasbendza helységben az út bal oldalán.

Gunlik és Stara Strasbeniza határában az út bal oldalán.

Gunevza Golle-ben az út jobb oldalán.

Radonicha Glaviza hegyen, amelytől jobbra a Jassenovpotok, balra pedig a Bubigapotok vagyis patakok.

Ugyanezen hegyen a két említett patak között.

Ugyanezen hegy jobb oldalán, a fennsíkon.
Verh Platina völgy mellett, a Verslovpotok nevű út mellett.
Regiebovza vagy más néven Riska helységben a nagy fa körül, ugyancsak nagy halom, a közelében lévő fákat pedig lenyestük.
Gerleviz hegyen, egy különösen nagy tölgy körül, ahol a fákat megjelöltük.
Berkenye fa körül, amelyet a helybeliek „oskorus”-nak hívnak.
Innen Brestova és Binck patakok képezik a határt, és az erdő mellet állítottunk egy halmot.
Binick nevű várban, Semidiruta turri fölött, ugyanezen lerombolt vár vidékén a Hurianstiza völgyben.
Kolun hegyen egy tölgy körül.
Ehhez közel az út jobb oldalán.
Grabovza patak mellett, ugyancsak az út jobb oldalán.
Gehaja Kossa hegyen, jobbra.
Ugyanezen hegyen balra.
Ugyanezen hegyen balra, ahol a nagy tölgyet kereszttel jelöltük meg.
Zemeridza és a Bkola patakok találkozásánál a túlsó parton.
Joanis pataknál, az út bal oldalán.
Joanis Kossa hegyen.
Sayn patak mentén, amely patak aztán egészen forrásaiig a határt képezi.
Patak mentén, Sayn temetője környékén.
Sayn temetője mellett.
Dabrina hegyen, az út jobb oldalán.
Krivaja hegyen, a Bumbardenik nevű út bal oldalán.
Ugyanezen hegyen az út bal oldalán.
A patak felé tartó lejtőn.
A lejtő alján.
Sasin Kossa helységben, a Bukov nevű patak forrásánál.
Ugyanezen Sasin hegyen, az említett Bukov patak mellett.
Innen a szóban forgó Bukov patak egészen a Gliniza folyóig, és innen tovább a Gliniza folyó a Glina folyóba való betorkollásáig képezik a határokat.
Végül a fent említett Gliniza és Glina folyók találkozásával alkotott szögletben az utolsót.

A Gliniza és a Glina folyók találkozásától a Corana folyóig

Megegyezés született, hogy a fent említett halomtól a Glina folyó képezze a határokat addig a pontig, ahol a Rabina folyó balról érkezik a Glinába ömlik. Itt, ezen két folyó találkozásának szögletében végül halmot állítottunk, amely halomtól egészen a forrásáig a Rabina folyó képezi a természetes határokat.
Innen pedig a császári szluin-i és a török tersatz-i várak területének elválasztására az alábbi halmokat emeltük:

A fent említett Rabina patak forrása mellett a hegyen.
Cetinovo biloban, vagyis a Cetin hegyen, az úton, a tölgyfa körül.
A Cetinovobilo hegy jobb oldalán, Kabillovo Razboiste nevű helységben.
Átkelvek a Grabovza patakon, annak jobb oldalán, a hegy felől, a parton.
Innen az említett Grabovza patak mentén leereszkeőben.
Átkelve ismét a Grabovza patakon, a Cetin hegy felett a Krilandiosa patak forrásánál a tölgyfa körül.
A Kirladiosa pataknál.

A Gnovinza Sellische-nek nevezett domb csúcsán a tölgyfa köré.

Ugyanezen Gnoiniza Sellische-n.

Ugyanezen Gnoiniza Sellische-n a tölgyfa köré.

Leereszkedvén a Corana folyóhoz, ennek és a Gniniza pataknak a találkozásánál.

Ily módon az említett Szluin és Tersaz várainak a területét a Corana folyón inneni részen kijelöltük.

A Corana folyótól a Jessera tóig

Ezután innen a Corana folyó folyásával szembe haladva maga ez a folyó képezte a határokat, mégpedig:

addig a halomig, amelyet a Corana folyó túlsó partján állítottunk, Sclo-Brod és Strulizki Brod között lévő kis sziget közelében.

Midőn pedig a megbízottak a határok kijelölését tovább akarták folytatni, a Dresnick, Hurian, Boricovoz várak és a Lapaz torony lerombolása végett keletkezett nagy viszályok szűnni nem akaró akadályt jelentettek, úgy annyira, hogy fenn állt annak a veszélye, hogy a megbízottak elválnak egymástól, de a határ menti lakosság könyörgött, hogy találjunk már valamilyen orvosságot ezen viszály áthidalására, végül a szétvált felek ismét kibékültek, és kicserélve a Dunán inneni dokumentumukat, egymás között megegyeztek, hogy az említett várak és torony azzal a feltétellel kerülne török fennhatóság alá, hogy a körülöttük építhetnek házakat, alakíthatnak falvakat, és szabadon művelhetik a földeket; a várak azonban úgy maradnak, ahogy most vannak, tehát lerombolt állapotban és elhagyottan.

Ily módon a Sluin és Tersaz közötti területen folytatódott a határkijelölés, amelynek során az alábbi halmokat emeltük:

A Corana folyó melletti két mocsár között egy hatalmas tölgyfa körül.

A Hurianstiza folyó innenső oldalán, a Radovanova Kossa birtokon, egy szilfa körül.

A Priviliza patak innenső oldalán a hegy alatt, a Hurianen-i ligeterdő végén, egy rendkívül magas tölgyfa körül.

A szluini erdőben, ahol a halmot a megjelölt bükkfa és tölgyfa közé építettük, egy lenyesett tölgyfa köré.

Egy bizonyos Hurian felé eső magaslaton, egy fehér bükkfa és egy hatalmas tölgyfa köré.

A Maswina hegy elején, Breszovopolie és Hunrianstiza között egy nyírfa körül, amely halmot földből és kőből építettük.

A Mswina hegy lábánál egy hatalmas tölgyfa körül.

Két ásott gödör között egy kis tölgyfa köré.

Rudenizkopolie nevű helyen, az út mellett egy négyes törzsű tölgyfa körül.

Ugyanezen Rudenizkopolien egy másik tölgyfa körül.

Ugyanezen Rudenizkopolien egy másik tölgyfa körül.

Rudenizkopolienben egy kétágú tölgy köré.

A Plisniza hegy és a Rudenizkopolie mező között egy tölgy köré.

Plisniza hegy alatt, az út felett.

A Plisniza hegy csúcsán egy tölgyfa köré.

A szóban forgó Plisniza egy alatt, a Bassin Razbrii helységben.

A rakovizen-i mezőn a lumbardenik-i út mellett.

Átkelve a patakon, annak a magasabb partján egy nyírfacsemete köré.

Rakoviza nevű folyó közelében egy nyírfacsemete köré.

Ezen határhalomtól a legközelebbiig háromnegyed – egy óra járásnyi szakaszon maga a Rakoviza patak képezi a határokat.

A síkságon, az út mellett, egy tölgy köré.

Ahol a Graboza forrás fakad, a kis hegyen, egy tölgyfa köré.
Grabovza feletti domb alatt, egy tölgy köré.
A hegy és Grabovza forrása közt a mocsár körül.
Sartsasvol közelében nyirfacsemete köré.
A régi út mellett, a bal oldalon, a völgyek között, egy kettős törzsű tölgy köré.
Runiaviza hegy felé.
Ugyanezen Runiaviza hegy alatt.
Melinarski Brod közelében, a Corana folyó innenső partján lévő magaslaton, az erdő alatti út mellett, egy tölgyfa körül.
Itt, az említett módon, a Corana folyó ismét a természetes határokat kezdi alkotni, amely szerepét egészen a Jesseraig folytatja, amelyből ered, és amely helyet az alább leírásra kerülő halommal jelöltük meg.
Így a hegyeken inneni Horvátország [Croatia Cismontana] határait teljes egészében kijelöltük.

5. Rész

A hegyvidéki Horvátország [Croatia Montana] határvonala

A Jessera tótól a Popistak hegy csúcsáig

A császári Udwiná és Grascház várak területének a török Bihacz és Ostroviz, továbbá a Szerp tartomány területétől való elválasztás végett rendben az alábbi halmokat állítottuk:

Pugliadole hegyen, Plessiviza és a Jesserskoput falvak határában, a magaslaton, ahonnan a Jessera tavat megpillantottuk.

Kopinita Kossa és a Schellieva put két magaslat között.

Vranseverh na verh Plessiviza egy bizonyos magaslat csúcsán, amely jobbra van, egy tölgyfa köré.

A tarkaschiz-i út közepén.

A verh Kuk-nak nevezett hegyen.

A vissoka Lonqua hegyen.

A lumbardenik-i úton, a Massin hegy egyik nyitott, Dugopolinának nevezet mezején.

Fradovita Kossa más néven Veliki Lisaz hegyen.

Zemernizza hegyen Bunnar mellett.

Ugyanezen hegyekben Dabaristizán.

Kupiruha nevű hegye csúcsán.

A nagyon magas sziklacsúcson, Strasbenizan; ahonnan a Szerp tartományra nyílik kilátás.

A Popina Klanz csúcsán, az út jobb oldalán, egy nagy fa körül.

A Popistak hegyek alacsonyabb, sziklás csúcsán.

Innen kezdődően a Popistak hegy vonulatai képezik a határokat, jobbra tőlük a Korito és a Popinskopolie völgyek húzódnak.

Ezután elhelyeztünk halmot ugyanezen Popistak hegy tetjén.

És végül a Raona Popinstak hegy csikláján.

A hegyeken túli Horvátország [Croatia Transmontana vagyis Maritima] határai.

Ezt követően az alábbi halmokat építettük:

A hegy lábánál, a Vilin nevű szorosokban, az út bal oldalán.

Gerni verh hegyen, vagyis Runiava Ilaviza-n.

A Zuinopolie mezőn.

Zuinak völgyben.

Kitta Berdo hegyen.

Metullavi Dolaz völgyben.

Bila Berda mezőn.

Hottansko Bilo mezőn.

Hoton mezőn.

És végül az utolsót, a többinél magasabbat a Debelo Berdo hegyen, annak a Medwidia Glaviza nevű csúcsán.

Miután pedig a Horvátországban lévő, és jelenleg a velenceiek által birtokolt Knin vár közelébe megérkeztünk, teljes egyetértésben és a császári megbízottak, mégpedig az osztrák, a török császár megbízottjának és a velenceiek küldöttének ítélete alapján, valamint más jelenlévő elöljárók és katonai vezetők jelenlétében ezt a pontot, amelyben a három határ összefut, elfogadták és meghatározták, ugyanitt a csúcson kőből egy nagy halmot emeltünk, amelynek alapjait a császári megbízottak saját kezükkel odadobált kövek képezték; amely dolgot külön okmányban rögzítettünk, és egymásnak ki-ki saját nyelvén átadtuk.

Továbbá Boszniában valahány hely kiürítését és Brod környéki sánc lerombolását a Békeszerződés előírt, rendben kiürítették, a brodi sáncot lerombolták, kivéve Ó-Noví várát és annak területét, mivel, miként fentebb kifejtettük, mindaddig a római császár birtokában marad, amíg az a körüli vizsályt a két császári udvar nem rendezi.

Miután tehát ily módon a Szlavónia és Horvátország között futó határokat, a császár birodalmához tartozó országokat és a Fényes Portának alávetett Boszniát a novi-i szakasz kivételével, mi, a két császári megbízott kijelöltük és rögzítettük, hogy mindaz, ami a Szalánkementől jövő számára a határoktól jobbra esik, legyen és maradjon a római császár fennhatósága alatt, ami pedig ettől balra esik, a török Szultáné.

A DUNÁN TÚLI HATÁROK

I. Rész

Podolia határától Oláhország széléig futó megyesi határok

Mivel a Békeszerződés I. artikulusa expressis verbis előírja, hogy Erdély a római császár fennhatósága alá tartozzon, és Podolia határától egészen Oláhország végső határáig, az ottomán protektorátus alá tartozó provinciáktól, Moldáviától és Oláhországtól azon hegyek által választassék el, amelyek az utóbbi háború előtt a régi határokat képezték; és ez a Békeszerződésben, mivel ő Császári Fensége ezeket a régi határokat a békeszerződés dokumentumainak aláírása idején teljes mértékben birtokolta, elég világosan meg lett fogalmazva és le lett fektetve; a Fényes Porta végül azt kívánta, hogy mivel a Császári Fenség által előbb említett okok miatt az említett határok külön revíziója és kijelölése ez alkalommal elmaradt, azért a szóban forgó régi határok helységről helysége írásba foglalva ehhez az Általános Dokumentumhoz csatolva megerősíttessenek.

II. Rész

Oláhország végső határától a Maros folyóig

Továbbá, miként a 2. artikus alapján Temesvár vára területének a Fényes Porta birtokában kell maradnia: így ettől a Temesi Bánságtól Erdélyt jórészt már a szokott halmokkal választottuk el; az a csekély halom, amelyeknek a felállításában a kedvezőtlen időjárás, a hideg tél és a nagyon mély hó minket megakadályozott, ha Isten is úgy akarja, bizonyos, általunk megbízott, a mi határkijelölő hatalmunkkal felruházott személyek által még felépítendő.

Ezek a később felépítendő halmok, az általunk közösen elfogadott, írásba foglalt alábbi helyeken állítandók fel:

Wurbur Murarul hegyen, ahol a két birokalom határai a megyesi határral közvetlenül találkoznak, és ahol Oláhország végső határai Erdéllyel és a Temesi Bánsággal találkoznak.

Innen indulva a Maros folyó irányában egyenesen haladva:

Facs Murarul hegy.

Wurbur Gieul hegy.

Wurbur Branul hegy.

Gora Laposnick hegy.

Wurbur Brislub Temisanul hegy.

Kapul Kostura kő.

Wurbur Pissinaga hegy.

Wurbur Murganul hegy.

Wurbur Lullaja hegy.

Következnek a már felállított halmok:

Kapul Bucurnilor hegyen.

A Jadrenergize hagy első csúcsán kő halom.

Ugyanezen hegyen.

Ugyanezen hegyről leereszkedőben, az előzőtől kb. 40 lépésnyire.

Ugyanezen hegy lábánál, hasonló távolságra az előbbitől.

Ugyanezen völgyben.

A maga Margensis és a Marga Ottaczkensis patakok találkozásának szögletében.

És ettől a halomtól a Bistra folyóba való torkolatáig maga a Marga patak képezi a határt, így kb. egy órányi távolságon természetes a határ.

Innen folytatódnak a halmok:

A Kostamare hegy lábánál, azon a környéken, ahol a Marga folyó a Bistrába ömlik.

Ugyanezen Kostamare hegyen, egy magasabb kiemelkedés mellett.

A Oborsia Sternizori hegyen.

Wurbur Maguri hegyen.

Wurbur Losnizori hegyen.

Jalul Kalugierilor [hegyen] a kis falu mellett.

A Capucig nevű magaslaton.

Smida Lumgrasina hegyen.

Pojana Alunulor hegyen.

Oborsia Cerni hegyen.

Gicsora Miklansului hegyen egy fiatal tölgy körül.

Smida Ruski hegyen.

Kurmatura Ruski hegyen.

Kurmatura Ruski hegyen.

Kurmatura Ruski hegyen.

A Cornu Ruski csúcsán.

A Kurmatura Ruskin.

A Smida hegyen egy bükkfa körül.

A Pojana Lotrilor hegyen.

A Kapul Jazulilor hegyen.

A Jazuri hegyen.

A Kapul Inlului Cerni hegyen.

A Pojana Zalatrucului hegyen egy nyírfa körül.

A Kostaska hegyen egy bükkfa körül.

A Zlotronia hegyen.

A Pojana Frazinolui hegyen.
Az Irregeruliu hegyen.
A Facsa Kremeni hegyen.
A Wurbur Mutului hegyen a császári fennhatóság alá tartozó Laussus falu felett.
A Facsa Valle lunga-n, az előbbi hegy háta felett.
A Hodarul Maldiest hegyen.
Jalul Serzului hegyen.
Jalul Krivini-ban.
Grunjulupului-ban.
Jalul Magurescsi-ban a királyi út mellett
Jalul Slabatzka hegyen.
Wurbur Siursului hegyen.
Magurg Slabatzka hegyen.
Facsa taniaska hegyen.
Facsa hodarului hegyen.
Facsa Getseri hegyen, az erdőben.
Facsa Holgeleor hegyen, az erdőben.
Kallia Dobri-n, az erdőben.
Facsa Grunului mare-n, az erdőben.
Tre Dengi-ben, egy kis domb felett.
Facsa Hegroului-ban.
Wurbur Dermocksi-ban.
Komora pred hodarul mare-ban.
Jalul Juniestilor-ban.
A Zeaka hegyen.
Oloinizel-n.
A Vallia Oloiniz patakon túl, a hegy lábánál.
Ugyanezen völgyben, az előbbitől kissé távolabb.
Az utolsó halmot a Maros folyó innenső partján, mégpedig a Philippe nevű szikla felett, és mivel a mesterséges halmok felállítását elvégeztük, kivéve a fent említett tízet, itt a többinél jóval nagyobb, és többnyire kőből készült halmot építettünk.

III. Rész

A Rupe Philipe-től a Duna és a Tisza találkozásáig

A Rupe Philipe-től tovább haladva a határokat természetes határok képezik, mégpedig a Maros folyó innenső partja, miként azt a Békeszerződés fogalmazza, vagyis a folyás irányában haladónak a bal part, egészen a Tisza folyóig, innen ugyancsak az említett Tisza folyó innenső partja, egészen a Duna folyóig a császári területeket a Temesi Bánságtól választják el.

Podoliából jövet tehát mindaz, ami jobb kézről esik, egészen a Murarul hegyig, mégpedig a meggyesi határokig, a hatalmas római császárnak van alávetve; mindaz pedig, ami balra esik, az ottomán fennhatóság alatt marad. Mindaz pedig, ami a Murarul hegytől a Tisza és a Duna találkozásáig, az fent említett mesterséges és természetes határoktól jobbra esik, az említett, hatalmas római császár, ami pedig attól balra, a Szultán hatalma alatt hagyatik.

Végül, miként a megegyezésben szerepel, azokat a Temesi Bánság alatti helységeket, amelyeket a Békeszerződésben megneveznek, vagy amelyekre a „bármely más hasonló helység előfordulna”, általános záradék érvényes, le kell rombolni, a temesi területeket azonban a császáriaknak tiszteletben kell tartaniuk. Ennek megfelelően ezeket a lerombolásokat a határok kijelölését követően részben már teljesítették; a hátralévőket pedig már végzik és haladéktalanul

folytatják, amit a császári megbízott megígér, e végből a közvetlen parancsnokokat írásban utasította, hogy amilyen hamar csak lehet, hajtsák azt végre.

Így tehát, Isten kegyelmével a határkijelölést elvégeztük, mi, a két megbízott, mielőtt egymástól elválnánk, ezt az általános dokumentációt a szerémségi, horvát-boszniai és a Dunán túli határok részdokumentumaival előbb kiegészítjük. Azt, hogy saját és mindkét fél nyelvén rögzítettük, pecsétjeinkkel és nevünk aláírásával megerősítjük, egymásnak azt átadjuk.

Bistrai táborban, 1701. március 5.

L. S.

Lud. Ferd. Comes Marsigli

III. A VILÁG ELSŐ TEMATIKUS KERESKEDELMII TÉRKÉPE ÉS KARTOGRÁFIAI HÁTTERE

A határtérképek

Feliratuk általában „Mappa Geographica” vagy „Mappa lineae limitaneae” megjelöléssel kezdődik. Valójában topográfiai térképek, amelyek szoros szimbiózisban élnek a jelentésekkel. Példaként említjük a Szerémség térképét, a Mappa lineae limitaneae Sirmiensis-t.¹⁶

A térképen két határvonal-változat látható. A fekete szaggatott vonal a Bécs által tervezett és jóváhagyott, a piros az egyezkedés folyamán mindkét bizottságvezető által elfogadott. Furcsasága, hogy bár a törökök számára kedvezőtlenebb, mégis a török megbízott akarta így. A történet mögött pedig Ibrahim effendi makacssága áll, aki ragaszkodott ahhoz – miként Marsigli nem kevés kajánsággal írja –, hogy korrigálás nélkül a kvadránsnak egy bizonyos szöge alatt haladjanak mindvégig.

A határvonal mentén római és arab számok, valamint kis halmok láthatók. A római számok azt a nyolc napot jelzik, amelyeken a halmok emelésén dolgoztak, az alattuk lévő arab számok pedig az emelt halmokat mutatják.¹⁷

A térképet kísérő jelentés arról is említést tesz, hogy a határkijelölés során földrajzi kérdések tisztázására is sor került. A Bosszut folyóról az élt a köztudatban, hogy három ágban ömlik a Szávába. Marsigli a török megbízottal egy Belgrádból küldött csajkán Moravictól a Szávaig behajózta a folyót, és azt tapasztalta, hogy csak egy ággal torkollik a Szávába, és mindenütt jó és elég magas partja van.

Ami pedig a határjeleket illeti, mivel azok az idő és a rossz szándékú emberek pusztításainak ki voltak téve, a török megbízottal megegyeztek, hogy azokat a határőrparancsnokok minden harmadik évben felülvizsgálják, és állapotukról jelentést tesznek.¹⁸

Müller még a munkák megkezdése előtt elkészítette azoknak a jeleknek a rajzát, amelyekkel határvonalat kitűzik: halmokat, a két császár szimbólumaival megjelölt fák rajzát és azok helyének térképen való rögzítésének módját. Az utóbbi esetben betájolta őket és megadta bizonyos jellemző pontoktól való távolságukat.

Beazonosításuk megkönnyítésére számokat is adott nekik. A folyók mentén, ahol annak egyik partja a török, a másik az osztrák császár fennhatósága alá tartozott, a határvonalat – miként a Száva esetében is –, nem a folyó közepén húzta meg. Ezt sok latolgatás után – miként írja egyik levelében –, és mások véleményét is kikérve tette. Ő a folyót egy oszthatatlan egységnek tekinti, amelyben semmi sincs, ami kizárólag csak a császáré, vagy csak a török szultáné lenne. A folyó kettéosztása a békeszerződés szellemének is ellentmond. Azt sem teheti meg, hogy Marsigli kívánságának megfelelően a határvonalat csak a végén rajzolja be, mivel a hegyek fekete vonalaira, ha utólag viszi rá a színt, azok átütnek rajta és elcsúfítják a térképet.¹⁹

A „világelső” határtérkép

A híres, úgynevezett 39 (41) szelvényes határtérképről²⁰ ismertsége ellenére pár mondatban azért

¹⁶ BUB Mss di Marsigli Vol. 49. p. 3; Bécs ÖStA KA HKR Akten, Relatio 3. 1699. május.

¹⁷ A halmok magasabbak voltak egy embernél, és közepükbe fát ültettek. Volt olyan nap, amikor negyvenet építettek. Egyiket az osztrák, a másikat a török fél emberei emelték.

¹⁸ A térkép leírásának kelte: Moravitznál lévő tábor a Bossut folyónál, 1699. május 13.; lásd: 3. Informatio.

¹⁹ BUB Mss di Marsigli Vol. 80. B. pp. 112–115. Nürnberg, 1702. október 11. Kifejezi még afölötti örömet, hogy a bolognai asztronómiai ügyek jól alakulnak, és az eszme, amely tegnap fogant, mára csodálatosan naggyá bontakozott.

²⁰ Az eredeti: Bécs ÖNB C. P. Min. 85; másolat ugyancsak Bécsben a Hadilevéltárban: ÖStA KA Kartensammlung B IX c 634.

szólunk, mivel eredetét és sorsát illetően még a térképet gondosan tanulmányozók is téves feltételezésekkel hidalták át az információk hiányát.²¹

Mindenekelőtt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a szakirodalomban meghonosodott gyakorlat alapján nevezzük 39 szelvényesnek a térképet. Müller 41 szelvényről ír mindig. Ezt az indokolta, hogy a 40. és a 41. lapok ugyan nem tipikus térképlapok, de helyszínrajzokat tartalmaznak, mégpedig az egyes szelvényeken feltüntetett 96 határjel helyszínrajzát. A teljes mű tehát egy összesítő lapból, 39 szelvényrajzból és további 2 kiegészítő fólióból, összességében 42 lapból áll. Az összesítő térkép mérete: 50×110 cm, a szelvényeké többnyire 50×66 cm.²²

Mikor és kinek rajzolta ezeket Müller? A szakirodalom szerint 1706-ban Savoyai Jenő herceg megrendelésére készítette őket. Ezzel szemben Müllernek Marsiglihoz írott levelei azt igazolják, hogy 1703-ban, Nürnbergben készültek, mégpedig Marsigli számára. Müller kimutatásai még azt is elárulják, hogy a határszelvények darabjéért 5 florénát, a Magyar Monarchia országainak térképeiért egyenként 12 florénát, a Duna-szekciókért laponként csupán 6 florénát kapott, jóllehet három határszelvényt is elkészített azalatt, míg a Duna-szelvényekből egyet. A Duna-monográfia gyönyörű Mappa Generalis-áért és a Mappa Potamographica-ért Marsigli ugyanannyit fizetett, mint a Duna-szelvényekért. Nem lehetett Müller túlfizetve, mivel ő is, miként Eimmart, a rézmetsző, örökös anyagi gondokkal küszködött. *Az idő fogy, az adósság gyarapszik*, idézi a közmondást.²³ Előfordult az is, hogy Eimmart, a fővállalkozó a Müller számára küldött pénzt rézlemez vásárlására költötte, jóllehet Müller a Duna-monográfia térképei megrajzolásához szükséges pergamenben szükségét szenvedett.

Az 1703. május 12-én írt, utolsó levelében²⁴ Müller térképe elkészültéről úgy adott számot, mintha csak a kíváncsi utókorra gondolt volna: *Valamennyi határszelvényt – szám szerint 41 darabot – és az áttekintő térképet, teljesen elkészítettem.*²⁵ Beszámol arról is, hogy bár Marsigli megbízta a határhalmok speciális térképének megrajzolásával, azt még nem készítette el, miként Bulgária és a szűkebb értelemben vett Magyarország (Hungaria vera) térképét sem. Reméli azonban, hogy ezekkel, mire levelét Marsigli megkapja, végez.

A 39 (41) szelvényes határtérképet ezt követően csak hét év múlva említik a bolognai iratok. Müller patrónusát – így titulálták Marsiglit a nürnbergiek –, ekkor már Bolognában találjuk, aki értékes hagyatékát szülővárosának adományozta. 1710. február 3-án a város előljáróságához egy végrendeletet juttatott el.²⁶ Arra kérte benne a szenátust, hogy halála után ezt a mappát, amelyet az ő saját kezdeményezésére és pénzén Müllerrel rajzoltatott, adják át a császárnak. Döntését meg is indokolta: egyrészt a kereszténység számára nagyon jelentős információk vannak benne, másrészt pedig a császárnak meg akarta mutatni, hogy kegyvesztettsége ellenére őszinte híve.

Ezen végakarátát megfogalmazó levelét a halálát követő évben, 1731. augusztus 11-én olvasták fel a szenátusban. Mindjárt döntést hoztak, hogy Marsigli kívánságának teljesítése előtt elkészíttetik a térkép hű mását. A feladatra több jelölt is akadt. 1732. június 14-én az egyetem titkárának, Manfredinak²⁷ Rondellihoz²⁸ írt leveléből értesülünk arról, hogy F. Vandi-ra esett a választás, aki

²¹ Joseph Paldus: Johann Christoph Müller – Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie. Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs, Dritte Folge. V. Bd. Wien, 1907.

²² A térkép felirata: *Mappa geographico limitanea in qua imperiorum caesarei et ottomanici confinia in almae pacis carlovitzensis congressu decreta [...] exhibentur...* Azon földrajzi határ menti térkép, amelyen a karlócai békében megállapított határvonalakat [...] mutatjuk be...

²³ BUB Mss di Marsigli Vol. 82. pp. 52–52. 1703. január 6. latin.

²⁴ BUB Mss di Marsigli Vol. 80. B. pp. 164–165. latin.

²⁵ Müller külön szelvényeknek számítja a két lapot is, amelyre a határjelek helyszínrajzait tette. Ezért ő következetesen 41 szelvényes térképről beszél. Az összesítő lappal együtt tehát 42 pergamenlappal kell számolni.

²⁶ Archivio di Stato Bologna, Assunteria di Istituto, Diversorum B. 20. n. 7. fasc. 3.

²⁷ Manfredi, Gabriele; matematikus és titkár.

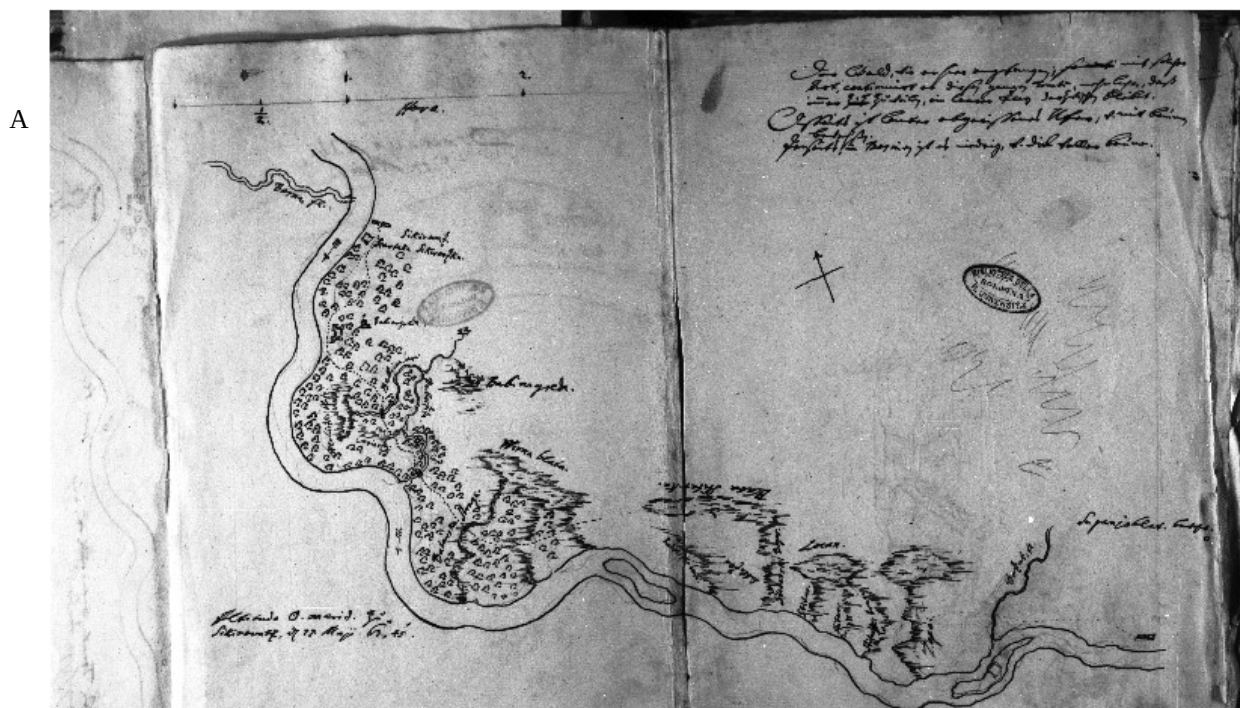
²⁸ Rondelli, Geminiano; matematikus.

azonban csak az összesítő lapot készítette el.²⁹ Ezután az eredetit, azaz az áttekintő lapot, a 39 szelvényt, valamint a 91 határjel helyszínrajzát tartalmazó 2 lapot egy díszes dobozba csomagolva átadták a velencei Habsburg birodalmi követnek.³⁰ Így került a határtérképezésben úttörő jelentőségű teljes mű a bécsi Nemzeti Könyvtárba, amelyről a Haditanács másolatot készített. Ez utóbbit ugyancsak Bécsben, a Hadi Levéltárban őrzik.

A Térképes napló

A határtérképek a terepenbejárások során felvázolt helyszínrajzok alapján készültek, amelyeket ma egy kötetbe kötve őriznek Bolognában L. F. Marsigli neve alatt.³¹ Valójában Marsigli csupán az értelmi szerzőt tisztelhetjük. A vázlatrajzokat ugyanis csaknem kivétel nélkül J. C. Müller készítette szemmel láthatóan azzal a szándékkal, hogy azok alapján képes legyen megrajzolni a Marsigli jelentéseinek mellékleteként Bécsbe küldött határtérképeket. Így kivétel számba mennek azok a rajzok, amelyeken feliratokat is találunk, ezekre viszont az jellemző, hogy a latin és német nyelvet vegyesen használják. A vázlatokon feltüntette Müller a *helységek egymástól való távolságát*, amit vagy saját maga mért meg gyalog vagy lóháton tett útjai során, vagy helybeli elöljárók közlése alapján jelölt be. Továbbá rögzítette a hegyek és helységek *egymáshoz viszonyított fekvését* – megjelölte az irányokat; felrajzolta a *terület vízrajzát*. Esetenként pedig a terep- és környezeti viszonyokra vonatkozó rövid megjegyzéseket írt a lapokra. A naplónak Müller által készített, áttekintő tartalmi ismertetését a Függelékben közöljük. A fent elmondottak illusztrálására azonban néhány rajzot azért alább „élőben” is bemutatunk:

Vannak olyan vázlatok, amelyeken feljegyezte Müller, hogy hol végzett *csillagászati észlelést*.

²⁹ Archivio di Stato, Bologna; Assunteria di Istituto – Diversorum – B. 20. n. 8. fasc. 3. A levélből arra következtettünk, hogy csak az áttekintő térképet rajzoltatták újra, a 41 szekciót nem. És valóban csak az összesítő térkép másolatát találtuk meg. Az idézett Marsigli-végrendeletből nyilvánvaló, hogy nem 1706-ban – miként azt a szakirodalom tartja –, hanem 1702–1703-ban, és nem Savoyai Jenő megrendelésére, hanem Marsigliéra készült a térkép. Megoldódott az a rejtély is, hogy miként és mikor került J. C. Müllernek egyik legszebb térképe Bécsbe: 1732-ben adták át a velencei császári követnek. Az erről szóló dokumentum dátuma: 1732. október 28.

³⁰ Archivio di Stato Bologna, Assunteria di Istituto, Diversorum B. 20. n. 8.

³¹ BUB Mss di Marsigli, Vol. 66. p. 41.

helyszínrajzon található felirat:

Altitudo Solis meridiana zu Sikirovatz die 17. Maji 63° 45'

[A Nap delelési magassága Sikirovatzban május 17-én 63° 45']

Der Wald,, wie er hier angefangen mit solcher Art continuiert er diesen ganzen Tractu mehr lenger, dass immer zuweilen ein lerer Platz darzwischen bleibet.

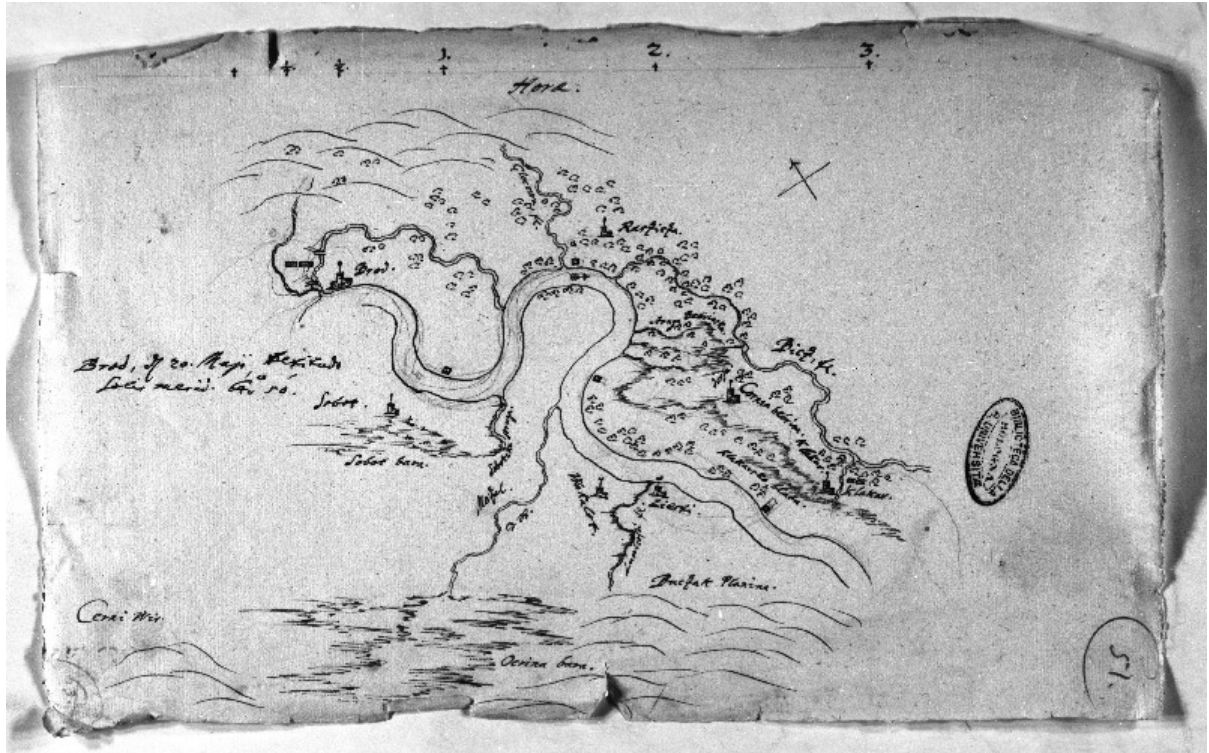
Diesseits ist lauter abgerissener Ufer und mit Baumen bewachstes.

Jenseits in Bosnien ist es niedrig, und dick voller Baumen.

[Az erdő, ahogy elkezdődik, úgy folytatódik tovább ezen az egész szakaszon, mégpedig oly módon, hogy helyenként újra és újra üres rész van benne.

Az innenső oldalon csupa leszakadt és fákkal benőtt part..

A túldoldalon, Boszniában alacsony a part és sűrű erdő borítja.]

Felirata:

Brod, Altitudo solis meridiana 20. Maji 64° 50'.

[Brod, május 20. [1699] a Nap delelési magassága 64° 50'.]³²

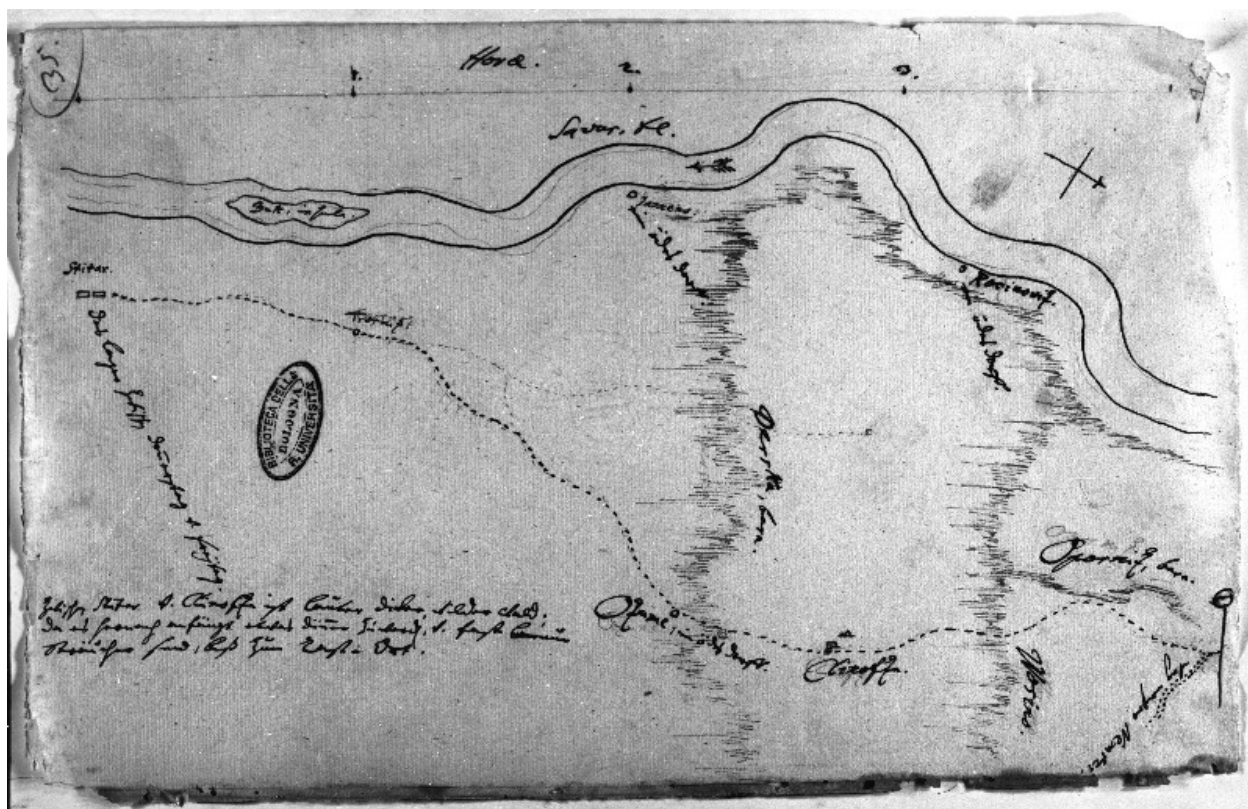
A fenti térképen a

terepviszonyokról is tudósít:

„Bemerkung: Das Ufer jenseits, ist eben, und waldigt, jedoch so, dass an verschiedenen Orten öfter Flüge ins Land hinein gehen.” [Megjegyzés: A túlsó part sík és erdős, de úgy, hogy helyenként gyakran szántóföldek nyúlnak a mező irányában.]

Altitudo Solis meridiana zu Gradisca die 28. Maji 66° 30'

[A Nap delelési magassága Gradiscaban május 28-án 66° 30'.]³³

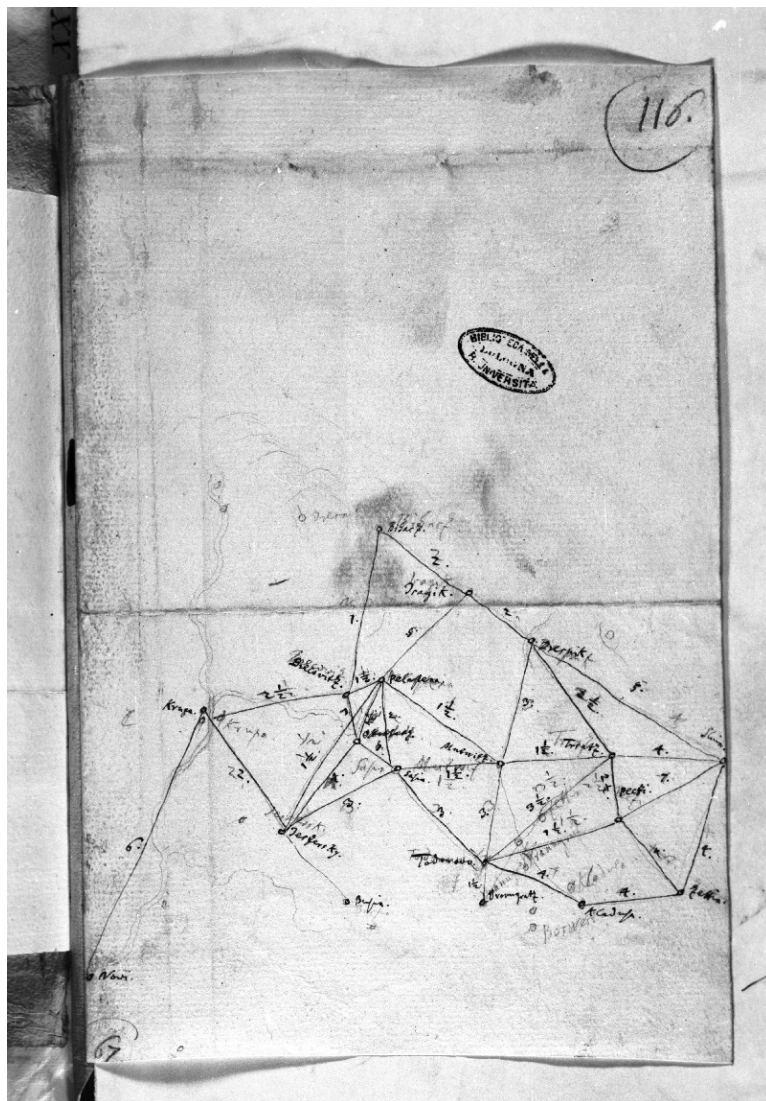

„Zwischen Stitar und Glinitz ist lauter dicker, wilder Wald, da es hernach anfängt etwas dünner zu werden, und fast nur Sträucher sind bis zum ersten Ort.” [Stitar és Clinitza között csupa sűrű, vad erdő, ezt követően kezd ritkulni, aztán szinte csak bokrok vannak egészen az első helységig.] A szaggatott vonal a határkijelölő bizottság útját mutatja, amelynek elején „Das Lager zwischen Donnerstag und Freitag”. [A csütörtök és péntek közötti táborunk]³⁴

Módszeres háromszögelést ugyan nem végeztek, de a technika ismeretére utaló mozzanatok felfedezhetők a vázlatrajzokon:

³³ BUB Mss di Marsigli, Vol. 66. p. 61.

³⁴ BUB Mss di Marsigli, Vol. 66. p. 34.

Akad azonban a vázlatok között gondosan kidolgozott térkép is. Ilyen a Bistra völgyét a környező hegyekkel ábrázoló mappa. Baloldalt a Vaskapu hegyei határolják, jobbra pedig a Kosta petriol, ill. a Ripi m[ons] zárja.³⁵; avagy a Temes völgyéről rajzolt Bistra és Meadia között, amelyen a határkijelölő biottság táborhelyeit is feltüntette.³⁶

³⁵ BUB Mss di Marsigli, Vol. 66. p. 373. Felirata latin, a hegyek szürkék, a folyók és az erdők szimbólumai barna gubacstintával. Mérete: 42×62 cm.

³⁶ BUB Mss di Marsigli, Vol. 66. p. 316. A folyó mentének víz és hegyrajza barna gubacstintával; 29x40 cm.

J. C. Müller térképes naplójának közelebbi bemutatása³⁷

A Napló rövid szöveges bejegyzéseit eredeti – latin, német – nyelven is hozom.³⁸

- p. 3. Ceruzás térképvázlat, hátlapján ráragasztva egy barna gubacstintával rajzolt vázlat – német nyelven római régiségeket és sáncot jelöl. A helységeket számozza, oldalt a számokhoz rendelt helységek: 1. Jaska, 2. Jesserova, 3. Palm. 4. Grgovieviz. 5. Nagjalos [Najalos; Mandjelos]. 6. Druma. 7. Morovig. 16×20 cm.
- pp. 4–6. Domborzati rajzok helységnevek nélkül, barna gubacstintával.
A p. 4-en **Diarium I. 1. Maji.** áthuzogatva.
- p.7. **Diarium II. 2. Maji.**
A p. 7. hátlapján és a p. 8-on értelmezhetetlen térképvázlat.
- p. 9. Térképvázlat 9 folyószakasszal, Semlin, Sabac, Salankemen, stb. nagyobb helységeket feltüntetve, számos helységet névvel, ill. számmal jelölve – 15-höz a jobb felső sarokban földrajzi neveket rendelt – rajzol be, egymáshoz viszonyított helyzetüket és a távolságokat óra járásban adva meg.
- p. 11. **Diarium III. 3. Maji.**
A vázlatrajzok hosszanti tengelyében egyenes vonalat húzott, ezen változó távolságban 1–3 cm -ig határhalmokat jelölő kis gömböcskéket rajzolt, amelyekhez fent és lent számokat rendelt. Pl. 79/9; 82/12; 90/20; 91/21, stb.
- p. 12. Egy „Vallis.” és egy „Thal” része. Az utóbbinál megjegyzés: „Dieses Thal geht auf Maras” *Ez a völgy Marasra fut ki.* Érdekes, hogy a latin és a német nyelvet vegyesen használja, ami többször előfordul.

³⁷ NOTITIAE GEOGRAPHICAE ORIGINALES, circa Lineam Limitaneam Cisdanubialem, sive DIARIA, Itinere Limitaneo Cisdanubiali, collecta, Primis ac Originalibus suis schedis expressa, ac in III. Libros, digesta. LIBER, I. A SALANKEMEN, USQUE AD CONFLUENTES Savi et Unnae, fll.

³⁸ Stílusa, szóhasználata és helyesírása megegyezik a biztosan tőle származó szövegekével, ami ugyancsak Mülleri-i szerzősége utal.

- p. 13. Fent: „Dieses Thal erstreckt sich weiter ins Türkische Territorium.” *Ez a völgy tovább húzódik a török területre. A völgyben: „Dieses Thal geht auf Grosedol” Ez a völgy Grosedol irányában húzódik.*
Lent „b.”-vel Maradik; $\frac{3}{4}$ St[unde]. Vom 86. Sch[uh]. Hügel. *86 lábnyi domb.*
- p. 14. Térképvázlat, középén: „Rudera, von einer Kirche.” *Egy templom romjai.*
- p. 15. **Diarium IV. 4. Maji.**
Hátlapján térképvázlat. A tengelyben a pontok kb. 1 cm távolságban, 1–35-ig számozva. „Die Distanz 6 u. 7 ist: 450 Schritt.” *A 6. és a 7. [határhalom] távolsága 450 lépés; egy másik felirat „Liegt im Thal.” A völgyben fekszik.*
- p. 16. **Diarium V. 5. Maji.**
Hátlapján térképvázlat. Három völgy. Földrajzi nevek és feliratok: Jasinaz, Jasca-berg; lauter Streucher Wald; Vernek potok; dann dieses Bächlein läuft von Vernek herunter... *Jasinaz, Jasca-hegy, Csupa bozótos erdő, Vernek patak; majd ez a kis patak Vernektől folytatja útját...*
- p. 17. Térképvázlat, német nyelvű bejegyzésekkel, tengelyében ugyancsak ceruzás vonal a valószínűleg határhalmokat jelölő pontokkal.
- p. 18. **Diarium VI. 6. Maji.**
- p. 19. A jobb szélén a Száva kanyarulata. Fent jobbra: 213. ist die Summa der Hügel bis an die Sau. *A Száváig a halmok száma összesen 213. A lap tengelyében húzódó halmok alatt: „Die Hügel gehen sonst alle über lauter ebene Heyde.” A halmok egyébként mind csupa sík réten húzódnak. A balszélén fent: „Dieses Morast geht oberhalb Metrovitz.” Ez a mocsár Metrovitz felett húzódik. Lent: „Dieses Morast geht oberhalb des letzten Hügel in die Sau.” Ez a mocsár az utolsó halom felett a Szávába torkollik.*
- p. 20. **Diarium VII. d. 8. Maji.**
A Száva két kanyarulata, két kanyargó határhalmos vonal erdő kíséretében. A távolságot „passus Equi”-ben [lólépés távolságban] adja meg. A jobb felső sarokban két lombos fa a Száva partján: „M”-mel és „I”-vel jelölve, alatta: „Diese Gegend heisst auf türkisch Ederchiaus, welchen Namen sie bekommen als die Türken Metrovitz eingenommen; beede Bäume sind Pappelbäume.” *Ezt a vidéket törökül Edercsausznak hívják, amely nevet akkor kapta, amikor a törökök Metrovitzot elfoglalták; mindkét fa nyárfa.*

- p. 21. **Diarium VIII.** – dátum nélkül.
Térképvázlat. Távolságot „Passus simplices equi”-ben [átlagos lólépés] adja meg. Itt már nem egyenes vonalban fut a határvonal, fák kíséretében. A felirat német: „Wenn man, von Salankemen aus, der Lineis Nachgehet, so hat der Baum (a.) das Türkische Zeichen † , in parte advers: der Baum (b.) aber, den Christl. Characterem †, auf der linken Seite beede Bäumen sind Stein-Eichen.” *Ha Salankemenből a határvonal mentén haladunk, akkor az „a” fán a törökök jelét látjuk †, vele szemben pedig, a „b” fán a keresztények „†” jelét, a bal oldalon mindkét fa tölgy.*
Hátlapján ugyancsak határvonalvázlat.
- p. 22. „Eder chiaus” ceruzás vázlata, hátlapján ceruzás határhalomrajzok, lent d. 1. Maji.
- p. 23. **Diarium VIII. d. 9. Maji.**
- p. 24. (A kötetben tévesen: p. 23.) Tengelyében kanyarog a pontozott határvonal, négy határhalommal. Baloldalt: „5600. vom 8-ten, bis zum 9-ten Hügel.” *A 8-tól a 9. [határ]halomig 5600 [lépés].*
Jelekhez szöveg:
* „Dieser Wald wird genannt: Salik Stpan Kai.” *Ezt az erdőt Salik Stpan Kai-nak nevezik.*
+ „Dieser Wald heisst, Naklo.” *Ezt az erdőt Naklo-nak hívják.*
‡ „Dieser Morast, Mozul.” *Ez a Mozul mocsár.*
- p. 26. 25×38 cm (behajtvá). Morovig és Lastinzi Scopoli közötti határszakasz. Barna gubacstintával. Felirata: „Diese Hügel haben Obristleutenant u. Leutenant Kayser von dem ich auch diese delineation copiert, den Montag darauf als wir Samstags zu Morovig ankommen, machen lassen; u. ist der 8-te von 11-ten v. letzten, so wie selbigen Samstag aufgeworfen, etwa 800 Schritt breit.” *Ezeket a halmokat az alezredes úr és Kayser hadnagy úr készítették – az utóbbiéről másoltam ezt a rajzot -, hétfőn, azt követően, hogy szombaton Morovigba érkeztünk, és a 8. a 11-től, az utolsótól, amelyet ugyancsak ezen a szombaton emeltek, körülbelül 800 lépésre van.*
- p. 27. Üres.
- p. 28. **Diarium IX. d. 14. Maji**
- p. 29. „Dies ist derjenige Riss, der Leut. Kayser, ex recognitione oculari, d. 12 Maji facta.” *Ez az a vázlatrajz, amelyet Kayser hadnagy szemrevételezés alapján május 12-én készített. A*

folyók zöld, egyebek szürke vízfestékekkel. 32×40 cm. Csupán a felirat származik Müllertől.

- p. 30. Drina, Száva és Bozut folyók találkozásának környéke. Részletgazdag, barna gubacstintával, távolságot órában jelöli meg. 2 ó járásnyit ábrázol a Száva folyásirányával szemben. Fent megjegyzés: „Nb. Haec videtur esse Insula, quam Plinius Metubarrim vocat. Vid. Cellar. Geogr. Antiq. Lbi. 2. c. 8. pag. 549.” *Nb. Úgy tűnik, ez az a sziget, amelyet Plinius Metubarrim-nak nevez. Lásd: Cellar. Geogr. Antiq. II. könyv 8. fejezet p. 549.*
Lent: **Altitudo solis merid. zu Ratzka, d. 14. Maji. 63,0” 15'** A Nap delelési magassága Ratzkaban május 14-én 63” 16'.
- p. 31. A Száva, jobb partja a Biograzka folyóval és a Tsertekanja, valamint a Wisok barával. Lent a Szávával párhuzamosan a Bozut folyó. Oповazer Kirchhoff és a Bozut folyó között a távolság 1¼ óra, illetve innen a halastóig (hier fische Teich) ⅓ óra. Több távolságot is megad.
Fent: „Unser lager der d. 14. Maji, zu Stitar... von Ratzka 4 St[unden], liegt von der Sau eine kleine Stunde, von dem Bozut 3 Studen.” *Táborunk, amelyet május 14-én Stitarban ütöttünk fel, Ratzkatól 4 órányira, a Szávától rövid egy órányira, a Bozuttól 3 óra járásnyira volt.*
- p. 32. Hevenyészett ceruzás vázlatrajz a Szávával.
- p. 33. Fent a Száva, lent a Bozut, távolság 1¼. Hevenyészett vázlatrajz.
- p. 34. **Diarium X. d. 15. Maji.**
- p. 35. Száva a Buk szigettel Stitar és Rocinoviz között. Stitartól szaggatott vonal a bal parttól távolodva. Stitarnál tábort jelez – csütörtökön és pénteken állomásoztak itt. Tusrajz barna gubacstintával. Távolság órában.
„Zwischen Stitar u. Clinosza ist lauter dicker, wilder Wald. Da es hernach anfängt etwas dünner zu werden...” *A Stitar és Clinosza közötti szakasz csupa sűrű, vad erdő. Ezt követően aztán kissé ritkulni kezd...*
- p. 36. A Száva, a Perka folyó és a Tigra folyók. A Tigra folyóval átellenben tábort jelez, ahova a szaggatott vonal visz. „Vom letzten Ort, biss ins lager ist etwas zärterer Wald, als der erste, u. hat auch ziemlich viel offene Plätze.” *Az utóbbi helységtől a táborig kissé fiatalabb erdő, mint az első, és meglehetősen sok a nyílt rész is.*
„Das Ufer diesseits ist immer etwas hoch; da ganze Land aber zwischen der Sau und

Bozut, ist in der Mitte, als eine...” *Az innenső oldalon a part mindig kissé magas; de a Száva és a Bozut között elterülő vidék, a középén, alacson, így, ha a folyók megáradnak, a víz visszamarad...*

A Száva bal partján két „barát” jelöl. Sautzki bara, és Prtzki, bara. Barna gubacstintával készült.

- p. 37. Bertka helység a folyó partján, a lap alsó felére ráragasztva a Száva jobb oldalán Kniza, Perca és Tigra folyók. A Percaval átellenben Schanz. A Tigra torkolatánál Naravo helység, a Kniza torkolatánál Novit jelöli, innen szaggatott vonal a Tigra-hoz – a távolság: 1 St[unde].

Hátoldalán ugyancsak a Száva, jobb mellékfolyója a Digna és a Perka. A bal parton „a”-val mocsarat jelöl, rajta hidat. A hozzá fűzött ceruzás szöveget átírta tollal. A mocsár kiterjedését írta le.

A lap hátlapjára is ragasztott egy fél lapnyit, amely nem Müllertől származik.

- p. 38. **Diarium XI. d. 16. Maji.**

- p. 39. A Száva a Gatzka bara-tól, és a Supanjablata helységtől a Tigra folyóig. Bal partján: Gatzka bara, Marizka bara (itt Orlak), Dobrina bara, utána Varos helység. Lent: „Der Wald in diesem Tractu, continuirt...” – *Ezen a szakaszon folytatódik az erdő...*
Távolság órában.

- p. 40. Prestiza és Struga folyók közötti Száva-szakasz. Nem Müllertől. Hátlapján a szigeten Rebovatz névvel erősség.

- p. 41. **Diarium XII. d. 17. Maji.**

Két lapnyi vázlatrajzon a Bosna és a Bozut folyók közti bal oldali Száva partot rajzolták meg mocsarakkal, barákkal tarkítva. Lent: **Altitudo Solis merid. zu Sikivovac, d. 17. Maji. 63” 45’.** – *A Nap delelési magassága Sikivovacnál május 17-én 63” 45’.* Fent a megjegyzés német nyelven a sűrű erdő folytatódásáról szól.

- p. 42. Tollrajz, nem Müller. (15×20 cm)

- p. 43. Ceruzás rajz tussal áthúzva, nem Müller.

- p. 44. **Diarium XIII. d. 18. Maji.**

Hátlapján vázlatrajz: A folyó mentén fut a szaggatott vonal, mentében: Oprzazer Schanz, Swillein Schanz, Novigrader Schanz, Kopaniza Schanz. Oprsat helységtől Copaniz-ig 9

helységet jelöl.

„Der völlige Tractus dieses diarii ist zwar auch waldig; aber zuweilen hohe Dünnen; so dass vielere Plätze, in welchen auch hie und wieder angebaute Felder, darzwischen befinden.

Das Ufer disseits ist noch immer abgerissen, jenseits voller Wälder...” *Ebben a naplóban ábrázolt terület alapvetően ugyan erdős, de helyenként magas dűnék, valamint sok tisztás is akad, amelyeken itt-ott megművelt földek találhatóak. A part innenső oldala még mindig szakadékos, a túloldal csupa erdő.* Egész lapot betöltő rajz. A távolságot órában adja meg.

- p. 45. „In diesem Diario müssen unterschiedliche Distanzien, gerichtigt werden, wie es, das Primum Originale alle zeigt, an statt $\frac{3}{4}$ St[unde]; geschrieben hat, $\frac{1}{3}$.” *Ebben a naplóban a különböző távolságokat helyesbíteni kell, miként azt az első eredeti mutatja, ahol a $\frac{3}{4}$ óra $\frac{1}{3}$ helyett van írva.*
- p. 45. Pnska folyótól a Prtina struga-ig a Száva mindkét oldala. Tusrajz barna gubacstintával. Fent a jobb szélén: „Nb. Gradina ist eine alte Römische Schanz, 200. Schritt lang.” *Nb. Gradinában egy 200 lépés hosszú római sánc van.*
- p. 46. 18. d. Maji, ist copiert obiter. A hátlapján kibogozhatatlannak tűnő ceruzás térképvázlat. Nem Müller.
- p. 47. **Diarium XX. d. 31. Maji**
(Nem a megfelelő helyre kötötték be.)
Szépen kidolgozott térkép: Száva kb. 10 cm-es szakasza az Una torkolatával közepén. Az Una Dubitzától a torkolatig, ahol Jessenoviz. A folyók zöld vízfestéssel, a feliratok és a folyót kísérő fák fekete tússal. Távolságot órában adja meg. 32×40 cm.
Ugyanitt egy betűzött lapon ceruzás vázlatrajz. Hátlapján d. 31. Maji.
- p. 50. **Diarium XIV. d. 19. Maji**
- p. 51. Brod és Klakar között, részletgazdag, barna gubacstintával.
Brod, d. 20. Maji, Altitudo Solis merid. 64” 50' – Brodban május 20-án a Nap delelési magassága 64” 50'.
- p. 53. **Diarium XV. d. 25. Maji**
- p. 54. Brod és Kobacz közötti területről részletgazdag, barna tusrajz.
„Jenseits ist das Ufer voller Wald.” *A túlsó part csupa erdő.*

„Dieseits sind zuweilen nah am Fluss Bäume; meistens aber fängt sich etwas davon entfernet, der Wald an.” *A folyó közelében ezen az oldalon helyenként fák vannak, többnyire azonban attól távolabb kezdődik el az erdő.* Távolság órában.

p. 55. Modaviz, Mons. Alatta a folyó egy 10 cm-nyi szakasza, bal partján, az Orlawa folyó torkolatánál Kobacz. és Kobacz Stras.

p. 56. Két fél lapnyi ráragasztáson két térképvázlat. Barna gubacstintával. A felső féllap Brod és Okrina folyók közötti szakaszt, az alsó Klanez és Madnik folyók, valamint az Osowiz folyók közötti szakaszt ábrázolja.

p. 57. Két féoldal ráragasztás, ceruzás, hevenyészett térképvázlat.

p. 58. **Diarium XVI. d. 26. Maji**

p. 59. d. 26. Maji.

Hátlapján egy másik lappal összeragasztva az Orlawa és a Verbacz közötti szakaszt ábrázolja: Modaiza hegy alatt, vele párhuzamosan folyik a Száva, a Verbas betorkollásával. A folyó bal partján ömlenek bele: Kribatz bara, Orlava folyó, Kowatsovatz folyó, és még vagy nyolc vízfolyás. A szaggatott kettős vonal fut a Swinar helységtől (a folyó partján) le Possega-ig, onnét az Orlawa folyó mentén ismét vissza a Szávához. Barna gubacstintával. Kidolgozott, távolság órában, 32×40 cm.

„Annotationes.

Die Gebürge jenseits sind voller Bäume und sehr lustig anzuschauen.

Diesseits ist alles voller Wald bis fast an die Sau hinan, item, voller Morästen, und ging absonderlich, da das wasser gewachsen, der March fast continuierlich durch Wasser.”

Túloldalon a dombokat erdők borítják, és nagyon kellemes látványt nyújtanak. Ezen az oldalon minden csupa erdő egészen a Száváig, valamint csupa mocsár, és különösen, ha a víz szintje megemelkedik, utunk szinte folyamatosan vízben visz.

p. 60. Elejére, hátuljára fél lapnyi ráragasztás, ceruzás, az előbbi térképhez vázlatok.

p. 61. **Diarium XVII. d. 27. Maji.**

Hátlapján egy következő oldalt hozzá ragasztva Oraviza és Gradisca közötti szakasz ábrázolja. Gradiscától pontozott kettősvonal fut Zernik-ig. Ebben a mélységben ábrázolja a mellékfolyókat, mocsarakat, helységeket. Barna gubacstintával; a távolságot órában adja meg; 32×40 cm.

„Bemerkung.

Das Ufer jenseits, ist eben und waldigt; jedoch so, das an verschiedenen Orten offene Plätze ins Land hinein gehen.

Diesseits in Sclavonien ist es zwar auch Waldigt, absonderlich ins Land hinein, hohe düne, und mostig; aber, an der Sau gibt sehr viel offene Plätze.” *Megjegyzés: A túlsó part sík és erdős, de úgy, hogy nyílt sávok is húzódnak a folyótól távolodva, magas dűnék vannak és mocsarak; de a Szávánál nagyon sok a nyílt terület.*

Altitud. Solis, merid. Zu Gradisca, d. 28. Maji, 66” 30’. – A Nap delelési magassága Gradiscánál május 28-án 66” 30’.

- p. 62. Elejére és hátlapjára fél oldalas ráragasztás, barna gubacstintával. A folyó mentén (Száva) mellékfolyó-torkolatokra vagy helységekre vetített távolságokat ad meg órában.
- p. 63. Miként a p. 62-n, úgy itt is féloldalalal ráragasztás elől, s hátul, és távolságokat ad meg. Barna gubacstintával.
- p. 64. **Diarium XVIII, et XIX. dd. 30 et 31. Maji.**
Hátlapján és az átellenben lévő oldallal egységet képezve barna gubacstintával rajzolt térkép. A Száva Gradiscától a Vra folyóig terjedő szakaszának jobb partját ábrázolja – folyókkal és helységekkal kb. 6 ó járásnyi szélességben – a Kosara Mons-ig.
- p. 65. Elöl két, hátul egy ráragasztott vázlatrajz távolságok feltüntetésével. Az előző térképhez megtett útjai során rajzolhatta.
- p. 66. Hátlapján a következő oldallal egybe ragasztva Gradisca és Jeszenovaz között távolságokat ad meg szakaszolva a folyót. Barna gubacstintával. 32×40 cm.
- p. 67. A folyónak ugyancsak Gradisca és Jeszenoviz közötti szakasza, jobb partja. Talán a határgútlák helyét és egymástól való távolságát adja meg órában. 14×32 cm.
- p. 68. Üres.
- p. 69.

LIBER, II.

A CONFLUXU SAVUS ET UNNAE, FL[UVIORUM]. USQUE AD TRIPLEX CONFIN[IUM].

- p. 70. Üres.
- p. 71. Hátlapja a következő oldallal egyet képez. Az Unna és a Száva torkolatánál katonai falvat

és őrtornyokat ábrázol. Nem Müller rajzolta. 32×40 cm.

p. 72. **Diarium XXI. d. 3. Junii.**

Dubiza és Kastanoviz közötti szakasz a Korana és a Paly hegy oldalán. Dubizával átellenben a táborhelyet jelöli, onnét szaggatott vonal [feltehetően megtett útjuk] vezet a Johona patakig. A terület hegy és vízrajzát ábrázolja. 32×40 cm.

p. 73. Una mindkét partja, ceruzával készült eredetileg, amit gubacstintával felülírt. Két fél lap ráragasztva. Az első Petrina major és Buciak közötti szakaszt, a második Petrina major és a Haginiza hegy közötti szakaszt vázolja fel.

p. 74. Az Una Kastanoviz környéki szakasza. Fél oldalas ráragasztás. Barna gubacstintával.

Hátlapjára ragasztott papíron:

„Supra portam Arcis, Kastanovitz.

Tempore, quo Caesar Leopoldus Scerptrā tenebat.

Gesserat Hungariae primus Diadema Josephus,

Banatum Regni Batyani rexit Adamus

Praeerat Antistes Selichevichius Aris,

Commendans fuit hic Keglevich, Jelachich Vice Banus,

Exactor Plebisque Magister Sumptibus istam

Regni Franciscus reparat Mikulickius Arcem.

ANNO SALUTIS HUMANAЕ 1697.”

p. 75. **Diarium XXII. d. 4. Junii.**

p. 76. Una Kastanoviz környékével – négy mozaikrajz gubacstintával.

p. 77. **Diarium XXIII. d. 8. Junii.**

Novitól a Luzina folyóig ábrázolja az Unát, illetve annak bal parti folyóit, hegyeit kb. 3 ó járásnyi szélességben. Barna gubacstintával; 32×40 cm.

p. 78. Két fél oldalas vázlat az Una bal partjáról. Az eredeti ceruzás rajzot barna gubacstintával átírták. Úgy tűnik, hogy a p. 77-hez készített vázlatok.

p. 79. Una folyó Struga környéki vázlata szigeteivel. Barna gubacstintával. 32×40 cm.

p. 80. Két fél oldalas ráragasztás. Az első rajz az Una bal partja Kastanoviztól a Kirisniza patakig. A második az Una, a Sana és a Sirovaz szakasza. A Sirovaz mentén Ruieuecz. Ezt a vázlatot eredetileg idegen kéz ceruzával rajzolta, amit Müller átírt barna gubacstintával.

A várnál Müller keze írásával megjegyzés: „arx habitata” – *lakott vár*.

- p. 81. Az Una bal partja, a ceruzás vázlatot barna gubacstintával átírták. Két fél lap ráragasztva.
- p. 82. Két fél lap. Az első helységek pozícióját és távolságait, a második az Una bal partján, a Basta folyó környékén lévő hegyeket ábrázolja. A ceruzás eredetit Müller átrajzolta barna gubacstintával.
Hátlapján három vázlatrajz-mozaik.
- p. 83. Két fél oldal két vázlattal. Mindkettő Zerin környékét ábrázolja folyók és hegyek vázlatos rajzával. Lent Zein várától induló szaggatott kettős vonal. „Weg gegen den Fluss Culpa, auf Petrina.” *A Kulpa folyó irányába vivő út Petrinába*. Egy templomot rajzol az út mellé: S. Maria.
- p. 84. Három darabka papíron, a lapra külön ragasztva, három szegényes vázlat.
- p. 85. A lap felső felén Zerin környéke a Dirsovaz patakig, a ceruzás vázlat felülírva barna gubacstintával.

Alsó felén *nem Müller kezeírásával*:

„Prima Insula imediate infra Arcem Kosztanijeza vocatur Haripovicza Otoka, quia autem Capitanei Kosztanijizenses tempore Turcarum hanc Insulam possidere solebant, ideo huius Insulae Nomen mutarunt ita quid hoc Insula Capitanova Otoka vocata fuerit.

2da Insula vocatur Hogiina Otoka.

3^{tia} Insula parvula vocatur Hergarcheva Otoka.

4ta Insula e regione Turis Drenovacka kula appellata vocatur Hallicha Otoka.

5ta Insula parvula Sechevicza Otoka vocata.

6ta Insula parva Vboichina otoka vocata

7ma Insula Parva etiam Kapitanova otoka vocata.

Inferiores Insulae spectant ad Dubicza

Conscriptio Insularum a Kosztanicza versus Mons.

Prima Insula Immedieate post Arcem Gradszka otoka vocata

2da Insula e Regione fluvioli Sztrigoulia vocata

3^{tia} Insula Jonina otoka vocata

4ta Insula Szuetlienvo vocata.

5ta Insula in qua habetur Turris Alagicha kula, anseguentens et insula Alagicha otoka vocatur.

6ta Insula e regione Divussa Vocatur.

Superiores insulae spectant ad Novi.”

Az első szigetet, közvetlenül Kosztanijeza vára alatt Haripovicza otokának hívják, mivel pedig a törökök idejében a sziget a kosztanijicai kapitányságokhoz tartozott, így e szerint változtatták meg a sziget nevét, és Capitanova otokának nevezik.

A 2. szigetet Hogiina otokának hívják.

A 3. kis sziget neve Hergarcheva otoka.

A 4. sziget a Drenovacka őrtorony környékén Hallicha otoka.

Az 5. aprócska szigetet Sechevicza otokának nevezik.

A 6. kis szigetet Vboichina otokának hívják.

A 7. kis sziget neve is Kapitanova otoka.

A lentebb lévő szigetek Dubiczához tartoznak

A Kosztanicza hegy irányában az alábbi szigeteket jegyzik:

Első sziget közvetlenül a vár után van, Gradszka otokának nevezik.

A 2. sziget a hasonló nevű patak táján, Sztrigoulia nevet viseli.

A 3. sziget neve Jonina otoka.

A 4. szigetet Szuetlienvonak nevezik.

Az 5. szigetet, amelyen az Alagicha őrtorony áll, ennek megfelelően Alagicha otokának nevezik.

A 6. szigetet a Divussa vidékén lévőtt Divussa-nak hívják.

A fenti szigetek Novihoz tartoznak.

Az oldal hátlapjára ragasztva:

„INSULAE INSIGNIORES UNNAE, fl[uvius]

A JESZENOVITZ, USQUE AD UNAM HORAM, SUPRA NOVI.

Inter Jeszenovitz, et Dubiza sunt:

1. Danatz, Insula exigva quidem.
2. Damian, praegrandis Insula.
3. Buk; valde exigua.

A Dubitza, usque ad initium territorii Kastanovitzens. Quae sunt Insulae; illarum nomina, rescire, pro tempore, non potui.

Finito autem, territorio Dubitzensi; dein, ad Kastanovitz usque, sunt sequentes:

3. Uborchina, otoka.
4. Hallicha, otoka.
5. Hogijma, otoka.
6. Capitanova, otoka; arci Kastanovitz, proxima. Inter Kastanovitz, et Novi, sunt:
7. Budna Insulae.
8. Hratzt, Insulae.
9. Alagitska ins[ula] Super qua Kula sive turris est, eiusdem nominis.”

Az Una folyónak azon szigetei, amelyek Jeszenovitztól Novi felett egy órányira találhatók.

Jeszenovitz és Dubiza között az alábbiak vannak:

1. *Danatz, kis sziget.*
2. *Damian, nagyon nagy sziget.*
3. *Buk, nagyon kicsi.*

Dubitzától Kasztanovitz területének kezdetéig. Az itt lévő szigetek neveit egyelőre nem sikerült megtudnom.

A dubiczai terület után azonban Kasztanovitzig az alábbiak találhatók:

4. *Uborchina otoka.*
5. *Hallicha otoka.*
6. *Hogijma otoka.*
7. *Capitanova otoka; Kastanovitz várának közelében.*

Kasztanovitz és Novi között:

8. *Budna szigetek.*
9. *Hratzt szigetek.*
10. *Alagitska sziget, amely felett ugyanezen nevű kula, azaz őrtorony van.*

p. 86. **Diarium XXIV. d. 13. Junii.**

Novi környéki hegyek között kanyarog egy szaggatott vonal, valószínűleg a bizottság útja. 32×40 cm, barna gubacstintával. Távolság órában.

„Annotationes.

Von Novi, bis Jelovaz, sind wir geritten, wie wohl sehr langsam, 2 Stund: von der bis Simon-Berg auch zwei St[unden], von der bis Kopela 1¼ St[unde] Hier wurde der erste

Hügel aufgeworfen [...] der andere Hügel, so vom ersten 200 Schritt entfernt, liegt etwas höher. Der dritte, so eine viertel Stunde von anderen entlang, liegt wieder etwas niedriger; der vierte $\frac{1}{8}$ vom dritten, noch etwas niedriger; der fünfte $\frac{1}{8}$ vom vierten, liegt unter bisherigen alle am höchsten, nemlich... an der Stieg eines ziemlich hohen Bergs. Dieser berg hat, (der Linie nach zu gehen) linker hand, noch hinter dem berg, a. ein ziemlich grosses und niedriges Thal.”

Megjegyzések:

Novitól Jelováig lovagoltunk, jóllehet nagyon lassan, két órát. Innen a Simon hegyig ugyancsak két órát, tőle a Kepaláig $\frac{1}{4}$ órát. Itt állítottuk fel az első halmot [...], a második halom az elsőtől 200 lépésre van, és egy kissé magasabban. A harmadik, a másiktól negyed órányira, ismét egy kissé alacsonyabban, a negyedik $\frac{1}{8}$ -nyira a harmadiktól, még lejjebb; az ötödik $\frac{1}{8}$ -nyira a negyediknél a korábbiaknál mindnél magasabban fekszik, mégpedig egy meglehetősen magas hegy lábánál. Ez hegy – útvonalunkat tekintve – balra fekszik, a hegy mögött pedig, egy meglehetősen nagy és mély völgy húzódik.

pp. 87–110. Azon fáknek a helyszínrajzai, amelyekbe határjeleket véstek.

p. 110. **Diarium XXX, et XXXI. d. d. 19. et 20. Junii.**

pp. 111–113. Térképvázlatok az utóbbin a Sziszek – Castanoviz – Carlstat háromszögében található helységek egymáshoz való viszonyát és távolságait rajzolta be.

p. 114. Hevenyészett vázlatrajz. – Nem Müller.

p. 115. Szépen kidolgozott térkép, de egyetlen név sincs feltüntetve. 28×52 cm

p. 115/B A ceruzás eredetit átrajzolták tintával. Az Una bal oldala (Bihácsig fut az Una) a Klina folyóig – vázlat. 21×18 cm.

p. 116. Novi–Bihács–Sluin háromszögben háromszögek hálójába fogta a helységeket, távolságokat megadva valószínűleg órában.

Hátlapján ugyanez a terület térképe. Barna gubacstintával; 29×33 cm.

p. 116/c. A hegyeken futó határvonalat ábrázolja a határgúllákkal. Szürke tinta. A hegyek szépen kidolgozottak, a folyókat berajzolta, de helységeket nem tüntetett fel. 51×70 cm.

Hátlapján ceruzával: No 17.

p. 117. **Diarium XXXII. d. 30 Junii.**

A Corannia és a Sliuniza folyók ölelésében lévő területet ábrázolja. Sluintól két pontozott vonal (út) fut Dresnik irányába, az egyik átlósan, a másik Tersatz-ot érintve kanyarog Barna gubacstintával; 32×40 cm.

Hátlapján 117/b, Kis színes, kidolgozott, nem Müller-térkép 12×14 cm.

- p. 118. Tersatz környéke négy mozaikrajz.
- p. 119. Két ráragasztás. Plitvize környéke, távolságok. A ceruzás eredetit felülírta tollal. Az alsónál: „1½ St[unde] Plitwiza, eine brunne, sogleich, wo er entspringt, wieder in die Erde gehet.” *1½ órányira fekszik Plitwiza, egy forrás, ahol az kibuggyan, mindjárt be is bújik a föld alá.*
- p. 120. **Diarium XXXIII. d. 3. Julii**
Nem Müller-térkép 32×40 cm
- p. 121. **Diarium XXXIV. d. 7. Julii.** Gladusa és Szluin között a Glinát ábrázolja 20 mellékfolyójával, azokat nevükön nevezve; 32×40 cm.
- p. 122. Száva Siszek és Jessenovitz között 15 mellékfolyójával nevükön nevezve.
- p. 123. Siszek–Carlstadt között a Száva vázlatos rajza mellékfolyóival – nevükön nevezve.
- pp. 124–126. u.a. – a folyók vázlatos rajza.
- p. 127. **Diarium XXXV. d. 9 Julii.**
128–137. Nehezen értelmezhető vázlatrajzok a lapokra ráragasztva.
- p. 135. **Diaria, XXXVI. et XXXVII. dd. 11. et 12. Julii.**
- pp. 136–137. Azon fák helyszínrajzai, amelyekbe a határjeleket vésték.
- p. 138. **Diarium XXXVIII. d. 17. Juli; et XXXVIII. d. 19. Julii, et XL. d. 20. Juli**
- p. 139. Hegyek vonulatai. Szürke toll. A hegyek neveit ceruzával eredetileg, majd barna gubacstintával átírták. Plessevitza mons, Caszin hegy, Plitvitze hegy, Ruinavitza hegy. A hegyek lábánál Dresnik, alatta Nedla [Nedela], még alatta egy templom képe „alte Kirche” – *régi templom* – megjegyzéssel. „Blaski vom Medla ½ Tag.” *Blaski Medlától ½ nap járásnyira van.* A lap jobb sarkában ugyancsak hegyvonulatok: a Ruinavitza és Stajaz hegyek alatt pedig völgyet jelöl.
- p. 140. Hegyvonulatok, középen „b.” betűjel, a jobb szélén a csúcson „a.”: Plessevitza hegy. Lent: Diar. XXXVIII. d. 17. Julii.

„Heute war nichts, ausser gegenwärtigen Prospect der Gebirge, von Medla aus, zu notieren, weil wir diese Reiss, dei 30 Junii, schon gethan. Wir ritten von Sluin, bis Bassina Luc, 5½ St[unden]” *Ma semmi feljegyzésre való sem volt a Medlától látható hegy jelen látképén kívül, mivel ezt az utat július 30-án már megtettük. Szluintól Bassina Luc-ig 5½ órát lovagoltunk.*

p. 141. Fent: **Diar. XXXIX. d. 29. Julii.**

„Bestehet bloss in der Reiss, die wir von Bassina Luc aus, über das Gebürg Coszin, an den See, (Jessera) aus welchem die Korana entspringet, gethan. Sie war, von 3 Stunden, nehmlich von Lager bis an den See.” *Csupán azt az utazást rögzíti, amelyet mi Bassina Lucból a Coszin hegyen át a tóig (Jessera), amelyből a Korana folyó ered, megtettünk.*

p. 142. **Diar. XL. d. 20. Julii.**

Lent beragasztott papírdarabon: „Wald” – hegy; a tóban pedig: „Jessera, aus welchem die Korana entspringt.” – *Jesszera [a tó], amelyből a Korana ered.*

p. 142. **Diar. XXXIX. d. 19. Julii.**

p. 143. Tojás alakú rajz, körben hegyvonulatok. Fent: Plessevitz, hegy, középen „Hier war unser Lager, d. 20. Julii. Az ábrázolt területet rézsut patak szeli át „Korenitza fl[uvius] Fent baloldalt: Rieka Riovaz hegy; Jobboldalt: Pticzewa hegy; Lent: Proszoratz, arx.

p. 144. Egy villa alakú hegyvonulat, amely völgyet zár közre, ebben három folyót, ill. patakot jelöl: „Korenitza folyó” – partján táborhely, „Jaszikovaczr[iver]” és „Orakowatz, fl[uvius]” Ezek alatt húzódó hegy a „Plessevitz, m[ons]” A táborhelytől szaggatott vonal húzódik a villa nyelét képező hegyek közé, ahol a vonal végén: „Bäume” – *fák*. Távolságot órában adja meg.

Hátlapján eredetileg ceruzás, majd barna tintával átírt rajzok hegyek, várak pozíciójával. Fent: „Clucz vom Kamensko polie 1 Tag” *Clucz a Kamensko polie-től 1 napnyi járásra van.* Egy irány-ábra: Kamensko polietől hogyan fekszik Banja Luka és a Popina hegy. Alatta a „Kermicza, m[ons]”, a „Rakanitza m[ons]” és a „Lupina” az Una folyó mentén. Lent ugyancsak három hegy: „Zwischen a. und b. ein Thal, Belaisko polie, gleich hinter c. ist das Schloss Belai.” Az „a” és „b” között egy völgy, a *Belaisko polie húzódik, mögötte közvetlenül a „c”, a Belai kastély.*

p. 145. Ugyanezen vidékről mozaikok két ráragasztott papírszeleten.

- p. 146. Eredetileg ceruzával, majd felülírták. Öt mozaik. Poritsowatz vára és Lapatz vidéke, valamint a Visotsitz hegy Lapatz-zal és a Kuk hágóval. Lapatztól a hágóig 1½ [óra].
- p. 146/B. „Kuk mons.”
- p. 147. **Diarium XLII. d. 22. Julii.**
- p. 148. Fent „Vellewicz, mons marinus”. Alatta hegyvonulatok, a köztük húzódó elágazó völgygel, amelyben pontozott vonallal jelölve az útvonal Udwinatól az elágazásig 2¼ St[unden] A kettéágazó útvonal egy völgyet fog közre: „Vallis, vadens ad Tremenitzam, m[ons]” – A *Trementiza hegyhez vívő völgy*. Ehhez a völgyhöz megjegyzés: „Cluka Dubrava. von a. bis b.) war zum Eingang, in Mohie polie, 1½ St[unde]” – *Cluka Dubrava. az „a” [az út elágazása]-tól a „b” [az elágazástól balra vívő út vége] a Mohie polie bejáratáig 1½ óra.*
- p. 149. Ceruzás rajz felülírva tollal. Dobra selo-tól „Stzerbnitza, m[ons]” irányában pontozott vonallal jelöli útjukat. A másik rajz a „Klapvitze, via”-t jelöli a hegyek között.
Megjegyzés:
„Klapawitze, wird der Weg genannt, ungefähr von a. bis b. werden ½ St[unde] daher, weil es ganz felssigt. Dann Klapawitze so viel bedeutet, als das Klapperen des Hufeisens. Marin polie ist in der Länge, nehmlich von b. biss + 1½ St[unde] in der Breite, ¾ St[unde]”
Klapawitze-nak nevezik az utat, körülbelül az „a”-tól a „b”-ig ½ óra, mivel csupa kő. A Klapawitze annyit jelent, mint a lópatkó jajongása. A Marin polie hossza ugyanis a „b”-tól a +-ig 1½ óra, szélessége ¾ óra.
- p. 150. Az Unatz folyó környéke az Unába való torkollásával távolságokat megadva két fél lap ráragasztásával.
- p. 151. **Diarium, XLIII. d. 23. Julii.**
Hátlapján fél oldalnyi vázlat ceruzás alap átírva „Kleine Lager” – *a kis tábor*-tól pontozott út visz a hegyek közé a „Bieli potok”-ot, a „Fuosdanska, m[ons].”-t és a „Guost, r[iver]-t keresztezve. Fent az Una, a pontozott vonal tájékaról induló Sdubal, r[iver]-rel és a Dabarstitza, fl[uvius]-szal.
- p. 152. Az Una folyó környéke a beléje ömlő mellékfolyókkal és a környék hegyeivel. A jobb sarokban a vázlat vázlata a Belaivárnak a Tsemernitza hegytől való távolságát adva meg.
A rajzon lévő betűjelek feloldása a bal oldalon:
„a. Dinara. b. Fons Unatz, c. Fons Zettinae, fl[uvii] d. Dobara, m[ons] medius inter Unatz,

et Una, fl[uvii].

Hinter Vilitza ist Crakowo provincia.; e. Subaj, fl[uvius]; f. Johowa, fl[uvius]; g.

Kupiruski, fl[uvius]; h. Serbski, fl[uvius]; i. Kerka, fl; k. Tswetnikski, fl[uvius]; l. Unatz, fl[uvius] im Thal.; m[ons] hinter diesen Gebirgen, ist Belaisko polie...

„a” Dinara; „b” Unatz folyó forrása; „c” Zettina folyó forrása; „d” Dobara hegy, az Unatz és az Una folyók között; Vilitza mögött van a Crakowo tartomány; „e” Subaj folyó; „f” Johowa folyó; „g” Kupiruski folyó; „h” Serbski folyó; „i” Kerka folyó; „k” Tswetnikski folyó; „l” Unatz folyó a völgyben; „m” Ezen hegyek mögött van Velaisko polie...

- p. 153. Három vázlatrajz a Beliansko polieből futó 7 patakka. A másik az Unába torkolló Unaz 6 mellékfolyójával. A jobb oldalon megjegyzés: „Auf dieser Seite ist kein einziger Fluss, der in den Unaz ging.” *Ezen az oldalon egyetlen egy olyan folyó sincs, amely az Unazba ömlene.*
- p. 154. Két ráragasztás. A fenti, a Medins hegy és az Urlai hegy, lent a Porovatz hegy és a Popina major, valamint Pobstak hegy. A Popinska Klanatz között vezet a szaggatott vonal.
- p. 155. Üres.
- p. 156. **Diarium XLIV. d. 27. Julii.**
- p. 157. Hegyek vonulata, számokkal a csúcsok jelölve, fent feloldva. A hegyek között kanyarog a pontozott útvonal, amelyhez fűzi: „Dieses war unser March, was wir, von Melina dem Lager zu gingen, an dem Fluss Zermagen.” *Ezen a vonalon meneteltünk Mohintól a tábor irányában, a Zermagen folyó mentén.* Bal oldalt a táborhely két téglalappal, jobb oldalt a Mons Marinus.”
1. Popinska Klanatz.
 2. Melina Gora
 3. Buczak
 4. Popina minor
 5. Popina
 6. Kora
 7. Pobstak
 8. Kokirina.
 9. Mons Medium; conjungiert sich mit Melina, und Popina minor.”

A Medium hegy, amely a Melina és a Popina minor hegyekkel áll összeköttetésben.

p. 158. Két ráragasztott fél lapon a hegyek nevei, pozíciója a Popinska majorhoz viszonyítva.

A felső a p. 157. folytatása:

8. „Komicz.

9. Paklovitz vallis.

10. Ovtrui.

11. Rudo polie.

12. Vodena Clava

13. Perkutsa Cosza

14. Vratza, vallis

15. Gracatz. [Grasatz]

Az alsó lapon:

1. Popinska, Klanatz.

2. Dopligwoiz.

3. Tremernitza, wo wir wircklich gereist.” Tremernica, ahol mi valójában lovagoltunk.

p. 159. A p. 157 és p. 158. környéki hegyek két fél lapon, a Popinához viszonyított pozíciójukkal.

Fent, a Swillaja hegynél megjegyzés: „Dieses Gebirg scheint zu aller äusserst und sehr fern von Popina.” *Úgy tűnik, hogy ez a hegység a legszélső, és nagyon messze van a Popinától.*

p. 160. A Sana, Unatz, Zetina forrásainak, és a Mascoplata, fl[uvius] forrásának távolságai és egymáshoz való viszonya.

p. 161. Üres.

p. 162. **Diarium XLV. d. 2. Augusti.**

p. 163. Két beragasztott papírdarab. Felsőn Vellevicz hegy Gracatz várával. Lent: „Vorstellung des Thales um Gracatz.” *A Gracatz körüli völgy ábrázolása.*

p. 164. Két beragasztott fél oldal: Fent: Gracatz környéki hegyek és folyók. Lent: Gracatz környéki hegyek és völgyek 16-ig számozva, oldalt feloldva:

10. Wucziak.

11. Kokirina

12. Masin polie

13. Vratsan.

14. Plakavitz, vallis, etc.

Hátlapján ugyancsak fél lap ráragasztás – fent Mons Medius környéki vízfolyások, lent Kokirina, Wucziak, Resnik hegyek.

p. 165. **Diarium XLVI. d. 3. Augusti.**

p. 166. Fél lap ráragasztás. Hegyek között kanyarog a pontozott útvonal, amelynek egyik végén két téglalappal a tábort jelöli. „Vom Lager, bis Durak Pegowitz, 5 St[unden] a fonte Zermagnia eben, biss dorthin, 2¼ „ *A tábortól a Durak Pegowitz-ig 5 óra, a Zermagnia forrásától ugyanaddig 2¼.*

a. Gonska Clava; b. Orlovitza hegy; c. Durak pegowitz villa.;

p. 167. Fél oldal ráragasztás két vázlattal.

Fent: a. Stermitza, arx.; b. Orlovitza.; Mratsai.; e. Samograd.; f. Dinara.;

Lent: Staratz birdo. Mindkettőt eredetileg ceruzával rajzolta.

p. 168. Két fél lap ráragasztás.

Fent: h. Koszova polie.; Petrova polie.; i. post hanc montem, arx Petrovo – *i. ezen hegy után Petrovo vára.*

Lent: Kerka folyó; g. Promina m[ons]; d. Kom; m[ons] – Szegényes vázlat.

p. 169. **Diarium XLVII. d. 10 Augusti.**

p. 170. Hegyek.

Lent: a. Veliko birdo csúcsa.

Fent, vele szemben húzódnak: g. Durak pegowitz.; h. Maratsai.; l. Staratz birdo.; i. Blawna polie.; k. Gonska Clava.; m[ons] Denara.

p. 172. Veliko birdo hat csúccsal. Balra a Kerka folyó, tőle jobbra: a. Oculens.– *kilátópont*; b.

Kom; c. Popina major; d. Porowatz, m[ons]; e. Hottun, arx; [Hotton] f. Templum destruct[um] – *lerombolt templom.*

p. 173. A hármastól futó vonalat vázolja fel Klin és Weliko felé. Idegen kéztől, olasz ny.

p. 174. Hegyek a Kerka folyóval. Megjelölt földrajzi helyek: a. Oculus – ahol állt a térképvázlat készítője; b. Denara, m[ons]; Cosziak, m[ons]; d. Promina. f. Petrova, polie. g. Knin. h. Kerka, fl[uvius] e. Coszova polie.

p. 175. **Diarium XLVIII. d. 12. Augusti**

- p. 176. Két ráragasztott papírdarab. Fent: Pobstak – határhalmot jelöl rajta fával. Lent név nélkül, talán a fenti helyek pozíciója.
- p. 177. Medwidia Clavitza. Két határgúla $\frac{3}{4}$ St[unde] Távolsága; a hozzájuk vezető utat szaggatott vonallal ívben jelöli.
- p. 178. **Diarium XLIX. d. 15. Augusti**
 Két ráragasztott fél oldal. A fenti: alján: Mewidia Clavitza. Fent dombok, az egyik csúcson határgúla: „der Hügel $1\frac{1}{2}$ St[unde] vom Lager.” *A tábortól $1\frac{1}{2}$ órányira lévő halom.*
 Az alsó papírdarabon [határ]halmok. Az „1”-es számnál „Unca”.
 a. Medwidia Clavitza; c.Hottun.; g. Knin.
 A felső sarokban az Unca pozíciója a b-hez és az a-val jelölt „Acker Felder”-hez – *szántóföldek*-hez.
- p. 179. Két ráragasztás. „Prospekt, von Unca; 1. gegen Unca” – *Kilátás az Uncától; „l” az Unca irányában.*
- p. 180. Lent ugyancsak határjelek pozíciója 2., 3., 4. a távolság 1 órában.
- p. 181. **Diarium L. d. 16. Augusti.**
- p. 182. Határjelek pozíciója Zerna vis, Ruinava Clavitza és Medwidia Clavitza között. Gubacstintával, gondos rajz.
- p. 183. A Kopiraski folyó partján lévő tábortól hegyek között kanyarog a szaggatott vonallal jelzett határ, ennek mentén az „a” betűjelnél: „der erste Unka, und 21. Augusti. $1\frac{1}{2}$ St[unde] Vom Lager. – *Az első határhalm, és augusztus 21. A tábortól $1\frac{1}{2}$ óra.* Az „a”-tól kivetítve mutatja a lap jobb felső sarkában a betűkkel jelölt hegyek pozícióját.
- p. 184. Az Una és a Kapisruski folyók jobb partján Szerp, a bal part oldalán hegyek, és az 1., 2. Unka helyének bejelölése. Barna gubacstintával.
- p. 185. Három hevenyészett vázlat. 1. és a 2. határhalm között $\frac{1}{4}$ St[unde] A második rajzon két domb, csúcán az 1. és 2. határhalm, a domb oldalán „alles voller Wald” – *mindent erdő borít*, ill. „lauter Wald” – *csupa erdő.* A harmadikon csak a határhalmokat jelöli. Barna gubacstintával.
- p. 186. **Diarium LI. d. 21. Augusti.**
- p. 187. **Diarium LII. d. 26. Augusti.**

- p. 188. Három ráragasztás, a felső kettő összetartozik. Az a,b,c határjel halommal, 1. és 2. határjel fával van jelölve. Hegycsúcsok megnevezve: a. Malo korito. b. Kuperuwa vir. c. Dabarstica.
Lent: Malo Korito hegyen két határjelet köt össze, távolságuk 18 perc, a második jel „Buch-Baum”, azaz *bükkfa*. Innen egy 2.-sel jelölt másik határfához húzza meg a vonalat, az 1. és a 2. közötti távolság negyed órányi (¼ St). A 2-nál: „Dieses ist die andre Unka, von der vorigen Arbeit.” – *Ez a másik határhalom, az előbbi vázlatrajzról*. Barna gubacstintával.
- p. 189. Vázlatok két ráragasztott papíron kevés információval. Fent Szerp. Alatta számozva határjelek név nélkül. Barna gubacstintával.
- p. 190. **Diarium LIII. d. 27. Augusti.**
- p. 191. Négy ráragasztás. Fenti értelmezhetetlen, a 164. számot viseli ceruzával. Alatta a 165-ös értelmezhetetlen, a „3”. az Una folyó mentén jobbra a Lutiza hegy és a folyó bal oldalán Neblink mező, a „4.” Uilitza hegy. Barna gubacstintával.
- p.192. Az Una és az Unatz találkozásától vissza, az Urali hegyig ábrázolja a folyókat és hegyeket. Barna tollrajz.
- p. 193. **Diarium, LIII., LV., et LVI. dd. 27. 28. et 29. Augusti.**
- p. 194. d. 27. Augusti.
Az Una és a Suhaja folyók közötti tábortól fut a szaggatott vonal. A vonalnak a tábortól távol eső oldalán: „kein Fluss mehr bis ins lager... *A táborig egyetlen folyó sincs már...* „Die Reiss ging immer durch Wald, ind mittelmässige Gebürg.” *Állandóan erdőségen keresztül vezetett utunk, és a hegység közepes magasságú.*
Lent: „ d. 28. von Lapatz bis Sokolatz über lauter felssigt und Morastigt Gebürg, und durch Wald, in 7½ Stunden. Linker Hand war uns das gar hohe Gebirg Plessewitz; nachher, die Una.” –*28-án indultunk Lapatzból, Sokolatz-ig csupa szikla és mocsár a hegységen és erdőn át, 7½ óra. Nekünk balra az egészen magas Plessewitz hegység; utána az Una.* Barna gubacstintával.
- p. 195. Két fél lap ráragasztás.
A fenti d. 29. Augusti. Két helyen jelöl tábort: Dresnik-nél és a Sokolatz folyó partján. A szaggatott vonal a hegyek között – jobbra az Una, balra a Plesseviza hegy határolja az

ábrázolt területet –, kanyarog a szaggatott vonal. Valószínűleg Bihácstól indultak, amire az alatta lévő ráragasztásról lehet következtetni:

Ezen fent Bihács várának nagyon szép rajza (10×3 cm), sematikus rajzon összekötve Bihácsot és Dresniket. Mellette: „Prospect von Bihacz, gegen der Plessevitz.” Alatta a térképvázlaton Una a beléje ömlő Sokolatz, a Kokositz, a Almisa és a Klokoiz folyóval.

p. 196. **Diarium LVII. d. 1. September.**

p. 197. Serviae, Erzegovina és Bosznia közötti részt ábrázolja egy oldalon, amelynek távolságául hosszanti irányban 60 órát ad meg. A bal felső sarokban a Nissik hegyen fut a pontozott vonallal jelölt határ.

Lent a jobb sarokban a Narenta folyó és Mostar alatt: „Notitiae habitae de origine fl[uvius] Drin, et Confiniorum Erzegovinae et Albaniae, ad eandem partem, sub die 1.

Septembris., (a lap sarka leszakítva). – *A Drina eredetéről, valamint Hercegovina és Albánia határaitól készült feljegyzések, ugyanazon rész számára, szeptember 1-én.]*

p. 198. Helységek távolságát adja meg órában. Nem Müller rajza.

p. 199. **Diarium LVIII. d. 2. Septembris.**

p. 200. Ceruzarajz idegen kéztől. Valószínűleg határvonalat ábrázol a hegyek között hely- és hegynevekkel.

pp. 201–203. Ceruzarajz a p. 200 keze munkája, jelentéktelen.

p. 204 **Diarium LIX. d. 27. Septembris.**

Két oldalnyi rajz, tintával a ceruzás eredeti felülírva, Bihács – Dresnik – Tersatz – Zafin határolják a területet. Zafintól balra táborhely, ahonnét szaggatott vonal kanyarog Dresnik irányába. Távolság órában. „Die heutige Reiss, war 6¼ St[unden] Lang.” – *A mai utunk 6½ órányi hosszú volt.*

p. 204/b. Fél oldalas ceruzarajz idegen kéztől (Lásd: pp. 200–203.).

p. 205. **Diarium LX. d. 30. Septembris.**

Novi környéki Una-szakasz szigeteivel. A legnagyobb szigethez megjegyzés: „Saplitza, ins[ula] Ist hoher, als das Ufer vom dessen Land.” – *Saplitza sziget, magasabb, mint a szárazföld felőli part.* Ceruzás vázlatrajz felülírva tollal. 26×40 cm.

p. 206. Az Una Novi alatt, bejelölve: „Rudera pontis” – *híd romjai.*

- p. 207. **Diaria LXI. LXII. dd. 1 et 2. Octobris.**
 A Vizovia patak torkolata feletti Una szakasz. A folyót szelvényekre osztotta. Számos sziget – nevük feltüntetése nélkül –, és „Liesnitza, arx olim” – *Liesnitza, egykori vár* – bejelölésével. 26×37 cm.
- p. 208. **Diarium LXXXII.** est antiquo-Romano Via, et ea, her non spectat – antik római út.
 Két oldalas rajz az Una további szakasza szelvényekre osztva. Vernitza sziget, Luxitra sziget és Lasi sziget. 26×37 cm.
- p. 209. Una szakasza a Sohanetz szigettel.
- p. 210. Una egy szakasza. A lap jobb szélén: „Hora 3. min. 18. redire incepimus.” – 3 ó 18 perc múlva visszafordultunk. Ceruzás vázlat tintával fölülírva, miként a többi Una-rajz is; 26×56 cm.
- p. 211. Az Una folyó 2–3 cm szélesen kanyarog a lapokon. Szelvényekre osztották, a nagyobb szigeteket névvel jelölték. Melinska sziget, Duraganin sziget, Maliwukowa sziget; 26×37 cm.
- p. 212. **Diarium LXIII. d. 7. Octobris.**
- p. 213. A Saana az Unába való betorkollásától Lubin magasságáig, és a Sapre folyó, amelyről azt írja, hogy: „halb so breit als Saana, fl[uvius]” – *félig olyan széles, mint a Saana folyó.*
 Megjegyzés: „Vom Lager, bey Novi, bis Lubin, 6 St[unden] zu reiten.” – *A Novi melletti tábornól Lubinig 6 óra lóháton.* Berajzolta az útvonalat, és az egyes mellékfolyók közötti távolságokat órában adta meg.
- p. 214. A p. 213. sematikus rajza.
- p. 215. **Diarium LXIV. LXV. et LXVI. ddd. 13. 14. et 15. Octobris**
 A lapot (26×38 cm) vízszintesen két részre osztotta. A fenti:
1. Drascovatz
 2. Drascovat.
 3. Junakovatz, m[ons]
 4. Rabnitza.
 5. Mutnitza r[iver]
- Az alsó:
1. Drascowatz, pag[us]

2. Jurakowatz, m[ons]
3. Weg nachher Zerin.
4. Sakanovatz m[ons]

Jobb oldalt lent: „Hinter dem Berg 5. ist ein schönes angebautes Thal, mit Häusern.” – *Az 5. számú hegy mögött egy szép, megművelt völgy házakkal.*

p.216. Gondosan kidolgozott vázlatrajz, három mozaikrajzzal:

a. Számokkal jelölve: „1. Merkonitza, 2. Zerin, 3. S. Mariae. Dibutza r[iver]”, a 2 és 3. között „fahr Weg”; 26×38 cm; barna gubacstintával.

Lent: „Prospect von dem Weg auf Petrina” – *Kilátás a Petrinára vivő útról.*

b. Szaggatott vonal kanyarog a hegyek között a „Tsartak, olim. 1 ½ St[unde] von Zerin” – *egykori őrtorony, Zerintől másfél órányira*, és a Zerin melletti táborig. „1. Dirsovatz, r[iver], 2. Kolina, r[iver], 3. Verbowatz, r[iver], 4. Lodina, pag[us], 5. Dibusa, pag[us] et riv[er], 6. Buina, r[iver] . et pag[us]. Das Thal 6. gehet gegen Mittag, etc.” – A 6. számmal jelölt völgy délnek fut, stb.”

Hátlapján ugyancsak négy mozaikrajz. No 1. Hertitu és a Medla hegyvonulatokkal, a No 2. Pedal és Koritzka várakkal, valamint a Javorang, campus-szal. A 6. számú Kopela, r[iver]-től út vezet Zerinbe.

Az itt számokkal jelölt földrajzi nevek:

1. Kapelitz m[ons] et pagus.
2. Vierpolie.
3. Pabkowatz.
4. S. Catharinae.
5. Davorang, fl[uvius]
6. Kopela, r[iver]
7. Dasowniza, r[iver]
8. Sokolowatz, m[ons]
9. Zalopa, m[ons]
10. Buklinatz, m[ons]
11. Meskonitza.
12. Kumonitza.

No 3. Tsemernitza folyó és Javorang közötti terület.

A No 4. Soklatz, m[ons] és a Javorang, capus térsége néhány vonallal vázolva.

- p. 217. Gondosan kidolgozott vázlatrajz, három mozaikrajzzal; 26×38 cm, barna gubacstintával.
 No 1. Medal és Zerin környéke.
 No 4.-nek számozott: 1. Merkonitza 2. Turskanitz hegy 3. Buklias, hegy, 4. Jamska, r[iver],
 5. Metakovitz hegy, 6. Padmilagna hegy, Gada, pag[us] Olim, 8. Ruiovatz hegy A hegyek
 között patakok, az 1. számú helytől a Gada, r[iver]-ig ½ óra, onnét a Pedlevitza, r[iver]-ig
 ¼ óra.
 No 5-tel jelölt: Ruiovatzka palanka, alatta: „¾ St[unde] vom Gada”.
- p. 218. Gondosan kidolgozott vázlatrajz, három mozaikrajzzal; 26×38 cm, barna gubacstintával.
 a. Számokkal jelölve, oldalt feloldva No 8. ceruzával.
1. Ositzenitza hegy, 2. Platowiti, r[iver], 3. Pedlenitz hegy, 4. Pedal., 5. Bucov,m., 6. Kolo birdo, 7.
 Dicavatz hegy, 8. Dundaritz hegy
 Az alsó (3.) rajzon: 1. Spretza, templum, et 2. rivus. 3. Zerin.
 Hátlapján: Három mozaikrajz, összességében 27 földrajzi névvel, amelyeket számokkal
 jelöl, ezekhez oldalt rendeli a neveket. Távolságokat ad meg: 1. Guodanski környékén, 2. a
 Glina folyó mentén, a 3. Petrina és Sissek tájékán a Kulpa mellékfolyóinak egymástól való
 távolságát. 26×38 cm; barna gubacstintával.
- p. 219. Négy mozaikrajz: 1. távolságokat ad meg, megjelölve a rajzot készítő helyét, valószínűleg,
 az Una mentén. 2. ua. az Una mentén, 3. Kiristitza r[iver] környéke. A jobb sarokban a
 számjelek feloldása:
 Drernovatz, r[iver], 2. Butskovatz, pag[us], 3. Kiristitza, r[iver], 4. Wolignia, r[iver] et
 pag[us], 5. Kamenstizza, r[iver], 6. Mala budna. 7. Velika budna. 26×38 cm; barna
 gubacstintával.
- p. 220. Két mozaikrajz barna gubacstintával. 26×38 cm.
 No 1. Távolságokat ad meg Zerin és Sissek között: 1. Marinozenitza, r[iver] kommt von
 Vinodo.– *Vinodótól jön*, 2. Vinodo, 3. Sunja, r[iver], 4. Zerin.
 No. 2. Carlstadt és Mrazel, pag[us] közötti távolságok. A jelölt pontok:
 Castanovitz., 2. Sunja, r[iver], 3. Blisna, fl[uvius], 4. Masezenitza, r[iver], 5. Petrinja, 6.
 Prest, pag[us], 7. Goritza, pag[us], 8. Duritza, pag[us], 9. Peszenitza, pag[us], 10. Mrazel,
 pag[us].
- p. 221. **Diarium LXVII. d. 14. Octobris.**
 Vom Herrn Ober. Lieut. Von Holstein.

Az Una Novitól a Dibussa r[iver]-ig Javoraz Campus és Zrino Polie közötti terület vázlatrajza.

26×38 cm, barna gubacstintával.

p. 222. **Diarium LXVIII., LXIX. LXX. d.d.d. 26. 27. et 28. Octobris**

Két ráragasztott papíron távolságokat ad meg Popina és a Corana között, a Rakovitza r[iver] tájékán, és a Marviza hegy tájékán. 27-én vetette papírra.

Hátlapján két ráragasztott papíron határjelek pozíciója és rajza a Tersatztól vezető út mentén.

p. 223. Ráragasztott merített papíron: „d. 27. Octobris, gegen die Corana.” *Október 11-én, a Korana folyó tájékán.* 11 határjel pozícióját írja le szavakkal – német.

Hátlapján d. 28. A Corana folyótól vivő határvonal mentén elhelyezett 10 határjel pozíciója pontokkal felvázolva. Barna gubacstintával.

p.224. Gondosan kidolgozott vázlatrajz. Négy határjel pozícióját vázolja fel: Lapatz és Corbavia közötti hegyen: „Kuk, passus” *Kuk hágó*; alatta Camensko polie és Corenitza közötti hegyen: Rarksitz, passus, Savalje, Planities és a Corenitza közötti hegy csúcsán Vrase vir, ugyancsak az előbbi két völgy között emelkedő Sellave hegyen. 26×38 cm, barna gubacstintával.

p.225. A p. 224-en gondosan megrajzoltnak a vázlata. 26×38 cm, barna gubacstintával, és ceruza.

pp. 226–231. Ceruzás vázlatok határjelek pozíciójáról, nem Müller. Valószínűleg Lieut. Holstein.

p. 232. Ceruzás feljegyzés átírva barna gubacstintával. Helységek pozíciója fölvázolva Sluin – Carlstadt; Carlstadt – Ogulin, Letentza vonalon, és az érintett területek közigazgatási hovatartozása. „Ostaria auch zu Ogulin; Blaschi, auch zu Ogulin: hier sind 2 Woiwodae; Zu Ogulin sind 3 Woiwodae; zu Ottok, einer; in Ostaria, einer.; Jessenitza, sub Ogulin.” – *Ostaria is Ogulihoz tartozik; Blaschi, ugyancsak: itt 2 vajda van; Ogulinban három vajda van, Ottokban egy, Ostariaban egy, Jessenitza Ogulin alatt.*

p. 233. Üres.

p. 234. **Diariuorum LIBER III.**

ea, quae constituta jam Linea Limitanea Cis-Danubiali, (praeter Territorium Novensem)

passim sunt observata, comprehendens. – *Azon naplók III. könyve, amely – Novi területét kivéve – a Dunán inneni határvonalak menti megfigyeléseket tartalmazza.*

- p. 235. Üres.
- p. 236. **Diarium LXXVI. d. 4. Novembris**
Az Una szelvényekre osztott rajza ceruzás eredeti felülírva, szigetek és mellékfolyók feltüntetésével. 26×38 cm; barna gubacstintával.
- p. 237. Az Una szelvényekre osztott rajza, a ceruzás eredeti felülírva, szigetek és mellékfolyók feltüntetésével. 26×38 cm; barna gubacstintával.
- p. 238. Az Una szelvényekre osztott rajza ceruzás eredeti felülírva, szigetek és mellékfolyók feltüntetésével. Megjegyzések: „Turris lignea”, „Mühl”, „Hier ¼ St[unde] Gewartet.”
26×38 cm; barna gubacstintával.
- p. 239. Folyó szelvényrajz a Stafin potok tájékáról.
- p. 240. **Diarium LXXVII. d. 9. Novembris**
Két folyószakasz a mellékfolyók és távolságok feltüntetésével:
No 1. Carlstadt és Degoy között őrtornyok és fa erősségek, No 2. Jeszenovitz és Szreditsky a köztük lévő távolságokkal és egy „arx lignea” – *fa vár* – feltüntetésével. 52×38 cm.
- p. 241. **Diarium LXXVIII. et LXXIX. dd. 11. et 12. Novembris**
- p. 242. Kastanovitz és Mostenitza folyók közötti határvonalon valószínűleg határjeleknek egymástól való távolságát rajzolja be órában megadva.– ceruzás alapra gubacstintával.
- p. 243. Távolságok és helyek egymáshoz való viszonyát vázolja fel: Zagrabia, Ivanits – Sziszek – Hrazdavitza között. 26×38 cm; barna gubacstintával.
- p. 244. Távolságokat jelöl be Scotar, Odra folyó és Selis vára között.
- p. 245. Verbas folyó mentén távolságokat jegyez fel.
- p. 246. **Diarium LXXXI. d. 9. Decemer.**
Drin, Lim, Wubatz és az Erav folyók Novibasar és Viszograd között. Információ-szegény vázlatrajz. 26×38 cm.
- p. 247. A Kulpa – Száva – (Kerka) Dráva között pontozott vonallal jelöli a „Limites moderni”-t. Információ-szegény vázlatrajz. 32×20 cm.
- p. 248. **Diarium LXXXII. d. 27. X.-bris 1699.** in Bielovatz ex relatione Dn-i Baronitz delli Simonovitz: de Ramana antiqua via ex Sissio, venienta *Baronitz úrnak a Sziszekből jövő antik római útról szóló jelentéséből.*

„Ostenditur hic, quomodo via Romana antiqua, e Sissio, in duas diversas partes, et quae loca, transeat.” *Azt mutatjuk itt be, hogy a Sziszekből jövő út hogyan válik két különböző részre, és milyen helységekben megy keresztül.* 26×34 cm. A pontozott vonal a Száva melletti Vucovina-tól Sziszekig, onnét a Hutina, Glina folyókat keresztezve Dopusky-ig. 26×38 cm, barna gubacstintával, Sziszek – Tissina – Streletsko háromszöget ábrázolja vázlatosan utakat és egy „fossa antiqua”-t – *antik sánc* – bejelölve.

p. 249. **Diarium, LXXXIV. d. 23. Januarii.**

Iter in Montem Hrasdovitza. Út a Hrasdovitza hegyre.

Irányokat és távolságokat tüntet fel. Két ráragasztott papír. No 1. „Prospectus de Monte Hrasdovitza.” – *Kilátás a Hrasdovitza hegyről.* No 2. Verovititza von Ivanits, 4 Tag; Velika von Gradisca, 1 Tag; von Moslavia ½ Tag. Pars Diarii, diei 23. Januar. 1700. No. 2. *Verovititza Ivanicstól 4 napi járóföldre van; Velika Gradiscától 1 nap, Moslaviától fél nap. Az 1700. január 23-i napló része.*

p. 250. **Diaria LXXXI et LXXXVII. d. d. 26, 27 et 28. Januarii.**

Iter in Garjavitza Montem. Út a Garjavitza hegyre.

Irányokat és távolságokat ad meg, ceruzás alapot tollal átírta. A Garjavitza hegy csúcsáról belátható helységeket jelöli be körben. 26×34 cm.

p. 251. Egy oldal ráragasztás, ezen pedig egy negyed oldalnyi ráragasztás: Sziszekről vivő római út „Hier fängt der römische Weg an. d. 26. Januarii. 1700.” *Innét indul a római út.* Alatta: **Diari. d. 28. Januarii 1700.** Ceruás alapot átírták tintával. „Zu Lucca fuhren wir über, von dannen in den Racht, um 7 Uhr, auf Siszek.” *Átmentünk Luccába, onnan Racht-ba, 7 órakor érkezünk meg Sziszekbe.*

p. 252. **Diarium LXXXVIII, LXXXIX. et XC. ddd. 15. 16 et 19. Febr. 1700.**

Iter zagrabiense. 1700. február 15, 16 és 19. A zágrábi út.

Ráragasztott fél oldalon **diar[ium] 15. Febr. 1700.** A Kulpa torkolatától indul a szaggatott vonal Pesczenitza faluig. A távolságokat órában adja meg. Ceruzás alap tintával felülírva.

p. 253. Útvonalukat vázlatosan adja meg, érintett helységeket számokkal jelölve: 1. Perczenitza, 2. Koravitz, fl, 3. Vukoefzi, 4. Buna mala, 5. Buna velika. 6. Vucovina. 7. Cora folyó 8. Kornitza, r[iver] 9. Citse vetus et novus. 10. Skitarevo. 11. Arcis antiquus Romanae vestigia – *Régi római vár nyomai* – 12. Savus fl[uvius] 13. Agram.

p. 254. **d. 19. Februarii. 1700.**

Ugyanazt az útvonalat rajzolja meg, mint a p. 253-on.

p. 255. Dubitzá és Novi közötti mellékfolyókat tünteti fel a ceruzás vázlatot átírva. 29×42 cm.

p. 256. „Sub Capitaneatu Zerimensi sunt 3. Knesiatus. 1. Javoräny; Miladik. 2. Zrinsko polie, Vukosza Popovich. 3. Gage: Radovai Rasitz. Et hic modo incipit augescere, et est quasi adhuc imperfectus Knesiatus. Et hi tres Knesiatus sunt Valachici. Duo sunt Majarski, unus in Novi; Uvan Paics. Alter, in Humtran, nomine Marco. –

„Knin est pagus sub Capitaneo Vice-bano. Jacet 3 Hor. Ultra Glinam, distat a Vrangovatz, 4 hor. Habet 2. Knes; Miad Mragovich, Komlen. „ – *Knin a helyettes bán kapitánysága alá tartozó falu, a Glinán túl, attól három, Vrangovatztól négy órányira fekszik.*

„Sub Capitaniatu Simonovich. Tragodina, Radovoi Wukigavich. Penes montem Dikavetz, Veliki Gradatz. Peter Markonovitz. Batsaga, non procul a Hrasdovitz Badisa” – *Simonovitz kapitányság alatt: Tragodina, Radovoi Wukigavich. A Dikavetz hegy mellett Veliki Gradatz, Peter Markonovitz. Batsag, nem messze Hrasdovitztól Badisa.*

p. 257. „Sex sunt Knesiatus integri, et unus non est integer, qui est Slabinensis.

1. Kasanovitzensis. Ejus Knes nonminatus Misko.
2. Babina reca circa Bielovatz pagum, Knes Jakoví. Babia reca influit in Sunjam.
3. Plavitseviz. Knes Borojevitz.
4. Josavka. Knes, Ilia.
5. Mlinoka; arx et fluvius in Petrinja intrans. Knes, Komlin.
6. Swinitza; arx dest. et fluvius...

Hat önálló kenézség van, és egy nem önálló, amely a Slabinen-i.

7. *A kasztanovitzi. Kenését Miskonak hívják.*
8. *Babina reca Bielovatz falu körül. Kezénze Jakovi. A Babia reca a Sunjamba ömlik.*
9. *Plavitseviz, kenéze Borojevitz.*
10. *Josavka. Kenéz: Ilia.*
11. *Mlinoka; vár és folyó, amely a Petrinjába ömlik. Kenéz: Komlin.*
12. *Swinitza, lerombolt vár és folyó...*

p. 258. Ceruzás alap, amelyet nem Müller rajzolt, de ő is beleírt. Una és a Saana folyók köze.

p. 259. Banja Luka és Novi – Kastanovitz – Dubitzá közötti terület víz és hegyrajza. 32×20 cm.

p. 260. **Osservatio facta, die 13. April. 1700.**

1700. április 13-án végzett megfigyelések.”Colapis et Savus, Fl[uvii] Secundum Latitudinem, Profunditatem, et Velocitatem, mensurati. *A Kulpa és a Száva folyóknak a szélességére, mélységére és sebességére vonatkozóan mért adatok.*

COLAPIS.

[Meder-keresztmetszet, öt helyen. A jobb oldalon a parton.]: „Proviant-Haus ad Ripam sistiam.

Élelmiszerraktár a bal parton

Velocitates Fluviorum, Quinis stationibus, Ternisque Aquae Superficiebus, Quadrante observatae.

A folyóknak öt helyen, a víz felszínének három pontján a [vízsebesség mérésére szolgáló]

kvadránssal mért sebességi adatai,

[Táblázat:]

COLAPIS.

Aquae Tres Superficies:

Stationes – Suprema grad[us] – Media – Infima Grad[us]

Állomások – felső – középső – alsó mélységi fok

SAVI

Alatta a Száva öt helyen mért keresztmetszetét hozza, a Gladovo falunál lévő parttól indulva.

Lent a Kulpa és a Száva találkozásának villája a „Proviant-Haus” és „Galdovo inferior” berajzolásával. Barna gubacstintával.

Lent: „Repraesentatio, quibus locis, in Colapi, et Savo, fl[uvii], Observatio illa fuerit instituta, nempe, ad domum Annonariam, in Colapi; et, penes pagum Galdovo inferiorem, in Savo, fl[uvio]” – *Azoknak a helyeknek az ábrázolása, amelyeken a Kulpa és a Száva folyókon a fenti megfigyeléseket végeztük, mégpedig a Kulpán az élelmiszer raktárnál, a Száván pedig az Alsó-Gladovo falunál.*

p. 261. „Die 15. April. Ex relatione alicujus Hasam bassa.” – *Egy bizonyos Hasam basa jelentése alapján.* A Verbas folyó jobb oldali mellékfolyóival, az út- vagy határvonal bejelölésével

és távolságokkal. 32×20 cm.

- p. 262. „Die 15. April. Ex relatione alicujus Hasam bassa.” – *Egy bizonyos Hasam basa jelentése alapján. A Saana folyó bal oldali mellékfolyói. Ceruzás eredetit tintával átírták. 32×20 cm.*
- p. 263. Novi jobb oldali mellékfolyói. Lent: „, Kosara, Lubia, Kastanovitz, et Novi, sub eodem semper fuere Dominio; nempe, aut sub Kastanovitzensi, aut Novensi” – *Kosara, Lubia, Kastanovitz és Novi ugyanazon fennhatóság alá tartoztak, mégpedig vagy a Kastanovitz vagy a Novii alá.*
- p. 264. **Diar. d. 29. April. 1700.** ex relatione alicujus Knesi. *Egy bizonyos kenéz jelentése alapján. Távolságok Ivanka falutól az Ivanska patak torkolatáig, valamint Kastanovitz – Knesovo polie – Telovatz pag[us]– Buhar között. A lap jobb sarkában megjegyzés:*
„a. Ters [...] facientes Confinia Territorium, Kosara, et Kastanovitz. Knesovo polie, est planities maxima, extnedens se, usque ad Saanam fl[uvium]”
Buhar est planities, item ad Saanam usque procurrens; intermedio tamen aliquo monticulo.
– *a. A hármas határ területét alkotó három [...], Kosara és Kastanovitz, Knesovo polie a legnagyobb síkság, amely egészen a Saana folyóig terjed. Buhar ugyancsak a Saanaig elterülő síkság, közben azonban egy kis hegy szakítja meg.*
- p. 265. „Ex relatione senis cujusdam Pastoris Valachici. d. 18. Maji. 1700.” – *Egy öreg, oláh pásztor elmondása alapján 1700. május 18.*
Jajce és a Saana és a Czerna Gora vidéke. Jaicza és Glamocs között 12 óra a távolság.
„Scopia, ultra integrum diem, distat a Jaicza.” – *Scopia több mint egy teljes napnyira fekszik Jajcétól.*
„Belaisko polie, extenditur in longitudinem, unius diei; in latitudinem, dimidii diei, itineris spatio. Habebat olim 10. Knesiatus. Fluviis irrigatus, nominatim istis: Smoljena, fl[uvius], Vodenica, fl[uvius] Skakavac, fl[uvius] Rakovicaq, fl[uvius] Kolonieska, fl, Ponorci, fl[uvius] Govka, r[iver]” – *A Belaisko polie hossza egy napi, szélessége fél napi járásnyi. Egykor 10 kenézség volt a területén. Folyók öntözik, név szerint a következők: Smoljena, Vodenica, Skakavac, Rakovicaq, Kolonieska, Ponorci folyók és a Govka patak.*
Hátlapjára egy negyed oldalnyi ráragasztás távolságok fölvázolásával a Glina és Glinitza környékvel.
- p. 266. **Diar. d. 22. Maji, 1700.** Ex relatione alicujus Knesii, qui in Busin est educatus. – *Egy olyan kenéz elmondása alapján, aki Businban tanult.*

Glina folyótól jobbra a Glintza, és a Kladustitza folyók környéke hegy- és vízrajzzal, helységekkel – távolságokkal. 32×20 cm.

- p. 267. „**Diar. d. 22. Maji 1700.** Ex relatione Knesii Tragodinens. Qui in Busin est educatus.” – *A tragodini kenéz elmondása alapján, aki Businban tanult.* Az előbbi terület.
- p. 268. **Diar. d. 22. Maji 1700.** „ex relatione Knesii ejusdem.” – *Ugyanazon kenéz jelentése alapján.* Ua. a terület, csak egészen a Ruiovatz hegyig. Távolságokat vázol fel az egyes helységek között.
- p. 269. „Itinerarium Dn-i Sturmii; diebus 23, 24, 25, et 26. Maji. 1700.” – *Sturmius úr uti jelentése 1700. május 23-, 24-, 25- és 26-ról.* Barna gubacstintával; 32×20 cm.
- p. 270. Hátlapján: „Ex recognitione oculari, super monte a., ¼ hor. Distant. a Castris. Gollubovatz; die 27. Maji. 1700.” *A tábortól ¼ órányira lévő „a” hegyről történt szemrevételezés alapján, Gollubovatz, 1700. május 27-én.* Az Unától balra, a Dibusa folyó völgyét és a környező hegyeket vázolja fel. 32×20 cm.
- p. 271. Zermanja folyó mente Novigradtól Zvonigradig. „Ex relatione , senis cujusdam , Sacerdotis Valachici; die 29. Maji. 1700.” – *Egy idős, oláh pap elmondása alapján 1700. május 29-én.* 32×20 cm.
- p. 272. A lap felső felére ráragasztás: „Prospectus, ex monte Inrakovatz, quam, 30 Maji, 1700. ipso nimito Festo Pentecostes, mane conscenderam.” – *Kilátás az Inrakovatz hegyről, amelyre 1700. május 30-án, Pünkösd napján mentem fel.* A Jurakovatz hegyről irányokat jelöl be: Novi, Paly, mons, Zerín, Goritska, Pedaly, Sirovna planit[ies].
Lent: „Delineatio, facta, manu propria, dn-i Baron. Ritter. d. 29. Maji. 1700.” – *Br. Ritter úr saját kezű rajza, amelyet 1700. május 29-én készített.* Paulus Ritter, Vitezovich a tengerpartot vázolta fel ceruzával, amit Müller átírt tollal. Jellegtelen 10×19 cm. A fenti part mentén: Tersut – Buccari – Hrelín – Buccarica – Portus regius, – Cripelnica – Novi – Ledenica – Sena – S. Georg, alatta ins[ula] S. Marci, amelynek partján: Costelmuschio – Maltempo – Besca – Koslun – Veglia.
- p. 273 **Diarium die 5. Junii. 1700.**
- p. 274. Irányok, utvonalak bejelölésével. A betűkhöz: e. Cserkesovo berdo, f. Cserkesova voda, exit in Swinitzam. g. Tsemernitza, m[ons]. et fl[uvius] földrajzi neveket rendelte.
Lent: a. Lepernitza, m[ons] b. Swinitza, r[iver] descendit ex Tsemernitza, fl[uvio], c.

Krstovi, m[ons] d. Stergar, fl[uvius] Von Novi, biss Stergar, 28. a. *Lepernitza hegy, b. Swinitza patak a Tsemernitza folyóból lép ki, c. Krstovi hegy, d. Stergar folyó. Novitól Stergarig 28.*

- p. 275. Hevenyészett vázlat. A Wursiak potok tájékaról pontozott vonal fut a Klepala hegyig. Ceruzás alapot tintával átírták.
- p. 276. A Mitrovitza pataktól a Jabnicza hegyig vivő határvonal határjelekkel. Középtájt két téglalap: „Unser Lager vorm Jahr.” – *Előző évi táborunk.*
- p. 277. Távolságok és irányok a különböző hegyvonulatok között. Erősen vázlatos. Hátlapján a Klepala hegyről a–k-ig jelöl be irányokat földrajzi helyek felé.
- p. 278. Sirovatz folyótól balra lévő hegyek és a pontozott vonallal jelölt határszakasz. Felirata latinul: „Peter Zetojevich. Ex pago Zakupa, penes Sirowatz, fl[uvius] erat Hasam bassa, hujus Diarii.” – *Peter Zetojevich a Sirowatz folyó melletti Zakupa faluból, aki az ebben a naplóban szereplő Hasam basa volt.*
- p. 279. **Diar. d. 12. Julii. 1700.**
- p. 280. Két oldalas rajz; két mozaik: Verbas folyótól jobbra lévő hegyek és egy egykori falu Buhar. A Saanatól jobbra és balra lévő hegyek Banja Lukától Medvedie berdon túl. A Czerna Gora hegynél: „wird also genannt, bis auf Bihacs” – *Tehát egészen Bihácsig így hívják.*
- p. 281. Hátlapján tintával felülírt ceruzás vázlat. A lap felső felén a téképvázlat, lent:
„Ex Bihacs, versus Kluck, 2. dierum iter. dantur 2 viae, una, ultra Czerna Gora, sive, per Belaisko polie. (Belai a Bihacs , dist. 5. hor.) et est curulis, et, usque ad Belai, in mera planitie. A Belai usque Kluck, integri diei iter. Transeundi sunt montes Ovcara; et Brausko, et Savitza river qui dist. 3 Hor. a Cluck.
Alteram viam citra Czerna Gora, eunti, a Bihach quae est brevior, occurrunt, Hratitse [Hratitza], pag[us] 1. Hor. Gorigra, pag[us] 2. hor. Lusci pag[us] 2. hor.; Maidan ad sinistram manet, a via, remota.”
„*Bihácsból Kluck két napi járóföldre van, és két irányba futnak utak. Az egyik Czerna Gorán túl, vagyis a Belaisko polie-n át (Belai Bihácstól 5 órányira fekszik), és szekérút, amely Belai-ig végig síkságon halad. Belaitól Kluck-ig egy teljes nap az út. Át kell kelni az Ovcara és a Brausko hegyen, keresztezni kell a Savitza patakot, amely 3 órányira van*

Clucktól.

Aki Bihácsból a másik utat, a Czerna Gorán innenit, a rövidebbet választja, az egy órányira eső Hratice falut, a két órányira fekvő Lusci falut érinti, balra, az úttól távolabb, Maidan-t hagyja maga mögött.

- p. 282. Az oldal fele felirat, másik fele térképvázlat az úttal, amely Golubovatztól indul (itt a tábor), keresztezi az Unát, és a Trisina river mentén arra a hegyre tart, amelynek csúcsához írta: *Summitas montis, ex quo prospex invenire huc veniebamus, 2. horar. spatio.* – *Annak a hegynek a csúcsa, amelyre a jó kilátás végett jöttünk fel, 2 óra távolság.*
Lent: „Delineatio Itineris, quod, d. 12. Julii. 1700 Dn. Lieutl. Kayser, et Dn. Sturm, et ego faciebamus” (utóbbi szó áthúzva, majd szaggatottal aláhúzva). – *Annak az útnak az ábrázolása, amelyet 1700. július 12-én Kayser hadnagy és Sturm úr, valamint jómagam tettünk meg.*
- p. 283. Középpontban egy hegycsúcs a Saanatól és az Unától jobbra: „Punctum, in quo oculus, super Monte erat constitutus.” – *Az a pont a hegyen lévő kilátóhelyünket jelöli. A hegy nincs megnevezve, a fontosabb helyek igen: Maidan. 2. Lubia. 3. Kamengrad. 4. Omasco polie. 4. p. Plagay. Barna gubacstintával; 32×20 cm.*
- p. 284. **Diar. d. 16. Julii. 1700.** „ex relatione Turcae alicujus capitani, quem habebat secum Dn. Capitanus, Peri.” – *Annak a török kapitánynak a közlése alapján, aki Peri kapitány úr társaságában volt. A ceruzás eredeti felülírva. Középen vezet az út Jajcéből Kninbe. Távolságot órában adja meg. Megjegyzések:*
„Nb. Staretina mons, 4. horis superatur.” – *Nb. A Staretina hegyet 4 óra alatt másztuk meg. 32×20 cm.*
„Nb. Czerna Gora quinque horis superatur.” – *A Czerna Gora hegyet öt óra alatt másztuk meg.*
- p. 285. „Ex relatione Episcopi Valachorum. d. 20. Julii. 1700.” – *Egy oláh püspök közlése alapján. Iber folyó, balra Raska rieca és a Vuvatz folyók környéke. Csak a folyóka ábrázolja, és néhány távolságot jelöl be. Ceruzarajz, amit felülírtak tollal.*
- p. 286 **Diar. d. 30. Julii.**
Gradisca vetustól Karasovatzon át, a Verbas-t keresztezve a Nositzko faluhoz; innen Olimon át tovább kanyarog a pontozott útvonal, a távolságokat órában adva meg. A ceruzás eredetit barna gubacstintával felülírták, 32×20 cm.

- p. 287. **Diar. d. 31. Julius.**
A Sabliánál és a Csugaly pataknál lévő táborok közötti útvonal távolságai.
- p. 288. **Diar. d. 1. Augusti.** 1700. „Diesen Tag sind wir viel stärker geritten als den 2. vorigen.” – *Ezen a napon sokkal keményebben lovagoltunk, mint az előző kettőn.*
A Sablati, campus-tól a Doboy közelében lévő táborig vázolja fel az utat, és a távolságokat.
- p. 289. „Ex relatione alicujus Turcae; d. 1. Augusti, 1700.” – *Egy török közlése alapján 1700. augusztus 1.* Irányok és távolságok. 1 lap. Barna gubacstintával.
- p. 290. „Ex propria inspectione d. 1 Augusti. 1700.” *Saját megfigyelés alapján, 1700. augusztus 1.*
Ceruzás alapra barna gubacstintával.
A fenti fél oldal: Doboy hegyről vázolta fel a Bosna folyó útját és a beléje ömlő Sprez folyó torkolatvidékének egy részét.
Az alsó: d. 2. Augusti, 1700. ugyanonnan, mint a fenti vázlaton, tehát a Dobay csúcsról, ahol a szemrevételezés helyét, azaz az „oculus”-t jelöli, készítette, csak részletesebben és az Usora folyó irányában. A távolban Szarajevo.
- p. 291. Irányok és távolságok. Fél oldal fent: „observatio, facta in monte supra Doboy, proximo; die 2. Augusti. 1700.” – *Doboy közeli hegyről végzett megfigyelés 1700. augusztus 2.*
A lap alsó felén ceruzás rajz: Doboy vára.
- p. 292. **Diaria, d. 2. et 3. Augusti, 1700.** „Wir ritten eben auch ziemlich stark.” – *Meglehetősen erőltetett menetben lovagoltunk.* Brodtól a Dobay alatti táborig rajzolja be az útvonalat, távolságokkal.
- p. 293. Egy oldalon sorolja a távolságokat olasz nyelven. Idegen kéztől.
- p. 294. **Diar. d. 18. et 19. Augusti, 1700.** Ceruzás alapon, 1 lap, A Szávától Jakovar-ig a táborhelyekkel, távolságokkal.
- p. 295. **Diar. d. 20. Augusti, 1700.** Jakovar és Vinkovczi közötti útvonal. A két végén tábor. Távolságokat ad meg órában.
- p. 296. **Diar. d. 21. Augusti 1700.** Vinkocz tábortól Tovarni K. táborig a távolság és útvonal.
(A lap alsó felén:) **Diar. d. 22. Augsti, 1700.**
Tovarnik és Illok közötti útvonal. Két helységet tüntet fel: „Amasa [Almás], Buniza, pag., Perkaszovo / Dezpotovazt, antiquus agger.

- p. 297. **Diar. d. 22. Augusti, 1700.** A Tovarnik-nál lévő táborhelytől Illokig az útvonal, távolság órában. 1. számhoz: Amasa, sive Bunina, pagus. 2. Perkaszovo, sive Deszpotovatz, Schanz.
- p. 298. Üres
- p. 299. Üres.
- p. 300. Üres.
- p. 301. Diaria in itinere Limitaneo collecta Trans-Danubialia.
- p. 302. **Diaria dd. 24. 25. 26. 27. et 28. Augusti, 1700.**
 Illoktól Szegedig az útvonal: Bacs [Bács; Bac (SCG)]– Zibetz – Baisa [Bajsa (SCG)]– Sobotga – Segedin, hat táborhellyel.
 Illok – Bács d. 24. aug.; Bács – Zibeth 25. aug.; Zibet – Baisa 26. aug.; Baisa – Sobotga 27. aug.; Sobotga – Segedin 28. aug. A Tisza jobb partján táboroztak. Csak az útvonalat rajzolja be.
 Hátlapján: „Diar. d. 25. Augusti. 1700.” Fél lapnyi ráragasztás. Felső felén irányokat, ill. távolságokat rajzol be Zibeth-től Illok, Sombor, Baja, Szeged, Pétervárad felé. Alatta a Tisza Becs-nél [Törökbecse] „hofer Ufer, geht biss Baja”.– *magaspart, amely Bajáig húzódik* –, alatta egy órányira „Sent Tomasca bara”. Lent a bal sarokban. „Zibetzka bara.”
- p. 303. **Diaria a Segedin usque Facset. Ab 29. augusti, usque 22. Septembre. 1700.**
 5 táborhely Solmar-ig: Szeged-Makó 29-e; Nagylakon át Becska 31-e; Aradig szept. 1; Lippán át Solmar-ig szept. 2.; Solmar után 3 órányira szept. 20. Innen 6 órányira mentek szept. 21-én; majd Facsetig szept. 22. Lippánál hagyták el a Marost, és Facsetnél érték el a Temes folyót.
- p. 304. **Diar. d. 7. Septembr. 1700.**
 A Solmas előtti tábortól Solmasig vázolja fel az utat a Maros partján a folyót jobbról kísérő hegyekkel nevük nélkül.
- p. 305. **d. 8. Septembre 1700.**
 Világosan át Lippáig a távolságokat szakaszolva adja meg. Külön kivetíti az „oculus”-tól milyen szögben látható Gyula, Arad, Világos. Egy hegyvonulatot is megrajzol külön, a csúcsokat megnevezi: a. Mokra m[ons], b. Pankat, m[ons], c. Vassuas, mons remotissimus, et qui ex isto visionis angulo, vix potest conspici. *a. Mokra hegy, b. Pankat hegy, c. Vassuas hegy a legtávolabbi, és amely ebből a látószögből alig kivehető.*

p. 306. **Diaria, d.d.d. 20. 21. et 22. Septembre. 1700.**

A Maros folyó. Bal partján menteltek Lippa vetus-tól Facset feletti táborig. Első nap 3 órát. Második nap 6½ órát, harmadik napon 2 órát. Északi tájolású. 31×16 cm.

p. 307. Utakat jelöl be hágókkal: Badina pass., Lonkagn pass. , Szolt pass., Brodogniest pass. 38×50 cm. Idegen kéztől származik.

p. 308. **Diar. d. 25. Septembre 1700.**

Két mozaikrajz:

No 1. Maros völgye két oldalt hegyvonulattal. Sabarsin várával átellenben tábor, onnét a folyó bal partján jelöli utukat, szakaszolva adja meg a távolságokat. Ezen az oldalon Valja mare, Panton, Kapruara hegyek és két patak.

No 2. Folyóvölgy Possegaig megy utuk, ahol: „Hier pernoctabamus” – *itt éjszakáztunk* –, és a Fundata pag[us] alatt negyed óránival indul. A folyó két oldalán hegyek vázlatos rajza. 21×33 cm.

p. 309. **Diar. d. 26. Septembre. 1700.**

„Nota: ex, a. usque Zaka, id est, dimidiam horam, semper ascenditur. Ex Sincriest usque in Castra, nempe Facset, 1½ Hor.” – *Megjegyzés: Az „a”-ból Zaka-ig, azaz fél óra járásnyit állandóan emelkedik. Sincriesttől a táborig, mégpedig Facsetig másfél óra. A Marostól eltávolodva a Slatina völgyében Possoga falutól indultak és Zaka faluig jutottak. A Maros bal partján a-val jelöli a „Philippos-Stein”. Mellette Szamer Gebürg, Philippos Gebürg (molyrágta).*

A Zaka hegy gerincén „Confinia antiqua” – *a régi határok* – pontozott vonal, amely út is egyben, mert a másik végén. „Via versus Dobra”. A Gros, m[ons] alatt: „Gros, pagus duabus domusculis constans.” – *Gros tanya, amely két házacskából áll. Gros hegyről tekintette át a terepet, Gros, Szorany, Sincsi és Margtine fekvését vázolja fel.*

p. 310. **Diaria, d.d.d. 7.8. et 9. Octobre. 1700.**

Első nap Facsettől Boszorig, másnap innen Lugosig, harmadnap a Bistra torkolatánál átkelek a Temes folyón, és tábort vertek. 9-én a Temes bal partján haladtak. A távolságokat szakaszolva adja meg: Csena faluig, innen Zak faluig, átkelve a Temesen, a Bistráig. 18×33 cm.

p. 311. Üres.

p. 312. **Diarium d. 28. Octobre 1700.**

A Zidova patak partján táboroztak, a Temes bal partján vonultak. Két oldalt hegyek. A Temes nyolc mellékfolyóját keresztezték. A Kerza pataknál lévő hegyen egy torony: „Juden-Thurm” – *zsidó torony*. Déli tájolású, részletes vázlatrajz; 20×32 cm.

p. 313. **Diar. d. 29. Octobre. 1700.**

Zidova, r[iver]-től továbbra is a bal parton haladnak, a távolságokat szakaszolva órában adja meg. A vízrajz és domborzat kidolgozva. Megjegyzés: „Bey Fenesu, wendet sich das Gebürg von Mittag, 30° gegen Occid.” – *Fenesunál a hegység délről 30 foknyit nyugatra fordul*. 20×32 cm.

p. 314. Két fél oldalnyi ráragasztás. Fent Hegyek „Ita montes isti apparebant, ex castris c. prospicienti.” – A „c” táborból szemlélő számára ezek a hegyek így voltak láthatók. Lent: A Temes és a Hidjegul folyó találkozásától haladtak a Jalo Tomosni hegyen át a Tomasna folyót keresztezve egyenes irányban a c-ben lévő táborig. 20×32 cm.

p. 315. **Diar. d. 30. Octobre. 1700.**

Részletgazdag vázlat víz és hegyrajzzal, barna gubacstintával, Krajova folyó mentén a Zvigdine hegy irányában. 20×32 cm.

p. 316. Gondosan megrajzolt, nyomtatott betűkkel írt rajz a Temes völgyéről a Bistra és Meadia között. Feltünteti a táborhelyeket, de távolságokat nem ad meg. A folyó mentének víz és hegyrajza barna gubacstintával; 29×40 cm.

p. 317. Hevenyészett vázlat távolságok megadásával utukról. Idegen kéztől, gubacstintával; 29×40 cm.

p. 318. Idegen kéztől, barna gubacstintával; 29×40 cm.

p. 319. Idegen kéztől, barna gubacstintával; 29×40 cm.

p. 321. Három mozaikrajz. „Hunkarum distantiae mensurata sunt in passibus equi. d. 19. Novembre. 1700.” Barna gubacstintával; 21×33 cm.

p. 322. Ceruzás vázlat: a–n-ig hegyeket jelöl a Temes folyótól balra.

a. Bucsum, m[ons] b. Kostura, m[ons] c. Prislub, m[ons] d. Branul, m[ons] e. Murarul, m[ons], f. Marga, pag[us] k. Dopapiatra, l. Porta ferr[ea] m[ons] Ripi, m[ons] n. Kosta Petrilor, m[ons]

p. 323. Ugyanaz a vidék a–k-ig hegyek, falvak – elnagyolt.

p. 324. Két ráragasztás. Az 1. A Marga és a Bucsumy hegy közti távolság A 2. vázlat felén szöveg:

a. Bessimea pag[us] Desertus, et spectans ad Dn. Csuloi.

b. Vallja Gieului, et Vallja pietrilor. pertinent ad pag[um] desert[um].

c. Bukova, pag[us]. Des[ertus]. pertinet ad Dnn. Gendeffienses. Calmahamare, M[ons]. pars ejus Haczekens[is]. Pertinet ad Dnn. Geresteri Bocorsnitza et Csermeni. *Bukova elhagyott falva a*

In Karansebensi, ultra Bistram, sunt pagi, quorum territoria, Confinia attingunt, ordine sequentes.

Voislova; Savoï – 1 Hor. Dist.; Glemboca.; Obregia.

Adscendendo; Margensis districtus se extendit usque ad Bucsum, M[ons]. post venit Morule.”

Felfele a margai körzet, amely egészen a Bucsu hegyig terjed, ezt követően jön Morule.

a. Bessimea, elhagyott, és Csuloi úrhoz tartozó falu.

b. Vallja Gieului, és Vallja pietrior. Gendeffi-i uraságokhoz tartozik.

c. Bukova, elhagyott falu, Geresteri Bocorsnitza és Csermeni urak birtoka.

A karánsebesi körzetben, a Bisztrán túl, vannak olyan falvak, amelyeknek a területe a határon vannak, ezek rendre a következők: Voislova, Savoï – egy órányira Glembocától, Obregia.

Feljebb menve, a Marag-i körzet a Bucsu hegy utáni Morule-ig terjed.

p. 325. A lap (32×20 cm) két részre van osztva.

Az elsőn: Murarul és Bucsu hegyek közötti határvonal a hegyeken-völgyeken át fut, a távolságokat órában adja meg. „Branul pertinet partim ad Klopodivam, partim ad Dominos Gendeffienses; et adeo totus ad Transylvaniam.

Bistra fl[uvius] oritur ex monte Dopapietra, spectante ad pag[um] Klopodiva.”

– A Branul részben a Klopodivához, részben a Gendeffi-i urakhoz tartozik, és így az egész Erdélyhez. A Bisztra folyó a Dopapietra hegységből ered, amely a Klopodiva faluhoz tartozik.

A másik fél lapon: „Confinia vadunt, super montes sequentes:

Cucsum, ex quo Marga fl[uvius] oritur; et qui spectat ad pagum Cucova, existentem ex parte Transylvaniae.

Kostura; Prislub, qui spectat, ex parte Transyl. ad Klopodiva pag[um] ex parte Karansebensi, vero ad Petrosmitza, pag[um]

Branul, partim, ad Klopodivam pag[um] partim ad dominor. Gendeffienses, qui etiam sunt, ex parte Transylv. spectans.

Murarul, qui est mons ultimus, et semper in controversia, inter Valachor. et Karansebenses.”

A határ az alábbi hegyeken fut:

Cucusu, amelyben a Marga folyó ered, és amely az erdélyi részen lévő Cucova faluhoz tartozik. Kostura; Prislub, amely az erdélyi részen a Kloppdiva faluhoz –, a karánsebesi részen pedig Petrosmitza faluhoz tartozik.

Branul, részben a Klopodiva faluhoz, részben a Gendeffi uraságokhoz tartozik.

Murarul, amely az utolsó hegy, és az oláhok és a karánsebesiek között állandó vita tárgyát képezte.

p. 326. „Joann. Lolia, de Marga.”

„Palin Dobra, ex Mörul”

„Petrus Temasilla, ex Marg, nunc habitans in Mörul.”

„Hic sunt illi tres, qui sub fide juramenti, edixerunt, Confinia, ex Marga, usque ad Murarul montem, notato modo, ab antiquo fuisse.”

Joannes Lolia, Marga faluból.

Palin Dobra Mörulből.

A Margából származó, jelenleg Mörulban lakó Petrus Temasilla.

– Ők az a három férfi, akik eskü alatt vallották, hogy ősidők óta Margából a Murarul hegyig a felvázolt módon futott a határvonal.

Alatta három vázlat. A Bistrát keresztező határvonal mentén három halom, távolságaik bejelölve.

1. „Ad radicem Kosta mare, montis, e regione Confluctus Bistrae et Margae fl[uvius] – A Kosta mare hegy lábánál, a Bistra és a Marga találkozásának vidékéről.

2. Super monte Kosta mare. – Kosta mare hegyen.

3. Oborsin Sternizori.” 20×32 cm.

p. 327. A Murarultól a Bistrán túlig a hegyvonulatok vázlatos rajza a hegyeket közre fogó Marga Margens. és a Marga Hatcekens. patakokkal. A gerincen fut a határvonal a Margával szemben. Barna gubacstintával; 32×20 cm.

328. Két ráragasztott féllal. A felső: Bistra és a Marga találkozása, ott az 1. halom, fent a hegyen

2. és a 3. lent a völgyben: „Prospectus ex Oborsia Sternizori, sive Unka 3., versus Marga.
- p. 329. Fél oldalnyi ráragasztás. A 3. halomtól látható Bistra folyó, Klopodiva mons, Bucsum m[ons] Mörlu pag[us]. Vázlat irányok megadására.
- p. 330. Két féoldal három mozaik, határjelek pozíciója; határjelek fákkal.
- p. 331. Két fél ráragasztás. Határjelek pozíciója.
- p. 332. Két fél ráragasztás. 1. A Cornu Ruski [Ruszká havasok] hegyről irányok: Lugos , Lippa, Világos, Facset, Várad, Philippe, Dobra, Déva, Hunyad, Haczek. 2. fél: határjelek pozíciója.
- p. 334. A határjelek távolságát is megadja; latin és német. Az alsón a jelekhez: 16. „in lauter Wald” – *csupa erdőben*, 17. „item. Srasse geht in die Drusa.” – *ugyancsak. Az út Drusába visz*, 19. „in lauter Wald.” – *csupa erdőben*, „Nb. ad 17. die Wege gehen also der, den wir kommen sind, geht auf Pages m[ons], der andere, auf Stipul, gen Facset, einer, auf die Lung Cser, dieser zertheilt sich einer auf Merie, der andere auf Alurul Rikitova,” [... szakadozott] – *Nb. a 17-hez: Az utak iránya tehát: az, amelyiken mi jöttünk, a Page hegyre visz, a másik, a Stipulra, Facset irányába, egy pedig a Lung Cser...-re, ez ketté válik, egyik ága Merie-re visz, a másik Aurul Rikitovára.*
- p. 335. Két ráragasztás, 1–17-ig hegyeket sorol fel, lent térképvázlat Zegisorul, r[iver]. és a Strirubul r[iver] közötti patakok, hegyek sematikus rajza, mellette a betűjelek feloldása völgyek, pataknevek.
 „Nb. per Vallem Lunga larga via continuat in Transylvaniam super montem Patrinia, in pagum des. Zlast,” – *Nb. A Lunga völgyön át széles út visz tovább Erdélybe a Patrinia hegyen át, az elhagyott Zlast faluba.*
 „Nb. ex Gortia versus Lapus, via regia vadit, super montem 6. „ – *Nb. Gortiából Lapus felé királyi út visz, a 6. számú hegyen át.*
 „+ Qui est inter Unkas 23. et 24. Transylvaniam spectat.”, – *Ami a 23. és a 24. határjelek között van, az Erdélyhez tartozik.*
- p. 336. Két ráragasztás. Határjelek a hegyeken 1–17. Lent 4 vázlat is irányokkal határjel pozíciókkal. Csak vonalakkal jelölve.
- p.337. Két ráragasztás. Fent térképvázlat, határhalmok helyei, németül . Lent rajz, amely azt ábrázolja, hogy a 26. számú unkától milyen irányban látszik Gortin, Facset, Philippe,

Dobra.

- p. 338. Két ráragasztás. Fent 1–10. Hegyek neve németül.
Lent: a 28. jeltől irányokat és távolságokat jelöl be a korábbi térképeken szereplő falvakhoz. Német
- p. 339. Két ráragasztás, határjelek pozícióját ábrázolja.
- p. 340. Két ráragasztás Határjelek a hegyek között. Vázlatos.
- p. 341. Ceruzás vázlat a határvonalról és a jelekről az Obursa Cserni pataktól jobbra.
- p. 342. Határhalmok 31–37. Sematikus.
- p. 344. Idegen kéztől származó ceruzás térkép-vázlat.
- p. 345. Üres.
- p. 346. Idegen kéztől származó jelentéktelen, ceruzás térkép-vázlat.
- pp. 347–358. Jelentéktelen, ceruzás vázlatrajzok.
- p. 359. Sebes folyó és a bal partja menti falvak, sematikus.
- pp. 350–366. Idegen kéztől származó, ceruzás, jelentéktelen vázlatrajzok.
- p. 367. Jazaul és a Marga patak közötti folyószakasz a mellékfolyókkal, völgy- és hegyrajzzal. A Bistra völgye. Szép. Néhány helységet is megad. Szürke tollrajz; 40×56 cm.
- p. 368. **Diar. d. 16. Martii, 1701.**
Ceruzarajz folyóvölgyvel, hegyekkel, mellékfolyókkal, mentében a pontozott vonal valószínűleg a határ.
- p. 369. Ceruzarajz, folyóvölgy, benne pontozott vonal, valószínűleg a határvonal.
- p. 372. Gondosan kidolgozott, a folyók és a völgy barna, a hegyek szürke tintával. Bistra völgye. 42×62 cm.
- p. 373. A Bistra völgye és a környező hegyek: baloldalt a Porta Ferrea hegyei határolják, jobbra Kosta petriol, ill. a Ripi m[ons] zárja. Felirata latin, a hegyek szürkék, a folyók és az erdők szimbólumai barna gubacstintával. Gondosan kidolgozott térkép. 42×62 cm.
- p. 374. „Ex relatione Capitanei Strahina, d. 6. April.” – *Strahina kapitány jelentése alapján, április 6.*

- p. 375 jelentéketelen „die 6. April ex relatione Capitanei Strahina.” – *Strahina kapitány jelentése alapján, április 6.*
- p. 376. „Ex relatione Capitanei Strahina, d. 6. April 1701.” – *Strahina kapitány jelentése alapján, 171. április 6.*
- p. 377. Út Pancsovába, amely Palánkán elágazik Temesvár irányába, két oldalt mocsár. A másik oldalon a Versitz hegy alatt fut az út.
- p. 378. Hátlapján a p. 377-en ábrázoltak, csak jobban kidolgozva.
 „a. Agger, sive elevata via, tanta latitudine, quanta pro vehendo curru requiritur. Et haec angustia, inter duas paludes, ½ Horae spatium continuat.” – *Sánc vagy feltöltött út, olyan szélességben, amit egy szekér megkíván. És ez két mocsár közé szorítva.*
 „Agger Palankae, in circuitu, 3286 passus euntis, continet.” – *Palánknak a sánca, amelynek a kerülete 3286 lépés.*
 „b. Agger quadratus, 60 passus, in circuitu complectens.
 „Arx versitz, uno quadrante Horae, distat a Palanka.” – *Négyzetes sánc, amelynek a kerülete 60 lépés. Versitz vára negyed órányira Palánkától.*
- p. 379–380. Jelentéketelen ceruzás vázlatok.
- p. 381. die 21. Maritii. Ceruzás vázlat idegen kéztől.
- p. 382. d. 22. Martii. Ceruzás vázlat, nyelve német; Pojest, Feirviz és Stren folyó közötti részlet.
- p. 383. d. 22. „Fussteg an der Sycul von Petros viz u. Urit.” – *Gyalog ösvény a Syl folyó mentén Petros vizből Uritba. Ceruzarajz.*
- p. 384. Ceruzarajz ideg kéztől, távolságok a Syl mentén.
- pp. 385–389. Elnagyolt ceruzás vázlatok idegen kéztől.
- p. 390. Hunyadtól két óra távolság lóháton Jelar falunál: „Hier ist das Eisenberg-Werk” – *Itt van a vasércbánya. Hátlapján Hunyad ceruzás látványrajza.*
- pp. 391–94-ig Ceruzás vázlatok
- p. 394. Déva látványrajza.
- pp. 395–426. Jelentéketelen ceruzás vázlatok, többnyire nem Müller.
- p. 427. Topographia Limit[orum] circa Triplex Confin[ia] in monte Murarul, facta et transmissa a

D. Morando. Vide. In fine. 30×38 cm. – *A Murarul hegyben lévő hármas határ körüli határok topográfiai térképe, amelyet Morandó úr készített és küldött meg.*

Gondosan kidolgozott. Olasz nyelvű felirattal. A térképen azonban a forrás és a hegy következetesen latinosan: „fons”, „mons”.

pp. 428–430. oldalon a Müller által összeállított tartalomjegyzék olvasható: „*A kötetben található geográfiai dolgok mutatója*” felirattal (Index rerum Geographicarum in hoc volumine contentarum). Lásd: Appendix II.

A Csillagászati napló³⁹

Könyvünk tengelyében szereplő, a kereskedelemről szóló tanulmány illusztrálására készült térkép jellegénél fogva úttörő jelentőségű: tematikus térkép. Értelmi szerzőjét, Marsigli-t, nemcsak ezen térkép okán tartják a tematikus térképezés atyjának. A már bemutatott határtérképei, a felvidéki, az erdélyi és a horvátországi bányákat, a Dunát és vízrendszerét, a pestis tovaterjedésének megakadályozási lehetőségét, a gombák előfordulási helyét feltüntető tematikus térképei ugyancsak elsők a maguk nemében a kartográfia történetében, nem feledkezve meg Magyarország első posta-térképéről sem. Kereskedelmi térképünk más vonatkozásban is első azonban a kartográfiában: először jelenik meg rajta a Duna helyesen rajzolva. A korábbi Duna-, Magyarország- vagy Kárpát-medence-térképeken a folyó váci határozott irányváltozása elvész. Ennek következtében torzult mellékfolyóinak rajza, és így az egész Kárpát-medence térképi arculata.

Marsigli-t és Müllert a térképezésben csak ekkor tájt bevezetett csillagászati észlelések segítették ennek a korrekciónak az elvégzésében. Kigondolták, hogy mely pontokon kellene az észleléseket elvégezni, amely helyekre aztán – a szükséges műszerekkel felszerelve – elutazott Müller. A munka közel négy hónapot vett igénybe! Az észlelésre kiszemelt helyek: Bécs, Buda, Baja, a Dráva torkolata, Szeged, Titel, Szolnok és Eger voltak. Budán kénytelen volt az észlelést megismételni. A munkáról Marsigli Danubiusában is megemlékezik: *Ezen helyek mindegyikén öt vagy hat napig maradvá az állócsillagok delelési magasság-adataiból – a Nap magasságát nem lehetett ugyanis olyan gyakran mérni –, azok pólusmagasságait Hevelius⁴⁰ által előre megadott égi szélességi adatok alapján a csatolt asztronómiai megfigyelések szerint sikerült megkapni.*⁴¹

Észlelései során meghatározta a szóban forgó helyek földrajzi hosszúságát, szélességét; mágneses elhajlást mért és megfigyelte a Hold-árnyék be- illetve kilépését. Minden észlelési adatot egy naplóban rögzített. Ezt a naplót kereszteltük mi el Csillagászati naplónak. Mivel a szakirodalomban csak hírét hallottuk, és mivel Kereskedelmi térképünk születésében ugyancsak szerepet játszott, lefordítottuk, az eredeti szöveget pedig a Függelékben hozzuk.

A szöveg akár magyar akár eredeti változatban való közlése problémát jelent. Vannak ugyanis a Naplónak olyan oldalai, amelyeket nem elég lefordítani, a kézírást kibetűzvéen gépbe írni, látni is kell. A csillagoknak, a Holdnak vagy a Napnak az egymáshoz viszonyított állásaira gondolunk.

³⁹ BUB Mss di Marsigli Vol. 100. I. pp. 1-47.

⁴⁰ Johannes Hevelius (1611–1687) danzigi ismert csillagász, aki ott saját csillagvizsgálót állított fel, amellyel a nürnbergi asztronómusok számára nagy példaképpül szolgált.

⁴¹ DPM I. könyv II. rész bevezetője.

A MAGYARORSZÁGI CSILLAGÁSZATI MEGFIGYELÉSEK
AMELYEKNEK SORÁN LUIGI FERDINANDO MARSILI⁴²
A MAGYARORSZÁGI KATONAI TÁBOROKBAN 1699-BEN
A NAP, A HOLD, A BOLYGÓK ÉS AZ ÁLLÓCSILLAGOK ÁLLÁSÁT RÖGZÍTETTE

Budán végzett csillagászati észlelések leírása

Itt nem tudtam olyan szerencsével végezni észleléseimet, mint ahogy azt szerettem volna. Május 23-án estefelé érkeztem meg társaimmal ide, és másnap műszereimet a városhoz közeli szigeten Isten ege alatt megfelelő módon elhelyeztem, az összefüggő ködtakaró azonban nemcsak nappal, hanem éjszaka is úgy elfedte előlem az eget, hogy a csillagokat még a felhőhasadékokon át sem lehetett látni.

Remény volt arra, hogy az elfecsérelt időt másnap pótolni tudom; üres reménykedés volt ez azonban, amennyiben Phöbus csak május 25-én fedte fel arcát, amely napon megengedte, hogy a meridián vonalat meghatározzam; aminek érdekében az alkalmat serényen megragadva, mindent megtettem, hogy a fent említett eredményhez jussak; de ez a nap sem folytatódott elég szerencsésen, mivel délutánra a megnövekvő felhőzet a Napnak csak kevés magasságát engedte észlelni. Azért a meridián helyét ily módon mégiscsak biztosan meg tudtam határozni.

Éjszaka az állócsillagok észlelését terveztem, de az eget teljesen elfedő felhőtakaró ezt megakadályozta.

A következő nap – 26-a – ugyancsak nem hozott derűs égboltot, sőt sokkal vastagabb felhők társaságában észleltem, amelyek kiadós esőt is hoztak, amelyek éjszakára ugyan ritkulni kezdtek és úgy tűnt, meg is szűnnek, de bosszantó visszatérésük, fel-feltűnésük megzavarta az észlelőt, és az észlelésekbe hibák csúsztak. Mivel ilyen időjárás mellett csak nagyon csekély esélyt láttam, már a holnap reggeli elutazásra gondoltam.

Minden várakozás ellenére azonban nagyon szép napra virradtunk úgy hogy, kénytelen voltam a tegnapi elképzelésemet megváltoztatni, és a maradás mellett döntöttem.

Ezért megismételtem a meridián vonal meghatározását, amely a korábban kapott helyre esett; ennek megfelelően az iránytűk elhajlásait is meg tudtam határozni, adataikat a táblázatukban láthatjuk. A következő éjszakát néhány állócsillag észlelésével töltöttem, amennyiben ezt a kisebb felhők, amelyek ugyancsak előfordultak, lehetővé tették, és a Spica delelési magasságaiból – $33^{\circ} 2'$, Arcturus $63^{\circ} 26'$ és a Sarkcsillag legkisebb $45^{\circ} 6'$, természetesen a különbségekből nagyon könnyen megkaptam a Budára vonatkozó pólusmagasságot, amely $47^{\circ} 25'$ vagy $26'$.

Ezután egy meghatározott időben a Vénusz körüli holdakat is megfigyeltem, amit a maga helyén rajzban is bemutatok.

Baján végzett csillagászati észlelések leírása

Június 1-én, körülbelül délután 1 óra tájban hajónk szerencsésen megérkezett; késedelem nélkül készenlétbe helyeztem műszereimet, hogy másnap reggelre az észlelések végzéséhez minden elő legyen készítve és rendben legyen.

Másnap tehát, mivel csodálatosan tiszta volt az ég, délelőtt és délután a Nap delelési magasságaiból az ég közepét meghatároztam, és azt csak annyira pontosítottam, amennyire az a csillagok legnagyobb magasságainak a megkapásához elégséges volt.

Így ugyancsak nagyon tiszta légköri viszonyokkal örvendeztetett meg az éjszaka is. Először tehát az Arcturus delelési magassága kijelölte számomra a fix pontot: ennek a magasságából, amely $64^{\circ} 40'$

⁴² A kéziratkötet címlapján található ezen felirat a naplót, amelyet Müller vezetett, tévesen tulajdonítja Marsigliának.

volt, a Pólus magasságot $46^{\circ} 16'$ -ben megkaptam. Ezt követően a Mérleg csillagkép Lanx Austrina nevű csillagának legfelső állását kaptam meg, aminek értéke $29^{\circ} 6'$, innen a pólusmagasság $46^{\circ} 9'$. A Pólus körül is megfigyeltem annak a csillagnak a delelését is, amelyik a Kis Medve vállában van, amelynek $60^{\circ} 44'$ delelési magasságából a Pólus magassága $46^{\circ} 9'$.

Miután ezekkel az megismételt észlelésekkel a jelen vállalkozásunkhoz elegendő megbízható adathoz jutottunk, a Jupiter és holdjainak helyzetére fordítottam figyelmemet, amit a szokásos módon feljegyeztem, és a megfelelő helyen hozom.

A harmadik napon is szép hajnal virradt ránk, amely derűs égbolt néhány órával dél után is megmaradt, így lehetőségem nyílt a meridiánvonal meghatározásához, amely a tegnapival mindenben megegyezett. Alkonyat közeledtével azonban felhők jelentek meg az égen, amelyek a tegnapi csillag-delelési magasságok ellenőrzésében megakadályoztak ugyan, de a Marsnak a szomszédos állócsillagokhoz való viszonyának megfigyelését nem tették lehetetlenné.

A negyedik és ötödik napon mind a heves szél, mind pedig a felhők és a sűrű ködök gátoltak az észlelésben, és már az itt töltött hosszú idő miatt is arra hajlottam, hogy távozzam, amikor a hatodik napon olyan derült égre virradtunk, ami az állócsillagok korábbi észlelésének megismétlésének kedvezett.

Megismételve tehát az észlelést, az Archturus delelési magasságát $64^{\circ} 38'$ -nek találtam, amiből a pólusmagasság: $46^{\circ} 12'$; a Lancis Austrinae magasságát $29^{\circ} 6'$ -nek, amiből a pólusmagasság: $46^{\circ} 12'$; a Kis Medve vállában lévő csillagé pedig $60^{\circ} 45'$, ennek alapján pólusmagasságul $46^{\circ} 10'$ -et kaptam.

Jóllehet ezen észlelési értékek között van bizonyos eltérés, ennek ellenére elég megbízhatónak tekinthető; ezek alapján a bajai pólusmagasságot $3'$ eltéréssel belül $46^{\circ} 10'$ -nek lehet meghatározni. Amit pedig a Jupiterről és a Marsról ezen az éjszakán lejegyeztem, a megfelelő helyen megtalálhat.

A Duna és a Dráva torkolatánál végzett csillagászati észlelések leírása

Június 9-e volt, de már éjszakába hajlott, amikor ide – Istennek legyen hála –, szerencsésen és épségben megérkeztünk.

Amikor tehát másnap, amely pünkösd napja volt, műszereinket kicsomagoltuk, és a megfelelő helyet kiválasztottuk, délelőtt a meridián megállapítása érdekében a Nap néhány magasságát meghatároztuk, délután folyamán azonban befelhősödött, és a felhők annyira elfedték az eget, hogy a további észleléssel fel kellett hagynom.

Szándékomnak a másnap sem kedvezett, amennyiben ezek a felhők az ég nagyobb részét eltakarták, és néhány, a csillagok konfigurációira vonatkozó észlelés tettek lehetővé.

12-én azonban sokkal derűsebb és tisztább volt az ég, úgy hogy semmi sem gátolt abban, hogy a meridián helyét meghatározhassam. Miután meglehetősen gondosan megkaptam, amit valamennyi észlelés egybehangzóan megerősített, azon az éjszakán egyik-másik állócsillag észlelt delelési magasságából a pólus magasságát meghatároztam, amelyeknek a magassága: Arcturus $65^{\circ} 13'$; Kis Medve vállának a magassága $60^{\circ} 11'$; az északi Ophiuchus bal kezében $41^{\circ} 35'$; az ég közepén a Kígyó fényes csillagáé $51^{\circ} 50'$. Az egyes csillagoknak megfelelő deklináció által kapott érték a $45^{\circ} 35'$ és $45^{\circ} 37'$ között mozgott.

Más bolygóknak, különösen pedig a Jupiter holdjainak a rövid idő alatt változó, az állócsillagokhoz viszonyított helyzetét ezen az éjszakán ugyancsak meghatároztam, amit a maga helyén rendben megtalálhatók.

13-a az égbolt derűtségét illetően nem sokban maradt el, újra meghatároztam a meridián vonalat, amely a tegnapival azonos helyen lévőnek találtam. Mivel a Nap délben is korlátlanul ragyogott, delelési magasságát meg tudtam figyelni, amelyet akkor szinte tökéletesen lehetett látni.

Ezen a napon az iránytűknek a meridiánhoz való elhajlásait is hozzá csatlakozva már biztosabban

meg tudtam határozni, amit a táblázatukban láthatunk.

Az éj közeledtével az egész eget felhő takarta be, ami a további észlelést megghiúsítani látszott. Ennek ellenére, bár nem reméltük, egy kevés derű visszatért, úgy annyira, hogy a tegnapi megfigyelt állócsillagok pólusmagasságát – még ha nem is valamennyiét – ismét meg tudtam határozni. A Kis Medves vállának magasságát $60^{\circ} 9'$ -ben, a Fényes csillagét a Kígyó nyakában $51^{\circ} 49'$ -ben határoztam meg, amely értékek a pólus magasságát a korábbival azonos $45^{\circ} 32'$ -re tették; mivel azonban az utóbbiak az előbbiekkal jobban egybecsengnek, a Pólus magasságának meghatározásához ezeket használjuk fel, így ez $45^{\circ} 36'$.

De ezen az éjszakán az égbolt derűtségének köszönhetően más észleléseket is végezhettem, amelyeket az egyes táblázataikban láthatunk.

14-én, mivel ugyancsak nagyon tiszta volt az égbolt, a Nap meridiánját $67^{\circ} 44'$ -ben határoztam meg, és remény nyílt arra, hogy másnap éjjel a fenti észleléseket harmadszor is el tudom végezni, de a felhők áthúzták számításomat; egyedül csupán az Arcturus kulminációját tudtam megfigyelni, amelynek a horizont feletti magassága $65^{\circ} 13'$.

A Pólus magasságának meghatározása érdekében Szegeden, a Szent Háromság ünnepén, végzett csillagászati észlelések leírása

Június 17-én végre szerencsésen megérkeztem ide, és műszereim ládája is épségben, sértetlen maradt.

Ugyanezen hó 19-én méltóságos gróf uram elég tágas kertjében, ahol csak a deszkakerítés takarta el a horizontot, az egész égboltra szabad rálátás nyílt, a jelen észleléshez leginkább szükséges műszereket megfelelően elrendeztem, hogy amint a légkör kitisztul, az észleléseket elkezdhessem.

Először 20-án ragyogott rám az ég csodálatos tisztasággal. Nem is késlekedtem a meridián vonalat meghatározni, amelyhez eddig ilyen kedvező alkalmam még sohasem nyílt, mindenben nagyon gondosan jártam el. Ez a nyári napforduló ideje lévén, a Nap delelési magassága miatt 3 vagy 4 napig, 4–5 óra között volt ez a legbiztosabb. Hasonlóképpen szerencsém volt az azimuth valamennyi pontjának a horizont síkjában való meghatározásánál, amelyek a meridián helyét kijelölték.

23-án – miként korábban – ismét derűs ég örvendeztetett meg; megfigyeltük a Nap foltjait, valamint az újabban kapott magasságok és az azimuth pontjai, ugyanazon meridiánt jelölték ki.

Miután tehát biztos lehettem abban, hogy a meridián helyét helyesen határoztam meg, és mivel az éjszakák derűsek voltak, a Jupiter holdjainak megfigyelésén kívül, más, rögzítésre érdemes momentumot – egyik-másik állócsillag delelési magasságát –, a pólusmagasság meghatározásához megkaptam, és mivel itt már amúgy is sokkal többet időztem, mint másutt, fölöslegesnek ítélttem maradni, miként fölöslegesnek vélem az egyes éjszakákon végzett észleléseimet szavakkal leírni, mivel azokat a táblázataik hűen és megbízhatóan közlik. A Pólus magassága az észlelések eredményeképpen: $46^{\circ} 16'$.

A Pólus magasságának meghatározása érdekében a Titel melletti katonai táborban végzett csillagászati észlelések leírása

A katonai táborokban és a hadak közepette lemondtam a bolygók csillagászati észleléséről. Ez a tábor körülbelül egy mérföldnyire feküdt Titeltől, nem annyira a szélesség, mint inkább a hosszúság szerint, így a Pólusnak a táborban megfigyelt magassága olybá vehető, mintha magában a Titeli kastélyban végeztem volna az észlelést.

Midőn tehát július 16-án, dicsőség Istennek, ide megérkeztem, első vágyam az volt, hogy miután a fellegek az égboltról eltávoztak, az állócsillagok észlelését elvégezhessem. Így előbb a meridián vonalat határoztam meg. Ehhez a munkához a másnapi derült idő nagyon jó alkalmat és lehetőséget

kínált, így a meridián meghatározásában is mellém szegült a szerencse, úgy annyira, hogy miután helyét felhők takarták el, pozícióját illetően semmi kétség sem maradt.

Másnap is azonban, midőn tisztán ragyogott a Nap, a nagyobb bizonyosság végett megismételtem ugyanazt az észlelést, ami a tegnapi eredménnyel örvendetes módon megegyezett, úgy hogy a meridián helyéül ugyanazt kaptuk.

Ezen az éjszaka pedig egyik-másik állócsillag delelési magasságát kaptam meg, amelyeket az ott végzett más észleléseken kívül, táblázataikban leírtam. A következő napokon többször megismételve a Pólus magasságát Titel kastélyának közelében $45^{\circ} 20'$ -ben kaptam meg.

A Szolnokon végzett csillagászati észlelések leírása

Augusztus 3-án a tábort elhagyván, 4-én Szegedre érkeztem, ahol három napnál tovább nem időztem, 6-án ugyanis csillagászati műszereimet szekérre raktam, és Szolnokra tartottam, ahova nyolcadikán Istennek hála, szerencsésen meg is érkeztem.

Itt, miután alkalmasabb helyet nem tudtam találni, a város közepén, de azért egy félreeső helyen, ahol a járókelők nem veszélyeztethettek, még aznap, hogy megérkeztem, felállítottam műszereimet.

Másnap miután gyönyörű, tiszta napra virradtam, a meridián meghatározásához láttam, amit akkora szerencsével végeztem, hogy több vetett árnyékot – a függőleges zsinórtól a horizonthoz amennyire csak lehetett normálisan helyezett azimuthban lejegyeztünk, amelyek a meridián helyét megmutatták, és így egyben teljes bizonyosságot is szereztünk róla.

A nagyobb biztonság érdekében is szükségesnek látszott ezeket az észleléseket megismételni. Az eget azonban szinte valamennyi következő éjszaka felhő foltok szennyezték be, amelyek számításomat – még ha nem is teljesen, de részben mégis csak – keresztül húzták; így egyetlen állócsillag delelési magasságát sem tudtam újból meghatározni, kivéve csupán a Sas csillagkép farkának egyikét, amelynek a magasságát háromszor is sikerült megfigyelnem, és ez mindig ugyanaz volt, ami minden alkalommal megerősítést nyert. És ez nekem végül is elegendő volt; mivel – miként fentebb említettem –, az egy csillagnak a többszöri gondos észlelése ugyanazt az eredményt látszik adni, mint a több csillagnak az észlelése.

Ezen megfigyelések alapján a szolnoki horizont feletti pólusmagasság: $47^{\circ} 9'$.

Az Egerben végzett csillagászati észlelések leírása

Augusztus 15-én, elhagyván Szolnokot, egyenesen Egerbe tartottam, ahova másnap, Istennek hála, 16 óra tájban meg is érkeztem.

A városnak az asztronómiát kedvelő, kegyelmes Polgármester ura, munkám számára nagyon készségesen, megfelelően alkalmas helyet biztosított, amelyet én tetszésem szerint választhattam meg. A hely megfelelően a környezete fölé magasodott, nyugalmas volt, távol az emberi jövemenéstől, közelében nagyon csendes és kellemes lakással.

Ezen a helyen másnap, augusztus 17-én, korán reggel előkészítettem műszereimet, és az észleléshez szükséges és megfelelő rendben felállítottam azokat, és mivel ez a nap derűs eget ígért, alkalmasnak mutatkozott a meridiánvonal meghatározásához; ezért ehhez tettem meg a szükséges előkészületeket; a közben elkezdődő felhősödés azonban nagyon megnehezítette a meridiánvonal meghatározását; ennek ellenére, még ha nem is pontosan, de alig észrevehető eltéréssel sikerült a meridián igazi helyét megállapítani, amiről a másnapi észlelései igazoltak.

Ezen hely pólusmagasságának meghatározása érdekében tehát, mindjárt másnap éjszaka azoknak az állócsillagoknak a delelési magasságát határoztam meg, amelyek táblázatukban megtalálhatók.

A másnapi derült idő és minden szennytól tiszta égbolt és a csodálatosan, szinte dőlyfösen tündöklő Nap a meridiánvonal meghatározásának megismétlésére ösztönzött, amelynek eredményét az előző

napival csaknem teljesen megegyezőnek találtam.

Szükségesnek láttam azonban a tegnapi éjjel az állócsillagok delelési magasságát meghatározó észlelések megismétlését is, de az ekkor kapott adatok a tegnappal, miként a másnapi is, teljesen megegyeztek, ami a táblázatból is kiolvasható. Ezen észlelések alapján Egerben a horizont feletti pólusmagasság: $48^{\circ} 0'$.

A Budán másod ízben végzett csillagászati észlelések leírása

A Budán végzett észleléseket is ellenőriznem kellett azonban, mivel előző alkalommal a légköri viszonyok szinte semmiféle észlelést sem tettek lehetővé, pusztán a pólusnak a horizont feletti magasságát tudtam meghatározni.

Ezúttal azonban a nagyon tiszta egű napok és a hasonlóan derült éjszakák rendkívül kedvező feltételeket biztosítottak a munkához.

Miután ugyanis augusztus 26-án, Istennek legyen hála, szerencsésen megérkeztem Pestre, ahol történetesen az egyik polgárnak a pólusmagasság meghatározásához megfelelően tágas kertjében – az emberek kíváncsi tekintetétől távol és félreeső helyen – lehetőségem nyílt műszereimet kihelyezni, és késlekedés nélkül augusztus 27-én a meridián-vonalat a tőlem telhető legpontosabban meghatároztam.

Ezt követően szándékomnak megfelelően az állócsillagok néhány delelési magasságát az egymást követő éjszakákon megmértem, ezeket, ha óhajtod, táblázatukban megtekintheted.

Mindezt azért is tartottam megjegyzendőnek, mivel ezekből az észlelésekből kapott eredmények az előzővel csaknem teljesen megegyeztek, így a budai pólusmagasság $47^{\circ} 24'$.

Miután minden rám bízott feladatot Isten kegyelmével elvégeztem, augusztus 30-án útra keltem Budáról, és Magyarországot elhagyván, szeptember 1-én Bécsbe érkeztem.

Istennek, legfőbb oltalmazómnak legyen dicséret és dicsőség, aki mindenható kezével vezérelt és visszatérésemben segített engem, és egészségemet, valamint testi épségemet megőrizni kegyes volt, és köszönet neki, hogy a rám bízott feladatot teljes odaadással végezhettem, és az égen szerte hintett, ragyogó lámpákként fénylő gyönyörű teremtményeiben ép szemmel gyönyörködhettem. Isten és lelkiismeretem a tanú rá, hogy a munkát a legnagyobb gonddal végeztem el – amennyiben ezt valaki kétségbe vonná. Adja Isten, hogy munkám meghozza a kívánt gyümölcsöt, mégpedig az Ő dicsőségének növekedését, gyarapítván sokak lelkében ezen legszebb és igazán égi tudomány iránti vonzalmat és szeretetet.

A Csillagászati napló ábrái

A napló táblázatait és ábráit a hozzájuk tartozó feliratok fordításával a Függelékben hozzuk. (Appendix III.)

IV. A HÁBORÚ UTÁN; HÓDÍTÁS FEGYVER NÉLKÜL: KERESKEDÉS

A karlóczai békeszerződésben határozat született arról, hogy a jövőben a két birodalom kereskedelmi kapcsolatait rendezni fogják. Az Udvari Kamarának tehát sürgősen ki kellett dolgoznia koncepcióját, hogy aztán azt a nagykövet révén a Porta tudomására hozza. A munkába bevonták Marsigli, akit több szempontból is alkalmasnak ítélték a közreműködésre. Először is, jelen volt a béketárgyalásokon, tehát jól ismerte a problémát. Másodszor pedig, jól ismerte az érintett régiót, az itt élő embereket, és a kereskedelmi útvonalak célországainak, a történelmét. Figyelemreméltó, hogy ő nemcsak, mint egy katona, hanem széles látókörű tudósként járta be azokat a területeket, ahova diplomataként, hadmérnökként, majd tábornokként, avagy – miként fentebb láttuk – a nagy jelentőségű határkijelölés vezetőjeként eljutott. Hagyatékában megtaláljuk az Isztambulban tanult, a régi magyar irodalom kiválósága, *Rosnyai Dávid*⁴³ által írt Erdély-történetet, melyet a szerző 36 évvel korábban törökül írt, de Marsigli számára latinra fordított. A 200 oldalas kéziratos kötet Erdélynek 1525–1665 közötti történetét dolgozza fel.⁴⁴ *Paulus Ritter*, zágrábi tudós,⁴⁵ pedig Horvátországra és Szlavóniára vonatkozó történelmi ismeretekkel, térképekkel, genealógiákkal, könyvekkel és okiratokkal segítette, hogy – miként Marsigli maga nevezi – a horvát „történelmi labirintusban” kiigazodjon. Sopronból egy *C. D.* monogramú ismeretlen úr Szlavónia történetére vonatkozó információkkal látta el. *Rohfrey* Sámuelről (Samuel Rohfrey a Kreischbach) Gyulafehérvárról Erdély ásványkincseinek és bányavidékeinek leírását kapta.⁴⁶ A felvidéki bányákról adott információkat Marsiglinak *Ander Jacob Schmidt* bányafelügyelő. A bolognai kéziratok között találtuk *Matthias Ethesius* tintarajzait 4 aknáról, valamennyit 1688-ból: *Selmechányáról*, a *Scemnitzer Berg Charte*-t, a *Herregrund* rajzát címfelirat nélkül, a *Ratzengrunder Bergwerk* ábráját és a *Polnitzer Eisenbergwerks innheimische Grube*-t.⁴⁷

Ezek az információk segítenek megérteni, miért tudott Marsigli olyan avatott módon szólni, és olyan határozott elképzeléssel írni a tanulmányában érintett területek kereskedelméről. Élettörténetét ismerve pedig természetesnek vesszük, hogy tisztán látott a Török Birodalom kereskedelmi szokásait, a balkáni és az itáliai kereskedelmi viszonyokat illetően. Továbbá voltak kapcsolatai angol, francia kereskedőkkel és diplomatákkal is.

Marsigli két, egymástól markánsan eltérő kereskedelem-felfogás hatása alatt írta meg négy részes tanulmányát, az *Allgemeiner Discurs über den Traffico*-t (Általános értekezés a kereskedelemről). Ezen felfogások egyike az Európában általánosan elfogadott *merkantilizmus* volt, a másik a bécsi udvar teoretikusai által kidolgozott *kameralizmus*.

⁴³ Rosnyai Dávid, Apafi Mihály utolsó erdélyi fejedelem török deákja, tolmácsa; II. Rákóczi Ferenc török leveleinek fordítója (1641 Marosvásárhely – 1718 Fogaras). A magyar történetírás csak a magyar történeti dolgozatait (lásd: Szilágyi Sándor: R., az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867.), valamint a Pancsatantrának átdolgozását, a *Horologicum Turcicum*át ismeri). A 43. jegyzet alapján lehet tudni, hogy 24 éves korában Konstantinápolyban élt, ahol megírta a szóban forgó Erdély történetét törökül.

⁴⁴ Rosnyai Dávid, Apafi Mihály utolsó erdélyi fejedelem török deákja, tolmácsa; II. Rákóczi Ferenc török leveleinek fordítója (1641 Marosvásárhely – 1718 Fogaras). A magyar történetírás csak a magyar történeti dolgozatait (lásd: Szilágyi Sándor: R., az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867.), valamint a Pancsatantrának átdolgozását, a *Horologicum Turcicum*át ismeri). A 43. jegyzet alapján lehet tudni, hogy 24 éves korában Konstantinápolyban élt, ahol megírta a szóban forgó Erdély történetét törökül.

⁴⁵ Rosnyai Dávid, Apafi Mihály utolsó erdélyi fejedelem török deákja, tolmácsa; II. Rákóczi Ferenc török leveleinek fordítója (1641 Marosvásárhely – 1718 Fogaras). A magyar történetírás csak a magyar történeti dolgozatait (lásd: Szilágyi Sándor: R., az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867.), valamint a Pancsatantrának átdolgozását, a *Horologicum Turcicum*át ismeri). A 43. jegyzet alapján lehet tudni, hogy 24 éves korában Konstantinápolyban élt, ahol megírta a szóban forgó Erdély történetét törökül.

⁴⁶ BUB Vol. 80. C. p.70. Rohfrey, Samuel; Gyulafehérvár /Alba Julia/, 1701. február 5., latin ny.

⁴⁷ BUB Mss di Marsigli, Vol. 11.

Merkantilizmus

Már a *merkantilizmus* elnevezés is jelzi – a latin „mercator” szó jelentése kereskedő –, hogy a merkantilisták a gazdasági folyamatokat alapvetően a kereskedelemből származó haszon szempontjából nézték. Úgy gondolták, hogy ha a kereskedők oly mértékben gazdagodnak meg, amilyen mértékben a bevételük meghaladja kiadásukat, akkor az országok is abban a mértékben gazdagodnak meg, amilyen mértékben többet adnak el, mint amennyit vásárolnak. Ezért aztán azt a politikát részesítették előnyben, amelyik ösztönözte az exportot, de megnehezítette az importot. A kereskedelmet úgy szabályozták, hogy exporttöbbletet érjenek el, és ezáltal fémpénz áramoljon az országba. Ez egyben azt is jelentette, hogy a „kereskedelmet” a külkereskedelemre értették. Az ország gazdagsága – vallották –, nem nőhet a belső forgalom révén, mert így csak egyik kézből a másikba vándorol a pénz, ami által az országban lévő pénzmennyiség nem növekszik. A megoldás a külkereskedelemben rejlik. Az ország gazdagodásának ez az egyetlen útja. Ennek érdekében fejlesztették, támogatták a manufaktúrákat. Mivel pedig a több és nagyobb üzemnek, több szabad munkaerőre volt szüksége, a termelés növekedésének döntő tényezőjét a lakosság számbeli gyarapodásában látták.

Franciaországban Jean Baptiste Colbert (1619–1683), XIV. Lajos pénzügyminisztere valósította meg legnagyobb határozottsággal a merkantilista gazdaságpolitikát. Ennek főbb megnyilvánulásai: támogatta a manufaktúrákat, külföldi iparcikkre magas vámot vetett ki, a hazai ipar számára szükséges nyersanyag kivitelét megtiltotta, külkereskedelmi társaságokat létesített, utakat, csatornákat és kikötőket építtetett.

Colbert-nél tapasztalható állami gyámkodást az angol Adam Smith⁴⁸ kezdte ki, aki szerette volna a kereskedelmet az állami irányítás alól felszabadítani. Szerinte a gazdasági növekedés kulcsa az egyén önérdeke: *Azzal, hogy valaki saját érdekét követi, gyakran a társasalomét jobban szolgálja, mintha annak előmozdítása lett volna valóságos célja.*⁴⁹

Kameralizmus

Bármennyire virágzott is az angol és francia kereskedelem, Lipót császár birodalmában ez így nem működött. Polgárai szegények, gyengék voltak ahhoz, hogy a hadsereg és a bürokrácia fenntartásához szükséges pénzt adók formájában biztosítsák. Az uralkodónak, ha bevételeit fokozni akarta, be kellett avatkoznia a gazdasági életbe, élénkítenie kellett az áru- és pénzforgalmat. A királyi kincstár érdekeit szem előtt tartó kameralistáknak foglalkozniuk kellett hát közgazdasági kérdésekkel is. Így született meg a merkantilizmus sajátos osztrák-német válfaja, a kincstárközpontú kereskedelmi fölfogás, a *kameralizmus*. Szerintük az uralkodónak minden eszközzel támogatnia kell a kivitel, hogy ez által elősegítse a minél nagyobb pénzmennyiségnek az országba való áramlását. A fejlettebb ipari országok kereskedelmétől védővámokkal kell a hazait megvédeni, és a még tökéletlen hazai iparcikk felvevő piacát gyarmatok szerzésével kell biztosítani, ugyancsak gyarmatosítással kell részükre biztosítani a nyersanyagot is. A török idők alatt elnéptelenedett Magyarország benépesítését ugyancsak egy kameralista elv alapján szorgalmazták: *Ubi populus, ibi obulus*, azaz ahol a népesség, ott a pénz.

Marsigli felfogása a kereskedelemről

A kereskedelem alatt ő is kizárólag a külkereskedelmet érti, és ezzel az angol és a francia merkantilisták nyomdokain jár. Ezzel álláspontja eltér az udvar kameralistáinak csupán a kincstár érdekeit szem előtt tartó felfogásától. Soraiból kicseng, hogy nemcsak az uralkodó érdekeit tartja

⁴⁸ Adam Smith: *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* 1776. Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Bp. 1940.

⁴⁹ u.o.

szem előtt. Célja a császár *alattvalói számára hasznot hozó kereskedés megvalósítása*⁵⁰. Rendszerben látó elméje számára egyértelmű volt, hogy ha koldus szegények az alattvalók, nem lehet gazdag az uralkodójuk.

Értekezésének címe, amely német, latin és olasz szavak elegye – egy kilenc évvel korábban megjelent angol nyelvű írás tükörfordítása⁵¹. Ez nem jelenti azonban azt, hogy hűtlen lett önmagához. Itt is egyéni és eredeti gondolkodónak bizonyult. A merkantilizmus eszméinek hasznos és jövőbe mutató elemét az osztrák-magyar és a balkáni viszonyokra alkalmazta. Gondos elemzéssel megalapozva figyelembe vette a kereskedés szempontjából számba jöhető országok szociális, gazdasági, történelmi és földrajzi helyzetét.

Marsigli értekezése a kereskedelemről⁵²

Nincs tudomásunk arról, hogy 1699 előtt Marsigli valaha is komolyan foglalkozott volna a kereskedelem kérdésével. Feljegyzései korábról voltak ugyan ebben a tárgykörben is, mindemellett ez a tudományterület számára teljesen új volt. Ezért joggal feltételezzük, hogy amikor írása bevezetőjében a határkijelölés adta elfoglaltságával indokolja a kapott feladat késedelmes teljesítését, valójában arról lehetett szó, hogy előbb tájékozódni akart a szakirodalomban. Amikor tanulmányában a kereskedés fogalmát rögzíti, a kor merkantilista szemléletének megfelelően teszi. A Birodalmon belüli kereskedést nem tekinteti kincstárt gyarapító árucseré-forgalomnak. Sőt nem is vonja a kereskedelem fogalmkörébe. Viszont sürgeti, hogy az állam változtasson a kereskedelemhez való viszonyulásán.

Az új hódítások új lehetőségeket hoztak – mondja. Ezekkel azonban csak akkor tudnak élni, ha kereskedőbarátibb vámpolitikát folytatnak, és kiépítik az infrastruktúrát: utakat, hidakat, raktárakat, szálláshelyeket építenek a kereskedők és lovaik számára. A vámpolitikában nem vonakodik éppen a törököket példaként állítani. Szemléletében fölfedezhető az az alapelv is, hogy ha a Birodalom alattvalói gazdagabbak lesznek, gazdagabb lesz általuk maga a Birodalom is. Az állam tehát segítse kereskedői boldogulását, manufaktúrai felvirágzását, és ne fojtsa meg őket a magas vámokkal vagy adókkal.

Gondolatait négy fejezetbe rendezi.

Az első fejezet a kereskedelmi utakkal foglalkozik. Kiinduló és célállomásokat (terminus a quo, terminus ad quem) jelöl meg. Forgalmuk alapján rangsorolja őket. Az állomásokat pedig pozíciójuk jelentősége szerint. Így jutott el ahhoz a gondolathoz, amit a német szövegváltozatban nem is mert leírni, hogy a Birodalom középpontja Baja. Legközvetlenebbül ide futnak be, és innét ágaznak szét kelet és nyugat, észak és dél irányba a kereskedelmi utak: Valószínűleg nemcsak Császári Felségteknek, hanem másoknak is feltűnik, majd írja –, hogy Baját több kiindulási vonallal tüntetem ki, mint a fő erősséget, Budát. Személyes ismereteim ugyanis, amelyekkel a meghódított területekről rendelkezem, indítottak erre...

Másutt pedig így fogalmaz: ...a különböző háborús ügyekben tett utazásaim meggyőztek arról, hogy az említett kiindulási pontnak, Bajának, békeidőben ugyanúgy, miként háborús időkben, fő lerakatként kellene szolgálnia.

Nem futó benyomásai alapján írta le ezeket a sorokat. A 16 évig tartó háború ideje alatt, 16 évig gyűjtötte tapasztalatait... Ha valaki figyelmesen tanulmányozza a háború hadjáratait, meghökkenve veszi észre, hogy a keresztény szövetséges hadak mindig megvárták, hogy a törökök felvonuljanak

⁵⁰ Általános értekezés a kereskedelemről, I. fejezet.

⁵¹ N. Barbon: Discourse of Trade. 1690.

⁵² Bécs; Staatsarchiv, Kartensammlung HRK 1701 BLG Juli/42. Relation 10. melléklete; olasz nyelvű változatát lásd: Raffaella Gherardi: Luigi Ferdinando Marsili Relazioni dei Confini della Croazia e della Transilvania a sua Maesta Cesarea; Mucchi Editore, 1986. pp. 158-202. BUB, Mss di Marsili, 59.

a Duna mentén, és így valójában a háború végig a Magyar Királyság területén és Erdélyben dúlt. Ez a tény lehetővé tette Marsigli számára, hogy a Duna – Tisza – Maros, valamint a Dráva – Száva mentét közlekedési szempontból is jól megismerje.

Nem Bolognából, nem is Bécsből nézte mindazt, ami körülötte a Balkánon lejátszódott. Ennek következtében helyesen érezte, hogy ebben a térségben a vízrajzi és szárazföldi valamint etnikai adottságok következtében nem közvetlenül Buda vagy Bécs felé irányul a kereskedelmi forgalom, hanem Baja fekvése olyan kedvező, ahonnan a legjobb feltételek mellett lehet elérni a tengert, Erdélyt, Törökországot és Horvátországot. De áll ez fordítva is. Ez a magyarázata annak, hogy Baja neve lépten-nyomon felbukkan az „Értekezés” ide vonatkozó fejezeteiben. Számos mondata árulkodik arról, hogy ennek a dél-magyarországi városnak koncepciójában központi szerepet szánt.

A második fejezetben számba vette azokat a kereskedelmi utakat, amelyek csak lóval vagy szekérral is, avagy hajóval járhatók, hol vannak állandó- vagy repülőhidak, illetve, hogy a különböző hajók számára milyen kikötési lehetőségek nyílnak... A Tisza, a Maros, a Temes, a Körös, a Berettyó, a Kraszna, a Szamos folyókon hidak építését sürgeti; Szolnoknál a régi tiszai hidat teherbíróbb állapotba kell hozni – mondja –, a Tarcánál a mocsáron át hidat és utat kell építeni, mert – idézzük – Ezek a javítások főként Lengyelországból... Bajára irányuló kereskedelem érdekeit szolgálják. Baja abban az esetben is kiváló központnak, ha a törökök a Balkánon kellemetlenkednek és a császári kereskedők elé akadályokat gördítenek: A Bajáról tervezett úton az Erdélyből, Oláhországból és Moldvából származó árukat közvetlenül Buccariba szállítanánk [...] tengeren a velencei és anconai célállomásokig 24 óra alatt el lehet jutni. Másutt: Bajától, mint a kiindulási ponttól, a 4. és 5. vonalon Eszéken át, mint célállomásba, Seraglioba [Sarajevo] jutunk. Ismét másutt: Ha Bajáról a 4, 5 és aztán a 15. vonalakat (mely utóbbi az Adriai tenger partján lévő Carlopago [Karlobag] kikötőben ér véget) vesszük, innen két irányba, Velencébe és Anconába mehetünk. Ismét másutt: A sokat emlegetett Bajáról két más nagyon jelentős kereskedelmi útvonalat lehet kiépíteni más hatalmakkal, amelyek Császári Felségtek hódításai által idegen hatalmak területének érintése nélkül egészen Velencéig és Anconaig és Buccari[Bakar] tengeri kikötőjéhez visznek. Egyikük részben szárazon, a másikuk vízen vezet.

Budával összevetve is Bajának adja az elsőbbséget: *Mivel Baja a legfontosabb raktározó hely, és egy főútvonal első pontja, miként azt a 6. számú vonal mutatja, belőle ágaztattam ki olyan különböző célállomások felé vonalakat, amelyek közvetve a törököknek vannak alárendelve, mégpedig a Duna irányában Oláhországba és Moldvába, sőt az újonnan megszerzett Podolia egyik-másik helységé.*

Nem feledkezem meg Budáról sem, mint kiindulási pontról, Bajának azonban a forgalom szempontjából nagyobb jelentőséget tulajdonítok.

A háború idején a hadakkal való vonulás vagy diplomáciai küldetés során hajón, lóháton vagy szekéren való utazásai közben sok tapasztalatot szerzett az ország vízi és szárazföldi útjairól. Ezt jól tudta hasznosítani írása *második fejezetében*, amikor számba vette a kereskedelmi utakat járhatóságuk szerint. Pontosan ismerte hol van szükség hidakra, árvédelmi töltésekre az utak oltalmára, árvízjárta területek kikerülésére, stb.

Egyben szorgalmazza, hogy ne nyersanyagot, hanem feldolgozott árut szállítsanak ki az országból, mert ez sokkal több embernek, jóval nagyobb hasznot hozhatnak. Meghökkenítő módon Pécs-et jelöli meg a manufaktúra-ipar fejlesztésére legalkalmasabb helynek.

A harmadik fejezetben azt taglalja, hogy melyik országból, milyen árut hoznak be az Osztrák Birodalomba, továbbá azt, hogy melyik ország felé, milyen áruval érdemes kereskednünk. Itt vezeti elő a vám problémáját, amiről fentebb már szót ejtettünk.

A *negyedik fejezetben* megvizsgálja, hogy a Habsburg Birodalomból általa kivitelre javasolt áruk és a tervezett térhódítás a török, a balkáni vagy olasz piacokon milyen más nagyhatalmi érdekeket sértenek, ennek következtében pedig részükről milyen ellenlépésekre lehet számítani.

Lássuk ezen rövid tartalmi áttekintés után magát a tanulmányt. A Bécsbe megküldött eredeti szövegváltozat Marsigli tollából származik. Ez a tény magyarázza a helyesírási és szóhasználati furcsaságokat. Mivel pedig kötetünkben a kereskedelemnek és a róla szóló tanulmánynak központi szerepet szántunk, a német nyelvű szövegváltozatot a magyar fordítás után közöljük. Ez a német nyelvű szövegváltozat nyelvészeti szempontból is érdekes. Bepillantást enged a különböző nemzetiségekből toborzott császári hadsereg nyelvi viszonyaiba. Marsigli csak hallomásból tanulta a német nyelvet, így írása magán viseli ennek minden következményét. Az Appendixben hozott, gót betűs kéziratos szöveg átírásánál éppen ezért betűhűségre törekedtünk.

ÁLTALÁNOS ÉRTEKEZÉS A KERESKEDELEMRŐL

Legkegyelmesebb császári rendelkezéseknek megfelelően a törökökkel létrehozandó kereskedés dolgában legalázatosabb észrevételeimet ugyan már sokkal korábban meg kellett volna tennem, felhalmozódott teendőim azonban annak elodázására kényszerítettek, bár reméltem, hogy Felségtek mulasztásomat nem saját hibámul rója fel, és nem foszt meg kegyétől, mivel biztos vagyok abban, hogy az alábbi fejtegetések a minisztériumhoz és az Udvari Kamarához mérlegelés végett még időben megérkeznek, és ennek alapján a Karlócán meghozott határozat értelmében a nagykövetségnek át lehet adni.

Első fejezet

A kereskedelmi utak kiindulási és végpontjai

A kereskedés valójában nem más, mint olyan idegeneknek egymással való kommunikációja, akik saját hazájukból származó termékeket és kézműves munkákat egy idegen országban eladni vagy ott ilyent megvenni szándékoznak. Mivel pedig én Törökországban különböző utazásokat tettem, Konstantinápolyban sokáig tartózkodtam, de ezen túlmenően is számos idegen nemzetnél Császári Felségtek számára hasznos feljegyzésekkel tértem meg, így nagy öröömre szolgál, hogy Császári Felségtek parancsának ez ügyben eleget tehetek.

Konstantinápolyban különböző európai nemzet fiait láttam jönni-menni, hasonlóképpen a török birodalmon kívül eső ázsiaiakat is, de Császári Felségtek birodalmából egyetlen egy emberrel sem találkoztam.

Mindenek előtt tájékozódtam a háború előtti kereskedelmet illetően, és azt tapasztaltam, hogy Felségtek birodalmával, annak rendeletei, mind pedig rossz áru miatt a kereskedők nem számoltak. Ha tehát nem történik valami szerencsésebb intézkedés, úgy hiábavaló lenne Császári Felségtek uralma alá hajtott oly hatalmas területekre vonatkozó tanulmányba bocsátkozni.

A számos győzelem Császári Felségtek kincstára számára biztosan nagy lehetőségeket nyitott meg, és lehetővé teszi alattvalói számára hasznot hozó kereskedés megvalósítását.

Ennek okán – hogy mindent megfelelően rendben fejtsék ki –, bemutatom, miként kellene a törökökkel és más nemzetekkel folytatandó kereskedést megszervezni, amiből ki fog derülni, hogy a török császárnak sokkal inkább érdekében áll Felségtekkel kereskedni, mint fordítva. Azt pedig, hogy milyen haszna származik Felségteknek ezekkel az országokkal való kereskedésből, és hogy azt Felségtek tekintélyével mi módon érheti el, hogy előnyét megtarthassa, a kikötőkről szóló részben a maga idejében mind kimutatom.

1.

Először is meg kell határozni a két ország és más államok közötti kereskedési összeköttetések kiinduló és végpontjait, azután pedig a vízi és szárazföldi utakat, amelyeken az említett végpontok között az árut szállítják, eközben meg kell vizsgálni, hogy bizonyos áruknak bizonyos utakon való szállításából a tulajdonosoknak milyen haszna vagy kára származik.

2.

Másodszor számba kell venni azokat a kereskedelmi utakat, amelyek csak lóval, vagy szekérrel is, avagy hajóval járhatók, valamint azt is, hogy hol vannak állandó- vagy repülőhidak, illetve, hogy a különböző hajók számára milyen kikötési lehetőségek adóttak.

Meghatározandó az is, hogy hol legyenek a raktárak, ahol mind az árukat el lehet helyezni, mind pedig a kereskedőknek szállást tudunk biztosítani, továbbá úgy a vízi, mint a szárazföldi szállításra be kell vezetni egy bizonyos tarifát, valamint határozatot kell hozni a fuvarokhoz igazított bizonyos járulékok fizetésére az utak és hidak karbantartása számára.

3.

Harmadszor el kell dönteni, hogy amelyek azok az áruk, amelyek Felségtek országaiból az említett kiindulási és célpontok között a törökökhöz és más országokba haszonnal szállíthatók, ezzel

szemben meg kell határozni azt is, hogy milyen idegen árukat engedünk be cserében, avagy milyen más árukat lehet kedvező áron felvásárolni. Ennek érdekében bizonyos helyeken éves vásárokat kell tartani, és a vámokat stabilizálni kell.

4.

Negyedszer, meg kell figyelni, hogy amely nemzetek árthatnak Felsőgték érdekeinek, avagy amelyek irigykedhetnek, következésképp részükről minden esetben szembenállástól kell tartani.

Ezen négy pontnak megfelelően teszek eleget Felsőgték legkegyelmesebb parancsának:

Kezdem az elsővel, a honnan hová kérdésével [terminus a quo, ad quem], a szárazföldi és vízi útvonalak jellegével és minőségével. Itt az útvonalak alatt azokat az utakat értem, amelyeknek a kereskedést kell szolgálniuk, miközben nem tévesztem szem elől Felsőgtéknek a törököktől legutóbbi hódításaival szerzett területeit sem.

Az első és legjelesebb kiindulási pont Felsőgtékre való tekintettel Felsőgték székhelye, Bécs, a török birodalmat tekintve pedig a célállomás Konstantinápoly, ahová 2 különböző útvonalat lehet választani; egyik a vízi út, a másik pedig a szárazföldi.

A No 1. térkép-mellékleten az 1. piros vonallal jelöltük azt az utat, amely a szárazföldön vezet.

A másik vonal a Dunán Roscig-ig, onnét pedig szárazföldön Konstantinápolyig visz, amelyet 2. számú piros vonallal tüntettünk fel, avagy a 3. számú piros vonal szerint az út a Dunának a Fekete tengeri torkolatáig, onnan a Boszporuszon keresztül Trákiába visz, majd innen Konstantinápolyba.

A másik két kiindulási pontnak Budát és Baját vehetjük, és Törökországban több célpontot is megjelölhetünk.

Ezek egyike Szmirna Kis-Ázsiában, amelyet a térképen 4. számúnak tüntettünk fel, ahová Raguzáig szárazföldön lehet menni, onnét pedig tovább tengeren. A másik cél Bosznia fővárosa, Szarajevo, miként azt az 5. vonal mutatja.

Azokra az országokra vonatkozóan pedig, amelyek közvetve a török Porta fennhatósága alá tartoznak, miként Moldva és Oláhország, az állandó kiindulási pontnak Bajának kell lennie. A 6, 7, 8, 9, 10, 11. vonalak mutatják ezeket, és a berajzolt célpontokon túl más végállomásokkal Császári Felsőgték sem közvetlenül, sem pedig közvetve nem kereskedhet, ezért aztán alázatos jelentésemben az említetteken kívül nem foglalkozom.

Ami pedig az egyéb országokkal való kereskedést illeti, Lengyelország és Olaszország jön számításba.

Az előbbire vonatkozóan Buda a legalkalmasabb kiindulási pont, célpont pedig Varsó (miként azt a 12. vonal mutatja).

Baja Budához hasonlóan ugyancsak betölthetné ezt a rendeltetést, de inkább Podolia⁵³, mintsem Lengyelország irányában – lásd a 13. számú vonalat.

Olaszország felé hasonlóképpen Buda és Baja lehetnek a kiindulási pontok, Velence és Ancona pedig a cél.

Évégett húztuk a 14. vonalat Budától Buccari-ig, és onnét tovább a tengerig avagy akár Velencéig, akár pedig Anconaig lehetne menni.

A 15-ös számmal jelzett, Bajáról vezető vonal pedig Ausztrián, Brodon keresztül halad, onnét pedig vízen a Száván Sziszekbe, és a Kulpán Károlyvárosba, ahonnét szárazon Buccari-ig folytatódik, miként azt a 16. számú út jelöli, és ugyanúgy, mint az előző vonal, ezt követően a velencei és anconai célpontokig fut.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy az előbb felsorolt kiinduló pontokból sok más utat is választhatunk, amelyek után Belgrádot és más jeles helységeket is vehetnénk, ezekről azonban beszélni nem áll szándékomban.

A térképen kiinduló és végpontként megjelölt helységek közötti útvonalakra vonatkoznak az alább következő javaslataim, amelyekről be kell bizonyítanom, hogy mind használható, bár felvettem a

⁵³ Orosz, illetve Lengyel fennhatóság alá tartozó kormányzóság.

szávi vonalat is Raguzáig, amivel itt nem foglalkozom, mivel csak általános ismereteim vannak róla, de igyekezni fogok rá vonatkozóan az arra felé élő törököktől alaposabb ismereteket szerezni. A kereskedelmi vonalakra, utakra, azok állapotára térve át, és hogy milyen fennhatóság alá tartoznak, a legjelesebb kiinduló ponttal, Béccsel, és a hasonlóképpen nevezetes Konstantinápolyal kezdtem, ez tehát az első útvonal, amelyet ebben a tanulmányban először sorra keríték.

Ez az útvonal szárazon és vízen egyaránt használható.

Szárazon különböző hosszúságú szakaszokon a Dunával párhuzamosan fut az út Konstantinápoly irányában: előbb Alsó-Ausztria peremén, majd Dél-Magyarországon egészen a Dráváig, onnét Szlavónián át a Száváig, ezt követően a Emo hegyig Szerbián keresztül fut, ahol ezen hegynek egyik vonulatán haladunk, majd Trákia szélső határának előhegyeinél szűnik meg.

A kereskedelmi vonal által érintett legjelesebb városok: Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom, Buda, Eszék és Illok, ezek mind Császári Felségteknek vannak alárendelve, ezután következik a török Belgrád, Nissza, Szófia, Philipopolis, Arianopel és Konstantinápoly.

A vízen vezető kereskedelmi útvonal a Duna ismert útján halad egészen annak fekete-tengeri torkolatáig, ahonnan a tráciai Boszporuszon keresztül a 3. számú útvonalon Konstantinápolyba visz. Ebbe a célba úgy is el lehet jutni, hogy az ember Roscig-tól egy szakaszon a 2. számú szárazföldi utat is bekapcsolja, és Bulgária, valamint Trákia hegyein át Somelio Kirklissa-t vagy Adrianopolt érintve ér az előbben leírt célba.

Kérem Császári Felségteket, hogy ne hanyagságomnak tudja be, amiért ezt az oly fontos dunai vonalat ilyen röviden írtam le, mindez azért történt ugyanis így, mivel nem akartam megismételni azt, amit Császári Felségteknek ezen ügyben már előadtam akkor, amikor a hollandoknak a törökökkel létesítendő kereskedésére vonatkozó tervezetre reagálnom kellett. Véleményemet abban a rendben kellett kifejtenem, ahogy azt a két gróf, Strattman és Kinsky tette, és egyben még egy másik írásban is részletesebben nyilatkoznom kellett róla még a karlócai béketárgyalásra való elutazásom előtt, amely írást aztán a béke-előkészítő bizottság előtt Császári Felségtek helyettes elnökének, Stahremberg grófnak átadtam. Ebből Császári Felségtek kegyesen megtudhatja, hogy a két említett miniszter az ügyben milyen nagyszerű gondolatokra jutott, amelyeket én, Felségtek hódításait szem előtt tartva kiegészítettem.

Ugyan nemcsak Császári Felségteknek, hanem másoknak is feltűnik majd, hogy Baját és a főerősséget Budát több kiindulási vonallal tüntetem ki, mivel személyes ismereteim, amelyekkel a meghódított területekről rendelkezem, indítottak erre. Ezeket az ismereteket részben a Lotharingiai herceg Nagyharsánynál aratott győzelmét és az azt követő, Erdély visszafoglalását célzó hadjárat alatt szereztem. Zárójelben megjegyzem, hogy a különböző háborús ügyekben tett utazásaim meggyőztek arról, hogy az említett kiindulási pontnak, Bajának, békeidőben ugyanúgy, mint ahogy háborús időkben, fő lerakatként kellene szolgálnia.

Azt pedig, hogy Bajáról mi módon lehet a végpontokhoz eljutni, az alábbi módon vázoltam fel:

A 4. vonallal jelölt útnak a kisebbik részét szárazon, a nagyobb felét vízen kell megtenni. Eszerint a szárazföldi út az Adria tenger partján Raguzánál szűnik meg, és Dél-Magyarországtól a Drina folyóig Szlavónián át a Drinának a Szávába való torkolatáig halad, majd az előbb említett folyó mentén Boszniában átszeli Hercegovina területét.

A tengeri útvonal Raguzza kikötőjénél kezdődik, és a Velencei Köztársaság, Ciprus, Morea és a görög félsziget között, Kis-Ázsiában Szmirna híres kikötőjében ér véget.

Ez a vonal Császári Felségtek országaiban Eszéken és a nagyon fontos fekvésű Raskán halad át, a török területen pedig Zwornick, Visograd, Teligia, Fogia és innét a magyar korona által bekebelezett raguzaiak fővárosába tart.

Ennél a tengernél nagy felülete és az abból származó véletlenek miatt nem célszerű, illetve hiábavaló egy meghatározott útvonalat kijelölni.

Arról pedig, hogy mekkora előnye származik ebből a kereskedelmi vonalból Császári Felségteknek,

és hogy mennyire fogják ezért irigyelni más hatalmak, majd a maga helyén szólunk.

Itt csupán azt említem meg, hogy ha ezt a vonalat nem tartanánk meg, vagy megszerzését nem tartanánk jónak, én valamennyi szárazföldi vonalat – a Dunáról nem beszélek –, nem találom olyanoknak, mint ami a törököknek több hasznot hozna, mint Császári Felsőterek kincstárának és Felsőterek alattvalóinak, amire még a maga idejében kitérek.

Bajától, mint kiindulási ponttól, a 4. számú vonal egy szakaszával jelölt úton és egy másikon, az 5. számú vonalon Eszéken át, mint célállomásba, Bosznia fővárosába, Seraglioba jutunk.

Ez a vonal végül is keresztül halad Dél-Magyarország peremvidékén, amikor is a Dráván át Eszékebe visz, majd Szlavóniát átszelve Brodba, a Száván át a Bosna mentén kigyózáva az említett Sereglioba érünk.

A fent említett kiindulási állomáshoz ezt az utat nem jelöltem be, mivel bármelyik tengeri kikötőhöz menne is, Császári Felsőterek számára semmi hasznot nem hozna. Ennek okát legalázatosabban egy másik fejezetben fejtem majd ki. Biztos azonban, hogy a boszniai törököknek és más hatalmaknak az oly nagyon áhított kereskedelmi forgalom aggasztóan nagy hasznot hozna, ezzel szemben Császári Felsőterek alattvalóinak inkább hátrányt és kárt okozna.

Ha Bajáról a 4., 5. és aztán a 15. vonalakat (amely utóbbi az Adriai tenger partján lévő Carlopago kikötőben ér véget) vesszük, innen két irányba, Velencébe és Anconába mehetünk.

Ez az útvonal, miként az előbbi Dél-Magyarország peremvidékén át, Eszékre visz átszelve Szlavóniát Brodot érinti, majd a török birodalomban Bosznián át halad, belépve Banja Lucaba, majd pár óra után Bihács felett Vakup hídján átkel az Una folyón. Ezután három óra hosszan még Horvátországban ugyancsak török területen vezet ez az út, a Plessiviz hegyen a Lombardinik hágón át Corbavia és Licca felső peremén Liccába, Graschaz érintésével pedig Carlopago-ba jutunk. Ezen utóbbiak mind olyan helységek és területek, amelyek Horvátországnak Császári Felsőterek által meghódított területeire esnek.

Ennek a vonalnak a további részén, amely a tengeren át visz, egyetlen biztos állomást sem lehet megjelölni, mivel az a kiszámíthatatlan körülményeknek és sok veszélynek kitett tengeri útból folytatódik. És ez a vonal az utolsó olyan útvonal, amely a török útvonalakkal és azok célállomásával kapcsolatban van.

A sokat emlegetett Bajáról a kereskedelem szempontjából két másik nagyon jelentős útvonalat lehet kiépíteni más hatalmak népeivel, amely vonalak Császári Felsőterek által meghódított területeken visznek anélkül, hogy másoktól függnének, egészen Velencéig és Anconaig és a jelentős forgalmú Buccari tengeri kikötőig.

Egyikük vegyesen, részben szárazon, részben pedig vízen vezet. A szárazföldi a 4. számú Eszékeig megy, majd az 5-ön Brodba tart. Innen ez a vonal vízen folytatódik, Sziszekig a Száván, ahol a Culpa betorkollik, amelyen aztán tovább hajózhat az ember Károlyvárosig, innen szárazon, miként azt a 16. vonal mutatja, amely ugyancsak Buccariban ér véget, és folytatódik a tengeren, miként azt a 14. úton jelöltük, a tengerhez a Szlavónia és Bosznia közötti, valamint Horvátországban lévő folyókat veheti igénybe.

A másik kereskedelmi út Alsó-Magyarország déli részén halad át a Dráva mentén, innen Szlavónia és Horvátország peremvidékét szeli át, és végül Buccariba torkollik. Ez a vonal érinti Pécset, Zágrábot és Horvátország területén még több kisebb települést.

Mivel kiindulási pontunk, Baja, a legfontosabb raktározó hely, és egy főútvonal első pontja, miként azt a 6. számú vonal mutatja, belőle ágaztattam ki olyan különböző célállomások felé vonalakat, amelyek közvetve a törököknek vannak alárendelve, mégpedig a Duna irányában Oláhországba és Moldvába, sőt az újonnan megszerzett Podolia egyik-másik helységébe.

Ez a vonal elágazás nélkül az erdélyi Gyulafehérvárig visz, átszeli Bácska síkságát és Szegednél eléri a Tiszát, ahol azt a Maros torkolata felett keresztezve a Maros mentén halad egészen Gyulafehérvárig, ahol a 11. számú útba torkollik.

Ez a 6. számú főútvonal a Maros folyásirányával szemben szárazföldön halad, míg az árral Gyulafehérvártól egészen Szegedig vízen, mivel Gyulafehérváron, Déván, Aradon át a hajózás Szegedig biztosítva van.

A 11. vonal, amely a 6. számú főútvonal első mellékútja célállomásának Leopold-ot vagy Caminezt tekinthetjük, amely Gyulafehérvártól Torda, Máramaros, Vásárhely és Beszterce, majd a magas hegységen át a moldvai Hosszúmezőre fut, ahonnan tovább egy vagy több más célállomás felé ágazhat el.

Ez a 6. számú főútvonal folytatódik Erdélyen keresztül, Nagyszebenen és a Barcaságon át Doitos hágónál hagyja el az országot, ahol Moldvába lép, és éri el célállomását, Galatzot, amely a tatár kereskedők lerakata lehet.

Nagyszebenből egy másik út, a 7. számú mellékvonallal ágazik le, amely nem sokkal ezután a Vöröstorony hágónál elhagyja Erdélyt, és az Olt folyó mentén Oláhországban halad tovább, és éri el végcélját, Tura-t, ahová Nicopolisból árukat szállítanak.

Brassó és Nagyszeben között ágazik el két másik mellékvonallal, a 8. és a 9., amelyek közül az első Erdélyt az Erburg hágónál, a másik Bosa-nál hagyja el, hogy aztán Hosszúmező felé haladva Pitestnél találkozzanak, ahonnan tovább menve Bukarest irányába Oláhország peremén, Giorginba jutunk, majd a Duna partján fekvő Roscigba, ahol Bulgária és Trácia áruja halmozódik fel.

Bajáról indul a 13. számú vonal és a Duna-Tisza közén halad Halas felé, és éri el Szolnokot, Debrecent, Szatmárnémetit, Munkácsot és Lengyelországba lép.

Nem feledkezem meg Budáról sem, mint kiindulási pontról, Bajának azonban a forgalom szempontjából nagyobb jelentőséget tulajdonítok.

Budáról indul a 14. számú vonal, keresztül halad Alsó-Magyarország nagy részén, és részben Horvátország és Szlavónia peremvidékén Zágrábot érinti, majd az említett Horvátországon át tovább futva Buccari tengerpartjára ér, ahol megnyílik számára mindkét végcél: Velence és Ancona.

Buda a meghódított területek fővárosa, Székesfehérvár pedig az egyik legelőkelőbb helysége, ahová ez a vonal vezet, ahonnan az Zágrábra tart.

Az említett Budát tekintem a legalkalmasabb kiindulási pontnak a 12. számmal jelölt vonal számára, Hatvanon, Ónodon, Tokajon vagy Kassán, majd a Kárpátok hegységén át Lengyelországba lép, innen Varsóba, onnan pedig a Balti tengerhez, következőleg végcélját Danzigban éri el.

Remélem, ily módon az első fejezet közlekedésről szóló részében vállalt feladatomban eleget tettem, amennyiben a két birodalom közötti és a szóba jöhető más országok közötti kereskedelmi útvonalainak kiindulási és végpontját, a szárazföldi és vízi közlekedési lehetőségeket a kereskedők számára leírtam, nem kevésbé azt is berajzoltam, hogy közben milyen királyságokon, tartományokon és városokon haladnak át.

Hátra van még azoknak az előnyöknek és hátrányoknak a leírása, amely származna azon országok számára, amelyeken keresztül ennek a kereskedésnek bonyolódnia kellene.

Azok az előnyök, amelyekhez Császári Felségtek dicsőséges hódításai által jutott, a horvátországi tengerpartról, valamint Erdélyből származnak, amely fő árulerakata Oláhországnak, Moldvának, Podolinnak, Tatárországnak és Moszkvának is.

Ez a vonal az Adriai tenger partjaival, így Velencével és Anconával érintkezik a közbülső szárazföldi és vízi utak által anélkül, hogy idegen hatalmak területére lépne, és kizárólag Császári Felségtek saját királysága, illetve országain belül marad.

Minden áruforgalom egész Magyarországból és a vele határos Lengyelországból hasonló előnyöket élvez. Ahhoz ugyanis, hogy a hasznot hozó forgalmat fenntartsa, nem kell a törökökhöz igazodnia, még a nekik közvetve alárendelt Moldvától és Oláhországtól is függetlenül választhatja meg azokat

az utakat, amelyek legalkalmasabbnak tűnnek. Ugyanakkor ők Császári Felségtek országain át vezető utakat választják, akár az útvonal rövidege, akár pedig biztonsága miatt, ha túl nagy vámokkal meg nem terhelik őket, és az utaktól a rablókat távoltartják, amire még külön is kitérünk. Császári Felségtek a leírt körülményekből látja tehát, hogy egyáltalán nem kénytelen a Bosznián át vezető utakat igénybe venni, ahol ugyanakkor a törökök részéről a kereskedelemre oly nagy az igény, és ahol a háború előtt jelentős áruforgalom volt – később még erről is szót ejtünk. Ezek az áruk Magyarországról és a korábban meghódított területekről jöttek, ahol most Császári Felségtek akaratától függ, hogy a határt a forgalomnak megnyitja-e vagy sem. Ezen utóbbi változat nemcsak Császári Felségtek alattvalóinak, hanem Buccari kikötőjének is hátrányos volna, mivel úgy minden árut Seraglioba vinnének, és kizárólag csak itáliai végcél maradna, és a velenceiek dalmáciai tengeri kikötőin kívül egy sem, amiből könnyű kikövetkeztetni, hogy a Boszniával való kereskedelem a törököknek és a velenceieknek hasznos, Császári Felségteknek pedig hátrányos lesz.

Amennyiben azonban a törökök a Raska irányában való kereskedést a Száván a Raguzaiakkal össze akarják hangolni, és a Szmirnával való kölcsönös kereskedést stabilizálni szeretnék, úgy nekünk nem kellene akadályt gördítenünk az áruknak Bosznián át való szállítása elé, hogy Carlopago kikötőjébe juthassanak, amennyiben olyan intézkedést tudunk hozni, amely megakadályozza, hogy Buccari kikötője kiürüljön, ami az Itáliából behozott áruk miatt sem egy könnyen következne be, meg aztán a kereskedők sem mondanának le a két folyó, a Kulpa és a Száva, előnyeiről, és nem szívesen kerülnék el őket..

Egyébként a Szávától Ragusáig vivő kereskedelmi tucat, hogy aztán onnét csatlakozáshoz jussunk Szmirna felé, a törökök sem fogják megtagadni, mert ebből országuknak, amely enélkül nagy szegénységre lenne kárhóztatva, nagy haszna származhat. Arra pedig, hogy elsősorban az angolok, aztán a hollandok, franciák és velenceiek nem nézik ezt jó szemmel, majd abban a fejezetben, amelyben a Felségtek országai és más országok közötti kereskedelem lehetőségéről szólok, kitérek. Végül is, ha ennek a kereskedésnek a létrehozásához és bonyolításához haladéktalanul hozzáfogunk, Császári Felségteket kegyes engedelmével biztosíthatom, hogy Császári Felségtek országai rövid időn belül meggazdagodnak. Ily módon nemcsak azt a sok milliót tarthatja meg országában, amit országaiban ruházkodásra költenek, hanem magukat a külföldiek is arra lesznek kötelezve, hogy Fölségtek kereskedőinek hasznára nálunk szerezzék be árujukat.

Én csupán csak azt kérném, hogy azok a miniszterek, akiknek ebben a témában döntenie kell, velem az említett tengeri és egyéb utakat megtárgyalják avégből, hogy meggyőzhessem őket arról, hogy milyen nagy haszna származhat felségteknek ebből a kereskedelemből.

Ezen kereskedelem centrumát és kiindulópontját én ezek után Bajában és Budában jelöltem meg, azt pedig, hogy miért részesítettem előnyben az előbbit az utóbbinak, a mellékelt térkép meg fogja mutatni. Ez a térkép azt is egyértelműen megmutatja, hogy miért helyeztem én Baját Buda elé. Az Ázsiából jövő kereskedők forgalma ugyanis Császári Felségtek hódításai által az említett központ, Baja felé irányul, amelynek manufaktúráiban dolgozó mesterek és kézművesek nagyon szorgalmasak, és ezek az emberek az ázsiai kereskedőkkel érintkezésbe lépve, azokat árúval igényeik szerint kiszolgálhatják. Éppen ez a térkép mutatja meg, hogy mind vízen, mind pedig szárazon Moldva peremvidékén Lengyelország és Magyarország egészen rövid vonallal összeköthető az Adriai tengerrel, Buccari kikötőjével, anélkül, hogy más hatalmak területét érintenék, azaz, a Kárpátok legmagasabb hegyeitől a Velebich nevű hegy lábáig vagy völgyéig. Emellett az is leolvasható róla, hogy ezáltal a törökök felé egy nagy baráti gesztust teszünk, mivel a boszniai törököknek 3–4 napig tartó áthaladás válik lehetővé, míg Császári Felségtek ezzel szemben az Adriai tengertől egészen Carlopago kikötőjéig az egész forgalmat kezében tarthatja.

Második fejezet: A zökkenőmentes kereskedelem feltételei

A Bécs és Konstantinápoly közötti főútvonal végig járható ugyan szárazon is, véleményem azonban

az, hogy ezt a lehetőséget inkább az állami futárszolgálat számára kellene fenntartani, mintsem a kereskedelmi közlekedés számára, mivel a kereskedők, amíg a Dunán hajózni lehet, úgy sem választanának más utat.

A Doitoson és Teriburgon át jelölt 6. és 8. számú útvonalakat a Moldvából és Oláhországból szekéren közlekedő kereskedők használhatják, és Gyulafehérvárt elkerülik, mivel a Maroson Szegedig hajózhatnak, ahonnan Bácska síkságán át Károlyvárosig mehetnek, amikor is – miként azt már említettem –, Brodba és onnan a Száván, majd a Kulpán az említett Károlyvárosba juthatnak. Károlyvárosból pedig, ha tovább akarnak menni Buccariba, akkor a hátralévő szakaszt, miként azt a C-vel jelölt vonal mutatja, málháslovakkal 2 vagy 3 napig tartó utazással kell megtenniük.

Ha pedig az említett kereskedők a szóbanforgó Brodból Carlopago kikötőjéig igyekeznek, akkor málháslovakat kell fogadniuk, jóllehet meg lehetne teremteni annak feltételét is, hogy szekérrel is tudjanak rajta közlekedni.

Brodból Seraglioban kénytelen az ember málháslovat használni, miként a Drina folyótól Ragusaig is.

Valamennyi más, Magyarországon és Lengyelországon át bejelölt út szekérrel is járható, kivéve azt a vonalat, amely Erdélyben nyúlik; amely kizárólag csak málháslovakkal járható, miként hasonló módon használható a Brassóból Tura-ig vivő út is. Egyébként valamennyi szóban forgó szárazföldi utat, amely szekérrel nem járható, kivéve a Seraglioba és Raguzába vivőket, valamint azt a vonalat, amely Erdélyben Besztercére visz, kevés ráfordítással társzekerek számára is alkalmassá lehetne tenni.

A hajóutak nagyon kényelmesek, mivel rajtuk semmi máshoz, csupán csak a szembeforgalomhoz kell alkalmazkodni, és a hajómalmokra kell ügyelni, hogy neki ne ütközzenek...

Az értekezés alább következő részében az utaknak a kereskedelem stabilizálása érdekében szükséges javításáról lesz szó, valamint az újonnan építendőkről, de erről csak néhány megjegyzést teszünk, hogy az esetleg felbukkanó nem kívánatos akadályokat kiküszöbölhessük. A gondok részben a Duna innenső oldalán, részben pedig a folyó túloldalán jelentkeznek. Az utóbbiakkal kezdeném, és csak ezután térek át a folyó innenső oldalára.

Bajánál, a fő kiindulási pontnál, sőt egész Magyarország kereskedelmének központjánál⁵⁴ egy rendkívüli gátat⁵⁵ vagy töltést kell építeni földből, amely művet a Baja alatti utolsó homokhalomnál kell kezdeni, és a mohácsi sziget felső csúcsáig kell vinni. Ezen a távon vagy az egészet egyvégtében földdel feltöltik, avagy fahidakat is lehet közben verni⁵⁶. Mindenesetre terveim szerint a jövőben azon leszek, hogy egy külön jelentésben erről részletesebben is írjak. A mohácsi vonalon, éspedig annak felső részén, amely a Sárvíznek a Dunába való betorkollása alatt néhány lépéssel található, pár helyen hídra lesz szükség, máshol pedig földből töltést kellene emelni, emellett a Duna két ágának összekötésére két repülőhíd⁵⁷ is kellene. Mindezt azért, hogy ezt a központot az árvizektől végleg megvédjék, és egyben az Erdély felé irányuló kereskedelmi összeköttetést mindkét irányban fenn lehessen tartani.

Szeged felett, a Marosnak a Tiszába való betorkollásánál nagyon nagy szükség lenne ezen utóbbin

⁵⁴ A német szövegváltozatból kimaradt, hogy Baja egész Magyarország kereskedelmének központja. Lásd: 2. láb.

⁵⁵ A gát megnevezésére nem a német Damm-ot, hanem az olasz diga szót (p.13) használja. Ugyanígy olasz szó a címben szereplő traffico is. Ezen kívül több ortográfiai és stílári jel mutat arra, hogy a tanulmány német nyelvű változatát nem német anyanyelvű szerző írta. Így például a practicierlich-ben a c hangot nem z-ttel írta, vagy a „... zu mahlen dise flüsse vill Moräst formieren, undt von dieselbe in die jehnige khomben, so die Theyss machet, so verursachet es ein labyrinth, das es zum gebrauch des Commercii mit brukhen grössnet werden muess” (p. 13.).

⁵⁶ Ezekre a hidakra nyilván a fokok áthidalásához lett volna szükség, amennyiben azokat eltönni nem akarják. Ha ezt megteszik, akkor meg a folyótól elzárt területek elmocsarasodását idézik elő.

⁵⁷ Repülőhídnak nevezték azt a kompot, amelyet a folyó közepén egy hosszú kötéllel lehorgonyoztak, és a folyó árájától hajtva a két part között mint egy hatalmas inga, bonyolította a két part közötti forgalmat.

egy repülőhídra, ugyanakkor hozzá csatlakozva a Maros északi partjának hosszú szakaszát töltésépítéssel és más módon járhatóvá kellene tenni. Ugyanígy a különböző mellékutak esetében is a Hármas Körös, a Berettyó, a Kraszna és a Szamos folyókon ugyancsak hidakat kellene építeni. Mivel pedig ezek a folyók nagyon sok mocsarat éltetnek, és amikor azok a Tisza mocsaraival összefolynak, olyan labirintust hoznak létre, amelyet, ha a rendszeres kereskedelmi forgalmat biztosítani akarjuk, hidakkal kell átívelni. Mivel azonban ehhez nagy számú hídra lenne szükség, ugyanakkor ezek az utak nem azok a főútvonalak, amelyek a kereskedelem számára nélkülözhetetlenek, a továbbiakban nem foglalkozom velük.

Szolnoknál a régi tiszai hidat jobb és teherbíróbb állapotba kell hozni, Tokajnál vagy Ónodnál pedig egy újat kell verni, hasonlóképpen a Tarcánál vagy egy másik helyen az utat a mocsáron át híddal vagy földtöltéssel kell biztosítani. Ezek a javítások főként a Lengyelországból Budára és Bajára irányuló kereskedelem érdekeit szolgálják.

Ettől eltekintve a Duna ezen oldalán az Alföldön futó utak természeti adottságai annyira kedvezőek, hogy a szükséges hidak elkészítése után különbekezt kívánni sem lehetne.

Azok a magas hegyeken át vezető utak azonban, amelyek Lengyelországot Magyarországtól és Erdélyt Moldvától és Oláhországtól, valamint magát Magyarországot Erdélytől elválasztják, az elmúlt háború ideje alatt is meglehetősen kereskedelmi forgalmat bonyolítottak le. Ezeket szekérrel is lehet közlekedni, fölösleges lenne éppen ezért más új utakat kiépíteni, csupán csak ki kell őket javítani, elsősorban pedig a Maros menti utat tartom fontosnak, amely a hegyek között Dévágig fut, ahova Arad környéki síkságról érkeznek. Ez az út azért is kíván sok munkát, mivel a háború alatt mindkét hadsereg használta, és meglehetősen tönkretette.

A Duna innenső oldalán három helyen kell átjárót biztosítani, mégpedig kettőt a Dráván, egyet pedig a Száván át.

Az első kettőt Eszéknél és Terne-nél kell megépíteni. Eszéknél a mocsarakat helyenként hidakkal, másutt földtöltéssel lehet járhatóvá tenni, ami ugyanazt az eredményt hozza, mint a török időkben létező nagyon dicséretes híd, amely inkább hivalkodó, mintsem szükséges mű volt, amelyet Solymán szultántól kezdve, aki építtetője volt, annak utódai is fenntartottak.

Terne-nél egy hasonló hídra lesz szükség, viszont mindkét helyen az igazi Dráván repülőhidat kell üzembe helyezni, amivel az összeköttetés a két part között árvíz idején is fenntartható.

A harmadik híd új lenne, és a Mensi és Moravicz, valamint Raska közötti összeköttetést biztosítaná, amelyek környékén különböző bányák vannak. Hidat azért is kell építeni, hogy a közlekedést azok a gondok ne akadályozzák, amelyeket a Száva és a Bosszut folyók évenkénti áradásai okoznak, és a repülőhidat a Száva és Bosszut folyó áradása idején is üzemeltetni kell, hogy Szlavónia és Bosznia között a közlekedés fennakadást ne szenvedjen.

Így Brodnál is szükség lesz egy repülőhídra, miként Felső-Szlavóniában Horvátország határán Cragliobrodnál a Száván is egy harmadikra a Károlyváros és Zágráb közötti összeköttetés megteremtésére.

Székesfehérvár és a Dráva között, majd Alsó- és Felső-Szlavónia között a sok mocsáron és kisebb folyókon át ugyancsak kell majd hidakat építeni, amelyeket részletezni itt nem érdemes, és a rövideg kedvéért ezt el is hagyom.

Szükséges lesz új utak építésére és a tengeri kikötők fejlesztésére és jó állapotba hozatalára is. A régi utak a szakadatlan dúló háborúk miatt néhány helyen már csak alapjaikban ismerhetők fel. Ezeket újra helyre kell állítani, másutt pedig minden különösebb erőfeszítés nélkül a forgalom számára rendbe lehet hozni.

Egy utat Noviból Liccaba, amely a Velebich hegyen át Carolpago-ig 6 óra járásnyi hosszú, járhatóvá kellene tenni. Ezért Császári Felségtek Hollstein nevű főmérnökének feladatává lett téve, hogy ezt a lehetőséget alaposan tanulmányozza, és minden erejével azon legyen, hogy az út használhatóvá váljon.

A másik út a Javernik hegyen át vezet Ohaliából Buccariig, amely körülbelül 17 óra járásnyi hosszúságú, és – miként egyesek mondják –, kocsival is járható volt, így hát nem is kell olyan sokat javítani rajta.

A harmadik út Capella hegységen keresztül vezet Liccába, és Carlopagoval, valamint Károlyvárossal teremt kapcsolatot, egyelőre 6 óra járásnyi hosszú.

Miként ez az útépités Császári Felségtek tengerpartjával való kereskedés népszerűsítését és felvirágoztatását célozza, sem időt sem erőt nem szabad sajnálni.

Mindezekon túlmenően halaszthatatlanul szükséges, hogy a kereskedők és áruik számára elégséges szállást biztosítsunk, hogy mind az időjárású viszontagságoztól, mind pedig a rablótámadásoktól és más kiszámíthatatlanságoztól biztosítva legyenek.

Éppen ezért véleményem szerint jó lenne, ha a török szokásoknak megfelelően építenénk egy nagy, cseréppel fedett, vas kapukkal és zárral ellátott épületet, ahol az árukat megfelelően tárolni és raktározni lehetne. Ennek az épületnek a nagyságát az előre látható áruforgalomtól kellene függővé tenni.

A raktárépületek egyikét Brassóban kellene felépíteni,

A másikat Gyulafehérváron,

a harmadikat Aradon,

a negyediket Szegeden,

az ötödiket – amely nagyobb lenne, mint az előzők –, Budán,

a hatodikát Baján,

a hetediket Eszéken,

a nyolcadikat Raskan,

a kilencediket Brodon,

a tizediket Károlyvárosban

a tizenegyediket Buccariban, és

a tizenkettediket Carlopagoban.

Ezekkel az épületekkel kapcsolatban a kórházak is eszünkbe jutnak, amelyek különösen pestisjárványok idején az áruk tárolásán túl fontos szerepet kaphatnak. És ha a velenceiek híek maradnak önmagukhoz, akkor a nagy áruforgalom következtében Németországot hamar megfertőzik.

Ezért az ilyen kórházaknak egyikét Brassóban, másikat Raska-ban és a harmadikat Carlopagoban kellene felállítani, nehogy ez a szörnyű pusztítás Császári Felségtek birodalmának szívébe juthasson.

A magánemberek nyereségvágyból majd megépítik az istállókat, vendéglőket és hasonló épületeket, amennyiben azok hiányoznának, ugyanígy – a törökök szokásainak megfelelően – felépítenek minden olyan melléképületet, amelyekre a lovak ellátásához szükség van.

Mindezen befektetésekől tőkét lehet kovácsolni, amely 30–40 % hasznot hozhat, amennyiben mindazok, akik a fenti szolgáltatásokat élvezni szeretnék, bizonyos pénzösszeget lefizetnek. Az effajta adót a török szokások szerint be kellene fizetni, amely a köz számára és a kincstár számára jelentős bevételt biztosítana.

Az említett törökök pedig a jelentős átkelőhelyek minden bevételét egy elfogadható és meghatározott összegért bérbe adják, a bérlők pedig a számukra előírt vámon túl a kereskedőktől és az utazóktól nem kérhetnek. Mindenesetre ezek a bevételek és vámok a Magyarországon állomásozó török helyőrségek fizetésének a legbiztosabb fedezetét képezték.

A Tefftartar Boszniában az átkelők vámainak odaítésése miatt ismételen hozzám folyamodott, amely ügyekből sok értesüléshez jutottam. Császári Felségteknek itt csak példának említem meg, hogy az egykori eszéki híd évenkénti bevétele a három vásárral a háború előtt kb. 40 tallér volt,

amelyet a kanizsai helyőrség fenntartására fordítottak.

Erről többet szeretnék szólni, amikor azon bevételről beszélek, amely a vámokból és az átkelők bérbeadásából folyik be. Mindenesetre Császári Felségtek következtetni tud arra, hogy milyen jelentős összeg származhat ebből.

Ami pedig a fuvarokat, lovakat, szekereket és hajókat illeti, azt mind – anélkül, hogy ezek Császári Felségteket terhelnék –, magánemberek könnyen elő tudják teremteni, mivel ebből csak ezen alattvalók húznak hasznot, amit nekik teljesen át is lehet engedni. Nem hagyhatók ugyanis figyelmen kívül a fuvar költségek, vagy az egyik helyről a másikra való egész napos utazás, a jó és rossz utak állapota, és hogy egyik-másik országban hogyan tud túladni az árun, vagy milyen magasak a vámok.

Harmadik fejezet: Az áruk, amelyekkel kereskedni akarunk

Miután a kereskedelem ügyét meghánytuk-vetettük, szükséges még Császári Felségtek számára megmutatni, hogy milyen saját és idegen országokból származó árukkal kellene elkezdeni és lendületbe hozni a kereskedést, miközben a három célállomást: Törökországot, Lengyelországot és Itáliát is szemügyre vesszük.

Törökországon át Császári Felségtek saját országaiból csak nagyon kevés alapvető árut tud szállítani, és mivel lehetetlen volna a morvaországi kendőt finomabb minőségben előállítani, ezért igyekezni kellene azokat a török kendőkéhez hasonlóan szép színekben előállítani, mert az emberek a nincstelenség miatt inkább ezeket vinnék, mint az angol kendőket, amelyek finomabbak ugyan, de mivel távolabbról jönnek, jóval drágábbak.

A vasat és a belőle készülő, az embereket szolgáló eszközöket Császári Felségtek országaiban, különösen a Felső-Ausztriai Steyerországban, a sárgarézből készülőket pedig Augsburgban és Nürnbergben gyártják.

A Csehországból származó cint eddig többnyire Hamburgba szállították, ahol azt angol névjeggyel látták el, és mint ilyent vitték Konstantinápolyba.

A mercurius vagyis a higany, amelyet Hollandián keresztül szállítottak Törökországba, amit aztán részben a Török Birodalomban, részben pedig Perzsiában értékesítettek, Császári Felségtek bányáiból származott, kivéve azt, amit Erdélyből szállítottak oda.

Mivel pedig a Szerbiában, Boszniában és Oláhországban a rézbányászat jóval alacsonyabb színvonalon áll, mint lehetne, az említett rézzel ott is lehetne kereskedni.

Azoktól az áruktól pedig, amelyeket Császári Felségtek alattvalói Törökországba szoktak szállítani, véleményem szerint nem lehet nagy nyereséget remélni, de róluk hallgatok, mivel ez az egyes esetektől és a külföldi kereslettől függ.

Lengyelország felé Császári Felségtek országaiból a magyar bornál jobb portékát szállítani nem lehet, amely nagy jövedelmet hoz.

Itáliába marhával lehet jelentős kereskedelmet folytatni, elsősorban Velencébe, mivel Velence államnak a nélkülözhetetlen. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy amikor a háborús események miatt Magyarországról nem lehetett marhát Velencébe szállítani, ott nagy húshiány jelentkezett, ami Velencében még ma is fennáll, és drága pénzt kell érte fizetni, míg a jelenlegi békeidőkben, amikor a marhakereskedelem beindulhat, a helyzet enyhülését remélik.

A viasznak, amelyet az egész meghódított területen gyűjtenek, és amelyet Moldvából, Oláhországból szállítani tudnak, Velence az úti célja, ahol nagy nyereségre tesznek általa szert, mivel innen látják el viasszal egész Itáliát.

Mindenféle állatbőrrel, különösen pedig a nagyobbakkal jó üzletet lehet csinálni, amelyeket aztán Velencébe vagy Itália más helységeibe szállítanak feldolgozás végett.

Császári Felségtek horvátországi tengeri kikötői a Velencei Köztársaság sok területét a hajóépítéshez szükséges fával is elláthatják, illetve magának Velencének is a mindennapi

faszükségletét kielégíthetik, és ha a béke tovább tart, egy kis utánjárással a lótenyésztés is nagy hasznot hozhat, amennyiben állami törvénnyel a lóval idegen ország felé való kereskedelmet meg nem tiltják.

Az erdélyi só nagy tőke, és ez az ország második Peru lenne, ha Császári Felségtek győztes fegyverei, azt a vidéket, ahonnan a só ered, a hegyek lábát – amely hegyek Moldva és Oláhország táján emelkednek –, meg tudják hódítani. Ha az ottani négy sóbánya az erdélyiekkel együtt Császári Felségtekhez tartozna, a törököknek és tatároknak Európában tetszése szerinti áron adhatná, míg ellenkező esetben Császári Felségtek ennek az ásványnak a keresettségéből – kivéve azt, amit saját alattvalóinak ad el –, Törökországban kevés hasznot húzhat, mivel oda Moldva és Oláhország fejedelmei egészen olcsó áron szállítják a sót.

Erre vonatkozóan a Portával küszöbön lévő tárgyalásokon külön ki kell térni, mint egy fontos dologra, különben ezt a só-témát a többi kereskedelmi probléma közé vegyítik, és a jövőben nagy kárt és zavart okozhatna.

Ugyanakkor azokból az árukból, amelyeket Törökországból Császári Felségtek országaiba hoznak, nagy hasznot lehet remélni, ha Felségtek legkegyelmesebben más megoldásra határozná el magát, és pedig Angliához, Hollandiához, Franciaországhoz és Velencéhez hasonlóan országaiban manufaktúrákat hozna létre, ugyanakkor azokra az árukra, amelyeket korábban Törökországból Császári Felségtek országaiba hoztak be – ilyenek a piros és sárga kordobán, bizonyos piros len Diarbekirből, azután bizonyos más, finom gyapotból készült szövetek, amelyeket a törökök a turbánjukhoz szoktak használni, a különböző színű selyemszövetek –, kevés gondot kellene fordítani, mivel ezek mind olyan portékák, amelyek inkább magánszemélyek hasznára szolgálnak, mintsem a köznek hoznak jelentős hasznot. Az effajta kereskedelem néhány rácnak jövedelmező, akik igyekeznek a haszon érdekében minden lehetőséget megragadni. Ők mindennemű munkára – a fizikai munkára is – készek, mint amilyen a szállítás vízen és szárazon. Császári Felségtek a jövőben a szállításhoz kapcsolódó vámokból és különböző intézményekből húzhat majd nagy hasznot, alattvalói pedig a fuvarozásokból ugyancsak nyereségre tehetnek szert. A selyem, az abba, a gyapjú, a teveszőr a finom kalapoknak, és más, a kendők számára, a szőtt és a meg nem szőtt gyapot, többnyire kelendők Felségtek országaiban, amelyeket a kis-ázsiai Szmirnában, Perzsia első kikötőjében lehet kapni.

Ezek az áruk már 1–2 hét alatt Raguzán keresztül Császári Felségtek által meghódított területeken, Magyarországon kaphatók. Más gyengébb minőségű áruk behozatalától elvonatkoztatunk. Ezeket a hollandok többé-kevésbé szerencsés hajóút függvényében Indiából szállítják.

Ezek azok a portékák, amelyek Császári Felségtek kincstárát a vámok által gyarapíthatják, alattvalóinak boldogulását pedig elősegíthetik. Azután a szóban forgó kereskedelem bevezetésénél is mellőzni kell majd a nyersanyagok külföldre való szállítását, mielőtt azt fel nem dolgozták, miként az az angoloknál gyakorlat, akik a manufaktúrából minden szállítási költségen és egyéb kiadáson túl évenként több, mint 4 millió nyereségre tesznek szert.

Ebből könnyen kikövetkeztethető, hogy Császári Felségtek ilyen újításaiból mekkora haszna származna, amennyiben egyetlen egy 8–10 napos jó szállítmánnyal a kikötőben hasonlóan jó bevételre lehet szert tenni, különösen most a Portával való béke idején, amikor csak az afrikai tengeri rablót kell távol tartani, amit egészen könnyen el lehet érni, ha a raguzaiaknak megengednék, hogy a maguk által a kereskedők által készített hajóira is kitűzhessék Császári Felségtek jelvényeit vagy zászlait.

Pécs lenne a legalkalmasabb helység a manufaktúrák létesítésére, mind azért, mert ott jó élelmiszerpiac van, mind pedig a Dunától nem lévén nagyon messze, jól be tudna kapcsolódni a kereskedelembe. Ezek a kereskedelmi portékák értékben messze felülmúlnák a Császári Felségtek országaiból származó természeti kincseket, és amelyeket alattvalói Törökországba szállíthatnának.

Ugyanakkor a külföldi kereskedők Szmirnában kötelezve lennének nagyon komoly összeget fizetni, ha a Császári Felségtek országaiból származó nyersanyagból a manufaktúrákban készült áruhoz akarnak jutni, Felségtek alattvalói pedig az értékesítésnél nemcsak befektetésük térülne meg, hanem nagy nyereségre is szert tehetnének.

Innét van az, hogy az angolok annak ellenére, hogy a nagy mennyiségű mindenféle szövőgyárra és cinkfeldolgozóra sok pénzt fordítanak, még ennél is nagyobb nyereséghez jutnak a rőfös áruk után, nem is szólva a hollandokról és a franciákról, akik kitalálták tallérjuknak az ismert nyereséggel való bevezetését. Ennek mintájára nem kis előnyére Császári Felségtek is kibocsáthatna valamiféle érmét.

Ha pedig Császári Felségtek ezt nem akarja, vagy Oláhországon át egy ilyen kereskedelmi kapcsolatnak Ázsiával való megteremtését nem találná hasznosnak, a Törökországgal való egyéb kereskedelmi forgalom nem érdemelne meg egy külön tractatust.

Ebben az esetben, miként azt már alázatosan jeleztem, az üzlet csak Magyarország néhány rácának lehetne hasznára, Császári Felségtek pedig a vámokon túlmenően – az áruk, a hágók és a folyók, valamint a teherszállítás utáni bevételeken kívül – országaiban csak kevés hasznot húzhatna belőle.

Velencéből gyapjúsövetet, valamint selyem- és aranyárukat visznek ki, és inkább Törökországgal üzletelnek, mint Császári Felségtek országaival; emellett egy kevés fűszert is hozna.

Anconából selyem-áru érkezik, taft és atlasz, és ebből a kikötőből efféle áruval sok templomot is ellátnak, valamint alkalmanként Firenzéből is. Ezekből a városokból az árukat a magas vámok miatt a velencei kikötőkbe nem szabadna szállítani, amivel a velenceiek a kereskedelmet igyekeznek lehetetlenné tenni, azért, hogy egyedül az ő selyemáruik jussanak el Törökországba, így aztán az ő tengeröbleikben ezekkel az árukkal megrakott hajók horgonyoznak.

Lengyelországból lehetne ugyan nagy mennyiségben behozni marhát és gabonát, mivel azonban Császári Felségtek országai megfelelően el vannak látva velük, ebből a királyságból behozott áruk körét ásványokra, mégpedig ólomra és sóra kell korlátozni.

Az előbbi innen néha a bányavárosokba Császári Felségtek hasznára, a másikat inkább kárára hozzák be, mivel ezen utóbbinál sem a mennyiséget, sem pedig az árat illetően nem vezettek be szabályozást. Éppen ennél az utóbbinál ezt meg kell tenni, hogy olyan helyzet elő ne állhasson, mint amelyet a törököknél az erdélyi só esetében már említettem. És hát Lengyelország valójában egy nagy baráti gesztust tesz, amikor a magyar bort beengedi anélkül, hogy helyette más árut kínálna fel cserében.

Hogy a kereskedelmet lendületbe lehessen hozni, bizonyos helységet meg kell határozni, ahol mind az áruk, mind pedig a kereskedők össze tudnak gyűlni, hasonlóan, mint a török időkben ez szokásban volt, amikor ők a Császári Felségtek által meghódított Magyarországot megszállva tartották, és ami Császári Felségtek országaiban is átmenetileg bevezethető lenne.

Ezeknek az éves vásároknak a helye és ideje attól a körülménytől függött, hogy hogyan lehet az árut mind szárazon, mind pedig vízen odaszállítani; következőleg egy ilyen helyen embernek és állatnak is meg kell tudnia szállni.

Amikor tehát a helyszínt illetően döntünk, az egyik éves vásártól a másikig el kell telnie egy bizonyos időnek, hogy az árukat az egyik helyről arra a bizonyos vásárra át tudják szállítani.

A törökkorban Eszéken évente 3 alkalommal tartottak nagy vásárt, amelyeken egész Erdély, Oláhország, Szerbia, Bulgária, és Bosznia nagy mennyiségű áruval valamint a Velencei Köztársaságból gyűltek össze a kereskedők, amiből Seraglio felvirágzott, amelyen a velenceiek által oly nagyon áhított, a török birodalomból származó viasz, állatbőr és más hasonló áruk gazdát cseréltek.

Mivel az említett éves vásárok a környező országoknak és azok kincstárának nagyon nagy hasznot hoznak, véleményem szerint szükséges, hogy amikor a szárazföldi utakat és a hajózást terveimnek megfelelően erre felkészítették, 6 nagy éves vásárt tartsanak Magyarországon. Ebből hármát a

tiszaparti Szegeden. A törökök – amennyit tőlük kipuhathattam –, minden törekvése arra irányul, hogy a néhai eszéki vásárt Brodba helyezték át. A vízi közlekedés miatt azonban mindenekelőtt Raska lenne a legmegfelelőbb helység. Itt azonban nagyon kevés az árvízmentes hely, pedig a tavaszi a időszakokban árvíznek vannak kitéve, és ezért olyan sok hídra lenne szükség, hogy az gyakorlatilag kivihetetlen.

A vámokat, mint fejedelmi kiváltságokat, mindenekelőtt az idegenektől, akik javaikat Császári Felségtek országaiba hozzák, nagy körültekintéssel kell behajtani. Ami azt jelenti, hogy nem szabad túl magas vámokat kiróni. Talán a török szokáshoz kellene igazodni, akik azt vallják, hogy a magas vámok sok kereskedőt visszariasztanak, a túrhetőek viszont sokakat vonzanak, ezzel együtt Császári Felségteknek nem csupán a vámok hoznak nagy nyereséget, hanem az átkelők jövedelmei és más királyi kiváltságokból származó bevételek is észrevehetően megnövekszenek. Nehéz lenne megmondani, hogy a törökök a drávai, szávai és a tiszai átkelők után mekkora jövedelemhez jutottak, mivel azt, hogy valamely ország a kereskedelemből milyen jelentős hasznot húz, el szokták hallgatni.

Törökországban az a szokás, hogy minden idegen nemzetbelivel, akikkel kereskednek, a vámot az egész birodalomra egyszerre fiztetik meg. A velenceieket sújtják legjobban, akik az áru értékének 5, az angolok, hollandok, franciák 3, a raguzaiak pedig csak 1 1/2 vagy 2 százalékát – ebben nem vagyok egészen biztos –, kell, hogy fizessék. Ezt kell a németeknek számításba venniük, ha a törökökkel kereskedni akarnak.

Császári Felségtek Udvari Kamarájára vár a feladat, hogy az árat magasabbra vagy alacsonyabbra szabja meg, és hogy kifürkéssze, amelyik ország szállít a másikba több árut.

Ha a vámok fizetését a leírt módon rendezik, a kereskedőkön múlik, hogy az egyik vagy másik birodalom átkelőjénél fizeti-e meg a vámot, avagy – ha ezzel várni kíván – csak akkor, amikor elérte azt a helyet, ahol az árut eladni szeretné. Ilyenkor a szóban forgó kereskedő a beszállított áruval egy elismervényt kap, és ott, ahová tart, a kirótt vámot megfizeti. Ha pedig az történik, hogy mindjárt az elején – például Belgrádban – a vámot megfizette, úgy erről egy elismervényt kap, amit az utazás alatt meghatározott néhány helyen pár garas lefizetése mellett – függetlenül az áru valós értékétől – láttamoztat. Azon a helyen pedig, ahol a portékáját elhelyezni szeretné, a megfizetett vámról szóló elismervényt néhány garas fizetése mellett a vámhivatalban ismét bemutatja, de azzal a kikötéssel, hogy ő az egész birodalomban kereskedni szeretne.

Amennyiben azonban Császári Felségtek országaiban a törökökkel való kereskedés során ezt a rendet nem vezetik be, akkor az egész ügy megfeneklik, és Császári Felségtek azt az előnyt, amellyel most rendelkezik, mások kezére adja.

Mindenesetre a törökök Császári Felségtek országaiban oly gyakran szedett vámok miatt túlságosan nem törekednek ide.

Én tartózkodom attól, hogy Császári Felségtek hivatalainak mértéket vagy rendet előírjak, csupán csak alázatosan emlékeztetem arra, hogy mi történik akkor, ha a vámszabályokat nem hasonló módon egységesítik, úgy, miként az más európai nemzeteknél már gyakorlat, akik a többieknek ezen a területen mintául szolgálhatnak.

A vizeken való átkelések és a hidakon átvezető utak – amelyek fenntartása költségbe kerül –, jelentették Magyarországon a török időkben a legjobb bevételt; amihez hozzácsatolták a halászatból származó jövedelmeket, amelyekből rendszeren megfizették a török helyőrségeket. Mindkét bevételt azonban a Tefftertar évente meghatározott összegért valakinek bérbe adta – akit Nino-nak neveztek –, aki állandóan azon az átkelőn lakott, és fejvesztés terhe mellett akár állat, akár ember után a számára előírt díjat – ennek mennyiségéről még tájékozodom –, volt köteles kérni.

A boszniai Tefftertar már érdeklődött nálam, hogy a két birodalom határán lévő átkelőknél hogyan fogják meghatározni a vámot – elsősorban a Száván, Császári Felségtek Horvát Királysága és

Bosznia vonatkozásában.

Én őt arra kértem – anélkül, hogy hagytam volna magamat kényes helyzetbe hozni –, hogy elképzelését közölje velem. Ő a következőket mondja: Vagy az lesz, hogy azoktól, akik Szlavóniából Boszniába igyekeznek, Császári Felségtek szedi be a pénzt, azokat pedig, akik Boszniából Szlavóniába tartanak, a Szultán sarcolja meg, vagy pedig mindkét birodalom, mindegyik a maga részét, felelvén azt, amennyit ezen háború előtt a Portának egyedül fizettek.

Ha pedig mindkét fél egy ilyen összeget akar behajtani, az nemcsak, hogy megdrágítaná a dolgot, hanem a kereskedelmi forgalmat is teljességgel akadályozná. Ezzel ő arra a túlzott szigorra utalt, amely a vámok kiszabásánál Császári Felségtek országaiban szokás. Én úgy találtam, hogy ezt a javaslatot nem lehet teljesen elvetni.

Úgy gondolom, hogy ezeken az átkelőkön a fizetés módját – a lovak, az emberek, a kocsik és hasonlóknak után –, ahogy az a törökidőkben volt, meg kellene tartani, különösen a Száván, ahol ez az általános szokás elfogadott. Ugyanúgy, mint ahogy azt a törökök a múltban csinálták – és hasonlóan ahhoz, ahogy a Száva, a Bosszut és az Unna közötti szakasszal kapcsolatban majd elmondunk –, 20–24 tallér hasznot hozott.

Negyedik fejezet

Milyen konkurrencia-harccal kell számolni

Egy ilyen kezdeményezés, amely által nemcsak alattvalóinak, hanem Császári Felségtek kincstárának is remek hasznot hozna, és nem utolsó sorban hozzájárulna saját tekintélyének növeléséhez, és még azokban is, akik magukat semlegesnek jelentették ki, látván, hogy Császári Felségtek milyen nagy nyereségre tesz szert, féltékenységet váltana ki.

A törökök sóvárognak Seraglióban kereskedés után, azon jól hangzó ürüggyel takaródzva, mintha csak Császári Felségtek országainak nagy előnyére igyekeznének azt bevezetni, valójában azonban kizárólag saját hasznukat keresik, hogy a Boszniában lévő nagy nyomorúságot leküzdjék, és Seraglio összeomlását Császári Felségtek tengeri kikötőire vigyék át; amely elveszíti forgalmát, és ez egyben a velenceieknek is kedvezne, akik partjaikat folyamatosan ellátnák, ugyanakkor valamennyi, Seraglioba érkező áru jobb kikötőt, mint Spalato, Sebenicko, Zara nem találhatna.

Boszniának nincsen piacra termelt áruja, kevesebb a népessége is, mégis jövedelemre tehet szert azon fuvarok hasznából, amelyet ezen országon át Magyarországról nagy mennyiségben szállított áruk után kapna, mindez azonban Császári Felségtek akaratától függ, hogy az áthaladást megengedi-e vagy sem.

Ezen két szélsőség mellett – tehát vagy a törököket kizárja a haszonból, vagy pedig Császári Felségtek tengeri kikötőit nem engedik ellátni olyan mértékben, ahogy azt Felségtek érdeke megkövetelné –, van még két másik útja-módja a probléma orvoslásának.

Ezek egyike a Carlopolo-i tengeri kikötőt régi virágzásába visszaállítani, és ennek érdekében az árukat Brodból Bosznián keresztül, Banja Luca-t érintve a Licca-i végekig szállítani.

A másik, közbülső megoldás az lenne, hogy a törököknek megmutatjuk azt a hasznot, amit Hercegovina és maga Bosznia nagy része, Szmirna közvetítésével Ragúzán át a Száván fel egészen Raskáig való kereskedéséből húzhat.

Amennyiben pedig ez a javaslat nem valósulna meg, amely szerint a manufaktúrák számára szükséges idegen áruk behozatalával a legtekintélyesebb hasznot lehetne húzni, akkor más tekintetben sem igazodnánk a törökökhöz, hanem a Bajáról tervezett úton az Erdélyből, Oláhországból és Moldvából származó árukat közvetlenül Buccariba szállítanánk, miközben nehezen hihető, hogy a törökök az Oláhországból és Moldvából származó viasznak Erdélybe való bevitelét megtiltanák, ha pedig ilyen tilalmat léptetnének életbe, ezeket az áruknak akár szárazföldi, akár a folyók kínálta vízi úton a tengerhez lehet szállítani, amelyen a közeli célállomásokhoz, Velencébe vagy Anconába 24 órán belül el lehet juttatni.

Ezt szem előtt tartva lehetne tehát Császári Felségtek országai és kincstára hasznára tárgyalni a török portával való kereskedésről.

Végül mindebből azt lehet leszűrni, hogy a velencei kikötők veszíteni fognak népszerűségükből, és hogy hasznukat a háborút megelőzően a viasz- és a marhakereskedésből húzták, következésképpen valószínű, hogy a kereskedést Seraglioba helyezik át, a törököknél titokban minden módon azon fognak fáradozni, hogy tengeri kikötőik a régi hasznot húzhassák. Ezzel szemben a velenceiek semmi fáradságot nem kímélnek, hogy megakadályozzák, hogy Császári Felségtek tengeri kikötői az övéké fölé fejlődjenek.

Azt, hogy Császári Felségtek kikötőiből ne menjenek ki az áruk, megakadályozni nehezen tudják, már csak azért is, mivel a számukra nagyon nyereséges viasszal, marhával és bőrökkel való kereskedést elveszítenék.

Szmirna, mint célállomás által, amely a kereskedelmi forgalmat bonyolítja, a levantei kereskedelem rendszere olyan nagy mértékben megváltozik, amit elsősorban majd az angolok, aztán a hollandok és a franciák vesznek zokon, akik kénytelenek lesznek végig nézni, hogy az egyébként általuk manufaktúráik számára Ázsiából szállított árukat kezeik közül tépik ki, amelyeket ők mind Császári Felségtek, mind pedig a törökök országaiba szállítottak, és nagy haszonnal adtak tovább, míg most ugyanezen árukból Császári Felségteknek van haszna, és a török és német manufaktúrákat egészen könnyű úton elláthatja.

Még amikor 1691-ben Konstantinápolyban jártam, észrevettem, hogy az említett nemzeteknek nem tetszett, hogy Erdélyen és Oláhországon át nagyon jó minőségű iglói kendők szállítottak, mivel attól féltek, hogy számukra idővel ebből hátrányuk származik.

Mindezt szerény értelmi képességeimre hagyatkozva mondom, és a részben Törökországban, részben pedig Császári Felségtek országaiban szerzett tapasztalataimra építve. Rájuk támaszkodva egy olyan rendszert lehet választani, mint amilyent Császári Felségteknek magának, és alattvalóinak az érdeke megkövetel.

És mivel Császári Felségtek Minisztériumának és Udvari Kamarájának jobb információi vannak, mint nekem, ők Öttingen grófnak is meg tudják adni a szükséges instrukciókat, aki, mint rátermett miniszter, igyekezni fog ezeket az iránymutatásokat szem előtt tartani, amit Császári Felségtek haszna, és mindkét ország alattvalóinak biztonsága megkövetel. Evégből hasznos lehetne figyelembe venni a franciák által újabban összeállított írást, amelyet én a többi hivatali irattal együtt Stahremberg grófnak átadtam. Egyébként pedig legalázatosabban azt kívánom, hogy ez a Császári Felségteknek javasolt kereskedelem Császári Felségtek országainak boldogulására szolgáljon, nekem pedig kegyelmesen bocsássa meg, kérem, hogy a határkijelölés elfoglaltságai közben Császári Felségtek legkegyelmesebb parancsának ez ügyben nem tudtam jobban megfelelni. Kérem, ezzel kapcsolatban legkegyelmesebben vegye tekintetbe azt, hogy ez egy olyan mű, ami nem az én érdeklődési körömbé tartozik, de azt, amit megírtam, számos feljegyzésem alapján állítottam össze, és egyedül Császári Felségtek iránti legalázatosabb és legmélyebb tiszteletből írtam.

A VILÁG ELSŐ KERESKEDELMI TEMATIKUS TÉRKÉPE

A tematikus térképekről általában

A fenti tanulmány illusztrálására rajzoltata meg Müller az itt látható Kereskedelmi térképe, amely ebben a témában a világ első tematikus térképe. Alapvetően geográfiai térképet használ fel ugyan, de a geográfiai elemeket a vállalt feladatnak alárendeli. Így a vízrajz vagy a domborzatábrázolás, ami a geográfiai térképek lényeges eleme, itt csak a területen való tájékozódást szolgálja. Arra törekszik, hogy „képbe helyezze” témáját.

Marsigliának elemi igénye volt a láttatás. Ez a tulajdonsága vezette akkor, amikor útjai során térképvezetéseket készített, ha madarakról vagy halakról írt, ha Magyarország bányavidékeit akarta bemutatni, és ezen tulajdonságának köszönhető azt is, hogy a kereskedelemről írt tanulmányában megfogalmazott elképzelését térképre vitte, illetve vitette, amelyet címfeliratában „geográfiai” nevez ugyan, de csak azért, mert a tematikus térkép fogalmát még nem ismerték: *Geográfiai térkép, amelyet a Budáról és Bajáról, mint kiindulási pontokból mind Lengyelország és Itália, mind pedig Törökország irányában létesítendő, piros vonalakkal jelölt kereskedelmi utak felvázolásával készítettünk annak érdekében, hogy az idevonatkozó írásunkat áttekinthetőbbé tegyünk.*⁵⁸

Megjegyezzük, hogy a portugál, a holland vagy az angol hajósok ugyancsak használtak kereskedelmi útjaik során tájékozódást megkönnyítő, úgynevezett portolán térképeket, ezek mégsem árulhatnak a mi térképünkkel egy gyékényen, mivel azok az országnak nem valamennyi kereskedelmi útját, kapcsolatát voltak hivatva láttatni. A szakirodalom is – helyesen - a hajózási térképek sorában tartja ezeket számon.

Ábra: Mappa mercantilis

⁵⁸ *Mappa Geographica facta in usum commerciorum, a Buda et Baja, tanquam centris, et terminis a quo, tam cum Polonia et Italia, quam praecipue, cum Imperio Ottomanico, per vias, punctis rubris heic expressas, instituendorum: et Scripturae, huc spectanti, clarius lumen praebens.*

Notandum: pauca illas lineolas nigras (- - -) denotare Aggeres, aquam impediennes".

A térkép kéziratos, színezett, 50x74 cm; 1699. (Szerző és időmegjelölés nélkül.)

Lelőhelye: Bécs; Staatsarchiv, Kartensammlung HRK 1701 BLG Juli/42. Relation 10. melléklete.

A térkép jelentősége

A Csillagászati napló, valamint a Térképes napló jól illusztrálja, milyen sok megbízható adat állt Müller rendelkezésére akkor, amikor Marsiglinek a kereskedelemről szóló tanulmányához a térképet megrajzolta. A helyszínen szerzett ismeretei képessé tették arra, hogy mind kultúrtörténeti, mind pedig térképtörténeti szempontból maradandót alkosson.

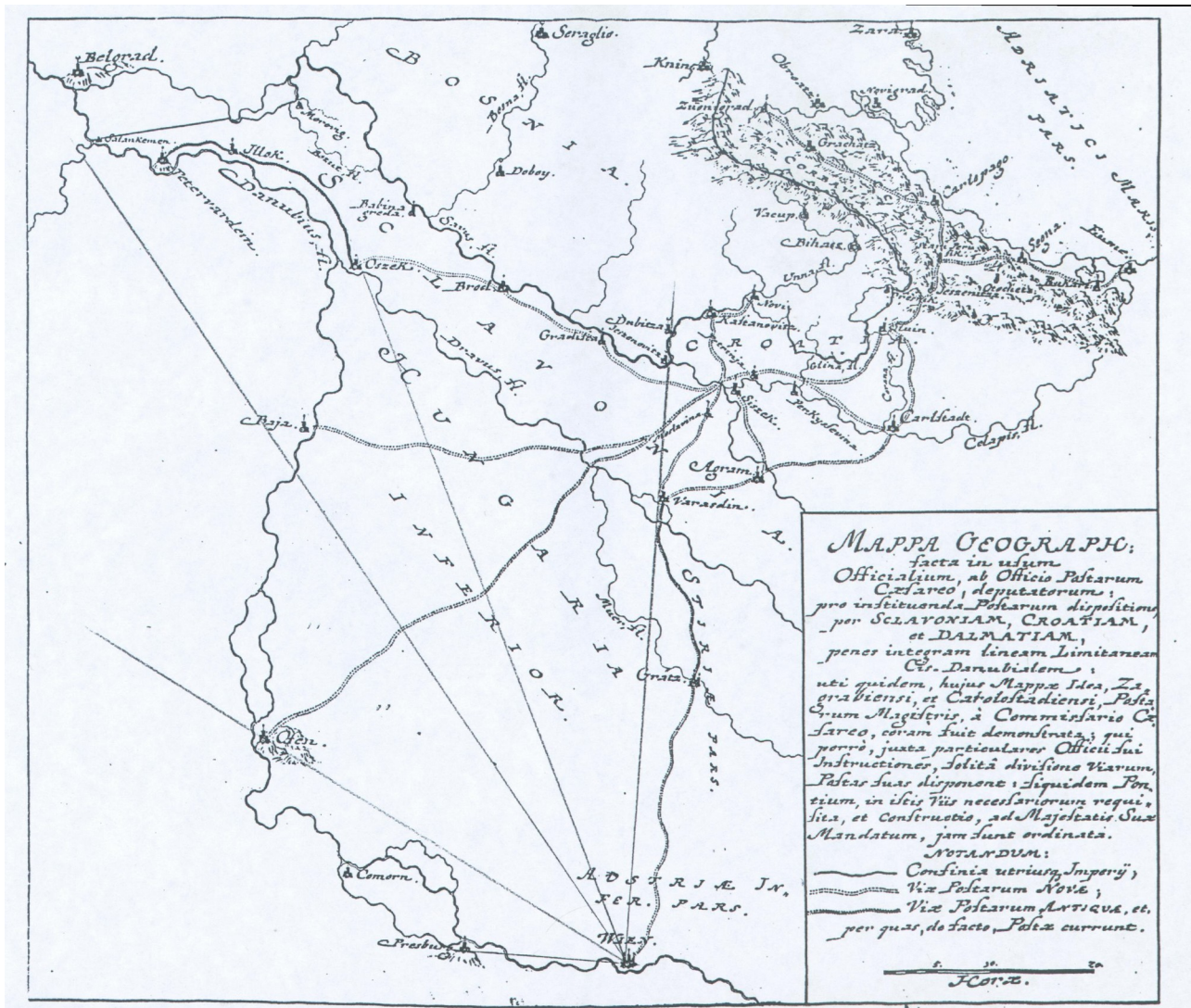
Különösen a hidrográfiai területén tartalmazznak térképei sok újdonságot. A Duna ábrázolásáról már szóltunk. Hasonló gonddal rajzolta meg folyóinknak azon szakaszait is, amelyek a két birodalmat választották el egymástól. Az említett 39 (41) szekciós határtérkép feliratában Müller kiemeli, hogy *a Maros, a Tisza, a Száva és az Unna folyók medervonalát, ahol azok a két birodalom között határt képeztek, iránytű segítségével ellenőrizték*. Ezek a munkák az első módszeres, műszeres folyófelméréseknek tekinthetők a Kárpát-medencében.

Megjegyzendő: A néhány fekete vonalka árvízvédelmi töltéseket jelöl.

A térkép öt szempontból is egyedülálló történeti érték:

1. Először vázolja fel Magyarország lehetséges kereskedelmi útvonalait, kapcsolatait.
2. A világ legkorábbi tematikus kereskedelmi térképe.
3. Rajta található a Dunakanyarnak és egyáltalán a Duna magyarországi szakaszának legkorábbi helyesen ábrázolt és pontosan datálható Marsigli-Müller-i megjelenítését.
4. Első olyan térképünk, amely Magyarország területén árvízvédelmi töltéseket jelöl.

5. Szakítva a Bécs-központú szemlélettel, a Magyar Királyság fővárosát, Budát, és egy dél-magyarországi kereskedő várost, Baját tette meg az

ország kereskedelmi központjainá.

A térkép felirata magyarul: *Geográfiai térkép, amelyet a Budáról és Bajáról, mint kiindulási pontokból mind Lengyelország és Itália, mind pedig Törökország irányában létesítendő, piros vonalakkal jelölt kereskedelmi utak fölvázolásával készítettünk annak érdekében, hogy az ide vonatkozó írásunkat áttekinthetőbbé tegyük.*

Megjegyzendő: A néhány fekete vonalka árvédelmi töltéseket jelöl.

Magyarország első postatérképe⁵⁹

A hírvivők, postajáratok számára rajzolt térkép, amely szegről-végről illeszkedik abba a programba, amelynek keretében a kereskedelemről szóló tanulmány és térkép megszületett. 1700 tavaszán a Délvidéken tartózkodó Marsigli, a fentihez hasonló feladatot kapott. Ezúttal arra kellett koncepciót kidolgoznia, hogy miként lehetne az újonnan felszabadított szlavóniai és horvátországi területeken, a határok mentén a postai összeköttetést kiépíteni. Marsigli, mielőtt elgondolását Bécsbe megküldte volna, egyeztetette azt a délvidéki postamesterekkel. Elképzelését Müllerrel térképen is illusztráltatta,

⁵⁹ Geográfiai térkép, melyet a Postaügyi Császári Hivatal által kinevezett hivatalnokok használatára, a posták felállítására meghozandó rendelkezések szolgálatában készítettünk. Bécs ÖStA KA HKR.. BLG 1701. July/42. Relatio 21.

amit egy rövidebb tanulmány kíséretében küldött meg Bécsbe. Ez a térkép – ismereteink szerint – Magyarország első postatérképe, amely a Dunától nyugatra eső országrészt ábrázolja, feltüntetve rajta a Bécset Zágrábbal összekötő postavonalat is.

Bolognában, a Marsigli-Múzeumban őriznek egy olajfestményt, amely a karlóczai békeszerződést követő korszakos jelentőségű határtérképezésnek állít emléket: Sátra előtt a földön ül a török bizottság vezetője, elmélyülten mered az előtte kiterített térképre, fölötte két oldalt állnak a magabiztos osztrák császári tisztek – köztük L. F. Marsigli. Egy – valószínűleg a világon az első – olyan diplomáciai jelenet, amelynek főszereplője a térkép.

Luigi Ferdinando Marsiglinek az *Általános értekezés a kereskedelemről* című írása és az annak illusztrálására Johann Christoph Müller által rajzolt *Kereskedelmi térkép* hasonló figyelmet és megbecsülést érdemel. Jelentőségük messze túlnő országunk határain. A tanulmány szemlélete a 300 év múlva megvalósult jövőt vetítette előre, amikor az Európába integrálódó Kárpát-medence – keleti és déli szomszédainkkal – úton van, hogy egy közös gazdasági és kereskedelmi egységbe olvadjon. A tanulmány tömör és célirányos. A csatolt térkép tiszta, áttekinthető és informatív. Két zseniális tudós munkájának gyümölcsei. Azóta sem született olyan munka, amely a Kárpát-medence és a Földközi-tenger térségének gazdasági adottságait és kereskedelmi lehetőségeit, valamint Európa kereskedő nagyhatalmainak érdekeit szem előtt tartva dolgozott volna ki koncepciót a békében kiépíthető, a térségben élő népek kereskedelmi és gazdasági kapcsolataira.

A kereskedelemről szóló tanulmány és térkép megszületése óta több, mint három évszázad év telt el, és világunk teljesen átrendeződött. A könyvünkben közölt dokumentumok tanulsága ennek ellenére még ma is érvényes: a hatalmi érdekek határokat és korlátokat húznak a népek közé, de jövőt építeni csak úgy lehet, ha ezeket a határokat a kölcsönös gazdasági előnyökre építő kereskedés számára a barátság és megbékélés jegyében megnyitjuk, országaink kapuit szélesre tárjuk.

APPENDIX I.

In Nomine Sanctissimae, et Individuae Trinitatis

Notum Sit Universis, et Singulis, quorum interest, aut quomodocunque interesse potest. Quemadmodum in Sacro pacis foedere inter Seren. Potent.^{um} Principem, ac Dnum, Leopoldum I.^{um} Romanorum Imperatorem, Semper augustum [complea titl.] ex una, et Seren.^{um} ac Potent.^{um} Principem et Dnum Mustapha Han [...] Ottomanorum Imperatorem ex altera parte, Carlovitzii Sancitae, inter alias conditiones decretum fuit, ut ad plenariam tantae pacis executionem deputati utriusque Commissarii conventos inter ambo Imperia limites reipsa statuunt, atque determinent: assistente auxilio Divino a delegatis ad id Commissariis, nominatim quidem Caesa. ^a ex parte Ludovico Ferdinando Comite Marsigli (titl). Ex parte autem Sultani Ibrahim Effendi, Capigi Bassi et permutatis ab initio, atque alteri ab altero traditis Plenipotentiae suae, Tabulis, Decreti illius executionum nunc tandem rite esse factam, praedictosque limites, Salvo quidem unico tractu Novensi, qui in controversia adhuc est, ab Aulis tamen componenda; legitime esse statutos, atque determinatos.

Illorum igitur limitum praesens conficere Instrumentum Universale, eosque sic ultima confirmatione corroborare, Nos praenominati ambo Commissarii volumus, eum plane servaturi Ordinem, quod in ipsa limitum constitutione usi fuimus.

Atque ut clarius cuncta pateant, et, quae alias in tam vasto limitum tractu facile obrepere potest, confusio omnis evitetur, naturali distinctione fluminis Danubii eos dividere e re visum est; ita ut pars citerior respectu loci Congressus Carlovitzii (Cis-Danubiales, ulterior Trans-Danubiales imposterum nominentur, utrique deinde iterum in minores partes subdividendi.

Limites Cis-Danubiales.

Pars 1.ma

Linea Ducatus Sirmiensis Sclavoniae partis.

Factum igitur fuit in Nomine Dei limitum initium in Ducatu Sirmiensi ad ripam Danubii, quae est e regione ripae Tibisci fluvii, ibidem in Danubium se exonerantis, seu potius e regione confluentium anguli ripae Titelianae appositi, exigente ita artic.^o 4.to Instrumenti pacis, loco scilicet, decem circiter perticas Belgradum versus a Salankamen dissito; ibidemque cumulus primus (Unka vocare solent incolae) et major, et artificiosior reliquis, et maximam partem ex lapidibus, primum quippe confinii Signum est erectus;

Dehinc ad Summitatem usque montis alii quatuor, et ab ea Summitate, recta versus Moravitzium linea continuando, usque ad Savum fluvium 208. cumuli sunt positi, in locis, atque territoriis, quae sequens descriptio exhibet:

In pagorum olim Grabovza, Kiirzadin, Inghie, Schulantintza, et Topoli districtibus, indeque penes desertam quandam ecclesiam in territorio Jankovza Sitam, et parti Caes.^{ae} appertinentem in vineis Schatrinza ad Kukias, penes territorium Irick, Ciunduna, et in distictu Viscianovza, non procul a via Mitrovitzium tendente, et tandem in ipsa Savi ripa.

Porro fluminis Savi flexum circumeundo, in loco Hisir Chians antiquitus nominato, utpote priori cumulo in eadem linea recta opposito binae ingentes arbores incisione sunt notatae, et non procul inde penes Sylva tres cumuli penes viam quatuor: in aperto quodam loco unus quem alii duo in aperto campo sequuntur, penes arundinetum unus, aliusque iterum e regione prioris. In medio aperti cuiusdam campi unus, quem rursus, duo alii, et hos unus penes quercum positus, sequunt. Dehinc binae ingentes arbores characteribus notatae limites indicant. In loco aperto cumulus unus. Alius quadrantis horae spatio a priori distans, in nemore Moravizio arci proximo. Alii iterum duo in

aperto quodam loco. In districtu veteris pagi Lachinzaunus, et in Filetinza limitibus duo; in territorio Scharkodin, et Pogotova tres; non procul item Moravizio ad Sylvam unus. Denique in ripa amnis Bossut e regione Arcis Moravizii, ultimus aliisque major cumulus est erectus; ita ut a ripa Savi fluvij usque ad amnem Bossut 29. cumuli sint perfecti.

Hinc autem ipse amnis Bossut ad eum usque locum, ubi antiquo suo alveo in Savum fluvium se exonerat, confinium facere in supra dicto pacis Instrumento conventus, limitesque Sirmy hucusque tam naturalibus, quam artificialibus Signis taliter sunt determinati.

Quid quid igitur est ad dexteram, respectu a primo cumulo infra Salankemen posito venientis, ad Aug.^{mi} Romanorum, Quid quid vero ad Sinistram, ad Ottomanorum Imperatoris ditionem pertinet.

Pars 2.da

Linea Savensis inter Regna Sclavoniae, et Bosniae.

Quemadmodum prescriptum est in Articulo 5.to Instrumenti pacis, ut ab ostio amnis Bossut in Savum effluentis, usque item in Savum elabentis Unnae fluvij ostium Savi altera quidem pars ipse Savae fluvius partem limitum naturalem constituat; ita haud necessarium fuit, Signis artificialibus istum limitum tractum determinare.

Ripa igitur ascendenti dextera eique proxime adjacentia territoria Regni Sclavoniae, Possegatzacestas in Potent.^{mi} Romanorum Imperatoris: ripa autem Sinistra, eique item adjacentia territoria Regni Bosniae, Zornicks, in Ottomanorum Imperatoris possessione manent.

Insulae vero quae in hoc Tractu Savi reperiuntur, ipseque adeo fluvius Savus, tum ad navigationem ultro citroque, tum ad alias comoditates utriusque partis Subditis communes sunt.

Specificatio

Insularum in praedicto Savi Tractu reperiendarum

Prima Insula Razka, a praedicto amnis Bossut confluxu, Sursum eundo, quatuor horis ditans, Savique ripae Bosnensi propior.

2.da Kopan nominata, 12 horis a priori distans, eidemque Savi ripae propior.

3.^{tia}. Rastoviza ripae Savi Caes-ae vicina.

4.ta. E regione Brood, ripae Bosnensi vicinior.

Haec Insula Brodensis, cum, Sicuti reliquae, utique parti comunis esse deprehenderetur; ideo Superstructa ei duo Valla, et domus amore pacis solo sunt aequata, milites vero Caesarei, et omnis alius apparatus bellicus ex eo deducti.

Dehinc usque ad Jessenoviz, quamvis aliam adhuc existere Insulam, non sit deprehensum, casu tamen, quo aliqua, vel plures deprehenderentur; illae, uti reliquae, omnes communes sunt.

Pars 3.^{tia}

Linea Unnensis inter Croatiam Cis-Montanam, Savensem; et Bosniam.

Pars ista limitum incipit a ripa citeriori, Sive ascendenti Sinistra fluminis Unnae, ubi in Savum fluvium se exonerat, penes Palankam Jessenoviz; quamvis enim ante huius Palankae portam exiqua quaedam insula existat, quae vigore Art. 5.^{ti} sub Imperio Romano manere deberet; quoniam tamen ob diversas aquae mutationes variae de illa insula ortae sunt controversiae tandem Mstas Sua Caes.^a considerando incolarum istius palankae commoditate, praedictam insulam ipsis amore pacis pro libero navium appulsu, transitu, et quiete utriusque partis concessit.

Fluvij istius Unnae praedicta ripa Sinistra usque ad terminum hactenus nondum decisum, Sed ab aulis determinandum, juxta art. 5. tum limites naturales facit, ita, ut eousque totus Unnae fluvius

cum suis Insulis in Romanorum Imperatoris „omnis autem terra Bosnensis in Sultani, potestate manent. Unde non modo Palanka Jessenovitz, Dubiza, et Doboy, sed etiam tres illae turres, una Slabin dicta, quae ultimis temporibus Semper fuit vacua et deserta; altera Dirnova? , maxima partem destructa” et Tertia Sofu, quae inter has tres Sola praesidio hactenus fuit munita, et qua excepta proes duas haud licitum est restaurare, multo minus praesidiis munire, Ottomannorum possessioni sunt restituae.

Novi autem Vetus cum suo territorio a Caes.o praesidio tamdiu possidebitur, usque dum controversiae propter istum tractum exortae erunt compositae.

Causa

Propter quam Tractus Novensis indeterminatus hactenus relictus est.

Quum ex parte Fulgid.^{mae} Portae praetensio fuerit facta tam demolitionis fortalitii Neo-Novii, quam ipsius territorii, ex parte Croatiae siti, et durante ultimo bello a militia Caes. extracti, semperque hactenus conservati, atque possessi..., in SS. Capitulationibus tamen, neque ut destrueretur, neque ipsius territorium ut restituatur, expressum sit, hinc praetensioni isti, utpote pacis fundamento: possideate uti possidetis, aliisque rationibus pacis Capitulationibus fundatis, et a Commissario Caesareo tam scripto, quam oretenus Turcico probatis, contrariae ab eodem Caes.o Commissario est repugnatum, protestante simul si forte unum aut aliud verbum controversias has Novenses tangens in Instrumento turcico reperiretur, quod pro invalido fit habendum; si quidem in hoc negotio aularum Sententia est expectanda.

Controversiae istae, quando erunt compositae, Nos ambo Commissarii convenimus, ut, primaque ab utraque Parte sub legati erunt ad distinguendum limitibus etiam illum tractum Novensem, uterque Scriptum sibi invicem dare debeant Instrumentum particulare executionis ejus; idque penes nostrum hoc Universale Instrumentum inter utriusque Imperii Archiva asservetur, ea cum legalitate, ac si de verbo ad verbum huic Instrumento Universali esset insertum.

Pars Quarta

Linea Partis Croatiae Cismontane, seu Savensis, a Monte Klepala usque ad Confluentes Glinae, et Glinizae fluviorum.

Tractu igitur Neo-Novensi ob dictas controversias vacuo relicto, reliquorum territoriorum confinia sunt statuta; et incipiendo a monte Klepala ubi juxta expertorum incolarum assertum Gosdansky Caes.ae et Busim Ottomannicae Arcium territoria conveniunt, cumuli positi sunt locis Sequentibus:

In medio praedicti montis Klepala.

Hinc in via.

Abhinc in monte Radovich in loco in loco Corna Jamniza, ad dexteram viae.

Prope angustum transitum ad sinistram viae penes betulas.

In terra Radovich, medioque Vallis Dabrina super antiqua via.

Ad sinistram apicis praefati montis Radovich.

In eodem monte Radovich ad dexteram viae ad cuius sinistram Dabrina fluvius praeterfluit.

In vertice montis Radovich ad sinistram viae.

In vertice noti montis Jamnick.

Ad sinistram praefati montis Jamnick, penes notum Stagnum Ergiavecz.

In vertice montis Duorza, inter duos rivus Cere, et Lubinae, et pariter inter duas vias.

In loco Jelova Gora ad dexteram viae.

In loco Metle e regione praesii Busim ad Sinistram viae.

Ad dexteram in concursu Viarum arcium Busim, et Gosdansky in Bukov Klanza.
In vertice montis Nicolina Klanaz inter duas vias.
In via Nicolina Kossa dicta, descendens in fluvium Rudastiza.
Prope Vallem Nicolina Kosta.
In Valle Radastiza ascendendo, penes fontes grabovza ad sinistram viae.
In loco Radachka Ravaiza ad dexteram viae.
In loco Stara Strasbendza ad sinistram viae.
In confiniis Gunlik et Stara Strasbeniza ad sinistram viae.
In Gunevza Golle ad dexteram viae.
In monte Radonicha Glaviza, cuius ad dexteram Jassenovpotok, ad sinistram autem Bubigapotok seu rivulus.
In eodem monte inter eosdem rivulos.
Ad dexteram eiusdem montis in Superficie.
Penes Vallem verh platina ad sinistram viae Verslovpotok dictam.
In loco Regiebovza, aut alio nomine Ruiska, circa magnum arborem cumulus pariter magnus, vicinaeque arbores resectae sunt.
In Gerleviz monte circa praegrandem quercum, ubi arbores sunt notatae.
Circa arborem Sorbi incolis Oskorus dictam.
Abhinc, Brestova, et Binick rivuli faciunt confinia, et erectus est penes silvam cumulus.
In nominata arce Boinick super Semidiruta turri.
E regione eiusdem destructae arcis in valle Hurianstiza.
In monte Kolun circa quercum.
In proximo loco ad dexteram viae.
Penes rivulum Grabovza ad dexteram quoque viae.
In monte Chehaja Kossa a dextris.
In eodem monte a sinistris.
In eodem monte a sinistris, ubi quercus grandis cruce signata est.
Ad confluentes Zemeridza, et Bakola rivorum in ripa ulteriori.
Ad rivulum Ioanis ad viae Sinistram.
In monte Joanis Kossa.
Penes rivulum Sayn, qui rivus dehinc usque ad suos fontes pro confinibus est.
Penes rivulum e regione sepulchri Sayn.
Penes Sepuchrum Sayn.
In monte Dabrina ad dexteram viae.
In monte Krivaja, ad Sinistram viae Lumbardenik nominatae.
In eodem monte ad Sinistram viae.
In declivitate ad rivulum tendente.
In infima declivitate.
In loco Sasin Kossa ad scaturiginem rivuli Bukov nomine.
In eodem monte Sasin penes eundem rivulum Bukov.
Hinc dictus rivulus, Bukov usque ad Glinizam fluvium, et inde porro Gliniza fluvius usque ad suum confluxum cum Glina fluvio confinia faciunt.
Denique in ipso praedictorum fluviorum Gliniza, et Glinae confluentium angulo ulteriori.
Et cum hoc cumulo pars ista a limitum artificialis desinit.

Linea confluxu Gliniza, et Glinae fluviorum usque ad Coranam fluvium

A praedicto Cumulo conventum est, ut Glina fluvius confinia faciat usque ad locum eum, in

quo fluviolus Rabina a Sinistris veniens contra fluvium Glinam Sursum eunti in eundem fluvium Glinam se effundit. Unde in ipso huius confluxus angulo denuo cumulus est erectus, a quo cumulo ipse fluviolus Rabina ad originem usque Suam naturales limites praebet.

Hinc vero ad distinguendum territorium arcis Caes. ae Szluin a territorio Arcis Ottomannicae Tersaz, positi sunt cumuli sequentes:

Penes praeditum Originem fluvioli Rabina super monte.

In Cetinovo bilo, sive monte Cetin, in via circa quercum.

Ad dexteram montis Cetinovobilo, in loco Kabillovo Razboiste vocato.

Trajecto fluviolo Grabovza ad dexteram eius partem, penes montem in ripa.

Inde descendendo penes dictum fluvium Grabovza.

Trajecto iterum fluvo Grabovza super monte Cetin ad originem fluvii Kirladosa circa quercum.

Ad Kirlandusa fluviolum.

Supra verticem Collis Gnovinza Sellische dicti circa quercum.

Super eodem Colle gnoiniza Sellische.

Super eodem Gnoiniza Sellische circa quercum.

Descendendo ad Coranam Fluvium, penes eiusdem, et Gnoinizae rivuli confluxum.

Et hoc modo praenominatarum Arcium Szluin, et Tersaz territoria in citeriori parte Coranae fluvii Sunt definita.

A Corana Fluvio usque ad Jessera Lacum

Hinc postmodum contra Coranae fluxum ascendendo ipse idem fluvius partem limitum constituit, videlicet

usque ad Cumulum, qui est erectus in ulteriori ripa Coranae fluvii, e regione parvae alicuius Insulae inter Sclop-Brod, et Strulizki Brod.

Cum enim Commissariis, limites ulterius continuare volentibus, magnae illae controversiae propter destructas arces Dresnick, Hurian, Boricovoz, et turrim lapaz diuturnum afferrent impedimentum, ita, ut, eum perculum apparuerit, quod idcirco se ab invicem separare vellent, a confinariis Suppliciter rogati fuerint ut ad componendas has conthroversias medium aliquid terminum invenierent; denique Reversalibus Separatis et invicem commutato Instrumento Cis-Danubiali iterum restitutio conventum fuit, ut praedictae Arces, et turris Ottomannicae ditioni ea conditione tradantur, ut circum eas domus, et pagi extrui, agriculturae libere exerceri possit; ipsae vero arces, uti de facto sunt, ita imposterum Semper destructae, atque desertae maneant.

Et hoc modo per medium regionis inter Szluin, et Tersaz interjacentis continuati sunt limites, et Sequentes erecti cumuli.

In Sylva penes Coranam fluvium sita inter duas paludes circa ingentem quercum.

In citeriori parte rivi, Hurianstiza in fundo Radovanova Kossa circa ulmum?.

Sub monte in citeriori parte rivuli Priviliza ad finem nemoris Hurianensis circa praealta quandem quercum.

In via Szluinensi inter signatam fagum, et quercum, circa positum ibi truncum quercinum.

In altitudine quadam Hurian versus respiciente circum albam fagum, et ingentem quercum.

Ante montem Maswina inter Breszovopolie, et Hunrianstiza originem circa betulam, qui cumulus e terra, et lapidibus erectus est.

Inferius ad montem Maswina circa praegrandem quercum.

Inter duas Scrobes Circum parvulam quercum.

In Rudenizkopolie circa quercum.

In loco verh Rudenizkopolie penes viam circa quandripidam quercum.

In eodem Rudenizkopolie circa quercum.
In eodem Rudenizkopolie circa quercum.
In verh Rudenizkopolie circa bifidam quercum.
Inter Plisniza montem, et Rudenizkopolie campum circa quercum.
Infra Plisniza montem Supra viam;
In Summitate montis Plisniza circa quercum.
Sub praefato monte Plisniza in loco delli Bassin Razbrii.
In Campo Rakovizensi penes viam Lumbardenik.
Trajecto rivulo in ripa altiori circa trunculum betulae.
Prope fluvium Rakoviza nuncupatum circa trunculum.
A quo cumulo usque ad Sequentem proximum ipse fluviolus Rakoviza ad medium quadrantem usque horae pro confinibus est.
Penes viam in planitie circa quercum.
Supra originem fontis Grabovza in monticulo circa quercum.
Infra collem supra Grabovza circa quercum.
Inter montem, et originem Grabovzae circa palum.
Prope Sartsasvol circa truncum betularum.
Penes antiquam viam ad Sinistram partem intra valles circa bifrondem quercum.
Versus montem Runiaviza.
Sub eodem monte Runiaviza.
Prope Melinarski Brod in Summitate ripae citerioris Coranae fluvii, infra viam penes Sylvam circa quercum.
Et hic iterum dictus modo Corana fluvius ipse limites naturales facere incipit, et sic eos continuat usque ad Iessera, unde oritur, qui locus etiam cumulo infra describendo est insignitus.

Adeo tota ita pars Croatiae Cismontanae hoc modo sit absoluto suisque limitibus distincta.

Pars 5.ta

Linea Croatiae Montanae.

A Jessera Lacu usque ad extremitatem montis Popistak

Ad distinguenda territoria Arcium Caesarearum Udwinia, et Graschaz a territorys arcium Turcicarum Bihaz, et Ostrovz, nec non Provincia Szerp, cumuli sunt erecti Sequenti Ordine:
In monte Puglia dolo, parte videlicet pagorum Plessiviza, Na Jesserskoput in Summitate, ex qua lacus Jessera in conspectum cadit.
Na Kopinita Kossa, na Schellieva put inter duas Summitates
Vranseverh na verh Plessiviza sub praecipiti aliqua summitate, quae est ad dexteram, erectus circa quercum.
In medio viae Tarkaschiz.
Super monte verh Kuk dicto.
In monte Vissoka Lonqua.
In via Lumbardenik montis Massin; in aperto quodam campo Dugopolina dicto.
Super monte Gradovita Kossa, alias Veliki Lisaz dicto.
In monte Zemernizza penes Bunнар.
In iisdem montibus Dabaristiza.
In Summitate montis Kupiruha dicti.
In cacumine rupis caltissimae Strasbeniza; unde prospectus in provinciam Szerp patet.
In Summitate Popina Klanaz, ad dexteram viae circa magnam arborem.

In calco vertice inferiori montium Popistak.

Hinc ipsa juga Popistak limite continuant, remanentibus ad dexteram Valle Korito, et Popinskopolie.

Postea denuo positus est cumulus in fastigio eiusdem montis Popistak.

Et tandem in rupe montis Raona Popistak.

Linea Croatiae Transmontanae, seu Maritimae.

Porro continuati sunt cumuli:

Ad pedem montis in angustiis Vilin dictis, ad sinistram viae.

In monte Gerni verh, sive Runiava Ilaviza.

In Campo Zuinopolie.

In Valle Zuinak.

In monte Kitta Berdo.

In Valle Metuliavi dolaz.

In Campo Bila Berda.

In Campo Hottansko bilo.

In Campo Hoton.

Et denique ultimus, et reliquis eminentior supra monte Debelo berdo, in eiusdem Summitate Medwidia Glaviza dicta.

Cum enim jam in viciniam Arcis Knin in Croatia sitae, et a Venetis de praesenti possessae, deventum esset; locus iste ex plenario consensu et iudicio Commissariorum, Caesarei, amborum Ottomannicorum, et a Republica Veneta Deputati unius, aliorumque tunc praesentium primatum, Seniorum, et militum, ipsum esse punctum illud, in quo tria confinia concurrant, declaratus, ac decretus, ibidemque magnus in cacumine cumulus ex lapidibus, ipsis Connissariis propriis manibus fundamenta jacentibus, erectus est; unius rei etiam peculiare confecimus Instrumentum, idemque alter alteri, Suo quique Idiomate, traddimus.

Quaecunque denique loca Bosniae evacuanda, et Vallum e regione Brod destruendum, almae pacis Instrumentum exigebat, rite sunt evacuata, Vallumque Brodense destructum,

Excepta Arce Veteris Novi, eiusque territorio, quod, uti supra cautum est, in Romanorum Imperatoris potestate manebit tamdiu, donec cotroversiae istae ab Aulis erunt compositae.

Statutis igitur hoc modo limitibus inter Slavoniam et Croatiam, sub Imperio Caesaris existentiae Regna, et Bosniam Excels. Portae Subjectam, Salvo Tractu Novensi, Nos ambo Commissarii denuo affirmamus, quod quidquid est ad dexteram limitum descriptorum a Salankamen venientis, sit, et maneat in Romanorum Imperatoris, quidquid vero ad Sinistram, in Turcarum Sultani potestate.

Limites Trans-Danubiales

Pars I.^{ma}

Limites Mediati a Podoliae Confinio usque ad extremum Wallachiae confinium.

Cum in almae pacis Instrumenti Artic. 1.mo expressis verbis perscriptum sit, ut Transylvania Romanorum Imperatori Subjecta, a Podoliae confinio usque ad wxtermum Vwallachiae confinium suis montibus, qui antiqui fuerunt limites ante ultimum bellum, a Moldaviae, et Wallachia, sub Ottomannica protectione existentibus provinciis, Separetur; iidem autem limites mediati inter ambo Imperia partis utriusque incolis fatis noti, extra omnem Semper

controversiam fuerint; et in Instrumento pacis per antiquos limites prout Mjtas Sua Caes.a eos tempore Subscriptorum pacis Tractatum in actuali libera possessione habuit, satis expresse fuit determinati atque stabilit; Porta denique Fulgid.ma id desiderverit: hinc ob easdem rationes altelata Mtte Sua Caes.a in hoc annuente, praedictorum limitum individualis revisio atque determinatio hac viae omissa fuit, ipsi autem memorati antiqui limitem ac si de loco ad locum descripti et Instrumento huic Universali eo modo, uti de facto sunt, essent inserti, hisce confirmantur.

Pars 2.da

Ab extremo Wallachiae Confinio usque ad Marusium fluvium

Quemadmodum porro vigore Artic. 2.di. provincia Arci Temesvariensi Subjecta in Excelsi Impery Ottomannici possessione manere debet: ita ad rite separandam ab hac provincia Temeswariensi Transylvaniam soliti cumuli maximam quidem partem jam erecti; paucissimi, quos tempestatum incommoditates, rigida hyems, et altae nimis nives erigi non permittebant, proximo fere, volente Deo, per certos a Nobis Sublegandos, nostraque ponendi limites facultate muniendos, erigendi adhuc sunt.

Hi posteriores, vigore Scripti particularis, internos conventi, locis erigendi sunt sequentibus: Super monte Wurbur Murarul, ubi utriusque Imperii limites mediati cum immediatis concurrunt, e ubi est extremum Wallachiae confinium cum Transylvania et Baqnatu Temiswariensi.

Inde recto itinere Marusium versus pergendo:

Facsa Murarul monte.

Wurbur Gieul m.

Wurbur Branul m.

Gora Laposnick. M.

Wurbur Brislub Temisanul. M.

Kapul Kostura piatra.

Wurbur Pissinaga m.

Wurbur Murganul. M.

Wurbur Lullaja. M.

Sequuntur Cumuli de facto jam erecti:

Kapul Bucurnilor. M.

In Apice primo montis Jadrenergize cumulus ex lapidibus.

Super eodem monte.

In eiusdem montis descensu, a praecedente quadraginta circiter passibus distans.

Ad radicem eiusdem montis, Similiter fere a priori distans.

In eadem Valle.

In angulo confluxus Margae Margensis, et Margae Ottaczkekensis rivorum.

Et ab hoc cumulo ipse rivus Marga usque ad Suum influxum in Pistram fluvium, quod est unius circiter horae spatium, naturale confinium facit:

Inde continuant cumuli:

Ad radicem montis Kosta mare, e regione influentis in Pistram fluvium Margae Fluvii.

Super ipso eodem monte Kostamare, penes eminentiam quandam altior.

Super monte Oborsia Sternizori.

Super monte Wurbur Maguri.

Super Wurbur Losnizori m.

Super Jalul Kalugierilor penes viam circa parvam pagum.
In la Capucig dicta altitudine.
Super Smida Lumgrasina m.
Super Pojana Alunulor m.
Super Oborsia Cerni m.
Super Gicsora Miklansului monte circa juvenem quercum.
Super a Smida Ruski m.
In Kurmatura (sic) Ruski m.
In Kurmatura Ruski m.
In Summitate montis Cornu Ruski.
In Kurmatura Ruski.
In Smida m. circa fagum.
In pojana Lotrilor m.
In Kapul Jazulilor m.
Intra Jazuri m.

In Kapul Inlului Cerni m.
In Pojana Zalatrucului m. circa betulam.
In Kostaska m. circa fagum.
In Zlotronia m.
In Pojana Frazinolui m.
Super monte Irregerului.
In Facsa Kremeni m.
In Wurbur Mutului m. supra pagum Laussus, in ditione Caes.a
In Facsa Valle lunga, Super dorso praedicti montis.
Super Hodarul Maldiest m.
Super Jalul Serzului m.
In Jalul Krivini.
In Grunjulupului
In Jalul Magurescsi penes viam regiam.
In Jalul Slabatzka m.
In Wurbur Siursului m.
In Magurg Slabatzka m.
In Facsa taniaska m.
In Facsa hodarului m.
In Facsa Getseri m. in Sylva.
In Facsa Holgeleor m. in Szlva.
In kallia Dobri in Sylva.
In Facsa Grunului mare in Sylva.
In tre Dengi Super colliculae.
In Facsa Hegroului.
In Wurbur Dermocksi.
In Komora pred hodarul mare.
In Jalul Juniestilor.
In Zeaka monte.
In Oloinizel.
Ad radicem montis trans rivum Vallia Oloiniz.
In eadem Valle parum a priori distans.

Ultimus Cumulus in ripa Marusy fluvii citeriori et in Specie Super rupe Philipe dicta, et inde cum simul eo limites artificiales fuerint absoluti exceptis illis decem cumulis supra recensitis reliquis omnibus multo major, et maxima partem lapidibus constans.

Pars 3.^{tia}.

A Rupe Philipe usque ad Confluentes Danubii, et Tibisci fluviorum.

A rupe Philipe porro descendendo, naturalibus limitibus, ripis nempe Marusy fluyi citerioribus in pacis Instrumento ita dictis, seu descendenti sinistris, usque ad Tibiscum Fluvium, et inde ripis item citerioribus eius fluminis Tibisci, usque ad Danubium fluvium Regione, Caesareae a Banatu Temiesvariensi Separantur.

Quidquid igitur est ad dexteram veniendo a Podoliae confinio usque ad montem Murarul, limitum nempe mediatorum, Potent.mo Romanorum Imperatori Subjectum; quidquid ad Sinistram, sub Ottomannicaq protectione manet. Quid quid vero a Murarul monte usque ad confluentos Danubii, et Tibisci fluviorum, praedictorum quippe limitum Artificialium, et Naturalium ad dexteram eperitur, in praefati Potent.mi Romanorum Imperatoris, quod ad Sinistram; in Sultani potestate relinquitur.

Quemadmodum tandem constituta intra Banatum Temswariensem loca, in pacis Instrumento tam nominata, quam sub generali illa clausula: qualiscunque alius similis locus reperiatur: comprehesa, sunt demolienda, Regioque Temeswariensis omnino ab armis Caesareis libera relinquenda: ita demolitiones eae statutis limitibus ex parte quidem jam sunt factae; quae autem adhuc restant, uti defacto continuantur, sic eas sine ulla mora continuatum iri, Commissarius Caesareus promittit, et proximis Commandantibus, ut , quamprimum fier potest, id exequantur; notificavit.

Sic igitur absoluto per Dei gratiam hoc limitum negotio, Nos ambo Commissarii ab invicem discessuri, Universale hoc Instrumentum, restitutis ab altero alteri particularibus, Sirmiensi, Croatico-Bosnensi, et Trans-Danubialium limitum Instrumentis, prius conficere voluimus. Id, quod proprio uterque idiomate conscriptum, propriis Sigillis, et Nominum Subscriptionibus corroborantes, alter alteri tradidimus. In Castris ad Pistrum 5 ta Martii 1701.⁶⁰

L: S:

Lud: Ferd: Comes Marsigli.

⁶⁰ BUB Mss. di Marsigli Vol. 69. (G 37– G46)

Appendix II.

Lib. I.

Notitiae geographicae originales, circa lineam limitaneam cisdanubialem, sive diaria, itinere limitaneo cisdanubiali, collecta, primis ac originalibus suis schedis expressa, ac in iii. libros, digesta.

Lib. I.

4. Situatio urbis antiquae et destructae, Salankemen, in diversis locis visa.
5. Itinerarium a Bucovar, ad Mitrovitz, cerussa delineatum.
6. Itinerarium a Jaska, usque Morovig.
7. Omnia diaria, a Salankemen, usque Morovig.
8. Bossut amnis a Morovig, usque ad suum influxum in Savum, secundum suos flexus, observatus.
9. Diaria omnia itineris, a Morovig usque Gradisca.
10. Descriptio regionis, inter Gradisca, et Jeszenovitz, ad partem Savi fl. Sclavonicam Croaticam sitae. Sed ex relatione tantum.
11. Diaria a Gradisca, Dubizam usque.
12. Tractus Unnae fluminis, a Dubiza, usque Jeszenovitz; acu magnetica recognitus.

Lib. II.

10. Repraesentatio Palankae Jeszenovitz, Turcico more facta.
11. Diarium, a Dubitza, usque Kastanovitz.
12. Diarium, a Kastanovitz, usque Novi.
13. Diarium, a Novi, ad Basta fl. et per Quosdanzky, iterum ad Novi. Die 8. Junii; 1699. cum omnibus particularitatibus.
14. Descriptio Insularum Insigniorum, a Jeszenovitz, usque unam horam supra Novi.
15. Diaria omnia, a Novi, usque Sluin, in quibus specialissimae annotationes Limitum.
16. Folia tria, in quibus, regio inter Sluin, Carlstadt et Siszek.
17. Situatio Castramentationum duarum in Szerp.
18. Folia tria, in quibus regio, inter Bozvest, Bihacs, et Sluin.
19. Mappa Limitum Specialissima, in qua omnes cumuli, a Klepala monte, usque Confluentes, Glinae et Glnitzae fl. fl.
20. Regio inter Szluin, Tersatz, et Dresnik, foliis 4.
21. Omnes rivuli, confluentes in Glinam fl. a fontibus usque Gladusa.
22. Confluentes fluvii, in Savum inter Jeszenovitz et Sissek.
23. Confluentes cum Colapi fl., inter Siszek, et Carlstadt.
24. Confluentes in Coranam fl. inter Sluin, et Dresnik.
25. Confluentes in Glinam, a Gladusa usque Turn.
26. Diarium itineris, ex Sliun, Modorusam, septem foliis.
27. Diarium duo Limitum, inter Rabina et Corana fl. foliis 2.
28. Prospectus Montium Plessevitza, et lacus Jessera, foliis 3.
29. Circulus Montium, vallem Corenitza ambientium.
30. Diarium itineris per Lapatz, et Korenitza, Udvinam foliis 4.

31. Diarium, ex Udvena, in Mazinpolie; foliis, 3
32. Diarium, ex Mazinpolie, super montem Tsemernitza, in Castramentationem, ad fl. Zermania: in quo Belaisko polie Crakovo, et Confluentes in Unatz, fl. foliis, 5.
33. Delineatio reigonis et cacumine montis Popina visae. Foliis, 3.
34. Fluviorum Zetinae Unatz, Saanae, Origines.
35. Pauca delineatio, regionis inter Rama et Almisa.
36. Itinerarium, ex Popina monte, in Grackatz. Foliis, 2.
37. Itinerar[ium] in Blavna polie. Foliis, 3.
38. Ex triplici Confinio Prospectus circumjacentis regionis et Montium; et ipsius montis Tripl. Confinii, Summitas mensurata; item projectum Lineae Limitanae, circa Knin, foliis, 5.
39. Diaria Limitum, a Triplici Confinio usque montem Kupirovo, in Szerp prospicientem; in quibus specialissima cumulorum erectorum delineatio. Foliis 20.
40. Montium circa Unnatz, et Szerp, prospectus, et dicto monte Kupirovo. fol. 2.
41. Diarium reditus, ex Szerp, in Lapatz.
42. Regionis, circa Bihacs, delineatio.
43. Lim et Drin, fl. fl. origines.
44. Delineatio Originalis, fl. Coranae, inter Dresnik et Sluin. Foliis 3.
45. Diarium Itineris, a Dresnik, Bielastenam.
46. Diaria duo, Itinerum, a Bielastena, usque Novi, una pagella.
47. Unnae fl. delineatio Original. a Novi, usque Monasterii rudera. Foliis, 7.
48. Itinerarium, et Novi, Lubiam in Bosna.
49. Sana fluvius, a suis fontibus, ad Confluxum usque, in Unnam fl.
50. Vallis Zerina, Zerinskopoloie dictae, specialissima delineatio Originalis; foliis 5.
51. Itinerarium, ex Zerina, Sisium; item; ex Castanovitz, Carlostadium. Sed ex relatione.
52. Regio inter Zerina, et Unnam fl.
53. Diaria Limitum, inter Sluin et Tersatz in quibus, omnes Cumuli specialissime delineati, et descripti. fol. 2.
54. Profila passuum, Kuk, Farkasitz, Vrasever, Sellave, Lubardenik, Tsemernitza, et erectorum super iis cumulorum; fol. 7.
55. Montis Urlai, delineatio.
56. Annotationes circa loca inter Sluin, Carlstadt, et mare Hadrinaticum jacentia.

Lib. III.

11. Tractus Unnae fl., inter Novi et Kastanovitz. Foliis 4.
12. Capitaneatus Colapenses, inter Siszek et Carlostadt, cum omnibus interjacentibus locis et vigiliis.
13. Itinerarium, ex Kastanovitz, Siscium.
14. Notitiae quaedam Geographicae, circa Sisium. Foliis, 2.
15. Bosnae, Verbas, Plivae, et Sanae, fluviorum origines.
16. Nubatz, Lim, Essara, et Drin, fluvii.
17. Limites Carnioliae et Sclavoniae.
18. Prospectus circumjacentis regionis, ex monte Hrasdovitza.
19. Itinerarium, in montem Gariavitza, sive Claudium. fol. 2.
20. Itinerarium Zagrabicense. fol. 3.
21. Regio, inter Unnam fl. et montem Kozara.

22. De Capitaneatibus, et Knesiatibus, circa Unnam, fl. fol. 2.
23. Regio inter Savum, Unnam, et Sanam fluvior. fol. 2.
24. Sectiones fluviorum Colapis et Savi, penes Siszek.
25. Confluentes in fluvium Verbas.
26. Confluentes in Sanam et Unnam fl. fl. foliis 2.
27. De Territoriorum Koszara et Kastanovitz, Confinibus; item de Czerna Gora. fol. 2.
28. Regio circa Glinam, et Glinitzam fl. fl. fol. 4.
29. Itinerarium, ex Golubovatz, in Binik.
30. Topographia monticulorum circa Unnam fl. penes S. Catharinae aedem ligneam.
31. Regio, inter Zermania et Kerka, fl. fl.
32. Littoralia maris, inter Fiume et Segna.
33. Prospectus locorum, ex monte Jura Kovatz, penes S. Catharinae.
34. Itinerarium, Golubovatz, in montem Klepala, et reditus, per vallem Lubina. fol. 5.
35. Prospectus Regionis ex monte, qui est e regione Golubovatz. fol. 4.
36. Itinerarium, ex Jaicza, usque Knin.
37. Regio, Stariolak.
38. Itinerar[ium] ex Gradisca, versus Doboy, et inde versus Brod. fol. 2.
39. Catalogus distantiarum, aliquorum locorum, in Bosna.
40. Itinerarium a Brod, usque Illok, foliis, 4.

Sequuntur Diaria Transdanubialia

10. Itinerar[ium] ex Illok, usque Lippam. fol. 3.
11. Itinerar[ium] ex Lippa, Vilagosvarum, fol. 2.
12. Itinerar[ium] ex Lippa, Facsentum.
13. Regio, circa Facset, et Cortia.
14. Itinerar[ium] ex Facset, ad Philippe. fol. 2.
15. Itinerar[ium] ex Facset, ad Bistram fl.
16. Itinerar[ium] ex Bistra, Meadum, fol. 5.
17. Itinerar[ium] ex Media, Orsovam. fol. 4.
18. Diaria Limitum, a Monte Murarul, usque petram Philippe. fol. 33.
19. Notitiae fluminis Vardar, in Thracia.
20. Provinciarum Rama, Muscoplata, Livno, etc. notitiae. fol. 3.
21. Itinerar[ium] ex Caransebes, in fodinas, circa Caraszova.
22. Almas provincia.
23. Vallis Haczek.
24. Regio, inter Haczek, Deva, et Dobra.
25. Itinerar[ium] ex Castris penes Cruda, Margam. fol. 6. in quibus, Castramentationis Romanae delineatio.
26. Itinerar[ium] ex Marga, trans passum Portae Ferreae. Foliis 6.
27. Caja, Isker, Strumia, Meritz, fluvior. Origines.
28. Propontidis Pass.
29. De Via Romana, ex Salonik, Constantinopolis usque.
30. Situatio arcis Versitz. fol. 2.
31. Itinerar[ium] ex Marga, in valles Haczek, et Syl. fol. 16.
32. Itinerar[ium] ex Hunyad, in ferri fodinam, prope Jelar. fol. 2.
33. Itinerar[ium] ex Hunyad, Devam, fol. 3.

34. Itinerar[ium] ex Deva, trans passum Interiacens Dobrae. fol. 3.

35. Notitiae, de Turcicis provinciis Albaz, et Giorgio.

36. Marusii fluminis tractus, a Deva, usque ad Ostium suum, Segedini; fol. 28.

Folia cuncta, 445.

Appendix III.

J. C. Müller Csillagászati naplója

OBSERVATIONES ASTRONOMICAE HUNGARICAE habitae a Comite Ludovico Ferdinando Marsili in Cactris Hungaricis, Anno 1696 Circa Solem, Lunam, Planetas, ac Stellis Fixas cum Figuris.

Originalia Mss.⁶¹

ALTITUDINES
SOLIS
MARIDIANAE
observatae
a
I.C.M
A.R.CI.. DC.XCVI.

OBSERVATIONUM
BUDAE
habitarum
descriptio

Hic minus feliciter, quam optaveram observationes mihi peragere licebat. Nam cum 13/23 Maji tempore vespertino huc cum sociis applicarem, et sequenti die in proxima urbi insula, instrumenta mea debito modo sub dio erigerem, continua nubium velamina non minus de die, quam de nocte ita Coelum obtegebant, ut sidera nec per fissuras quidem aspicere daretur.

Spes erat, hujus diei jacturam sequentis serenitate resortum iri; nec omnino vana, siquidem liberiori vultu die illum utpote 15/25 Maji Phoebus aspiciebat, mihi que inveniendae Lineae Meridianae ansam praebebat; quam ego alacriter arripiens, nulli parcebam labori, quo minus modo supra jam descripto eam acquisivissem, quam vis nec hoc die labor satis feliciter successerit, nubesque post meridiem increbrescentes paucas Solis altitudines observare permiserint. Interim Meridiani locus utcumque certus ita erat inventus.

Nocte illa fixarum observationes instituere volentem nubes undiquaque Caelo illitae impediabant. Haud clarior illucescebat dies sequens 16/26, imo multo crassioribus nubibus observatur, quae adeo largam fuit pluviam demittebant, et qanquam ingruente nocte rariores fieri ac diffugere videbantur; tamen ingratus illarum reditus, hinc inde denuo advolitantium, vel interpellabat observantem, vel quas habere contigit aobservationes, erroribus involvebat. Quare cum ista Coeli tempestate param me efficere viderem; et vero ditius in uno loco haesere temporis ratio haud permetteret, jam de itinere crastina die prosequendo cogitabam.

Sed haec praeter opinionem pulcherrime omnino exoriebatur, ita ut hesternam non potuerim non mutare sententiam, et hac quoque vice hic permanere constituerim.

Quare quesita iterata linea meridiana, eaque in pristinum incidere locum deprehansa; acuum Magneticarum declinationes tuto ad eam mihi examinare licebat, quas in sua tabula videas. Noctem vero insequentem primario fixarum nonnullarum observationibus, quantum quidem per nubeculas, quibus nec tum aer omnino caruit, licebat, impendebam et ex altitudinibus meridianis Spicae, 33. 2'. Arcturi 63. 26' et Polaris minima, 45. 6', levissime sane differentibus colligebam Elevationem Poli

⁶¹ BUB Mss di Marsigli Vol. 100. I. 1– 47.

Budensem assurgere ad grad. 47. min. 25' vagy 26'.

Deinde etiam circum jovialium situm certo temporis momento observabam; quem suo loco depictum videre licet.

OBSERVATIONUM COELESTIUM

BAJAE
habitarum
descriptio

Die 1 Junii st. n. hor. circiter 1 pomeridiana navi feliciter hic adveniens, sine mora instrumentorum meorum apparatus applicabam, ut crastina luce ad instituendas observationes omnia parata essent atque in promptu.

Itaque exorta ea, cum mira esset Coeli serenitas, more consulto ex observatis ante et post meridem Solis altitudinibus, Coeli medietatem rimabar, eamque in tantum quidem exacte inveniebam, quantum ad capiendas stellarum altitudines maximas omnino sufficebat.

Cum quidem negotio nox illa, utpote aero purissimo atque defoecatissimo, mire arridebat. Primus igitur Arcturus in culmine positus loci mihi significabat fixum; siquidem ex ejus altitudine, quae erat 64. 40' altitudinem Poli eliciebam 46. 16'. Post hunc Lanx austrina librae itidem fastigium obtinens, altitudine sua idem pene indicabat: erat quippe ea 29. 6', unde Elevatio Poli provenit 46. 9'. Circa Polum quoque eam, quae est in humero Ursae minoris, culminantem observatam, ex quo ejus altitudine 60. 44'. Polum elevatum intelligebam 46. 9'.

His igitur observationibus, utpote ad praesens negotium sufficientibus hac vice acquiescens, ad Jovem me convertebam euusque cum satellitibus suis positum more solito annotata, quem suo loco videor.

Dies 3 exoriens quidem pulchre affulgeret, inque ea serenitate nonnulla etiam post meridiem horas permaneret; oppurtuna mihi sic investigandae denuo lineae Meridianae praebebatur occasio, quae etiam cum hesternis omnino correspondebat. Sed appropinquantes nocturnae tenebrae, ingratas secum vehebant nubeculas, adeo ut fixarum heri observatarum culminantium affectus impediretur, cum interim, cum satellitum suorum ordine, et Martis cum fixis proximis configaratis observatio non omnino negaretur.

Diem quartum et quintum, tam venti vehementissim, quam nubes et imbres maximi mihi auferebantur; jamque temporis, quod hic commorabamur, longinquitas abitum rursus svadebat, cum ecce inopinandi dies 6 pulchre admodum surgeret, mihi que ad repetendam priorem illam fixarum observationem utique faveret.

Repetens ergo eam, Archturi quidem altitudinem meridianam 64. 38', et exinde Elevationem Poli 46. 12': Lancis vero austrinae 29. 6' et exinde Elevationem Poli 46. 12' ; in humero denique Ursae minoris 60. 45', adoque Poli altitudinem 46. 10' deprehendebam.

Jam licet aliqua inter hasce observationes sit discrepantia, siquidem statim exactitudinem habere posse; interim tamen citra 3 errorem certo statui potest Elevatio Poli Bajensis 46. 10'.

Quod item de Jove et Marte hac nocte annotaverim, suo loco vederi potest.

Quare quaesita iterato Linea meridiana, eaque in pristinum incidere locum deprehensa, acuum Magneticarum declinationes tuto ad eam mihi examinare libebat; quas in sua tabula videas. Noctem vero insequentem primario fixarum nonnullarum observationibus, quantum quidem per nubeculas quibus nec tam aer omnino caruit, licebat, impendebam, et et altitudinibus meridianis Spicae, 33.29 Arcturi 60.26' et Polaris minima 45. 6', levissime sane differentibus colligebam. Elevatio Poli Budensem assurgere ad grad 47 min. 25' aut 26'.

Deinde etiam circum Jovialium situm certo temporis momento observatam; quem suo loco depictum videre licet.

OBSERVATIONUM COEL:
ad Confluxum
DANUBII ET DRAVI
habitarum
descriptio.

Dies erat 9 Junii, sed ad noctem jam inclinans, quo per Dei gratiam, felicitates et incolumes hunc locum contigeramur.

Cum igitur sequenti die, qui erat Festum Pentecostes, instrumentis explicatis ac in debitum situm erectis, tempore ante meridiano nonnullas Solis altitudines, pro investiganda liea merid. capere coepissem, a nubibus post meridiem advenientibus, totque Coelo sese insinuantibus, ab incepto rursus desistere cogebamur.

Nec magis dies 11 proposito favebat meo, quamvis impuritates illae, nocte maximam partem Coelo abstersae, uni atque alteri observationi circa stellarum configurationes habendae locum mihi facerent.

Sed multo sereniori, multoque puriori luce dies 12 fulgebat, ita, ut nullum omnino obstaret impedimentum quo minus in Meridiano locum inquirere potuissem, Quo accurate satis invento, utpote tot observationum conspiratione comprobato, nocte illa unius atque alterius fixae observata altitudine merid. Elevationem Poli scrutabar, harumque ex altitud. Arcturi 65. 13'; Humeri Ursae minoris 60. 11'; in manu sinistra Ophiuchi borealis 41. 35', lucidae in medio coeli serpentis 51.50'. per declinationem singulis competentem deprehendebam esse inclusa intra grad. 45.min. 35. et 45. 37'. Alias item curioseas Planetarum cum fixis constellationes, et Jovis praecipue satellitum brevi temporis spatio varie mutatum ordinem huc nocte annotatam, quae omnia suo loco descripta reperiuntur.

Dies 13 cum praecedenti serenitate haud multum cederet, lineae meridianae nova inquisitione instituta, eundem eam cum hesternam locum occupare deprehendebam. Cumpque in ipso meridies momento libero vultu Sol terram aspiceret; altitudinem ejus meridian. observare mihi licebat, qui tunc, utpote maxime conspiciebatur.

Hac quoque die acum Magneticarum declinationes ad meridianum utpote jam certiores, facta applicatione inquirebam quam in sua tabula videas.

Appropinquante nocte Coelum, contractis undique nubibus, posteriores observationes negare videbatur. Sed praeter spem serenitas aliqua reiiit, adeo, ut tantum non omnium heri observatarum fixarum altitudines meridianas iterata vice capere mihi concederetur. Deprehendebam autem humerum Ursae minor in 60. 9'. altum, licidam vero in medio colli Serpentis 51.49'. quarum altitudinum licet prior illa Poli in 45. 32' collocat; quia tamen cum posteriori praecedentes magis conspirent, hanc ad designandam Poli celsitudinem totius amplectimur, ut adeo ea sit 45.36'.

Sed et alias hac nocte habere observationes per Coeli serenitatem licuit, quas in suis singulis tabulis vide.

Die 14, qui Coelo gaudebat sane purissimo altitudinem Solis meridianam venabar 67. 44'. Et spes erat, sequente nocte observationes superiores tertia quoque vice instituere; sed contractis nubibus vana; praeter quod solum Arcturum in culmine haerentem conspexerit, cujus tum supra horisontem elevatio erat 65. 13'

OBSERVATIONUM COELEST[IUM]
pro investiganda Elevatione Poli
SEGEDINI habiturum
ipso sub SS. Trinitati Festo

Tandem die 17 Junii, feliciter hic adveniebam, instrumentorum meorum fabrica integra atque inviolata hic usque conservata.

Haec ergo die 19 ejusd. in Illustriss. Dn. i Comitum mei horto satis quidem amplo, et, cum totum Coeli Plenisphaerium praeter ipsum horisontis cum eo contactum a parietibus nempe interceptum, exinde liberrimo aspectu pateat, ad praesens negotium maxime opportunus, decenti ordine erigebam, quam proxima aeris serenitate illa ad observationes adhibiturus.

Primus erat dies sequens 20, quaem serenitas clarissima exornabat.

Nec ego hinc quicquam moratus, lineae mer. inquisitionem, qualem, ratione maxime suffragante, nunquam hactenus solitus eram, accuratissimum instituebam. omnisque hoc ipsum tempus esset solstitii, ob declinationem Solis intra 3 aut 4 dies, medium 4 aut 5 horas, mihi pene variantem, eo certius. Nec minus agebam feliciter, deo tot puncta asimuth alia in plano horisontis ad arguendum sane normaliter sita, eundem plane Meridiani locum exhibebant.

Diei 23 egregia claritas ad repetendum laborem me invitabat, qui eundem, qua nuperrime, felicitate gaudebat, umbras nempe Solis easque cum novissimis altitudines habentis eadem feriente in azimutha puncta, quae adeo eandem meridianam indicabant.

Postquam igitur certus esse poteram, verum Meridiani locum me invenisse, quotquot deinde noctes ab impuritatibus vacuae contigere, eas, praeter observationes Satellitum Jovis, et siquae alia notata digna erant, capiendis unius atque alterius fixae (namque enim opus esse pluribus, et unum saepius accurate observasse, idem mihi esse videtur, quod praeses) altitudinibus meridianis pro habenda Elevatione Poli impendebam, idque per longe plures, quam in aliis locis, dies continuabam, ut adeo imo plane, supervacuum foret, singularum noctium observationes verbis describere, cum eas tabulae quoque suae fideliter ac sincere exhiberet. Elevatio autem Polis ex observatis prodibat 46. 16'.

OBSERVATIONUM COELEST:
pro investiganda Elevatione Poli
in CASTRIS prope TITUL
habitarum Descriptio

In Castris quoque et inter medias Martii satellitum turbas coelestibus vacabam contemplationibus. Erant autem ea unum circiter milliaria a Titul dissita, quamvis non tam secundum latitudinem, quam longitudinem, ut adeo in Castris Elevationem Poli observasse per inde sit, ac si in ipso castello Titul fuisset observata.

Cum igitur 16 Julii feliciter, Deo sit gloria, huc venissem; primum erat desiderium, ut nubes Coelo fugatae liberam mihi astrorum aspectum concederent inventa tamen prius linea meridiana.

Ad quod negotium dies sequens 17 ob serenitatem suam aptissimum atque promptissimum sese exhibebat, nec minori in Meridiani inventionem felicitate gaudebat, adeo, ut tot in eundem locum conspirantibus umbrarum motis, de certitudine nullus fere relinqueretur dubitandi locus.

Sed tamen et sequenti die, cum praecipere tam puro Sole fulgeret, majoris certitudinis ergo eundem repetebam laborem, qui etiam pari cum hesterno effectu gaudebat, ita, ut idem Meridiani locus emergeret.

Nocte igitur illa primo unius atque alterius fixae altitudines meridianas capiebam, quas praeter alias observationes ibidem habitas, in sua quasque tabula descriptas, pluribus etiam insequentibus, repetens, Elevationem Poli loci illius adeoque ipsius prope castelli Titul deprehendebam esse 45. 20'

SOLNOCI

Regressus ex Castris die 3 Augusti, Segedinum die sequenti 4, non ultra triduum hic morabar, die scilicet 6 impositis currui instrumentis meis Astronomicis Sonocum tendebam, ubi etiam octavo ejus d. Dei gratia, feliciter adveniebam.

Heic, cum commodior non haberi posset locus, in medio oppido, quamvis nihilominus in secessu aliquo, et ubi a transeuntibus damnum inferri non poterat, instrumentorum meorum machinamentum erigebam, ipso adhuc die, quo adveneram.

Die statim sequenti, utpote serenitate pulcherrima praedito, quaerendae meridianae negotium aggrediebar, tanta quidem in ea felicitate usus, ut plures umbrarum a filo perpendiculi in Asimutho, quam maxime fieri potuit, ad horisontem normaliter posito, projectarum notae, eundem Meridiani locum ministrarent, cumque adeo sua constare certitudine simul edocerent.

Tenebris igitur nocturnis astra visui sistentibus, quarundam fixarum altitudines meridianas venabar, quae in sua tabula possunt conspici.

Majoris etiam certitudinis ergo, una atque altera adhuc vice (temporis tamen ratione penes habiti) easdem repetere observationes necessariam videbatur. Sed omnes fere insequentes noctes nubium impuritatibus maculatae, desiderium nisi frustrabantur; certe non omni ex parte implebant; siquidem nullius fixae altitudinem mer. altera atque secunda vice habere contigit, praeter unius Aquilae caude, cujus altitudo tertia quoque observatione, quae semper eadem erat, comprobata atque confirmata fuit. Et hoc mihi denique satis erat; cum (ut supra memoratum) unica eadem stella saepius accurate observata idem praestare videntur, quod plures. Polus interea ex hisce observationibus supra horisontem Solnocensem elevatus colligebatur

17. 9'

AGRIAE.

Solnoco die 15 Augusti descendens recta Agriam proficiscebar, quam etiam sequenti 16 solliciter, sit gloria Deo, attingebam.

Oppidi huius Gratosus Dn. Praefectus, studii Astronomici amator haud sane ultimis annumerandus, locum mihi negotio meo satis sane commodam, et quem pro libitu mihi eligere licebat, libentissime concedebat; locum nempe editum valde, in secessa positum, et ab hominum turba plane remotum; una cum habitatione illi proxima, ac solitudinis magnae, ejusque non ingratae.

Hoc ipso loco die sequenti 17 summo mane instrumenta mea apparabam, ac ad habendas iis observationes decenti et commodo ordine disponebam; cumque ille dies aliquam prae se ferret serenitatem, utcunque eum ad quaerendam lineam mer. opportunum ratus, ad id negotium me accingebam; et licet nubes itentidem intervenientes meridiana inventa valde redderent difficilem; interea tamen nihilominus verum, vel profecto vix sensibiliter a vero disserentem Meridiani locum hac observatione fuisse inventum, sequentis diei observatis edocebat.

Pro invenienda igitur hujus loci altitudne Poli, prima statim sequenti nocte quarundam fixarum culminantium altitudines rimabar, quas in sua tabula videas.

Puritas diei sequenti, et Coelum purum, sordidus defaecatur, ac Sole mire co(a)erusso quamsi superbiens ad iterandam lineae mer. investigationem me invitabat; quam quidem cum hesternam quam proxime convenientem deprehendebam. Et nocte ergo fixarum heri observatarum altitudines mer. iterata vice capere necessarium existimari, quae uti cum hesternis et postera etiam nocte observatud congruunt, tabula quoque exhibet. Ex hisce autem observationibus emergit supra horisontem Agriensem sublimem esse Polum 18. 0'.

BUDAE,
altera vice.

Sed et Buda mihi revisenda erat, observationesque coelestes ibidem instituendae, eo quod priori vice, coelo quippe haud propitio, vix ullas habere contigit observationes, adeoque meo certa Elevatio Poli horisontes illius colligi potuit.

Jam vero purissimi dies, talesque pariter noctes egregie favere negotio meo.

Postquam enim Pestum die 26 Augusti, quae est Solis, feliciter, sit gloria Numini, attingeram, ibique forte occasionem nactus eram, in civis cujusdam areola (ut profecto ad fruendum? Poli affectu loco satis magnó) ab hominum lustra plane remota et in secessu sita, instrumentorum meorum apparatus exponere sine mora die 27 negotium aggrediebar, eoque ipso Linea meridiana inquisitionem quam potui accuratissimam instituebam.

Ut igitur propositum meum assequeres, fixarum aliquot altitudines mer. earumque plersque easdem tribus sese insequentibus noctibus venabar, quas in sua tabula, si cupis, vider licet.

Hoc interim heic memorandum esse duxi, ex hisce observationibus elicitam esse eandem fere cum priori illa poli Budensis sublimitatem, nimirum 47. 24'.

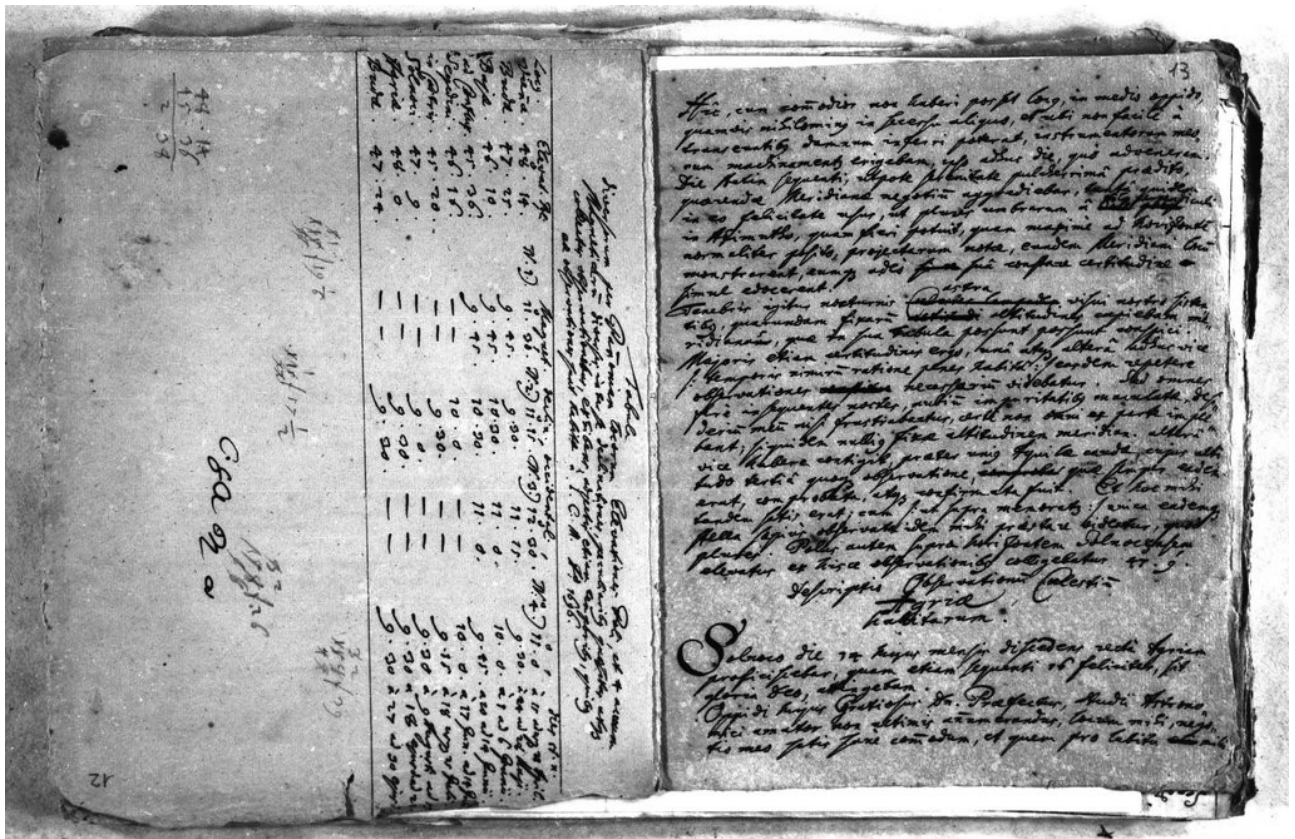
Sicque peractis, per Dei gratiam, quae erant peragenda die 30 Augusti Buda cedeba; ac tandem etiam relicta Hungaria, die 1 Sept. Viennam revisebam.

Deo Protectori summo sit laus et gloria, quod me manu sua potenti deduxit ac reduxit, sanitatemque atque incolumitatem ...tissime largitus est, ut commissum mihi negotium viribus integris expedire potuerim, husque suasque creaturas pulcherrimas Coelo undiquaque disseminantes, ac lampadum instar splendidissimarum sublimi fulgentes oculo nunquam non sano intueri licuerit. Me quod concernit, Deum ac conscientia testes habeo; labores hos maxima a me cura praestitos esse; quantumquumque etiam forte horum affectus ab aliis discuset? . Deus interim facit, ut optati inde fructus proveniant Gloriam nimirum suae augmentum, et studii pulcherrimi, veroque coelestis accrescens in plurimorum hominum animis favor amorque.

A NAP DELELÉSI MAGASSÁGAI, AMELYEKET J. C. M[ÜLLER] ÉSZLELT 1696-BAN

AZ ÁLLÓCSILLAGOK DELELÉSI MAGASSÁGAI, AMELYEKET I. C. M[ÜLLER] ÉSZLELT 1696-BAN

A BOLYGÓKNAK AZ ÁLLÓCSILLAGOKHOZ VISZONYÍTOTT ÁLLÁSA, AMIT PANNÓNIAI ÚTJA SORÁN J. C. M. 1696-BAN AZ ARCHETÍPUS SZÁMÁRA VETETT PAPÍRRA

Tabula diversarum per Pannoniam locorum Elevationes Poli et 4 acuum Magneticarum diversas inter se declinationes, peculiaribus quaesitas atque collectas observationibus , exhibens, adjectis etiam temporibus, quibus eae observationes sunt habitae a J. C. M[üller] A[nn]o 1696.

Pannónia különböző helyeinek Pólus magasságai és a 4 iránytű speciális megfigyelések útján kapott és gyűjtött különböző elhajlásait mutató táblázat, csatolva hozzájuk azon időpontokat is, amelyekben a megfigyeléseket végezte J. C. Müller, 1696-ban.

A NAP DELELÉSI MAGASSÁGAI, AMELYEKET J. C. M[ÜLLER] FIGYELT MEG 1696-
BEN, BÉCSBEN

**ALTITUDINES
SOLIS
MERIDIANÆ
observata**
à
**I. C. M
A. R. CIO. DC. XCVI.**

*
VIENNE
Austria.

Dier. sta.		Altitud.	Dier. sta.		Altitud.	Dier. sta.		Altitud.
o.	1.		o.	1.		o.	1.	
Maji 10.	59.	42.	July 4.	68.	27.	BUDAE		
15.	60.	54.	5.	68.	22.			
16.	61.	6.	10.	67.	27.	Augusti	28.	51. 53.
BAJE.			CASTRI			29.	51. 50.	
Junij 3.	68.	14.	<i>2000 p. l. Thal.</i>					
<i>Ad Conflu.</i>			19.	67.	26.			
DANUBI			20.	67.	13.			
et			21.	67.	0.			
DRAVI.			22.	67.	47.			
			23.	67.	10.			
13.	67.	42.	Augusti	58.	7.			
14.	67.	44.	10.	57.	47.			
SEGEDIN.			12.	57.	28.			
<i>ni.</i>			13.	57.	10.			
23.	67.	10.	AGRIÆ					
24.	67.	9.	20.	54.	11.			
25.	67.	8.	21.	53.	52.			
26.	67.	4.						
27.	67.	0.						
29.	68.	52.						

*AZ ÁLLÓCSILLAGOKNAK I. C. M[ÜLLER] ÁLTAL 1696-BAN MEGFIGYELT DELELÉSI
MAGASSÁGAI.*

FIXARVM

ALTI TUDINEs
MERIDIANAE
observatae
à
I. C. M.
A. R. C. I. O. D. C. X. C. V. I.
*
VIENNAE
Austriae

Dies M. N.	Nomina fixar. o. /	Alt. mer. o. /	Dies M. N.	Nomina fixar. o. /	Alt. mer. o. /
April 17	Lucida in corp. Q. Cauda Q.	63. 58. 58. 4.		BAJAE.	
20	Regulus. f. Or. Q. Lucida in corp. Q. Cauda Q. Polaris mi- nima.	55. 15. 63. 59. 58. 4. 45. 13.	July 2	Arcturus. Luna Libra aust. r. in humerolo- sa minor.	67. 40. 29. 9. 60. 44.
21	Lucida in corp. Q. Cauda Q. Polaris mi- nima.	63. 58. 58. 6. 45. 13.		Arcturus. Luna Libra aust. r. in humero Ulfania.	67. 38. 29. 6. 60. 45.
	BUDE.			ad Constell. DANUBI DRAVI.	
Maji 27	Spica Virgin. Arcturus. Polaris min- ima.	63. 2. 63. 26. 45. 16.		Arcturus. humeri Vesp. minor. 12. in manu finit Oppid. Germ. Lucida in medio caeli Serpentis	67. 19. 60. 11. 41. 25. 51. 58.

Dies. sta. Nomina fixar. scilicet. Dies. Nomina fixar. scilicet.

Dies. sta.	Nomina fixar. scilicet.	Dies.	Nomina fixar. scilicet.
13.	Humor. Nasa minor. Lucida in moli colli Serpent.	68. 9.	SOLNOCI.
14.	Trichurus.	68. 10.	Lucida in Cap. Aquila. 56. 39.
SEGEDINI.		70.	Luc. in Cap. Aquila. 56. 39.
25.	Caput Herc. calis.	58. 31.	11. Lucid. Aquil. in scapulis. 50. 58.
July 4.	Caput Herc.	54. 27.	12. Lucid. in Cap. Aquila. 56. 39.
9.	Cap. Herc.	58. 31.	AGRIE.
10.	Caput Herc.	59. 31.	
11.	Cap. Opjquidi.	56. 34.	14. Ult. Cauda Serpentis. 45. 56.
12.	Cap. Hercul. 58. 31. Cap. Opjquidi. 56. 36.		Lucida Cauda Aquila. 55. 24. In extremitate a finis tra ala a finis tra ala accedat.
13.	Caput Herc. 58. 30. Cap. Opjquidi. 56. 35.		
IN CASTRIS prope Titul.		19.	Ult. Cauda Serpentis. 45. 50. Lucid. Cauda Aquila. 55. 30.
18.	Cap. Hercul. 59. 27. Cap. Opjquidi. 57. 29.	20.	Lucid. Cauda Aquila. 55. 24. In extremitate a finis tra ala a finis tra ala.
20.	Cap. Herc. 59. 31. Cap. Opjquidi. 57. 32. In manu detra Opjquidi austral.		BUDAE altera vice.
27.	Cap. Hercul. 59. 27. Cap. Opjquidi. 57. 31. per ultima Cauda Serpentis. 41. 46. fil.	27.	Ult. Caud. Serp. 46. 29. Luc. Caud. Aquil. 50. 40. Lucida Aquila. 50. 40.
		28.	Ult. Caud. Serp. 46. 28. Luc. Caud. Aquil. 50. 40.
		29.	Ult. Caud. Serp. 46. 29. Luc. Aquila. 50. 40.

A BOLYGÓK ÁLLÁSAI AZ ÁLLÓCSILLAGOKHOZ KÉPEST, AMELYEKET PANNÓNIA
ÁT VEZETŐ ÚTJA SORÁN AZ ARCHETÍPUS SZÁMÁRA VETETT PAPÍRRA J. C.
M[ÜLLER], 1696-BAN

BAJÁN

A Duna és a Tisza találkozásánál,
Titel közelében lévő TÁBORBAN
Culminante capite Herculis distantia... –

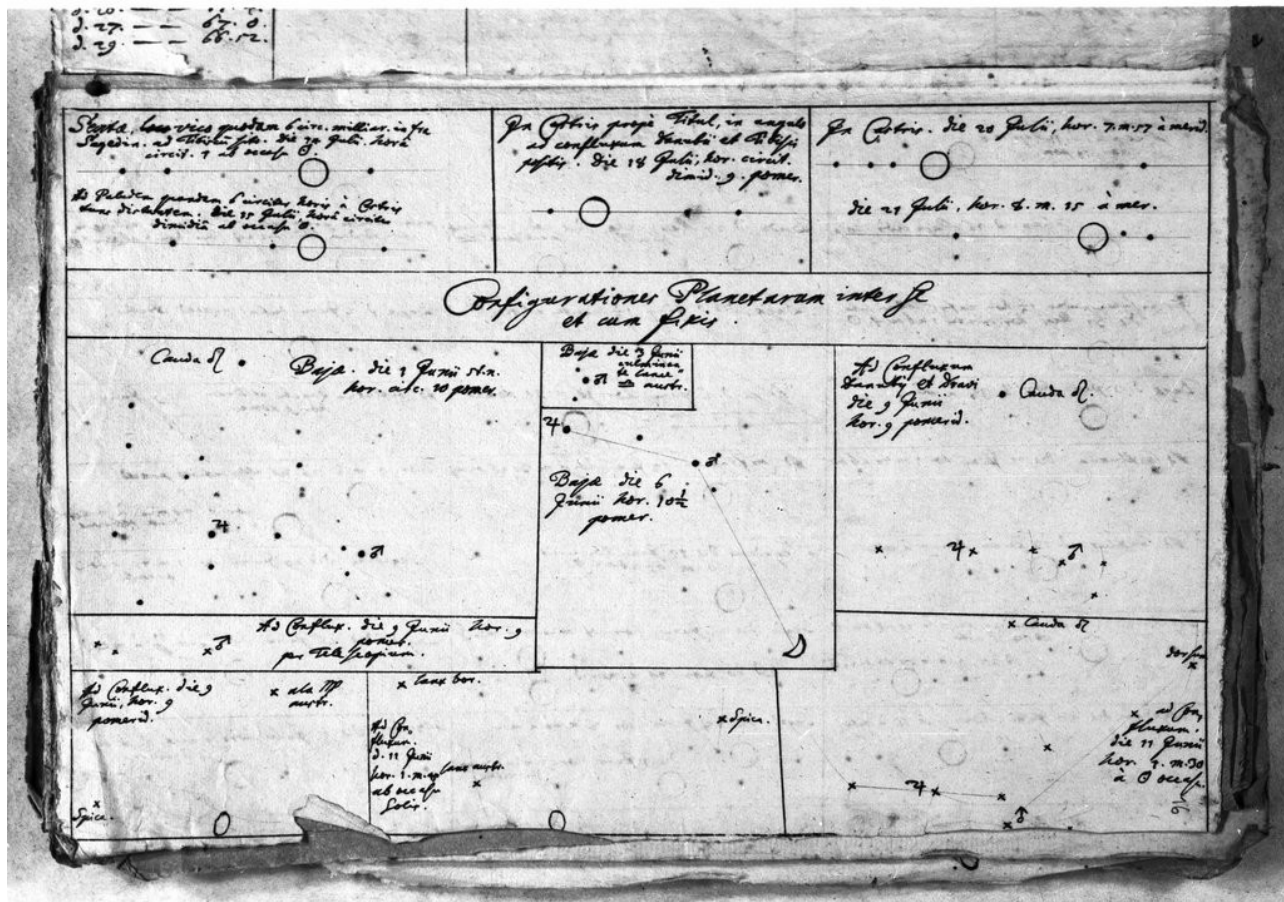
Herkules fejének delelésekor a távolság

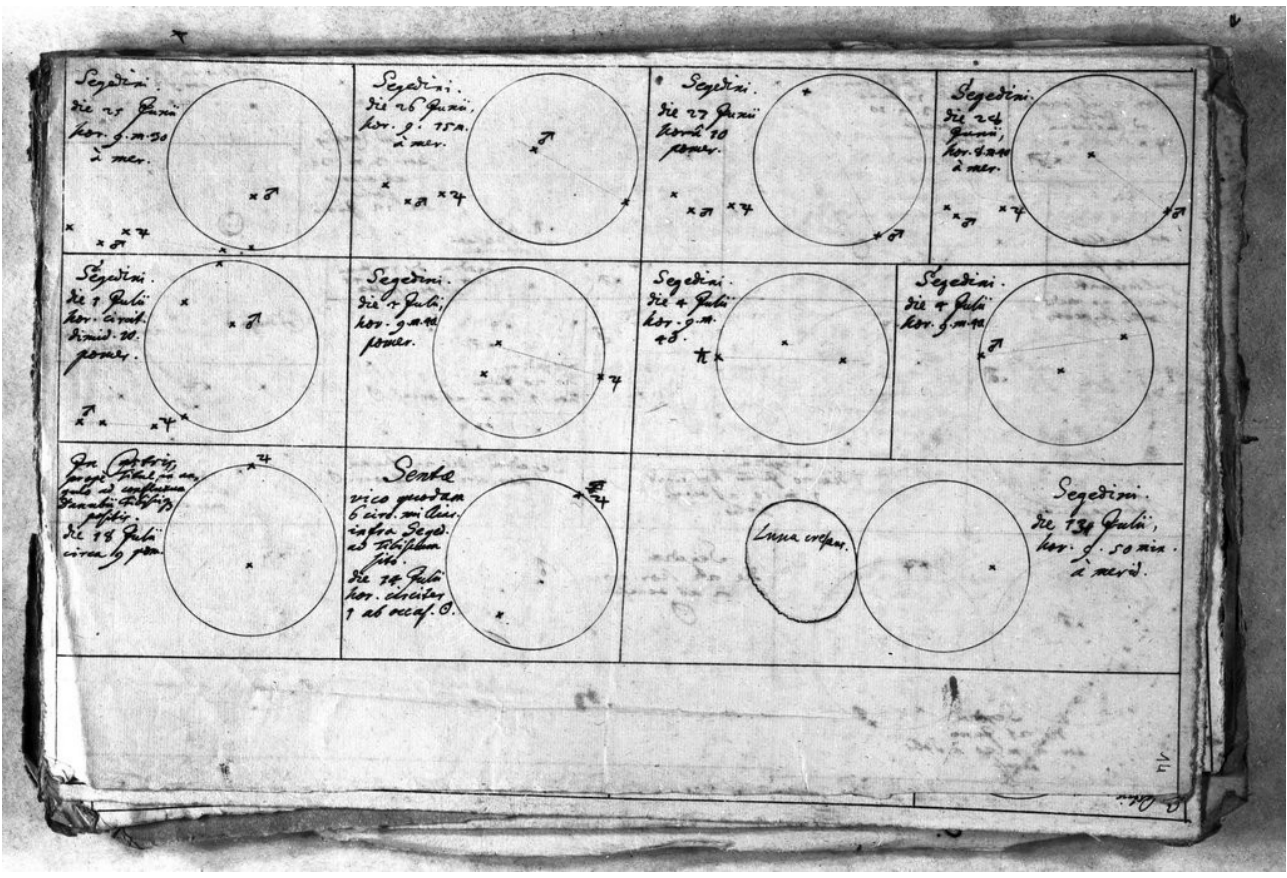
<i>AGRIAE</i>		
<i>Augustus</i> <i>20.</i>	<i>Distantia h et b / in grad. capite / 14. 10.</i> <i>Distant. h et a. 10. 34. — — —</i>	<i>circ.</i> <i>4. p. m.</i> <i>culpa. f.</i> <i>Agula.</i>
<i>BUDÆ</i>		
<i>29.</i>	<i>Distantia h et a. 10. 6. — — —</i> <i>Distant. h et b. 13. 23. — — —</i>	<i>Culpa.</i> <i>Aut. Ag.</i> <i>culpa.</i> <i>Luce.</i> <i>Agula.</i>

Culminante capite Ophiuchi –

Ophiuchi fejének delelése

A BOLYGÓKNAK A NAP ÉS AZ ÁLLÓCSILLAGOK KÖZÖTTI KONFIGURÁCIÓI

Segedini.
die 25 Junii
hor. 9. m. 30
a merid.

Segedini.
die 26 Junii
hor. 9. m. 35 a.
a merid.

Segedini.
die 27 Junii
hor. 10
a merid.

Segedini.
die 28 Junii
hor. 10 m.
a merid.

Segedini.
die 1 Julii
hor. 10 m.
a merid.

Segedini.
die 2 Julii
hor. 9 m. 45
a merid.

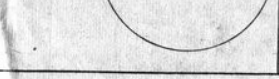
Segedini.
die 4 Julii
hor. 9 m.
a merid.

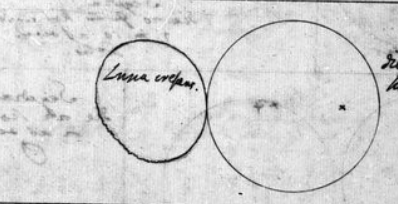
Segedini.
die 4 Julii
hor. 9 m. 15
a merid.

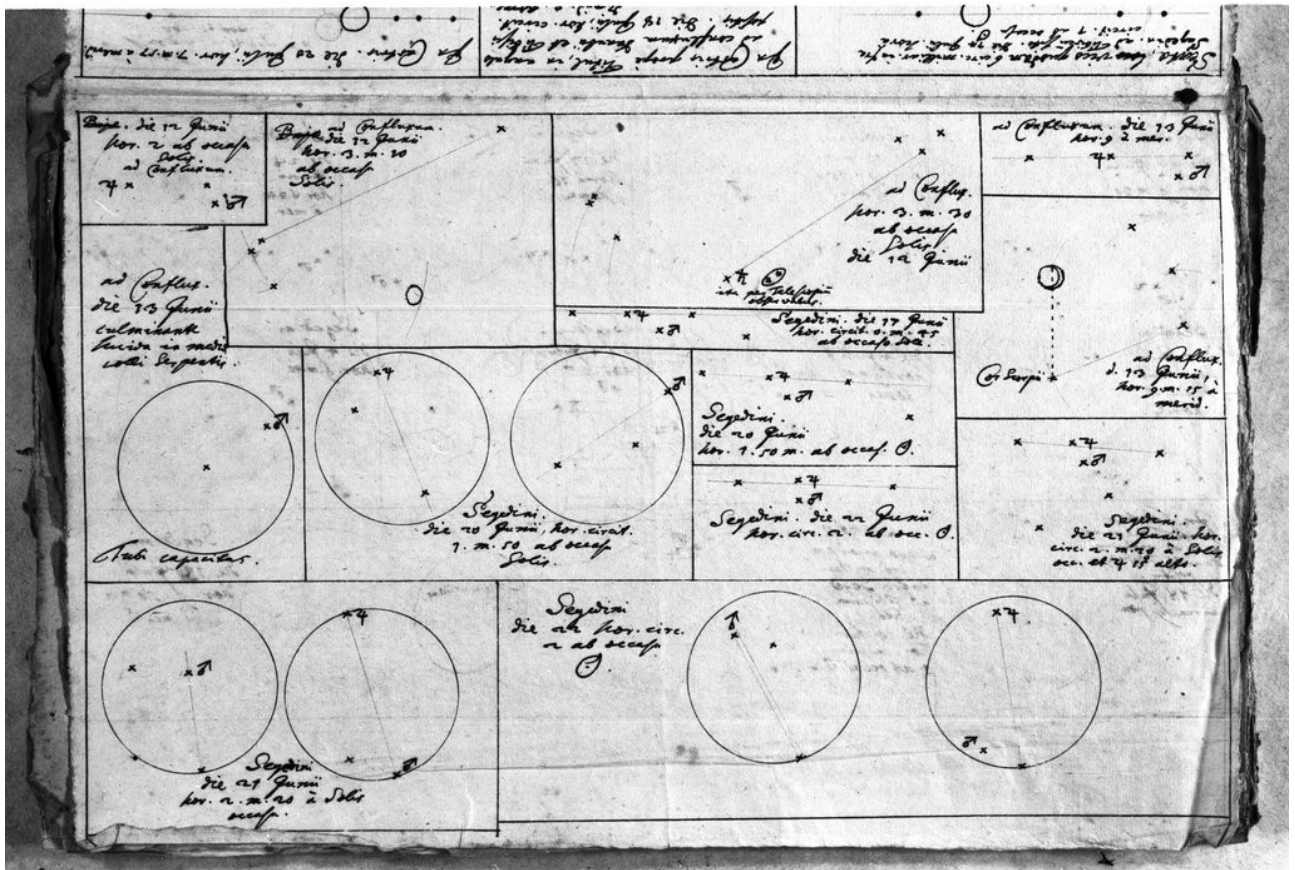
In Antares
prope. Antares
die 18 Julii
circa 1/2 post.

Senke
vico quadratam
6 circ. in line
capta Seged.
ad 11/12 post
die 18 Julii
hor. 10 m. 15
a merid.

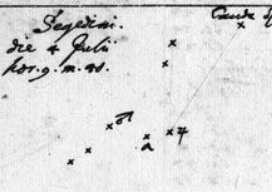
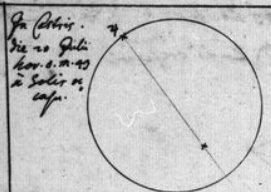
Segedini.
die 18 Julii
hor. 9. 50 min.
a merid.

Sedici. die 20 Julii hor. vig. 7.18. distantia 74 et a in pra. calata et confusa 7.39. dist. 74 et 87.

Sedici. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid.

Sedici. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid.

Sedici. die 20 Julii hor. vig. 7.18. distantia 74 et a in pra. calata et confusa 7.39. dist. 74 et 87.

Sedici. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid. 6.38. distant. 74 et 87. 7.57. distant. 74 et 87.

In Astris. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid. 7.18. distant. 74 et 87. 7.57. distant. 74 et 87.

In Astris. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid. 7.18. distant. 74 et 87. 7.57. distant. 74 et 87.

In Astris. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid. 7.18. distant. 74 et 87. 7.57. distant. 74 et 87.

In Astris. die 27 Julii hor. 4. m. 42. i. merid. 7.18. distant. 74 et 87. 7.57. distant. 74 et 87.

Finaxuta albica, deax meridiana.
 die 27 April. rta.
 Lucida in dapp. d. 63. 58.
 Cauda d. 58. 4.
 die 20 April. 57. 11.
 Regula d. 57. 11.
 Lucida in dapp. d. 60. 17.
 Cauda d. 58. 4.
 Polaris altitudo max. minima, 45. 53.
 die 27 April.
 Lucida in dapp. d. 60. 17.
 Cauda d. 58. 4.
 Polaris alt. minima 45. 53.

Bond. die 27 April.
 Spica Verg. 53. 2.
 Arcturus, 62. 26.
 Polaris minima, 45. 6.
Bond. die 27 April.
 Arcturus, 62. 26.
 Cauda Libra austr. 29. 9.
 in humero Ulfami, noris, 65. 44.
 die 6 Junii.
 Cauda austr. 29. 6.
 Arcturus, 62. 58.
 in humero Ulfami, noris, 65. 45.

ad Amphitruon. Sababij et 85. ari.
 die 12 Junii.
 Arcturus, 62. 26.
 Humery Ulfami, 74. 11.
 in humero sinistra. Op. 47. 55.
 die 13 Junii.
 Humery Ulfami, noris, 65. 9.
 Lucida in medio coll. Sagantis 57. 50.
 die 14 Junii.
 Arcturus, 62. 70.

Sedici. die 27 Julii.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 26.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.

In Astris. die 27 Julii.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 29.
 58. 20. 5. 51.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 29.
 in humero dextra. Op. 51. 1.
 die 27 Julii.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.
 Cap. Herculis, 58. 27.
 58. 31.

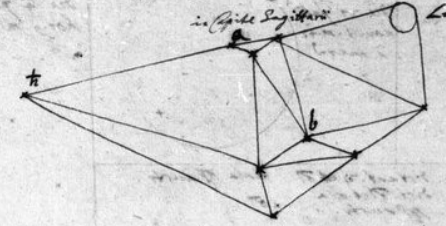
Luc. Caud. Ulfami 58. 11.
 die 19 Augusti.
 Ulf. Caud. Sagantis, 47. 56.
 Luc. Caud. Ulfami, 58. 23.
 in extrinseca. Ulf. 57. 11.
 die all. dapp. antecedent. 44. 36.
 die 19.
 Ulf. Caud. Sagantis, 47. 56.
 Luc. Caud. Ulfami, 58. 23.
 die 20.
 Caud. Ulfami, 58. 23.
 in extrinseca. Ulf. 57. 11.
 die all. dapp. antecedent. 44. 36.

Budl.
 ad hunc diem
 d. 27 Augusti
 Ult. Cauda Septent.
 46. 29.
 Caud. Aquila. 58. 4.
 Luc. Aquila. 58. 4.
 d. 24. Septent.
 Ult. Caud. Septent.
 46. 29.
 Caud. Septent. 16. 40.
 d. 29.
 Ult. Caud. Septent.
 46. 29.
 Luc. Aquila. 58. 40.
 d. 29.

Solis
 d. 20 Augusti. 58. 11.
 d. 21. 58. 12.
 d. 22. 58. 12.
 d. 23. 58. 12.
 d. 24. 58. 12.
 d. 25. 58. 12.
 d. 26. 58. 12.
 d. 27. 58. 12.
 d. 28. 58. 12.
 d. 29. 58. 12.

Budl.
 d. 20 Augusti. 58. 11.
 d. 21. 58. 12.
 d. 22. 58. 12.
 d. 23. 58. 12.
 d. 24. 58. 12.
 d. 25. 58. 12.
 d. 26. 58. 12.
 d. 27. 58. 12.
 d. 28. 58. 12.
 d. 29. 58. 12.

Soluci. die 9 Augusti hor. 9. m. 40 arcus.

Aquid. d. 20 Augusti distant. t et b 14. 26. hor. circ. 4 pm.
 die eod. culminante Cauda Aquila dist. t et b 10. 54.
Budl. die 29 Augusti; culminante Cauda Aquila dist. t et b 10. 5.
 culm. in. Luc. Aqu. dist. t et b. 15. 25.

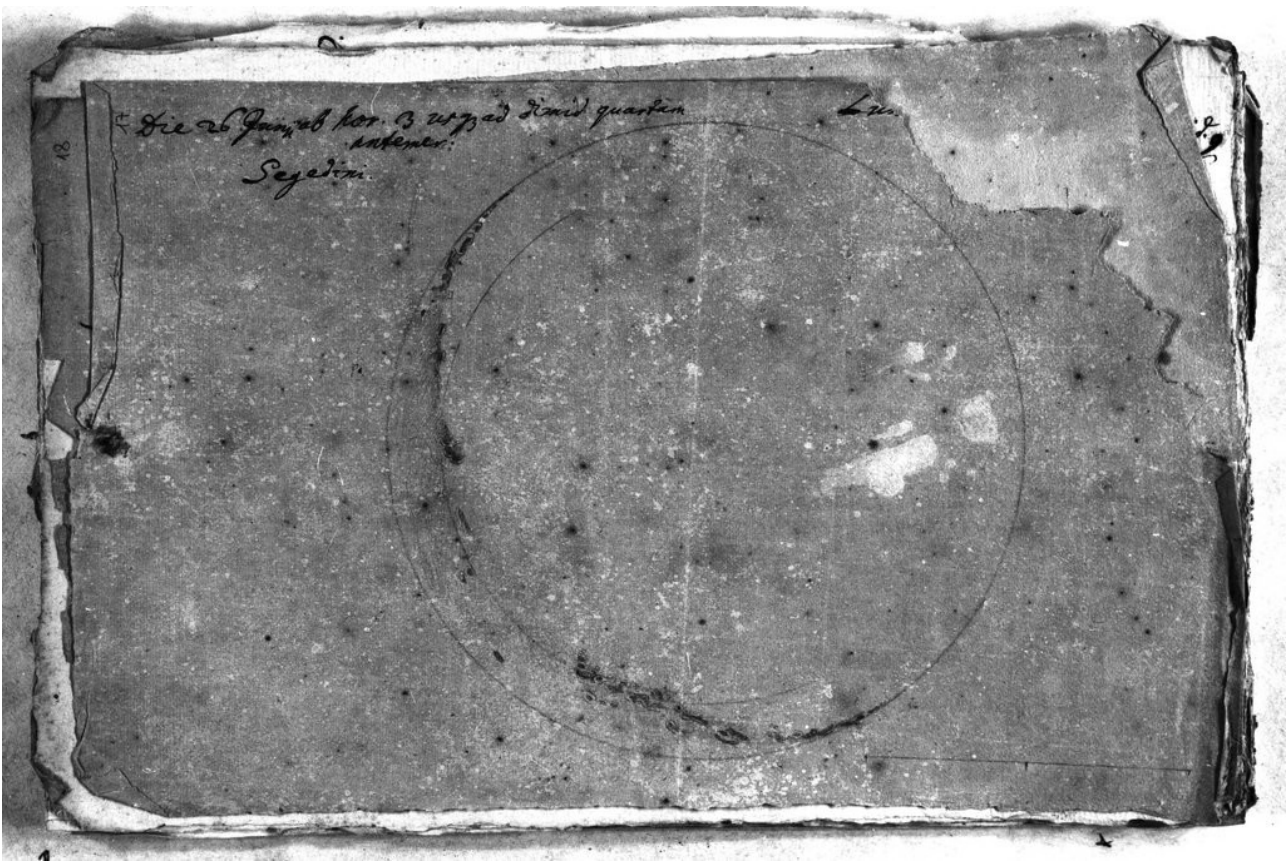
Sept. loc. visus quatuor hor. milior. infra
 Septem. ad altitud. 40. die 29 Julii. horis
 circit. 7 et nocte.

In Cauda Septent. in angulo
 ad confluxum. Veneris et Martis
 14 Julii. hor. circit.

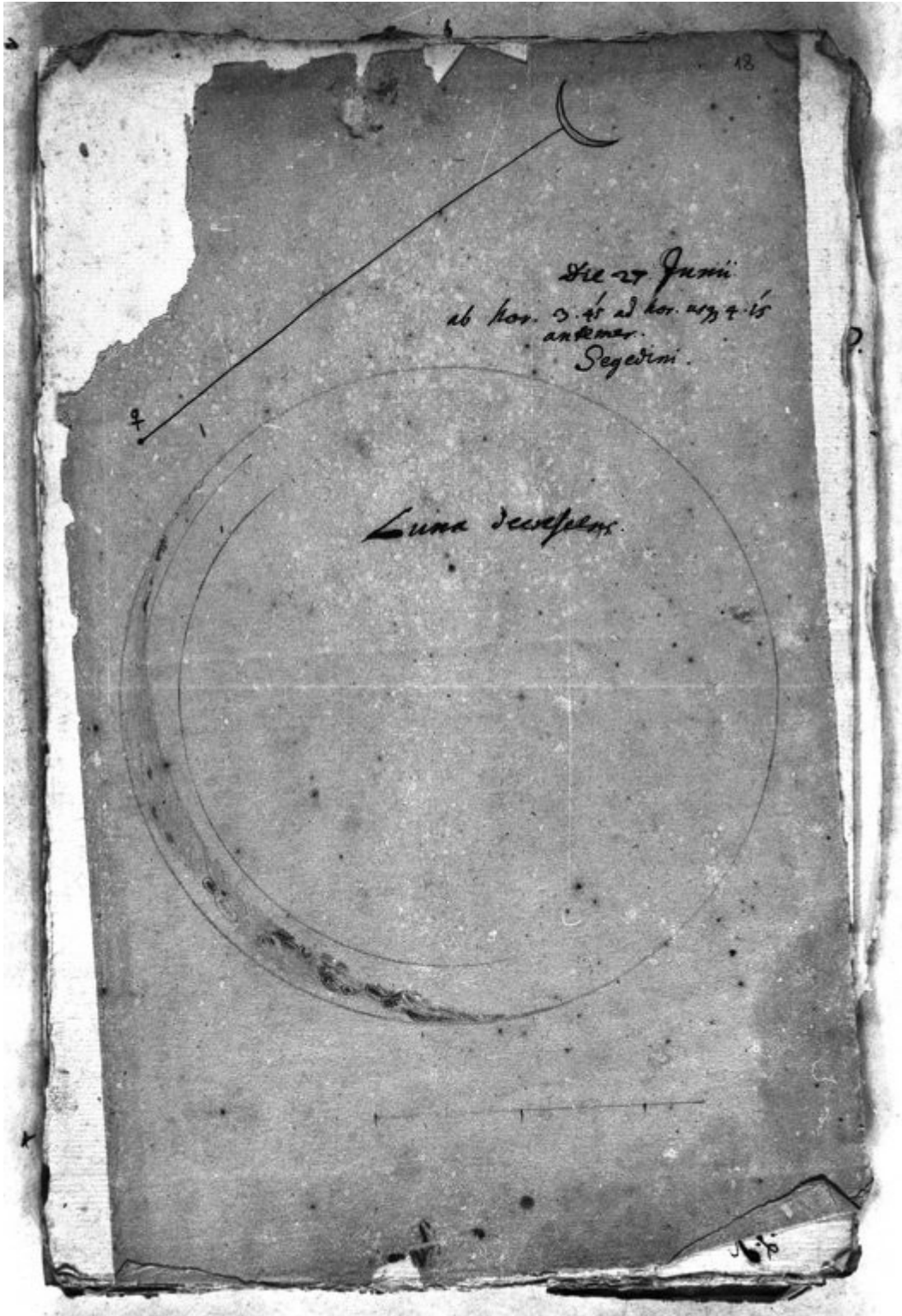
In Cauda. die 20 Julii, hor. 7. m. 17 à merid.

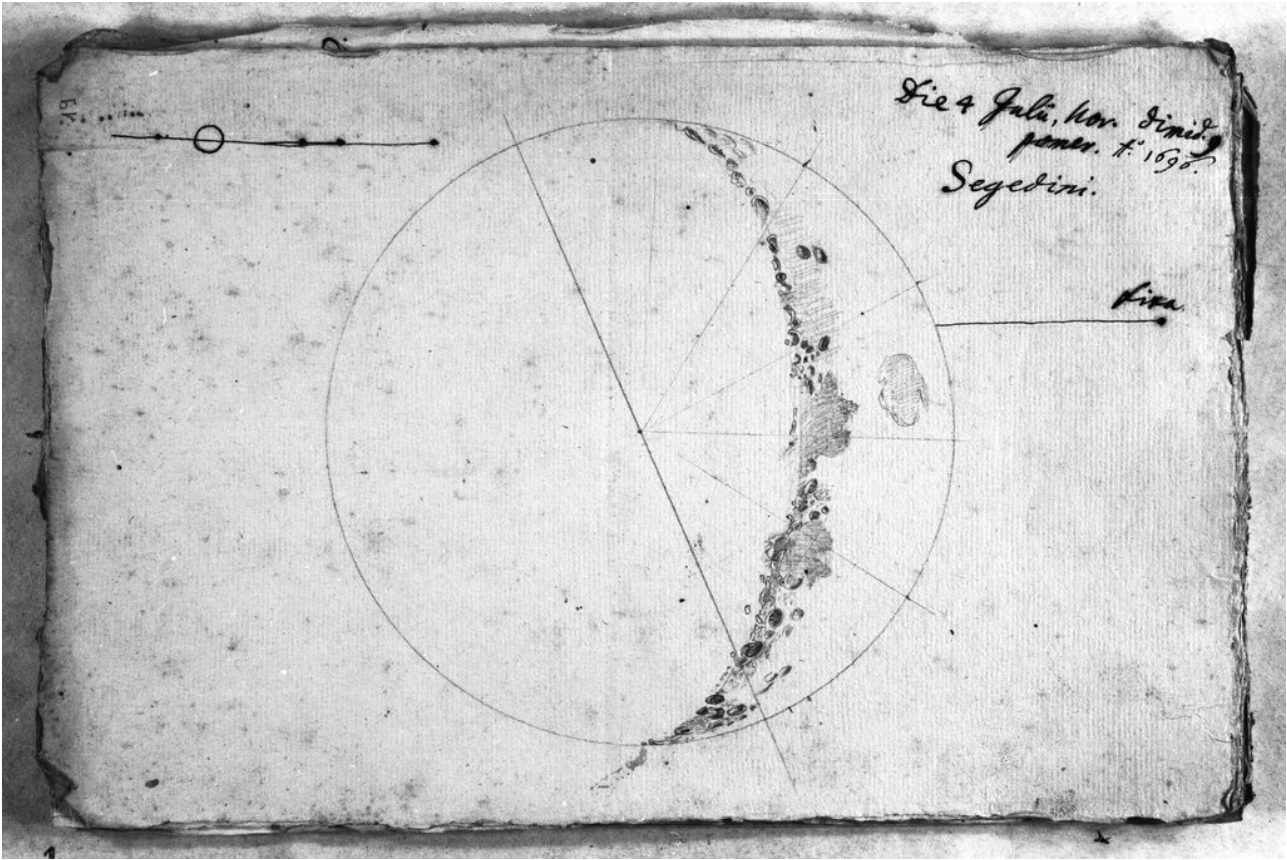
<p>Vicā. d. 21 Maji rta. hor. 10 pm.</p>	<p>Vicā. d. 24 Maji hor. 10 pm.</p>	<p>Vicā. d. 25 Maji hor. 10 pm.</p>
<p>Vicā. d. 26 Maji hor. 20 p.</p>	<p>Buda. d. 27 Maji, culta die est. cubinaque causa horat. 22.</p>	<p>Patru marta pappi phtu f. Raggi, r mitu. in K. Budan pht. die 28 Maji, hor. 1 ad occid. O.</p>
<p>Patru marta pappi phtu f. Raggi, r mitu. in K. Budan pht. die 28 Maji, hor. 1 ad occid. O.</p>	<p>Baja. die 7 Junij 1 1/2 circula ad occ. O.</p>	<p>Baja d. 2 Junij culta. praed. hctur.</p>
<p>Baja d. 13 Junij hor. 4 3/4 à mer.</p>	<p>Baja d. 6 Junij hor. 10, m. 30 pmt.</p>	<p>St. Christophorus Saubli ad Orani. die 9 Junij hor. 9 pmt.</p>
<p>St. Christophorus. die 11 Junij hor. 1. m. 20 ad occ. O.</p>	<p>St. Christophorus. d. 12 Junij hor. 1. m. 20 ad occ. O.</p>	<p>hor. 0. m. 20 ad observatione praed. hor. 0. 40 m. à praed. sect. observat.</p>
<p>St. Christophorus. d. 13 Junij hor. 9 à mer.</p>	<p>Seyedini die 17 Junij hor. circut. 0. m. 45 ad occ. O.</p>	<p>Seyedini. die 20 Junij hor. 1. m. 45 à occ. O.</p>
<p>Seyedini. d. 21 Junij hor. circut. 2. m. 20 ad occ. O. d. 22, h. 0. m. 20 ad occ. O.</p>	<p>Seyed. die 25 Junij hor. 4. m. 25 à merid. est. die, hor. 20 à merid.</p>	<p>Seyed. die 26 Junij hor. 9. m. 11 à merid.</p>
<p>Seyedini die 27 Junij hor. 9. m. 55 à mer.</p>	<p>Seyed. die 28 Junij hor. 4. m. 40 à mer. die 7 Julij hor. 9. m. 40 à mer. circut.</p>	<p>Seyedini. die 11 Julij hor. circut. 4. m. 45 à mer.</p>

HOLD-ÉSZLELÉSEK

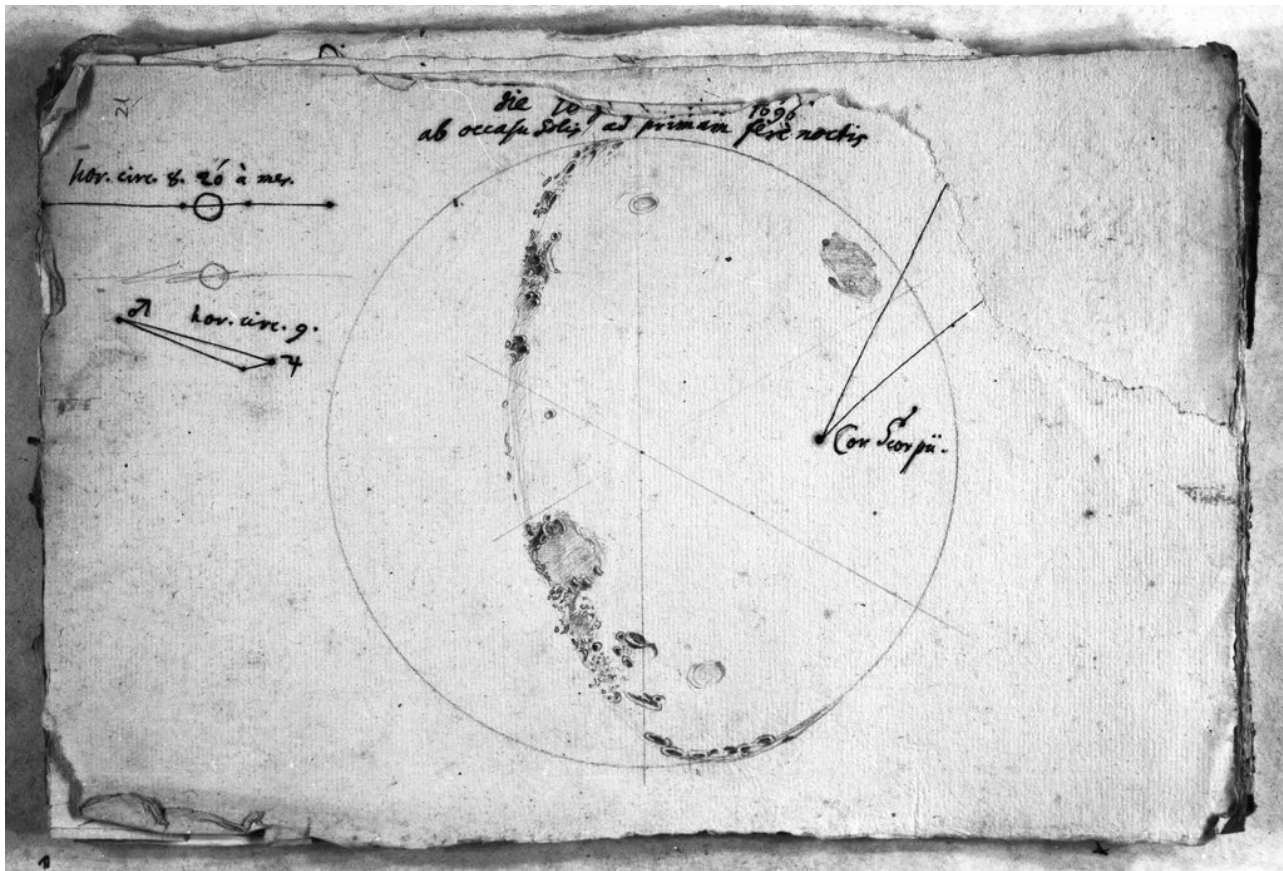

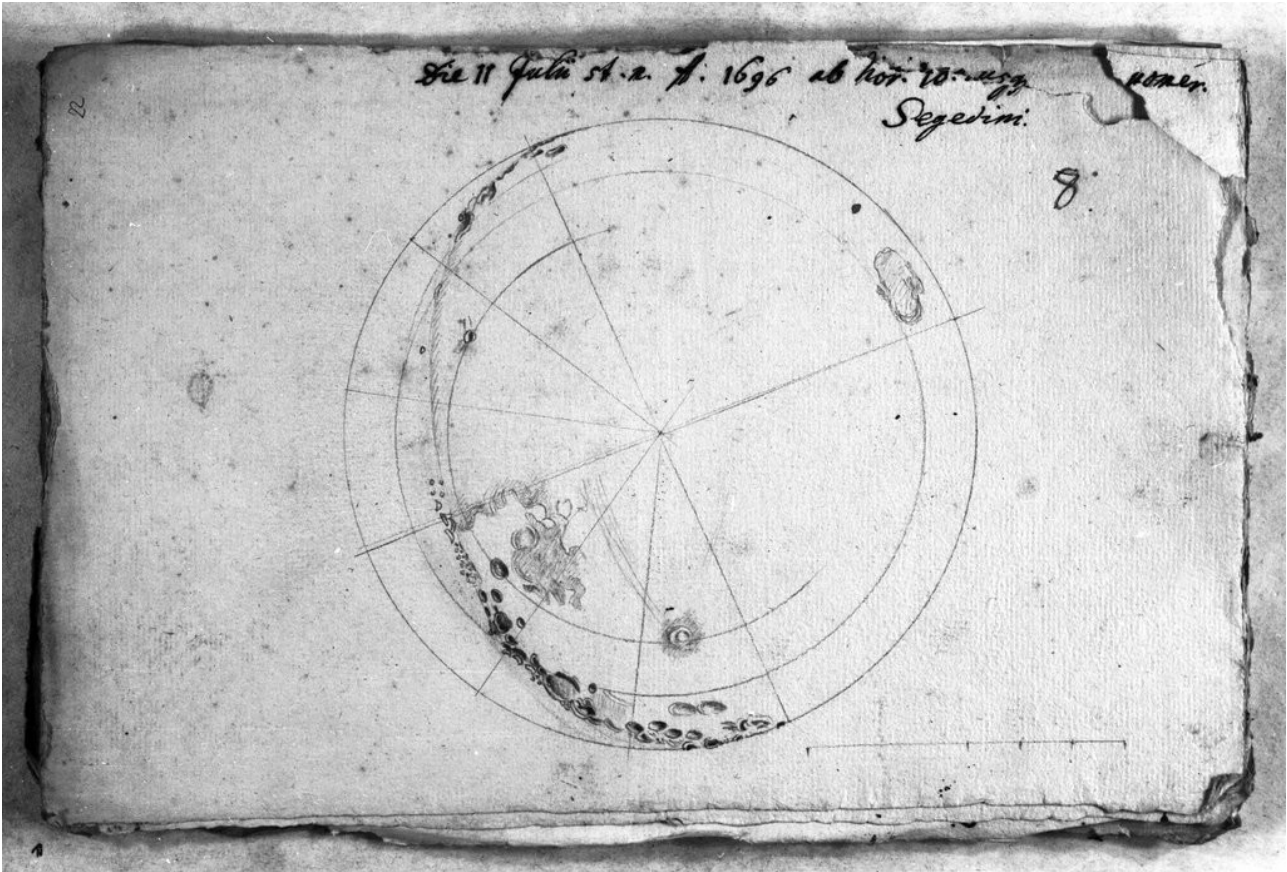
Die 26 Junij 1603
Sejden

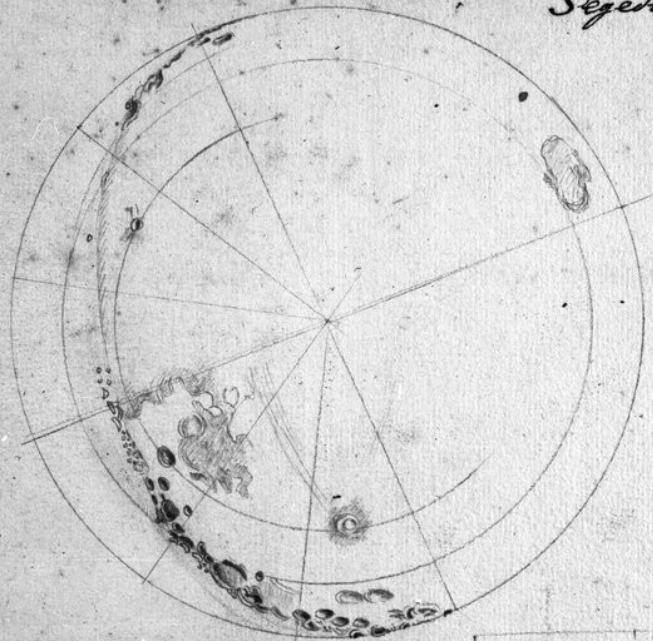

Die 11 Julii 1696 ab hor. 10. usq. pomer.
Segetini.

22

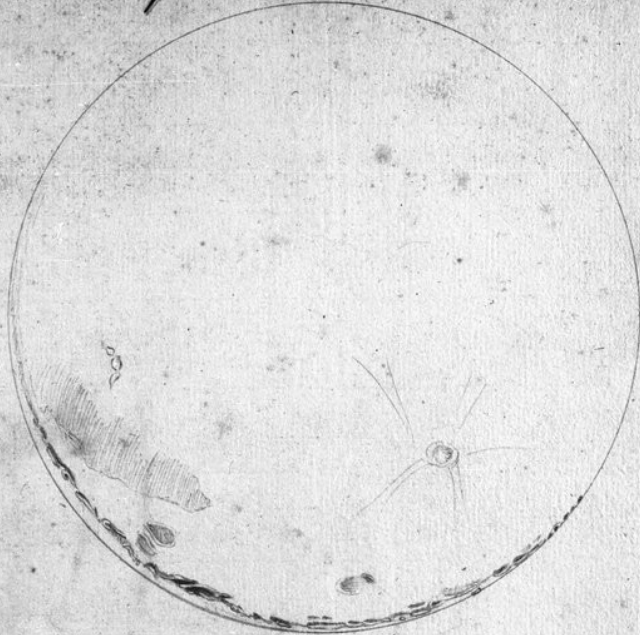
8.

23

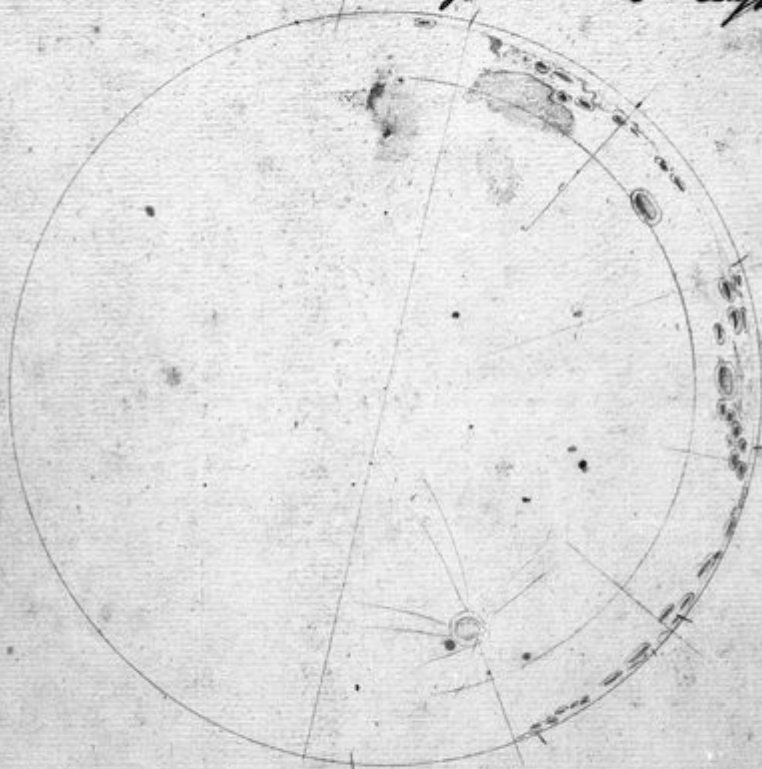
Luna crescens et
plenitudo proxima.

Die 13 Julii. 1696. ab hor. dimid. 10 usq[ue]
quadrant. post 10. Sejediim.

Luna decrescens, eaq; ab opposi-
tione + propina.

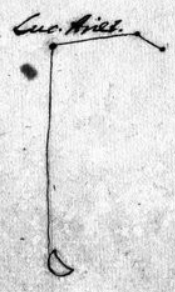
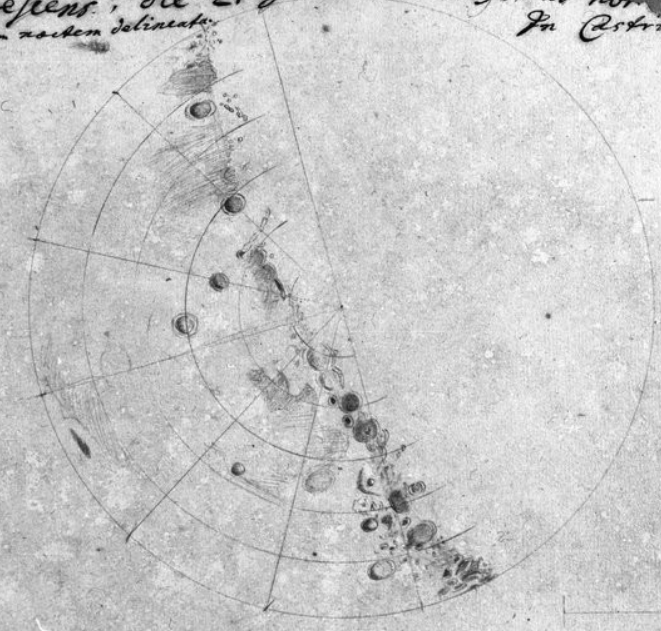
Die 15 Julii st. n. 1696.
ad portem 6 Arc. miliar. à
Senta distantem.
ab hor. circ. 1 usq; dim. 2 ab occasu ☉.

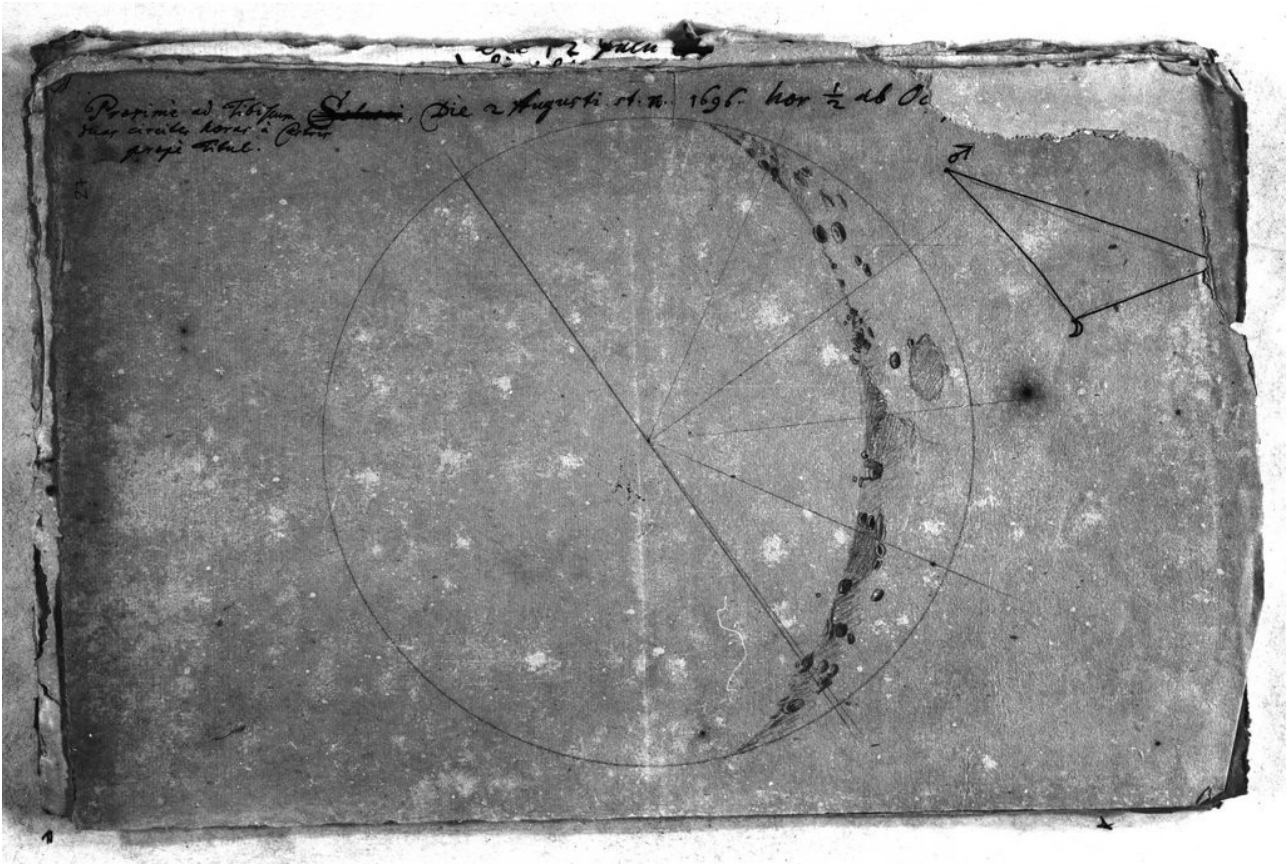

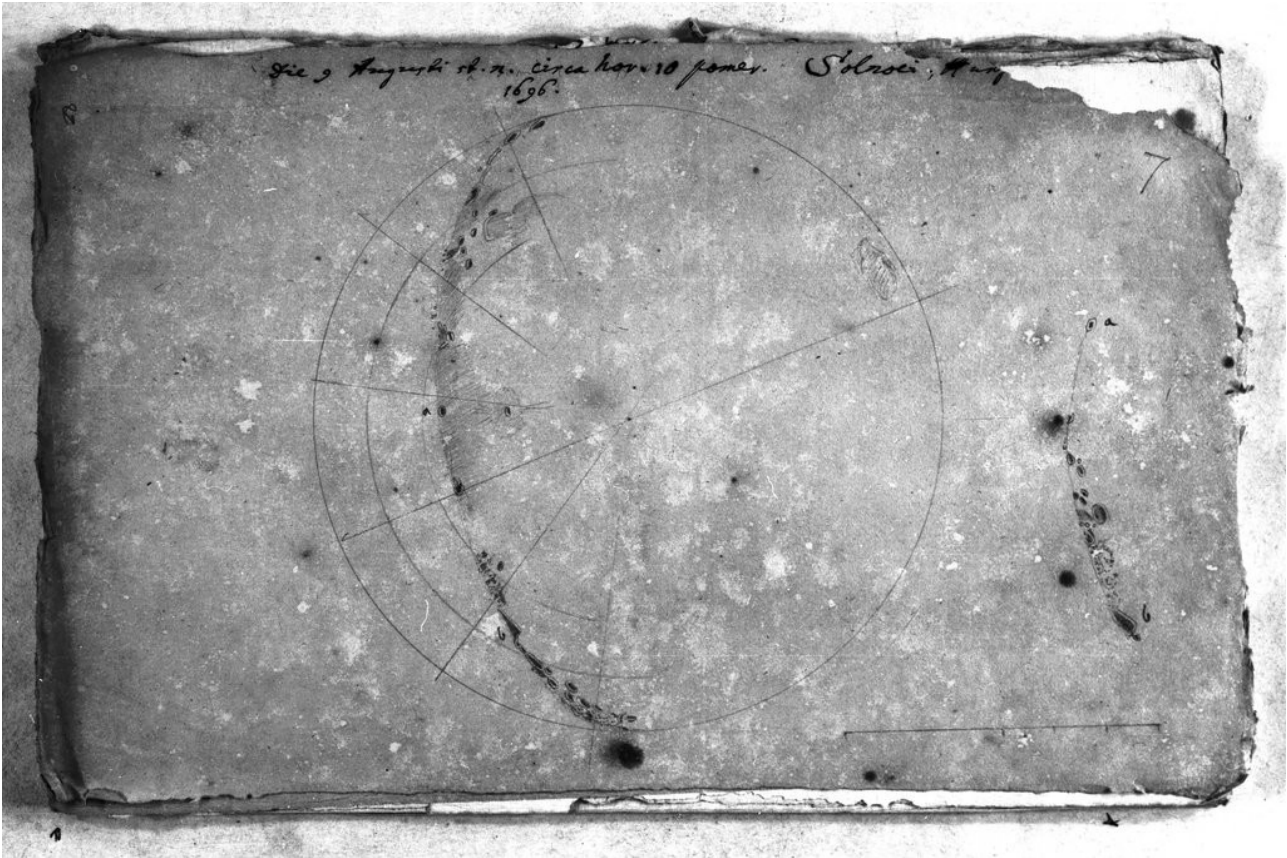

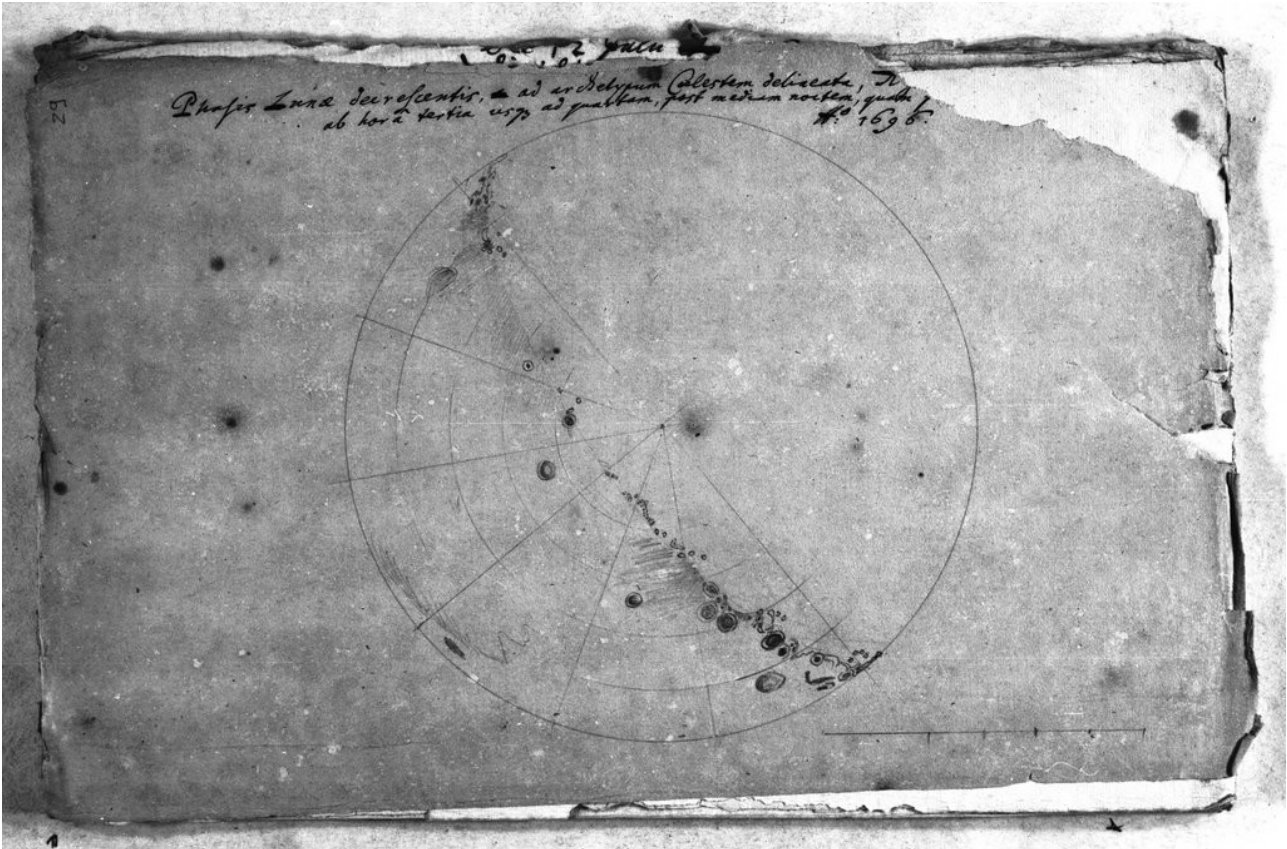
26

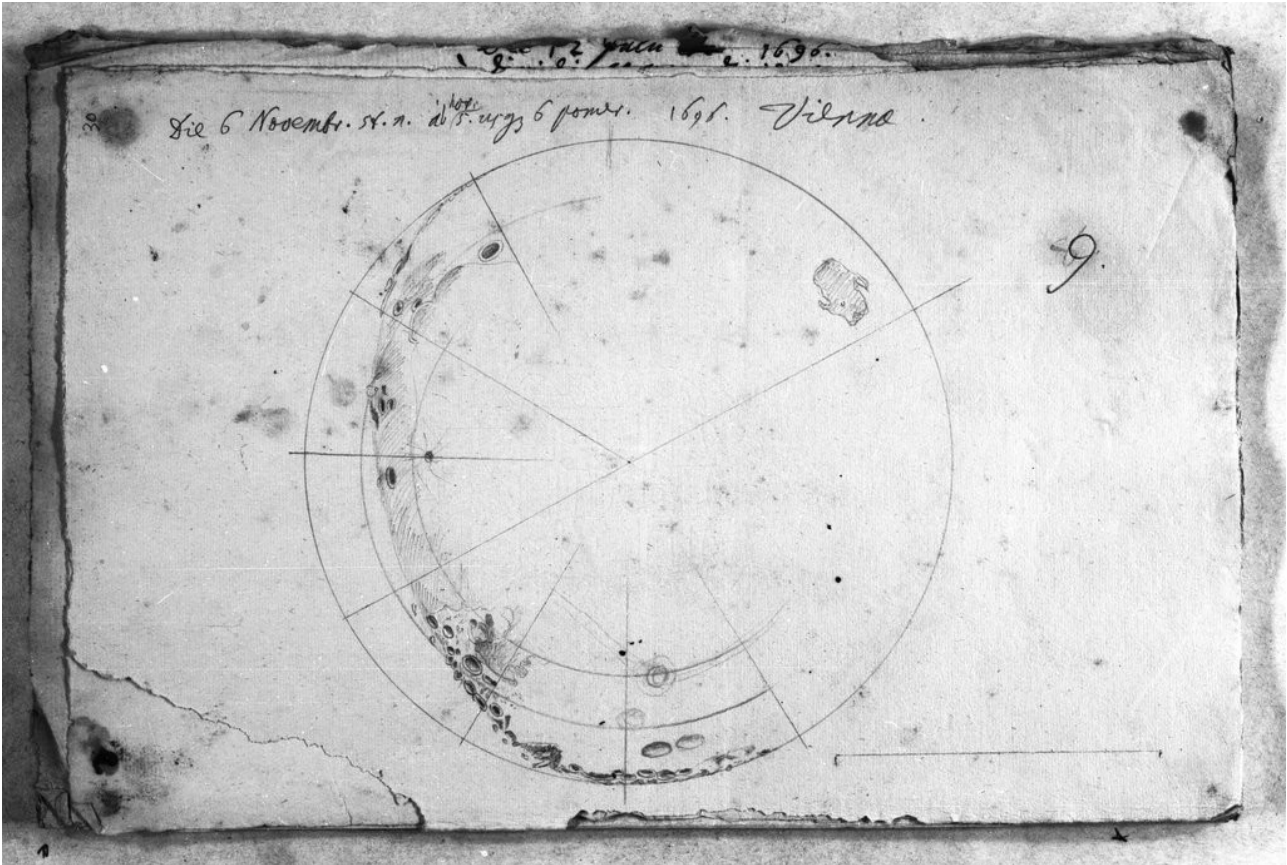
*Luna decrescens, die 21 Julii st.n. 1696. ab hor
post mediam noctem delineata. In Astron.*

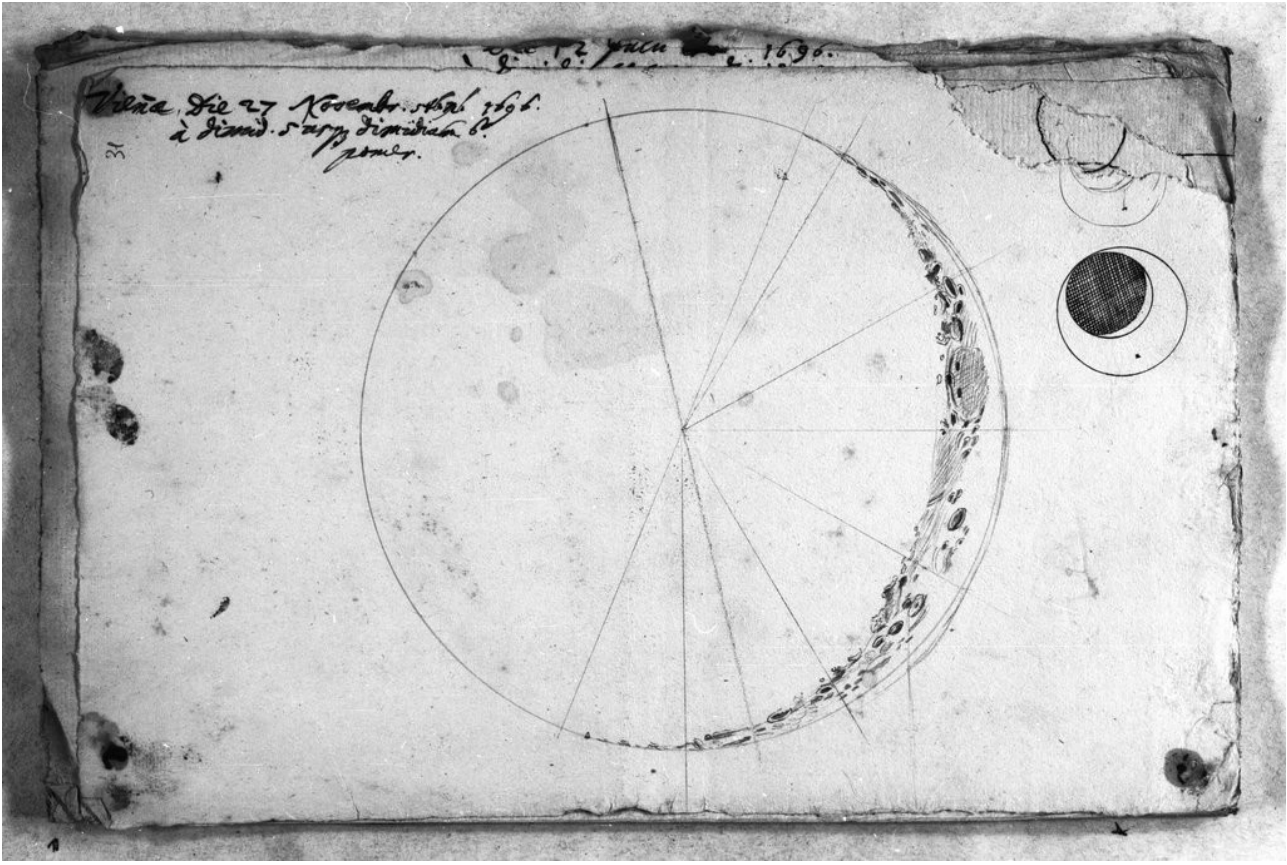

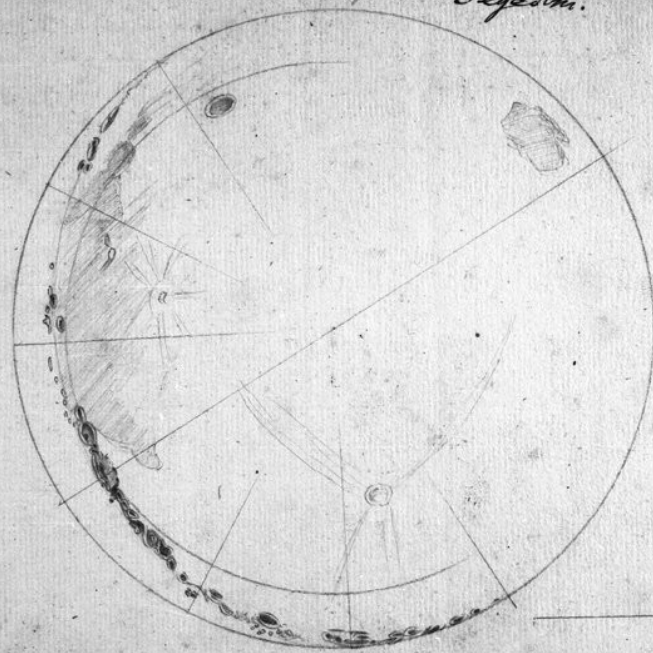

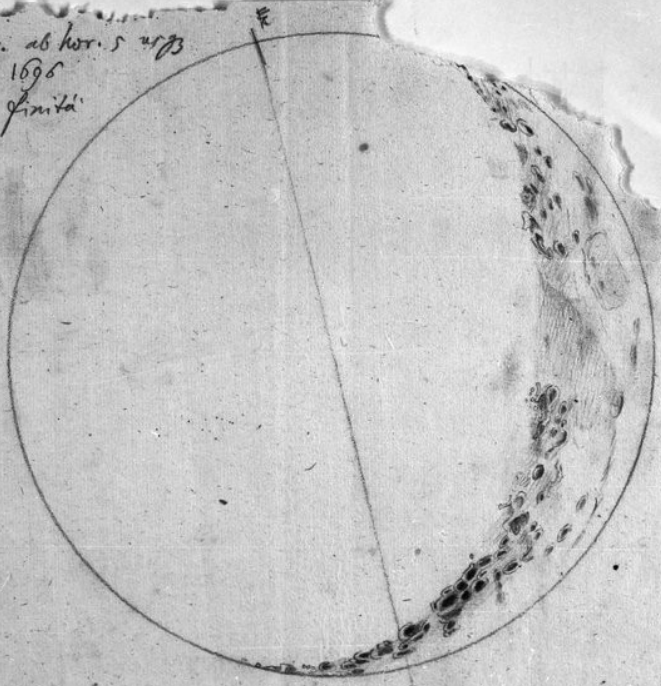
1696.
à dimidat 10 usqz dimid. 11 pomet.
Segdini.

22

10

Die 28 Novembri. ab hor. 5 47³
5 fei pomer. 1696
Inclinatis signabat finitā
declinatione.

A Jupiter és Holdjainak észlelései, amelyeket J. C. M[üller] végzett 1696-ban az ausztriai Bécsben

Horae – órák
pom. [pomeridie; postmeridie] – délután
eod. [eodem die] – ugyanazon a napon

BUDÁN

BOZÓTOS HELYEN

egy Duna menti Gobinum nevű falu közelében
Buda alatt 4 mérföldnyire

post occasum Solis – napnyugta után
circiter post occasum Solis – körülbelül napnyugta után
In insula quadam 1 ½ hor. infra Tullna sita – Egy szigeten, 1 ½ órányira Tolna alatt

BAJÁN

culm. praeced. Arctur. – az Arcturus delelését megelőzően(?)

A DRÁVA DUNAI TORKOLATÁNÁL

SZEGEDEN

ZENTÁN

egy kb. 6 mérföldnyire Szeged alatt lévő,
a Tisza melletti helyen

hor. circ. 1 ab occasu Solis – kb. 1 órával napnyugta után
hora circiter dimidia ab occasu Solis – kb. fél órával napnyugta után

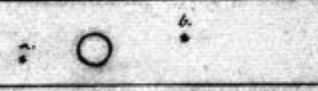

A Duna és a Tisza találkozásánál,
Titel közelében lévő

TÁBORBAN

Luna crescens – növekvő Hold
ita per telescopium observatus – ilyenek észleltem a távcsővel
Luna ad oppositionem vergens – a szemközti állásba hajló Hold
Cor scorpii – a Skorpió csillagkép szíve
Tubi capacitas – a távcső képessége
Culminante Lucida in medio colli Serpentis – Amikor a Kígyó csillagkép nyakának közepén a Fényes csillag delett.

OBSERVATIONES
IOVIS
cum suis Satellitibus
habita
 à
I. C. M.
A. R. C. D. C. X. C. V. I.

*
VIENNAE
Austriae.

<i>Dies et n.</i>		<i>Hora.</i>
Maji 11.	a. $1 \frac{11}{2}$ b. $2 \frac{1}{2}$ c. $2 \frac{1}{2}$ 	10 pm.
14.	a. $\frac{1}{2}$ b. $\frac{1}{2}$ c. $4 \frac{1}{2}$ d. $2 \frac{1}{2}$ 	10 pm.
15.	a. 0. b. $1 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$ d. $1 \frac{1}{2}$ 	10 pm.
16.	a. $\frac{1}{2}$ b. $\frac{1}{2}$ c. $2 \frac{1}{2}$ 	10 pm.
BUDAE.		
27.	a. $1 \frac{1}{2}$ b. $2 \frac{1}{2}$ 	<i>culpa. spica m.</i>
28.	a. $1 \frac{11}{2}$ b. $1 \frac{11}{2}$ 	<i>culpa. loc. ce. horali in m. d. m.</i>

*Pars arbuta,
Græpe Galinæ s. Puffæ, pugna
quædam ad Danub. & Draviâ
infra Buda p. s. m.*

Dies etc.		Horæ.
28.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. a. c. $1 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$ $+ \frac{2}{7}$	3 part occupat Solis.
29.	<i>In p. h. quadam 1 1/2 hor. infra subn. ita.</i> $a. 1 \frac{1}{2}$ b. $2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$ 	1 circis. part oc. sup. Solis.

BAJAE.

July 1.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	1 1/2 circ. ad occup Solis.
2.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	culm. præcal. fructus.
3.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	2. 28. a. mer.
6.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	10 1/2 pomer.

**Ad Confluxum
DANUBII & DRAVI.**

9.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	9 pomer.
11.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 2 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	hor. 1. m. 20 part oc. sup. S.
12.	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 1 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	hor. 1 1/2 part 0 occup.
	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 1 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	26 min. a. præcal.
	$a. 1 \frac{1}{2}$ b. $b. 1 \frac{1}{2}$ c. $1 \frac{1}{2}$	40 min a. præcal.

Diebus. *Horæ.*

<i>Junij 13.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$b \cdot \circ \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot d$	<i>9 à mer.</i>
------------------	--	---	-----------------

SEGEDINI.

<i>17.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$\circ \cdot \frac{1}{2}$	<i>hor. 8. 40 à occid. circul.</i>
------------	--	---------------------------	--

<i>20.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \circ \cdot \frac{1}{2} \cdot d$	<i>hor. 8. 40 ad occid. Des</i>
------------	--	---	-------------------------------------

<i>21.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \circ \cdot \frac{1}{2}$	<i>ad occid. 74 à hor. circ. à 2. 20. ad cap. B.</i>
------------	--	---	--

<i>22.</i>	$a. 2 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$d. c. \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \circ$	<i>hor. 8. 40 ad occid. O. circ.</i>
------------	--	---	--

<i>25.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$d \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \circ \cdot b$	<i>hor. 8. 40 à mer.</i>
------------	--	---	------------------------------

<i>25.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \circ \cdot b$	<i>hor. 20.</i>
------------	--	---	-----------------

<i>26.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$	$\circ \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2}$	<i>hor. 9. 40 à mer.</i>
------------	--	---	------------------------------

<i>27.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$d \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \circ \cdot b \cdot c$	<i>hor. 9. 15.</i>
------------	--	---	--------------------

<i>28.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \circ \cdot \frac{1}{2} \cdot b$	<i>hor. 8. 40</i>
------------	--	---	-------------------

<i>July 1.</i>	$a. 2 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \circ \cdot \frac{1}{2}$	<i>hor. 9. 40 circ.</i>
----------------	--	---	-----------------------------

<i>11.</i>	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 2 \frac{1}{2}$ $c. 1 \frac{1}{2}$ $d. 2 \frac{1}{2}$	$\frac{1}{2} \cdot \circ \cdot \frac{1}{2} \cdot b \cdot c$	<i>ad occid. à hor. 9. 40 à mer. 4. 15 à</i>
------------	--	---	--

Senta

locus quoddam 6 circiter miliar. infra
Segedinna ad Tibiscum fl. sit.

Die et sta.		Hora.
July 14.	$a. 1 \frac{1}{8}$ $b. 5$ $c. 6 \frac{3}{4}$ 	hor. circ. ad occ. Judei.
15.	$a. 1$ $b. 2 \frac{1}{4}$ $c. 4 \frac{3}{4}$ 	hor. circ. dimid. ad occas. Sol.
<p>In Castris prop. J. ita in angulo ad confluentem Danubii & Tibisci positis.</p>		
18.	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 5$ $c. 7$ 	circa di. mid. 9.
20.	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 2 \frac{3}{4}$ 	hor. 7. 15. 2 mer.
21.	$a. 1 \frac{1}{2}$ $b. 1 \frac{1}{2}$ $c. 4 \frac{1}{4}$ 	hor. 9. 15.

Lucida in dorso Serpentis –	a Fényes csillag a Kígyó csillagkép hátában
in cauda Serpentis –	a Kígyó farkában
in humero Ursae Minoris –	a Kis Medve vállában
in manu sinistra Ophiuchi borealis –	az északi Ophiuchus bal kezében
Lucida in medio colli Serpentis –	a Fényes csillag a Kígyó csillagkép nyakának közepén
Lucida in cauda Aquilae –	a Fényes csillag a Sas csillagkép farkában
Ultima caudae Serpentis –	a Kígyó csillagkép farkának utolsó csillaga
Caput Herculis –	a Hercules csillagkép feje

Appendix IV.

ALLGEMEINER DISCURS ÜBER DEN TRAFFICO

Euer Kays. May. allergnädigsten Verordnungen gemäss, hette ich zwar schon vorlängst in puncto des mit denen türkhen einzurichten vorhabenden traffico, mein allerunterthänigstes guethachten über den bishero nur obenhin berührten discours weitläufiger erstatten sollen; Nachdeme aber die überheuffte geschäften solches zu verschieben mich obligieret, als Verrhoffte auch, Euer Kays[erlicher] May[estät] werden disn meinen nicht aus eigener schuldt herrührenden Verschub, umb soweniger in Ungnaden aufnehmben, als Versichert bin, das die fernre demonstrationes deroselben Ministerio, undt Hochlöbl. Hoff .Cammer zur deliberation noch zeithlich genueg einlangen, undt daraufhin die bey dem Congress zu Carloviz veranlaste feststellung dessen der grossen Bottschaft übergeben werden khan.

Erstes Capitl

Es ist also der traffico nichts anders, als eine Communication zwischen frembdlingen, welche mit geldt undt manufacturn aus Ihren eigenen in ein frembdes landt zu verkauften, oder zu contrahieren handeln; Undt weillen ich verschidene reisen durch Türkhey verrichtet, in Constantinopel mich lang aufgehalten, sonsten auch bey verschiedenen frembden nationen vill zu Euer Kays. May. Dienstbeförderung dienende Notizien eingehollet; als khan Euer Kays. May. allergnädigstem befelch hierin fahls auch ein allerunterthänigstes vergnügen thun.

In Constantinopel habe ich Verschidene Europäische nationes gefunden, ingleichem aus Asien, so dem Türekischen Reich nicht untergeben waren; kheinen aber von Euer Kays. May. unterthanen; Ich habe mich diesemnach von d vor disem krieg gewesten handelschaft informieret, undt in erfahrung gebracht, das dise letztere, sowohl wegen ihrer Anordnung, als schlechten wahren unter die kaufleute nicht gewesen worden; wan also khein bessere einrichtung geschehen solte, so wäre es nicht rathsamb, unter Euer Kays. May. nahmben bey so weitschichtigen conquistn sich in einen tractat einzulassen.

So viel victorien geben versichert eine grosse öffnung Euer Kays. May. aerario, undt deroselben Unterthanen, einen nützlichen traffico einzuführen; Occasione wessen Ich (damit alles clar, undt mit guether ordnung explicieren) wie socher traffico mit denen türkhen, undt sodan mit anderen nationen einzurichten, dan zeigen werde; Aus welchem dan abzunehmben sein wirdet, das der türekischer Kayser mehrer vonnöthen habe, mit Euer Kays. May. ein Commercium mercantile zu machen, als dieselbe mit jehnem; welchen Vortheil Euer KAYS. MAY. die beschaffenheit dero landten geben, undt dannenhero mit deroselben decoro bey denen tractatn an der Portn Soustenieret werden muess, umb Ihre convenienzen davon zuerhollen, die ich zu seiner Zeith schon unterscheiden werde;

Bevor Ich zu dem auf Mich genohmbenen werkh schreitte, seindt nachfolgende punkten, worauf mein dicurs fundieret ist, umb so leichter dise materie zutractieren, zu stabilieren.

1.mo

Die terminos a quo, ad quem, dises zwischen beeden Reichen, undt andere Ständten, mit welchen man negoziieren werde miesen, anstellende Commercium zu determinieren, sodan die weeg zu wasser, undt zu Landte, durch welche man die wahren zu erweltn terminis lifern muess; wobey zu considerieren, was für nutzen, oder schaden der Eigenthumben solcher wahren bey solcher passage zu leiden hat.

2.do

Miessen die weege aufgezeichnet werden, wie solche zu ross, oder zu wagen, undt zu schiff

practicierlich, nicht weniger auch wo, oder beständige, oder fliegende brückhn von verschiedenen arthen der schiffe anzulegen; Item die gelegenheiten zu determinieren, wo Magazinen, sowohl zu Unterbringung der wahren, als unterhalt der kaufleuthe einzurichten, undt eine taxa der frachten so wohl zu landt als zu wasser zu introducieren, denenselben auch eine gewisse schwähre der fuhren wegen conserdierung der weeg undt bruckhen aufzuerlegen.

3.tió

Die Sorten der wahren zu unterscheiden, welche aus Euer Kays. May. landten zwischen gedachten terminis a quo usque ad quem mit besserem abgang in Türekischen undt anderen landten verschliessen werden khömmen, higegeu zu examinieren, was für frembde wahren dagegen zu verwechslen, oder was für andere wahren umb paar geldt zu erhandlen; zu welchem ende gewisse Orth zu Jährlidhen Märckhten, undt erlegung der Mauthen zu stabilieren.

4.to

Ist zu observieren, was für nationen Euer Kays. May. convenienzen zuschaden khomben, oder eine gelosie machen möchten, consequenter ob sich derenselben opposition in allen fällen zubesorgen wornach man sich mit sichern geleuthen versehen miesste.

Nach disen 4. puncten werde Euer Kays. May. allergnädigsten befehlch erfüllen; fange dannenhero von dem erstern an, die terminos a quo, ad quem, dan die arth undt qualitet der lineen zu wasser, undt zu landt zu zeigen; verstehe indesmahlen durch die lineen die weege, welche zu dem traffico dienen sollen; werde mich auch respectu Euer Kays. May. allzeith in deroselben von denen Türkhen in dem letztern Krieg überkhombenen conquisten halten.

Der erstere, undt Vornehmbste terminus a quo ist respectu Euer Kays. May. allzeit in deroselben Residenzstatt Wien, undt hat respectu des Türkhischen Reichs den terminum ad quem Constantinopel, wohin 2. unterschiedliche lineen, als eine zu wasser, undt die andere zu landt practicieret werden khan.

Die Jenige, welche zu landt gebraucht werden khan, ist in beyligender carten N. 1. mit rother farb gezeichnet, sub No .1.

Die andere linea ist auf der Donau bis auf Roszik undt von dar zu landt bis auf Constantinopel nach der rothen linea No 2. oder da man bis auf den einfluss Ermelter Donau bis ins schwarze Meer continuiren will, miesste in den Phosphorum Thracicum passieret, undt von dar nacher Constantinopel nach der rothen linea No 3. die farth genommen werden.

Andere 2. termini a quo khönnen Ofen undt Baja sein, undt respective mehr terminos ad quem in Turkey haben.

Deren einer khan sein Smirne in Khleineren Asien mit No.4. in der Mappa unterschiden, wohin man zu landt bis auf Ragusa gehen khan, undt von dar weithers dahin auf dem Meer. Der andere terminus aber Seraglio die Hauptstatt in Bosnien; wie die linea No. 5. weiset.

Betreffend sodan die Länder, welche immediate der Porten unterthänig sindt, als Moldau, undt die Wallachey, da muess ihr bestendiger terminus a quo Baya sein; alermassen auf denen lineen 6. 7. 8. 9. 10. 11. zu ersehen ist, undt über die angezochene terminos ad quem khönnen Euer Kays. May. weder mediate, noch immediate einen weiteren traffico haben, weswegen Mich dan mit diser meiner allerunterthänigisten relation ausser derselben nicht extendieren werde.

So vill so dan den traffico mit denen anderen potenzen anlanget, da khombt Pohlen undt Welschlandt in consideratione;

Für das erstere wirdt (wie die linea No 12. weiset) der bequembiste terminus a quo Offen sein, undt der terminus ad quem Warschau;

Baja khönte ingleichem, wie Ofen, hierinfahls dienlich sein; mehrers aber in Podolien, als in Pohlen; zumahlen die liene No 13. zeigt;

Für Italien wirdet in simili Ofen undt Baya pro terminis a quo dienen khönnen, Venedig undt

Ancona aber pro terminis ad quem;

Die linea ist zu solchem ende von Ofen sub No 14. zu landt bis Buccari gezogen, undt von dar gehet es über das Meer, oder nacher Venedig, oder nacher Ancona;

Die linea aber von Baya mit No 15. gezeichnet, gehet über Össeckh, Brod, undt von dar zu wasser auf der Sava nacher Sissek, undt in der Culpa auf Carlstatt; alwo es zu landte bis Buccari continuïret, wie No. 16. anzeiget, undt eben wie die vorige linea ad terminos ad quem nacher Venedig, undt Ancona abgeheth.

Hierbey ist zumerckhen, das vill andere weeg aus denen ersterzehnten genohmben werden können; die nacher Belgrad, oder andere vornehmbe Orth genohmben werden können, wovon zu gedenckhen mein absehen nicht ist.

Auf allen denen in der Mappa mit linea unterschiedenen terminis a quo, ad quem versieren keine nachfolgende vorschläg, welche, das es alle practicierlich, demonstrieret werden solle; doch die linea auf der Sava bis auf Ragusi aufgenohmben, wovon der augenschein genohmben werden muess; Indeme Ich nur eine general notiz davon habe, undt dannenhero eine gründliche nachricht von Einigen selbiger enden sesshaften Türckhen davon einzuhollen, mich bemüehet.

Auf die lineen, oder die weege, undt deren qualitet: auch unter wessen dominium solche gehörig, zukhomben; da habe den vornehmsten terminum a quo Vienna, undt den jehnigen ad quem Constantinopel angesetzt; es ist dannenhero diese die erste linea, welche in diesen discours eintritt. Man khan also diese linea zu wasser undt landt haben; zu Landt gehet es mit einem parallell lauf zwischen Verschiedenen distanzen an der Donau nacher Constantinopel, da zuvor die eusserste Theill von Unter-Österreich, undt der grösste von Nieder Hungarn bis an die Drava, undt von dar durch Sclavonien biss an die Sava consequenter bis an den berg Emo durch Servien passieret werden; alwo da man über einen theill dises berges khombet, es nachgehendts an dem vorgebürg des eussersten Theils von Thracia aufhöret.

Die vornehmste Stätt durch welche die linea gehet, seindt, Pressburg, Raab, Comorn, Gran, Ofen, Össeck, undt Illok, so alle Eyer Kays. May. unterthänig, hernach durch die Türckh[ische] als Belgrad, Nissa, Sophia, Philipopoli, Adrianopel, undt Constantinopel.

Die linea zu Wasser gehet nach dem bekantten lauf auf der Donau bis auf den einfluss in das schwarze Meer, auf welchen man durch den Phosphorus Thracicum nach der linea No 3. Constantinopel khombet.

Zu disem terminum khan auch eben diese linea genohmben werden, da man ein Stückh landts N.2. zu Roszik darzur füeget, undt den weeg zwerchweyse über die extremitaten von Bulgarien, und Thracien auf Somelio nimbet, undt weithers, oder durch Kirklissa, oder durch Adrianopel gehen, undt vorbeschriebene linea enden khan.

Euer Kays. May. geruehen es für keine nachlässigkeit aufzunehmben, das diese so importante Donau-Linea so khurz beschreiben thun weillen solches allein geschehen ist, umb dem Jenigen nicht zu widersagen, welches Euer Kays. May. in sachen albereits vorgebracht worden; dan, wan über die von denen Holländern des mit denen Türekhen anzustellen habenden traffico eingegebene projecten raisonnieren solte, miesste ich da bey mein guethachten nach der jenigen ordnung, wie es beede Gottseels Grafen Strattman undt Kinsky gehalten, einrichten, undt noch zu gleich mit einer andern schrift Mich weitleufigen darüber extendieren, als in der vor meiner abreise zu dem congress zu Carloviz verfassten, undt vor der angetretenen Fridens executions Commission Eyer Kays. May. Vice-Praesidenten grafen Gundakher von Stahremberg übergebenen schrift gethan habe; aus welchem Euer Kays. May. Allernädigst werden abnehmben können, was vorgedachte beede Ministri in sachen für vernünftige gedanckhen geführet haben, die Ich als deroselben conquisten informieret, leichtlich zu Papier bringen können;

Es wirdet zwar nicht allein Eyer Kay. May. sondern auch mehr andern frembd vorkhomben, das Baja der Hauptvestung Ofen pro termino a quo durch vershidene lineen vorzieche; die privat

wissenschaft aber, so gemeltermassen von deroselben conquisten habe, hat mich zu diser veranlassung bewogen, die sich auch mit des Herzogens von Lothringen Hochseel. angedenckhens nach der zu Harsan erhaltenen Victori, als derselbe darauf Sibenbürgen zurecuperiren marchieret, conformieret; zugeschweigen, das durch sovill Jahr bey denen vorgefallenen verschidenen Kriegsoccasionen erkennen gelehrt habe, das gedachter terminus Baya in fridenszeith zu denen Händel schaftten, bey einem Krieg aber zur Magazinierung ein Haubtniederlaag sein miesse; Was aber von Baya für verschidene weege ad terminos ad quem zumachen, werde ich auf folgende weise unterscheiden, undt habe disem zu foge mit der Linea No 4. schon beschriben, das diesfalls ein kleinerer Theill zu landt, als zu wasser verhandten; wie dan die linea zu landt an dem Ufer des Adriatischen Meers zu Ragusa aufhöret, dahin man die eusseriste Theill von Nider Hungarn bis auf die Drava, von dar durch Sclavonien an die Sava in fronte des einfluss der Drina beriehet, undt nach der Länge erstgedachtes Flusses in Bosnien den district von Herzogovina überzwerch gehet; Die seithen des Meers fanget von gedachten Raguserischen Port an, undt setzet zwischen welschlandt, Epiro, Morea, undt den Archipelagum den terminum in kleinern Asien in die berühmte überfuehr von Smirne.

Dise linea gehet in Euer Kays. May. landten durch Eszék, undt die sehr importante Situation von Raska, in dem Türckhischen. territorio aber durch Zwornick, Visogra, Tesligia, Fogia, undt von da in die Hauptstatt der Raguseer, so ein der Hungarischen Cron einverleibtes Behenguet ist.

Bei diesem Meer ist sodan wegen dessen weithschichtigkeit, undt davon herrührenden andern zu fallen nicht rathsamb, oder zuegelassen, ein eigenthliche passage festzustellen;

Was für einen Vortheil aber Euer Kays. May. von diser linea haben, undt wie Syn dardurch andere Potenzen ereifern werden, soll an seinem Orth beschriben werden; hiebey aber melde allein, das, wan man diese linea nicht erhalten solte, oder das, solche zubekhomben, ietzo nicht für guetgehalten wurde, Ich alle die lineen zu landte (ausser der jehnigen von der Donau) nicht aestimiere, als welche alle mehr nutzen denen Türkhen, als Eyer Kays. May. aerario, undt unterthanen auf denen von mir zu seiner Zeith schon recensierenden Ursachen abwerten wurden;

Von Baja, als dem termino a quo, wan die linien No.4. undt 5. nacher Össeckh übergangen werden, khombt man auf Seraglio, als den terminum ad quem.

Es übergeheth dise linea gedachtermassen die eusseriste Theill von Nider Hungarn, da man die Drava zu Össeckh passieret, durch Sclavonien zwerchweise khombet, undt zu Brod über die Sava schlangenweise bey dem Fluss Bosna bis auf gedachtes Seraglio khombet;

Über erstermelten terminum habe ich diese linea nicht eingerichtet, dan, an was für ein Meergestatt es auch gehen wurde, so bringt es Euer, Kays. May. Landten kheinen nutzen; die Ursache dessen werde in einem anderen Capitl allerunterthänigist remonstrieren; da unterdessen die prob meiner Vorschläge zugewinnen mich bemühe;

Gewiss aber ist es, das der von denen Türkhen in Bosnien so sehr Verlangende traffico denenselben undt andern Potenzen nachdencklichen nutzen: hingegen Euer Kays. May. Unterthanen mehrer nachtheil undt schaden verursachen werde.

Wann von Baya die linea No 4. et 5. undt hernach No 15. (welche an dem Adriatischen Meer bey dessen Port Carlopago aufhöret) genohmben wirdt, so khan man von dardurch 2 Weeg nacher Venedig undt Ancona khomben;

Dise linea gehet, wie die vorige, durch die eusseriste theil von Nider Hungarn bis auf Össeckh, überzwerchet Sclavonien bis auf Brod, undt thuet ein gleiches in Bosnien; undt da man sodan auf Bagnalucca khombt, so passieret man etlich stundt oberhalb Bihaz die Una auf der brückken zu Vakup; sodan führet dise linea 3. stundt in Croaten, so immediate türkhisch ist, auf den berg Plessiviza in den Paass Lombardinik des eusseristen Theils von der Corbavia undt Licca über Graschaz, auf Carlopago; Orth, undt Ländter, so alle Eyer Kays. May. In Croaten eroberten conquisten einverleibt seindt. Die weithere beschreibung diser linea khan auf khein gewisses Orth

determinieret werden, weillen es über das vilen Umbständten, undt gefahren unterworfenene Meer gehet; Undt dise linea ist die letztere, welche eine connexion mit denen Türkischen passagen, undt denen terminis ad quem hat;

Von dickherwehntem Baya khan man andere 2. sehr importante: zum traffico mit andern Potenzen dienende linien haben, die durch Euer Kays. May. conquisten, ohne anderer Potenzen territorien zuberühren, bis auf Venedig, Ancona, und dem importierlichen Meer Ufer Buccari gehen;

Die eine ist eines Theils zu landt, die andere zu wasser eingericht; Zu land ist sich nach den No 4. tum zu regulieren, und gehet von Össeck her, und nach den No.5. tum bis auf Brod; von dar khombet dise linea zu wasser auf das Sava bis auf Sziszek, wo der Culpa einfluss ist, auf welcher man weithers nachher Carlstatt fahret, undt von dar zu landt, nach der linea No 16. auf Buccari kombt; sodan kehret man sich auf das Meer nach der Linea 14. undt bedienet sich der Fluesse zwischen Sclavonien, undt Bosnien, in Croaten.

Die andere linea gehet durch die eusserste Theil von Nider-Hungarn nach der länge der Drava, undt von dar auch in die eussere Theill von Sclavonien undt Croaten, undt endlich in die gedachte Scala von Buccari; undt thuet dise linea Fünfkirchen, Siget, Agram, undt mehr andere kleinere in Croaten ligende Orth betreffen;

Weillen dan Baya ein Hauptniederlaag undt das erste punctum einer Hauptstrassen, ut No 6. zumachen, ist, sodan aus diser die andere lineen practicieret werden miessen;

Als werde unterschidtliche terminos adquem vertheillen, die immediate denen Türkhen unterworffen sindt, undt zwar auf der Donau in die Wallachey, undt Moldau, ia auch auf ein und anderes orth in dem neu acquirierten Podolien.

Dise linea gehet allein biss auf Alba Reale in Siebenbürgen überzwercht die Ebne von Bazka und khombet an die Theyss bis auf Szegedin, von dar es passieret ober den einfluss der Marosch undt gehet nach dessen gestatt in Sibenburgen alwo sye sich zu Alba Julia mit dem weeg No 11. zertheillet.

Diese hauptstrassen No 6. hinaufwärts muess zu landt geschehen, abwärts aber von Alba Julia bis nacher Szegedin auf der Marosch, worauf die schifffarth durch Alba Julia, Deva, Arath, undt Szegedin versichert ist;

Die Linea No 11. welche der erste seitenweeg von der Hauptstrassen No 6. ist, khan beyläuffig Leopoli, oder Caminez pro termino ad quem haben, undt von Alba Julia gehet es auf Torda, Maros, Vaserel undt Bistriz, undt duch die höche Gebüg nacher Campo longo in Moldau, von dar aber auf ein oder andern terminum ad quem.

Diese Hauptstrasse No 6. continuieret durch Siebenburgen, gehet durch Hörmanstatt, undt durch das territorium Burslandt khombet bey dem Pass Doitos heraus, da sie in die Moldau ingehet, undt stabilieret pro termino ad quem Gallaz, so ein Niederlaag von der tartarischen Kaufmannschaft sein khan.

Zu Hörmanstatt ereignet sich ein anderer seithenweeg No 7. gezeichnet, welcher bald aus Siebenbuergen durh den Paass Rothentur aufgehet, undt in die wallachei nach der länge des Flusses Olt khombet, setzt den terminum ad quem Tura, wohin aus Nicopolis die wahren überbracht werden.

Zwischen Cronstatt undt Hörmannstadt ereignen sich andere zwey seitenweeg No 8. und 9. deren ersterer khombt aus Sibenburgen durch den Paass Erburgh undt der andere zu Bosa, die sodan abwerths von Campo longo in der gegend Pitest zusamben gehen khönnen, wo man weithers auf Bukerest in die wallachische confinen bis auf Giorgin khombt, so gegen Roszik gelegen undt an der Donau ein Niederlaag von Bulgarien undt Thracien ist.

Von Baja nimbt sodan den Ursprung die linea No 13. undt überzwerchet das landt zwischen der Donau undt der Theyss in Alas, undt khombt auf Zolnok, Debresin, Zattmar, Mongatsch, undt endtlichen in Pohlen.

Ich unterlasse zwar auch nicht auf Ofen, als einen terminum a quo zureflectieren, bedenckhe aber dasigen posto für den traffico von geringerer importanz als Baya zu sein.

Von dorthen fanget die linea No 14. überzwerchet einen grossen theill von Nider-Hungarn, undt etwas von denen eusseristen Theillen von Croaten. undt Sclavonien bis auf Agram, continuiert weithers durch ermeltes Croaten bis auf das Ufer von Buccari, umbt sodan beede terminos ad quem Venedig undt Ancona.

Ofen ist von denen conquisten die Hauptstadt, undt Stuhlweissenburg eine von denen vornehmsten Orthen, wohin dise linea uberzwerchet, wovon sie sodan nach Agram gehet.

Von gedachtem Ofen setze ich den gelegnisten terminum a quo an durch die schon sub No 12. beschribene linea, welche duch Otvon, Zinges, Onat, Tokay, oder Caschau, undt das Carpatische Gebürg in Pohle nachher Warschau, undt von dar ad Mare Balticum, consequenter zu seinen terminum ad quem nacher Danzig khombet.

Auf dise weise nun verhoffe ich dem ersten capitel in puncto des trafico ein genüegen gethan zu haben, indeme ich die terminos a quo undt ad quem zwischen beeden Reichen sowohl, als andern Potenzen denen kauffleuthen geschriben, dabey auch alle weege zu wasser, undt zu landte nach ihrer beschaffenheit: nicht weniger auch was für Königreich, Provinzen undt Stätte zupassieren angemerckhet, das jetzo allem übrig bleibet, den nutzen undt schaden, so die ländter, durch welche dises commercium gehen solte, haben werden zubeschreiben.

Der nutzen, welchen Eyer Kays. May. durch ihre schöne conquisten gemacht, khombet von dem Croatischen Meergestatt, undt aus Sibenbuergen, als einer Haupt Niderlaag von der Wallechey, Moldau, Podolien, Tartarey undt ach von Moscau.

Dise linea communicieret zusagen auf dem eusseristen Theill des Adriatischen Meers mit Vendig und Ancona durch darzwischen kommbende weege zu wasser undt landte ohne frembder Potenzen territoria zuberühren, sondern allein in Euer Kays. May. eigenen königreich undt landten.

Alle einkhaufften aus ganz Hungarn undt dem daran gränzenden Pohlen khomben auf einen gleichen Vorthail an, undt ist sich dises nutztes zuversichern, kheiner Capitulation mit denen Türkhen vonnöthen, allermassen denen immediat Unterthanen von Moldau, undt Wallachey frey stehet, weege zu erwählen, welche Ihnen zum gelegnisten fallen; Undt weillen Ihnen die Lehnige, so durch Euer Kays. May. Landten gehen, sowohl wegen der Kürze, als sicherheit zum besten anstehen, so werden dieselbe einmahlen einig andern umschweift nehmben, wan man dieselbe anderst nicht mit allzu grossen Mauthen nicht überlegen, die strassen auch wegen der raubereyen sicher, gehalten werden; worauf dan absonderlich zureflectieren sein wirdt.

Euer Kays. May. ersehen also aus denen beschribenen Umständten, das sye keines weegs gebunden seindt, der weege durch Bosnien sich zubeziehen, woselbsten von denen Türckhen der traffico so sehr verlanget wirdt, welcher aldorthen vor dem Krieg wegen passage der wahren (wie schon gesagt werden solle) von grossen, nachdenckhen wahren; zumahlen die selbe aus Hungarn, undt denen dermahligen conquisten khomben, wo anietzo in Eyer Kays. May. willkhür stehet, denen Bosnensern den Paass zugestatten, oder nicht; welcher nicht allein Eyer Kays. May. Unterthanen, sondern auch deroselben Meerport zu Buccari selbst von darumben höchstnachteillig ist, weillen alle wahren, so nacher Seraglio geführet werden, kheinen andern terminum ad quem als Italien haben, undt kheinen andern Meerport, als die Venetianische in Dalmatien, dergestalten, das hieraus von selbst wohl abzunehmben, wie der traffico mit Bosnien denen Türckhen undt Venetianern nützlich, Euer Kays. May. aber selbst nachtheillig sein werde.

Solten aber die Türckhen das commercium auf der Sava zu Raska mit denen Ragusern accordieren, undt das commercium mit Smirne feststellen wollen, solchen falls würden denenselben die wahren in Bosnien zu passieren sein, das sye auf den Port von Carlopago khomben khönten; zumahlen schon ein maasse zu finden ist, das der Meerport zu Buccari nicht lähr stehen dörfte, wiewohlen es wegen der aus Welschlandt khombenden wahren nicht so leicht sein khan, undt das zorderist die

kauffleuthe den Vortheil beeder flüssen, der Culpa, undt der Sava nicht werden verliehren oder übergehen wollen.

Sonsten werden die Türkhen das Commercium auf der Sava bis nacher Ragusa, umb davon ein gleiche correspondenz mit Smirne zu haben, nicht denegieren; zumahlen dardurch ihr landt grossen Vortheil nehmben khan, das sonsten in grosser armuth verbleiben müste, wan anderst vornehmlich die Engelländer, so dan die Holländer, Franzosen, undt Venetianer wegen verschleissung Ihrer wahren in Euer Kays. May. landten sich nicht darein mängen;

Wan disemnach dises Commercium zuerhalten, undt man ohne Zeith Verlust zur Execution schreithet, so dürfte mit Euer Kays. May. allergnedigstem Verlaub Versichern, das Euer Kays. May. landten in kurzem mercklich bereichet werden; zumahlen diselbe nicht allein jährlich sovill Millionen (welche umb kleidungen verwendet werden) in ihren Landten behalten können, sondern auch die Rusländer selbst obligieren werden, sich von Euer Kays. May. Unterthänigen kauffleuthen an wahren eine Vorsehung zu verschaffen.

Ich in eines wenigen Orthes winschte allein, das die jehnige Ministri, welche in diser materia zu consultieren haben werden, mit mir ermelte Meer undt weege practicieret hetten, umb Euer Kays. May. den von disem traffico herrührenden nutzen recht vorstellen zu können.

Das Centrum zu disem traffico, undt den terminum a quo habe ich nacher Ofen undt Baja angetragen, undt wan ich diesen Orth dem jehnigen vorgezogen habe, so wird vorgedachte Mappa zeigen, wie der transport der kauffmannschaften aus Asien auf ermeltes Centrum als Euer Kays. May. conquisten practicierlich sein, welche ohne deme zu unterhaltung deren künstlern, undt Handwerkern der Manufacturn sehr fruchtbar seindt, undt dise leute mit denen aus Asien überbringenden Kauffmannschaften introducieret, undt von denenselben die wahren pro exigentia gemacht werden können eben dise Mappa zeigt, wie sowohl zu wasser als zu landt die eusserste Theil von Moldau mit einer ganzen kurzen linea mit dem Adriatischen Meer durch beede Königreich, Hungarn undt Pohlen bis an den port zu Buccari sich coniungieren, ohne anderer Potenzen territoria zu berühren, das ist, von dem höchsten Carpathischen gebürg bis auf den füess oder Thall der berge Welebich genant; So ist auch dabey zu observieren, das hierdurch denen Türken ein sehr grosse Freindschaft geschichet, da man denen Bosnesern den kleinen durchgang von 3 oder 4. tagen vergönnet, Euer Kays. May. hingegen die ganze Communication von der Adriatico bis auf den porto von Carlopago haben khönnen

Andertes Capitul

Der Teminus von Wien bis auf Constantinopel ist zwar auf dem landt mit wägen völlig practicierlich, meines behalts aber wirdet dise gelegenheit mehr für die zuschlichtung der Staats sachen hin undt wider schickende Currier, als für den traffico dienlich sein, die Kaufleute auch keine, andere weeg, solang man auf der Donau wirdet fahren können, nehmben.

Auf denen mit No 6. undt 8. gemerckten weegen durch Doitos, undt Terisburg werden die Kaufleuthe aus Moldau undt Wallchei mit wägen fahren können, und Alba Julia ligen lassen, wegen der gelegenheit auf der Marosch bis nacher Szegedin; alda werden Sye sich durch die eben von Bacska bis über Carlstatt bedienen khönnen, wan Sye anderst nicht (wie ich schon gemeldet habe) auf Brod, undt aldar auf der Sava in die Culpa bis gar dahin nacher gedachtem Carlsatt von dorthen aber den gantzen tractum bis Buccari nehmben wollen; welchen tractum, wie die mit C. gemarkhte linea zeigt, nur 2 oder 3. tagreiss mittelst Saumpferdt zu verrichten erfordert.

Wan aber ermelte kaufleute von gedachtem Brod bis auf das Ufer von Carlopago zugehen vorhabens seindt, so müssen selbige sich der Saumpferdte bedienen; wie wohlan auch diese gelegenheit auf die Wägen eingerichtet werden khönnte.

Von Brod bis auf Seraglio mues man Saumpferdte haben; wie zumahlen auch von dem einfluss der

Drina bis auf Ragusa.

Alle die übrige weege, so durch Hungarn undt Polen angemerket werden können mit Wägen practicirent werden, ausser der jehnigen linea, so in Siebenbürgen bis auf Bistriz sich erstreckt; welcher nicht anderst, als mittelst Saumpferdt gemachden kann, undt auf gleiche weise von Hörmannstadt bis Turn practicieret werden muess;

Sonsten könnten alle weege auf dem landt, vonnöten gedacht werden, das mit wägen nicht durch zu khombet ausser deren jehnigen, nacher Seraglio undt Ragusa, dan die linea, welche in Sibenbürgen nach Pistriz gehet, mit wenigen spesen eingerichtet wird, das mit sothanem fuehrwerckh durch zu khomben. Die schiffahrten seindt sehr bequemb, als wobei nichts anders als die gestatt zur gegenfuehrh zuaccomodieren, undt wegen der schiffmühlen, das kheinen anstoss leide, eine einrichtung zuthun.

In dem nachfolgenden particular Discurs über dies, in welchen die weege zu stabilierung des traffico reparieret: auch deren neue eingerichtet werden miessen, davon thun blos eine kleine anregung damit man allen hinternissen, so etwa entstehen möchten, entgegen khönne;

Dise gelgenheiten aber ereignen sich theils disseits und jehnseiths der Donau; von welchen letztern ich den Anfang machen, undt so dan auf dise seithen widerumb fallen werde.

Zu Baja muess eine extraordinari Diga, oder ausfüllung mit erden von der seithen des gestatts aldorthen zu Baja geschehen, welche reparation von dem letzten unter Baja gelegenen Sandthauffen anfangen, undt bis auf den anfang des Spitzes von der Insul bey Mohács continuiert werden muss. Undt khan dise distanz entweders durchgehendts mit erden ausgefüllet, oder auch brücken darzwischen geschlagen werden; Allermassen ich in einer absonderlichen relation schon ausführlichere meldung zuthun nicht unterlassen werde.

In der linea von Mohács, undt zwar dessen oberen Theill bis auf die Insul, welche wenig schritt unterhalb des einflusses der Zarabiz in die Donau sich befindet, werden an etlichen Orthen brückhen vonnöten sein, undt in andern, das solche mit erden angefüllet werden; mittelst dessen nun, wan zugleich 2 fliegende brücken dahin gestiftet werden, sindt die 2. armb von der Donau zu coniungieren, als womit dises centrum von denen wassergüssen allzeit befreyet, undt mithin die Communication in Sibenbürgen hin undt wider festgestellet bleiben kann.

Ober Szegedin bey dem einfluss der Marosch in die Teiss ist über dasiges wasser ein fliegende brücken höchstens nöthig, nicht weniger das das obere Ufer an disem Fluss durch ein langen bezirckh durch brücken undt andere mittel practicabl gemacht werde.

So miessen auch bey verschiedenen seiten strassen vill brücken über die Tres Keres, Berengui, Crasna, undt Samos gemacht werden; zumahlen dise Flüsse viel Moräst formieren, undt wan dieselbe in die jehnige koben, so die Theyss machet, so verursacht es ein labirinth, das es zum gebrauch des Commercii mit brücken geöffnet werden muess;

Nachdeme es aber hiezur eine grosse anzahl brücken erforderte, hingegen dise weege nicht die haubtsächliche seindt, so zu dem traffico erfordert werden, so unterlasse hirvon weithers zu discourrieren.

Zu Szolnok, muess über die Theiß die alte brückhen in bessere undt bestendigen standt gesetzt undt eine neue zu Tokaj gesclagen werden, ingleichem sich auf solche weise über die Moräst auf der Torza, oder Onath oder einem andere Orth mittelst brückhen oder anschüttung mit erdten zu versichern, welches reparationes seindt, so vornehmlich zu dem traffico aus Pohlen mit denen terminis a quo nacher Ofen, undt Baja dienen werden.

Belangend so dan die weege selbiger endten zu landte, seindt solche nach gemachten brücken von natur so gut, das sie nicht besser gewünschet werden könnten.

Die jenige strassen aber über die hohe gebürg, welche Pohlen von Hungarn undt Sibenbürgen von Moldau undt Wallachey, auch Hungarn von Sibenbürgen selbst entscheiden, seindt wegen des auch zu zeithen des gewesenem Krieges gehaltenen Commercii ziemblich practicierlich wordurch

auch mit einem wagen zukomben, undt unnöthig sein wirdet, selbiger enden andere neue weege einzurichten, ausser das selbige einer reparation vonnöthen haben; vornehmlich aber winschte ich , das die strassen an der Marosch auch zwischen denen bergen bis in angesicht Deva continuirte, da man aus einer ebne von Arath khombet, zu mahlen dise gelegenheit vill arbeith darumben erfordern wirdet, weillen dieselbe zu kriegszeiten von beeden Armeen zimblich ruinieret worden.

Disseits der Donau erfordert es an 3. orthen die passages einzurichten, zwey nemblichen über die Drava, undt die dritte über die Sava.

Die Erstere 2. miessen zu Össeck, undt Terne sein, undt khomen zu Össeck die Moräste an theils orthen mit brücken, anderwärts aber mit anschüttungen practicabl gemacht werden, welches eben den jenigen effect haben wirdt, als die zu Türken zeiten geweste sehr beschriene brücken gemacht hat, so da mehrers ein hoffärtiges als nötiges werk ware, undt von Solijman an, als dem Urheber, durch dessen Successores jedesmahlen im standt erhalten worden.

Zu Terne wirdt ein gleiches erfordert, an beeden orthen aber müessen über die rechte Drava fliegende brücken gestiffet werden, darmit die Communication beeden Continenzien, auch bey allen ergiessungen zu behaubten.

Die 3. te brücken neues die Communication von Nemsj undt Moraviz mit Razka in sicherheit setzen; in welcher gegendt auch verschidene aufhauvungen geschehen, undt brücken angeleget werden miessen, umb keinen anstoss oder verhinderung zuleiden, welche da durch die jährliche wassergüsse der Sava, undt Bosszut verursacht werden, undt muess bey der gelegenheit, wo die Bossut mit der Sava derley ergiessungen verursacht, die fliegende brücken über erstgedachte Sava gehalten werden, die Communication mit Sclavonien undt Bosnien zu haben;

So wierdt auch zu Brod ein fliegende brückhe vonnöthn sein, wie zumahlen auch zu Cragliobrod über die Sava an dem eusseristen theil des Königreichs Sclavonien gegen Croaten ein andere, umb die Communication mit Carlstatt, undt Agram zuhaben.

Zwischen Alba Reale undt der Drava, dan in Unter undt Ober Sclavonien werden über viel Moräste undt kleinere Flüsse ingleichem brücken vonnöthen sein; die zu specificieren nicht der mühe wert seindt, undt dahero kürze halber auslasse.zhg

Es werden auch notwendig neue weeg umb die Meerporten zu megliorieren, undt in guthen standt zu setzen, gestiffet werden miessen, zu welchem ende von denen vor althers gewesten derley strassen die fuesstalfer annoch an verschidenen Orthen erkennlich sindt, die durch die continuirliche Krieg in abnehmten gerathen, jetzo aber theils davon reparieret, andere aber von neuem ohne einzige mühe zu fahren, eingerichtet werden khönnen.

Ein weeg ist von Novi in Licca bis auf Carlopago 6. Stundt lang über den berg Welebich zu machen, wessentwegen die incumbenz Euer Kays. May. Oberingenieur von Hollstein aufgetragen worden, dise gelegenheit wohl zu recognoscieren zumahlen solche practicabl zu machen, vill müehe mit minen wirdet angewendet werden miessen.

Der andere weeg ist über zwerg des bergs Javernik von Osalia bis auf Buccari, welches eine distanz von ungefäh 17. Stundten lang sein wirdt, undt (wie einige sagen) solle ietzo dardurch mit wägen gefahren worden sein, also das nur ein weniges stücks hiebey wirdet zu machen sein.

Der dritte weeg gehet über zwerg des bergs Capella in der Licca für die Communication von Carlopago, undt Carlstatt, so beyleuffig 6. Stundt lang: undt gegen der von denen Confinariis bedeckhten Plessiviza einzurichten sein wirdt.

Undt gleichwie das absehen diser einrichtung in populierung, undt offtern traffico Euer Kays. May. Zurgehörigen Meer Ufern bestehet, also muess auch hieran weder Zeith noch arbeith gespahret werden.

Aber dises ist unumbgänglich vonnöthen, für die trafficanten, undt deroselben wahren genügsambe Unterkhomben zu stiften, umb sich sowohl vor Ungewitter, als allen anstoss der Rauber, undt andern zurfühlen versichern zu khönnen.

Zu solch ein ende wirdet meines behalts gueth sein, wan nach den Türckhen gebrauch ein grosses mit ziegl wohl bedeckhtes, auch mit eysernen thoren undt gattern versehene haus also eingerichtet gebauet würde, das man mit guether gelegenheit die wahren aldorth ablegen, undt unterbringen khonte; die grösse dises gebeid wirdet nach der glaublichen affluenz der wahren einzurichten sein.

Eine von disen Niderlaagshäusern mieste in Cronstatt sein,

die 2.te zu Alba Julia

die 3.te zu Arath

die 4.te zu Segedin

die 5.te undt grössere als die vorige, zu Ofen

die 6.te in Baya

die 7.te in Össeck

die 8.te zu Razka

die 9.te zu Brod

die 10.te in Carlstatt

die 11.te in Buccari

die 12.te zu Carlopago.

Occasione diser gebeuden fallet auch auf Lazaret zu reflectieren. Vor welche zu Contagibns zeiten eben zu conservierung der wahren dienen khönnen; dan wan denen Venetianern Ihr gebrauch nicht wohl von tahten gehen solte, so wirdet von der grossen affluenz der wahren Teutschlandt baldt inficieret werden.

Es wirdet dahero eines von disen Lazareten in Cronstatt, das andere zu Razka, undt das dritte zu Carlopago einzurichten sein, umb ein so grosses übel nicht in das herz Euer Kays. May. Landten einreissen zu lassen.

Die gewinnsucht der privateleuthen wirdet die erbauung stallungen, wüths heusern, undt dergleichen, ohne diss zwar geben; nichts destoweniger aber werden wegen der Pferdt nach deren Türckhen gebrauch andere denen Vorgesachten gleiche gelegenheiten zerbauen sein.

Aus allen disen Spesen ist ein Capital zu machen, welches 30. undt 40. pr. Cento eintragen wirdt, indeme alle diejehnige, welche solche oberzehlte gelegenheiten geniessen wollen, mit gewissen mauthen zu taxieren. Das iedoch solche nach der Türckhen gebrauch eingerichtet werden, welcher allen angenehmb. Undt dem publico aerario einen mercklichen nutzen eingebracht hat. Undt haben ermalte Türckhen alle ein khonfften von bedeithen Pässen mit einer leidenthlichen undt vorgeschribenen tax einen particulari jährlichen vermietet, welcher über die Ihnen vorgeschribene taxierung von denen Kauffläuten, undt reisenden nicht mehrers nehmben dörfen allermassen dan dise einkhonfften mit denen Mauthen die sicheriste mittel zu bezahlung der Guarnison, in Hungarn gewesen.

Der Tefftertar in Bosnien hat wegen adjustierung der taxen von denen passagen bey mir albereit widerholte instanz gemacht, aus dessen conversation vill zur sachen dienliches abgenohmben habe, wovon zu Euer Kays. May. Richtschnuer nur dises hiebey setze, das die passage über die geweste Össecker bruckhen mit disen mauthen von 3 jährlichen Jahrmärckhen vor dem Krieg umb m/40 thaller verparkht gewesen, welche zu unterhaltung der Guarnison zu Canischa verwendet worden.

Mehrer will Ich hirvon melden, wan Ich auf das Capital, da von denen Mauthen und einkhonfften der passagen gehandelt werden solle, khomben: Euer Kays. May. Aber darauf abnehmten werden, was für nambhafte Summen hiebey zumachen sein werden.

Was sodan die Fuehren, Ross, wägen, undt schiffe betrifft, solch alles werdet, ohne Euer Kays. May. Entgelt, von denen privatis leicht erzeiget werden khönnen, ia weillen diser nutzen deren Unterthanen allein zurständig, als ist solcher auch denenselben völlig zuüberlassen, iedoch Ihnen die fracht Unkhosten eintweders von orth zu orth, oder nach dem tag vorzuschreiben; dabey aber die beschaffenheit der gueth und üblen weege, auch wie in ein oder anderem landt wohlteil oder

theur zu zöhren, nicht ausser acht zu lassen.

Drittes Capitul

Nachdeme nun von den Mercanzia gehandelt wordem, so will nöthig sien, Euer Kays. May. zu remonstrieren, mit was für wahren, sowohl aus deroselben eigenen als frembden ländern ermeltes Commercium zu öffnen, undt in gang zu bringen sein wirdet; undt weillen 3. termini ad quem seindt, als Türckhey, Pohlen, undt Welschlandt, als mues auch darnach der Unterschidt geschehen, undt dises Capitul examineret werden.

Durch Türkhey können Euer Kays. Mays. aus denen eigenen landten sehr wenig haubtwahren introducieren, undt da nicht möglich wäre, das Maarische Tuech in ein feinere güethe zu bringen, so wäre sich doch auf die denen Türckhen angenehme farben zu befleissen, welche wegen dermahliker kargheit dise lieber als die Englische tücher nehmten würden, welche wegen der weitheren entlegenheit, undt dass in feiner, umb ein merckhliches theurer seindt.

Das Eysenwerckh, undt was darauf zu des Menschen gebrauch gemacht werden khan, haben Euer Kays. May. in deroselben landten, in Specie zu Steyr in Ober-Österreich, andere sachen aber auss Messing werden zu Augspurg, undt Nührenberg gemacht.

Das Zinn auss Böhennb, so bishero meistens nacher Hamburg verschlissen worden, ist daselbst mit dem Englischen Marque gezeichnet, unter dem Englischen Zinn nacher Constantinopel verschlissen worden.

Der Mercurius oder das Queckhsilber, welches durch Holland in Türckhen übertragen wirdet, hat alda einen grossen verschleiss, sowohl für das türckische Reich, als für die Persianer, so meistens aus Euer Kays. May. bergwergh khomben, ausser des Jehnigen, welches aus Sibenbürgen dahin gebracht worden.

Undt weillen das bergwerckh an Kupffer in Servien, Bosnien, undt Wallachey dermahlen ganz darniderliget, als khönt wohl sein, das für ietzo ermeltes Kupfer auch dahin gebracht werden khönte.

Von denen Jenigen ausländischen wahren aber, welche sonst von Euer Kays. May. Unterthanen in Türckhey zu überbringen gepflogen worden, ist meines erachtens khein grosser Vorthail zu hoffen, schweige disemnach davon, weillen solches von dem Casu undt fleiss der Ausländer dependieret.

Für Pohlen ist aus Euer Kays. May. landten khein besserer verschleiss zu machen, als mit denen Hungarischen weinen, so dermahlen grosses gelt eintraget. Mit Italien ist ein grosser handel mit dem Vich practicierlich, forderist mit Venedig, umb so nützlicher auch, als welschlandt dises unumbgänglich haben mues; da die erfahrung gibt, das, als bey Verlithenem Krieg khein Vich aus Hungarn hinein gebracht worden, ein grosser mangel an fleisch darinnen gewesen, so dermahlen in Venedig annoch continuiret, undt selbieges umb theuren werth bezahlet werden muess, bey ietzigen fridens Zeithen aber, da der traffico des Vichs in gang khombet, ein Sublevation gehoffet wirdt.

Das wachß, so in allen conquisten, auch aus Moldau, undt Wallachey zusamben gebracht werden khan, hat den terminum auf Venedig, woselbsten ein grosser gewinn davon gemacht wirdt, indem von dar ganz Italien mit wachs versehen wirdt.

An allerley Vich-hauth, forderist von grössern, khan ein guether verschleiss geschehen, so nacher Venedig, oder auf andern orth in Italien zu verarbeithen transportieret wirdt.

Mit holz zu allerley schiffbau können Euer Kays. May. Meerporten in Croaten vill theill des Welschlandts, ia Venedig selbsten zu dem täglichen gebrauch versehen, undt wan man in fortsetzung des fridens ein oder das andere mahl genau nachsehen wirdt, so khan die herbeyzüglung der Pferdte grossen nutzen schaffen, wan anderst die Staatsregul nicht erfordertel, khein verschleiss davon in frembde länder zuthun.

Das Sibenbürgische Salz ist ein grosses Capital, undt wäre dises landt ein anderes Peru, wan bey

Euer Kys. May. sigreichen waffen aldorthen, wo das Salz den Ursprung hat, den fuess der berg (welche gegen Moldau undt Wallachey gelegen) behabten hette khönnen; dan wan Euer Kays. May. dasige 4. Salzgrueben mit denen Sibenbürgischen Zugleich besitzeten, so hetten dieselbe denen Türckhen undt Tartarn in Europa, als die an salz mangel leiden, in beliebige taxierung gesetze geben khönnen; da hingegen Euer Kays. May. aus mangel obgedachtes Mineralis, ausser was dieselbe Ihren eigenen unterthanen virkhaufften, in Türkhey wenig nutzen schaffen werden, wohin es beede Fürsten in Wallachey undt Moldau, umb ganz leichten preiss verwenden, ia zu praejudiz Euer Kays. May. Cameral gefählen bedeihte Salz aus Türkhey in deroselben landten einführen.

Es ist dannenhero hierauf bey der mit der Porten vorhabenden tractation eine Specialreflexion zu haben als eine hauptsache, welche in Euer Kays. May. landten nicht zu verstatten, sonst dises Salzweesen unter die andern Commerciën gemengt, khünfftig einen grossen schaden, undt confusion verursachen dörfte.

Hingegen ist von denen wahren, so auss Türkhey in Euer Kays. May. landten zu überbringen, grosser Vortheil zu hoffen, wan dieselbe anderst allergnädigst resolvieren möchten, in deroselben landten die Jehnige Manufacturn zu introducieren, wie es bishero die Holl- undt Engelländer, Franzosen undt Venetianer practicieren thun, dabey thue auf die Jehnige wahren wenig reflexion machen, welche vormahls aus Türkhey in Euer Kays. May. landten eingeführt worden, als da waren roth undt gelber Cardoban, gewisse rothe Leinwath von Diarbekir dan gewisse andere von subtiler baumwoll, so die Türckhen zu Ihren Turbandten zu gebrauche pflegen, item gespunnene baumwolle, undt stickseyden von unterschiedlichen farben, so alle wahren seindt, welche mehrers zu eines privat nutzen diene, als dem publico vill profit schaffen zu khönnen; zumahlen solches ein traffico für ethlich arme Ratzen ist, die Ihren gewinn auch auf das genauiste zumachen sich befleissen, und zu solchemende umb belosung Ihrer täglichen müehe sich zu allerley auch mechanischen handtierungen, als fuhrwerckh zu wasser undt landt undt dergleichen applicieren, wovon Euer Kays. May. khünfftig von demen davon derivierenden mauthen, undt andern anlagen grossen nutzen schöpfen, deroselben Unterthanen aber bey dem fuhrwesen inglechtem einen Vortheil haben khönnen.

Die seyden, Abba, geisswoll, Camelot zumachen, Cameelhaar zu feinen hüethen, undt andere wohl zu tüechen, dan gespunnen- undt ungespunnen baumwoll, wirt meistens den abgang in Euer Kays. May. landten haben, undt von Smirne, dem principal Port aus Persien in klein Asien zubekhomben sein. Allermassen solche wahren in ein od 2. wochen über Ragusa in Euer Kys. May. conquisten in Hungarn zubekhomben seindt. Von andern schlechtern werths zu erhoffen habenden wahren thun abstrahieren, zu mahlen der Vortheil bey denen selben von Einer mehr oder weniger glückhseeligen schiffarts der Holländer in Indien dependieret.

Dises nun seindt die wahren, durch denen Vermauthungen Euer Kays. May. aeraria bereichet, undt deroselben unterthanen beglückhseeliget werden khönnen, dannenhero auch bey gedachter introducierung Ihre einkhoufften ausser landts umb wahren zu schickkhen unterlassen werden, sondern Sye werden hingegen in standt gesetzt mit grossem Vortheil darmit auch andere länder zu versehen, gleich wie die Engelländer practicieren, die von denen Manufacturn über alle reiss- undt Convoy-Unkhosten jährlichen mehr als 4. millionen gewinnen.

Hierauf nun ist leicht abzunehmben, was Euer Kays. May. bey solcher introduction für nutzen schöpfen khönten, in denen mit einem einzigen guethen transport von 8 oder 10 tagen man zu Port ein derley guetes-Capital haben khönte, forderist ietzo zu fridens zeithen, wo allein die Meerrauber aus Africa im Zaunb zu halten seindt; welches gar leicht ins werckh gesetzt werden khönte, wan denen Raguseern erlaubt sein würde, auf die von denen kauffleuthen selbsten machenden schiffen Euer Kays. May. wappen od Fahnen auffsterkhen zu dörfen.

Fünffkirchen wäre der comodiste orth, sowohl weillen es nicht weit von der Donau gelegen, als weillen aldorth wohlfeill zu zehren, dise Manufacturn einzurichten; undt übersteigen die aus

Türkhey nehmende wahren in dem valor sehr weith die jehnige, welche dagegen aus Euer Kays. May. landten hinein gebracht werden; also zwar, das die frembde kauffleuthe sehr considerable Summen geldts auf Smirne zuüberbringen obligieret sein würden, umb die aus denen in Euer Kays. May. landten susamben gekhlaubten Materialien gearbeithn Manufacturn zuüberkhomben; wobey Euer Kays. My. unterthanen bey dem Verschleiss nicht allein das Capital, sondern auch noch einen grossen gewinn würden haben khönnen; dahero khombet es auch, das die Engelländer ungeachtet der grossen quantitet allerhandt wohlin tuechwerckhs, undt Zinns, welches Sye führen, über das geldt, was selbige darauss lösen, noch eine grosse Summa geldts, noch mehrers aber die Holländer, undt Franzosen für gedachte Manufacturn verwenden; wobey in specie die Holländer den Modum Ihre Thaller mit dem bekhtanten gewinn einzuführen gefunden haben, wornach auch Euer Kays. May. eine gewisse Sort Münz mit nicht geringem Ihrem Vortheil introduciern khönten.

Zum fahl aber Euer Kays. May. nicht wolten, oder für deroselben convenienz zu sein nicht findeten, wegen der Wallachey dise Kauffmannschafft Correspondenz mit Asien einzuführen, so würde der übrige traffico mit Türkhey die müehe nicht ertragen, deswegen einen andern tractat aufzurichten. Dan solchen falls, wie Ich schon allerunterthänigist angemerckhet habe, würde nur ein geschäft für wenig Rätzen zu nutzen der Hungarn sein khönnen, undt Euer Kays. May. ausser der mäuthen, sowohl von denen wahren, als denen Pässen undt Flüssen, item von der transport frachten, wenig nutzen in Ihren ländern schaffen khönnen.

Von Venedig wirdt dermahlen Tuech von woll, dan wahren von seiden undt goldt überbracht, mehrer das Commercium darmit mit Türkhey, als mit Euer Kays. May. landten zu cultifieren; wobey sie auch etwas von gewürz mit verschleissen.

Von Ancona khombet seiden wahr, als da ist Taffett undt gestreifte Atlas, indeme aus disem Port mit derley wahren vill kirchen versehen werden, wie zumahlen auch aus Florenz; als aus welchen orthen die wahren wegen deren zu hohen mäuthen auf die Venetianische porten nicht überbracht werden dörfen, womit die Venetianer den traffico zu impossibilitieren suechen, auf das Ihr seidenwahr allein den abgang in Tüorkhey haben solle, wie dan in Ihren Meerbuesen mit derley wahren beladene schiffe sich befinden, welche Sye confiscieren, undt dessen sich die kauffleuth von Ragusa in Specie genuesamb zu beschwahren haben.

Aus Pohlen khönte zwar ein grosse quantitet an Vich undt getreydt zuerhollen sein; weillen aber Euer Kays. May. daran gelegene länder dermit selbsten genueg versehen sindt, als khönnen dise Sorten von disem Königreich auf das Minerale von Bley undt Salz restringieret werden.

Das erstere hievon ist manchmahls zu Euer Kays. May. nutzen in die bergstätt gebracht worden; das andere aber mit mehr schaden, als nutzen.

Es muess aber eben bey disem letztern eine gewisse modalitet sowohl in der quantitet, als in dem Preyss observieret werden, damit hierin fahls khein gleiches praejudicium, wie das jehnige, erwachse, (wan gemeldet habe) das die Türkhen dem Sibenbürgischen Salzweesen verursachen khönnen; undt in wahrheit thut Pohlen ein grosse paarschafft umb die wein in Hungarn verwenden, ohne das selbiges andere wahren von Consideration dagegen daraus erhebet.

Damit nun der traffico in schwung gebracht werde, muess ein gewises orth determinieret werden, wo ein confluxus sowohl an wahren, als kauffleuthen beschechen khan, gleich wie zu türkhenzeithen der gebrauch gewesen, als selbige das von Euer Kays. May. eroberte Hungarn noch besessen haben; welches auch in Euer Kays. May. landten durchgehendts zu practicieren wärn.

Die orth undt die Zeith zu disen Jahrmärckhten hanget von der gelegenheit, die wahren sowohl zu landt als zu wasser beybringen zu khönnen, nachgehendts auch das an einem solchen orth leuth undt Vich Subsistieren khönnen.

Wan man also von dem orth deliberieren wirdt, so muess von einem Jahrmarckht bis zu dem andern eine frist unterlauffen, das die wahren von einem zu dem andern orth, undt sodan auf den bestimbtten Jahrmarckht überbracht werden khönnen.

Zu Türckhen-Leuthen würden in Össeckh Jährlich 3 grosse märckht gehalten, in welchen ganz Sibenbürgen, Wallachey, Servien, Bulgarien, undt Bosnien in der mänge mit wahren aus Welschlandt concurrirten; wovon der Reichthumb in Seraglio entsprossen; welches die von Welschlandt so sehr verlangte verwechslung an den aus dem türckhischen Reich genohmbenen wachß Vichhauth undt dergleichen wahren gepflogen hat.

Weilen dan ermelte Jahrmärckhte denen umbgelegenen ländern, undt deroselben aerario sehr grossen nutzen bringen, so ist meines erachtens wohl nötig, das, wan die weeg zu landt undt die schiffahrt eingerichtet wäre, 6 grosse Jahrmärckht in Hungarn, undt 3 andere auf Segedin über die Theyss einzurichten; undt sovill ich von denen Türckhen abnehmhen können, so tragen selbige verlangen, das die in Össek geweste Jahrmärckht nacher Brod transferieret werden möchten; vor allem aber wäre wegen der Communication zu wasser Razka der gelegniste orth; Es dörffte aber das enge Spatium, so zu frühlings Zeith unter wasser gesetzt werden möchte, undt sovill brükken, die dahin zukhomben vonnöthen, solches zu effectieren etwo verhindern; derohalben die wahl hierüber vondenen Türckhen zu expiscieren sein wirdet.

Die Mäuthen, als des landtsfürsten Regalien, miessen mit grosser behuethsambkheit, forerist von denen frembden, die Ihre guetter in Euer Kays. May. landten führen, eingefordert werden; wessentwegen Villeicht die Türckhen gebrauch, das solche nicht zu hoch taxieret werden, noch zu arthen; die da sagen, das die grosse mäuthen den concursum viller Kauffleuthe verhindern, die leidentliche aber eine grosse anzahl nach sich ziehe, mithin ein grosser nutzen nicht allein für Euer Kays. May. Particular aus den Mäuthen zu schaffen, sondern auch die von denen passagen, undt andern herrührende Regalien merckhlich wachseten; Undt ist nicht leichtlich sich einzubilden, was die Türckhen von denen Kauffleuthen allein von denen passages über die Draa, Sava, undt die Theiss sich für einkhonfften geschaffet haben, des nutzens zu geschweigen, welcher einem landt durch einen grossen traffico verschaffet wirdt.

In Türkhey pflaget man mit allen frembden nationen, mit welchen sie traffizieren, wegen der Mäuthen sich umb so vill, undt sovill pr. cento in einem Orth auf einmahl für das ganze Reiche zu vergleichen; dabey würden die Venetianer zum höchsten taxieret, welche 5., die Engelländer, Holländer, undt Franzosen 3, die Raguseen aber nur 1 ½ oder 2 (wan mich nicht irre), pr. cento von dem valor der wahren bezahlen miessen; Undt auf solche weise sollen zu ein führung eines guethen traffico die Teutsche mit denen Türckhen sich vergleichen.

Bey Eiver Kys. Mayl Hochlöbl. Hoff Cammer aber wirdet beruehen, den Preiss höher oder ringer anzuschlagen, undt auszuforschen, welches landt den andern mehr wahr zuführet.

Wan auf dise vorbeschriebene weise die bezahlung der Mäuthen eingerichtet wurde, so miesste in der wahl des Kauffmanns stehen, dieselbe in den erstern orth bey eingang ein oder des andern Reichs in der Hautb Mauth abzulegen, oder wan er will darmit warthen, bis auf das orth, wo er die wahren zu verschleissen verlanget; das Ermelter Kakuffmann iedoch eine recognition über die führende wahren nehme, undt an den orth, wo Er will, sodan darnach die gebihrende Mauth abfühhren, geschichet es aber, das E[xempli] G[racia] sogleich anfänglich in Belgrad die mauth bezahlet würde, so ist darüber eine recognition zu nehmben, undt solche auf der reise an gewissen wenig Orthen gegen bezahlung ethlich weniger äfferl vorzuzeigen, ohne das weithers auf dem valor der wahren gesehen wirdet. Auf dem orth aber, wo sodan die wahren abgelegt werden wollen, da ist vorgedachte recognition der bezahlten gebihr widerumben gegen erlaag etwelcher assert in dem Mauth Ambt vorzuweisen; mit der condition iedoch, das er durch das ganze Reich handeln möge, ohne das von derley wahren einiger Kreuzer genohmben werden solle.

Solte nun dise ordnung occasione des mit denen Türckhen anstellenden traffico in Euer Kays. May. landten nicht introducieret werden, so wirdet das ganze werckh erligen bleiben, undt Euer Kays. May. werden den vorthail, welchen Sye ietzo haben, andern in die händte spihlen; allermassen die Türckhen ohne deme grosse apprehension wegen der ein Euer Kays. May. landten so oft

einforderenden mäuthen haben.

Ich unterstehe mich zwar nicht, Euer Kays. May. tribunalien disfalls Maass, oder ordnung vorzuschreiben, sondern thue dises allein allerunterthänigst erindern, was unfehlbahr geschehen wirdt, wan die Mauth exactionen nicht auf die weise uniformieret werden solten, gleichwie es andere nationen in Europa practicieren, die da denen andern in diser materia eine regul setzen können.

Die Überfuhren zu wasser, undt die passagen über grössere brücken (zu deren unterhaltung eine auslag erfordert worden) seindt von denen besten Jährlichen einkhomben aus Hungarn zu Türkhen-Zeithen gewesen; zu welchen man die ertragnuss von der fischerey genohmben, undt darmit die Türckhl. Guarnisonen vormahls richtig bezahlet hat; Es wurden aber dise beede einkhonfften von des Landtes Tefftertar Jährlich gegen einem gewissen preiss andern (die sich Mino nenneten) vermietet, die allzeith an denen passagen selbst gewohnet, undt bey lebensstraff über die Ihnen ausgezeichnete Tax (umb welche mich informiere) weder von Vich, noch leuthen das geringste nehmnen dürften.

Der Tefftertar in Bosnien hat Mich albereith gefraget, wie auf denen passagen Zwischen beeden Reichen die taxen einzurichten, forderist an der Sava, sowohl respectu Euer Kays. May. königreich Croaten, als dem Königreich Bosnien.

Ich bathe selbigen hierauf, ohne mich in eine verfänglichkeit einzulassen, das er disfalls sein meinung eröffnen möchte; die dahin ausgefallen, das Euer Kays. May. entweders das geldt von denen jehnigen, welche aus Sclavonien in Bosnien khomben, nehmnen hingegen der Sultan sein gebihr von denen aus Bosnien in Sclavonien wanderenden ziechen, oder das beede Reiche, ieglicher Theill die halffte von dem Jehnigen nehmnen solle, was vor disem Krieg der Porten allein bezahlet worden.

Wan aber beede Theill ein solches totum nehmnen wolten, so wäre es nicht allein wid(er) die billigkeit, sondern auch dem traffico gänzlich hinderlich; Undt mit disen discours exaggerierte er den allzugrossen rigor in denen mäuthen, welcher in Euer Kays. May. landten practicieret würde; Ich aber fande hiebey, das dise proposition nicht gar verwerfflich sein könne.

Die einkhonfften von denen passagen, als da seindt von pferdten, leuthen, wägen, undt dergleichen auf die weise zu behaubten, wie es zu Türkhen-Zeithen genohmben worden, galube ich mit guethe ordnung zu erhalten, sonderlich an die Sava, wo der allgemeine gebrauch accordieret worden; undt zwar auf die weise, wie es die Türkhen verparkhet gahabt, das, gleichwie in dem tractat zwischen der Sava, Bossut, undt der Una gesaget wirdt, das es ein nutzen von 20. bis m/24. thaller ausgetragen; also ist hingegen solches ietzo, da Bosnien depopulieret, sich hart auf dies ertragnus mehr zu verlassen.

Capitulum Quartum

Ein dergleichen introduction, wordurch nicht allein Euer Kays. May. aerario ein grosser beytrag geschache, deroselben unterthanen auch guethen profit machete, zu forderist aber Ihre eigene reputation dabey versirte, mag wohl eine gelosie bey denen verursachen, welche da sehen, das Euer Kays. May. ein so grossen profit für sich, undt die Jehnige, welche zusagen für neutral zu halten, haben.

Die Türkhen seuffzen das Commercium in Seraglio, unter dem Speciosen praetext, als ob sie einen grossen vortheil Euer Kays. May. landten vorschliengen, zu introducieren, geschicht aber allein aus eigenem nutzen, die grosse miserien daselbsten in Bosnien zu übertragen, undt hingegen den ruin von Seraglio auf Euer Kays. May. Meerporten abzuschieben; so zum öfftere mit nicht geringem vortheil der Venetianer, die Ihre Ufer continuierlich versehen haben wurden, geschehen miesste; zumahlen alle in Seraglio anlangende wahren kheinen bessern porto, als Spaltro, Sebenicko, Zara usw. haben können.

Bosnien führet zur auswechslung keine wahren, weniger hat es die population, worunter eine verwendung zu machen, wohl aber gewinnet es, sich zu erhollen, das beneficium von denen frachtgen der durch dasiges landt aus Hungarn in grosser mänge zuüberbringen khombenden wahren, dependieret iedoch von Euer Kays. May. willkhür, deren passierung zu gestatten.

Bey diesen 2. Extremitten, das ist entweders denen Türckhen den nutzen nicht zu gestatten, oder das Euer Kays. May. Meerporten nicht also, wie es dero Interesse wohl erfordert, versehen gelassen werden sollen, seindt 2. mittel zur remedierung verhandten; eines deren ist dem Meerport zu Carlopago in den alten glückhseeligen stand zu setzen, undt zu solchem ende den Paass der wahren von Brod zergweiss Bosnien durch Bagnalucca bis auf die Confinen von Licca zu accordieren.

Der andere medius terminus ist, denen Türkhen den nutzen zu zeigen, welchen ein grosser theill von Herzogovina undt Bosnien selbst, mittelst des Commercii von Smirne mit denen Raguseern bis auf Razka an der Sava haben khönte.

Wan aber diser Vorschlag nicht angehen solte, als wordurch der ansehlichste nutzen mit einfuehrung frembder wahren zu denen Manufacture gemacht werden khönnte, so wären die Türkhen auch in andere nicht an zuhören, sondern durch die projectierte weeg von Baya, die aus Sibenbürgen, wallachey undt Moldau bringende wahren directe nacher Buccari zu befördern; anbey auch nicht wohl zuglauben, das die Türkhen die einfuehr des wachss in Sibenbürgen den Wallachen undt Moldauern verbiethen würden; zumahlen derley verbott fuillen Ursachen willen insonderheit wegen der guethen gelegenheiten zu wasser undt landte, dasselbe transportieren zu khönnen, keine effect habern wurde; da man noch darzur auf dem Meer in der näche des termini ad quem nacher Venedig undt Ancona innerhalb 24 Stundten fahren khan; undt dises ist die arth undt weiss, nach welcher der tractat mit der Porten circa des traffico zu Euer Kays. May. landten undt aerarii nutzen einzurichten sein wirdet.

Endtlichen ist hierauss abzunehmen, das der Venetianer Meerporten depopuliret bleiben werden, undt das sie Ihren grössen nutzen vor disem Krieg von dem wachß undt Vich gemacht haben, mithin wohl glaublich, das dieselbe den traffico nacher Seraglio zu bringen, bey denen Türkhen auf alle weiß sich bemüehen werden; als wovon ihre Meerporten den alten nutzen widerumben erhollen khönnten; Sye Venetianer hingegen auch keine müehe Spahren werden, zu verhindern, das Euer Kays. May. Meerporten das jehnige praestieren, was Sye sonsten wohl zuthun vermögten.

Den ausgang deren wahren aus Euer Kays. May. Meerporten zu verhindern, wirdet Ihnen schwähr fallen, indeme Sye dardurch das Ihnen sehr einträgliche commercium an wachs, Vich, undt häuthen verlichen möchten.

Den terminum ad quem Smirne nemblichen belangend, so grossen theils das Sistema des traffico in Levante ändert, solcher wirdet zu forderist die Engelländer, dan die Holländer, undt Franzosen zuwider haben; alswelche die von Ihnen sonsten aus Asien zu Ihren Manufacturn gebrachte Materialien Ihnen aus händten gerissen werden sehen miessen; die Sye sowohl in Euer. Kays. May. als deren Türkhen landten eingeführet, undt so grossen nutzen darmit gemacht haben, als ietzo Euer Kays. May. von denen wahren selbst mit ringern Unkhosten haben: Undt mit denen Manufacturn Türkhey, undt Teutschlandt mit ganz leichtem transport versehen khönnen.

Undt als noch Ao. 1691. in Constantinopel gewesen, habe Ich wohl gemerkhet, das Ermelten nationen die einfuehr durch Sibenbürgen, undt wallachey gewisser zimblich guether Igluer Tüecher nicht gefallen, indeme sie geforchten, das Ihnen hierdurch mit der Zeith ein schädlicher eintrag geschehen möchte.

Dis alles erzehle Ich nach meinem wenigen verstandt, undt der sowohl von Turkey, als Euer Kays. May. conquisten habenden praxin; Sye geruehen also ein solches Sistema daraus zuerwählen, gleichwie es Euer Kays. May. eigene undt deroselben Unterthanen convenienz erfordert. Undt weillen Euer Kays. May. solches Ministerium, undt Hoff Cammer in sachen bessere information dan Ich haben, als werden dieselbe auch dem Graffen von Ötting die nöthige instruction

aufzusetzen wissen, welcher als ein vernünftiger Minister diese tractaten also einzurichten ungezweiflet sich befleissen wirdet, gleich wie es Euer Kays. May. nutzen, undt beeder Reichen Unterthanen sicherheit erfordern wirdt; zu solchem ende wurde man sich der Jüngst von denen Franzosen aufgerichten tractaten nicht unnützlich bedienen können; welche Ich mit andern zur sache dienlichen schrifften dem Graffen Gundaker von Stahremberg übergeben habe; In dem übrigen aber winsche allerunterthänigist, das diser Euer Kays. May. vorgeschlagene traffico zu glücklichem Success auch deroselben allerhöchsten Interesse beförderung ausschlagen möge; Mirr aber bitte nicht in Ungnaden zu vermerkhen, das bey denen Gränitz occupationen Euer Kays. May. allergnädigste befehlich hierin fahls nicht besser vollziehen können; zumahlen dieselbe ohne deme allergnädigst erachten werden, das dieses ein werckh ist, so in meine Sphaeram nicht einlauffet, sondern das, was unternohmben habe, von mir durch vill notizen zusambengeklaubet worden, undt allein Euer Kays. May. zu allerunterthänigisten Ehren, undt höchsten sowohl eigenen, als deren anreynenden Potentaten Interesse geschehen undt zu papier gesetzet worden.

Luigi Ferd. Marsigli